

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Historie

Martin Musílek

Zajetí českého panstva patriciátem roku 1309

„aneb není nic krutějšího nad sprostáka, když povýšení dosahuje“

Rigorózní práce

Vedoucí rigorózní práce: Prof. PhDr. Josef Žemlička, DrSc.

Praha 2006

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Marek Musil
.....

Poděkování

Mé poděkování za ochotnou pomoc, cenné a podnětné rady, věnovaný čas i odborné vedení patří především vedoucímu mojí rigorózní práce Prof. J. Žemličkovi.

Obsah

Úvod	5
I. Pojem patriciát	14
II. Šlechta od poloviny 13. do počátku 14. století a její vztah k patriciátu	24
III. Vzrůst bohatství, sebevědomí a politické moci patriciátu za posledních Přemyslovců	32
Václav II., „otec patriciátu“?	32
IV. Role patriciátu v bojích přemyslovske dědictví 1306 – 1310	41
V. Zajetí českého panstva pražským a kutnohorským patriciátem	54
Zbraslavská kronika	54
Staročeská kronika tak řečeného Dalimila	61
Die tutsch kronik von Behemlant	68
Štýrská rýmovaná kronika Otachera oûz der Geul	70
Kronika Františka Pražského	81
Kronika česká Přibíka Pulkavy z Radenína	83
Neplachovo Stručné sepsání kroniky české a římské	86
Kronika tak řečeného Beneše Minority	89
VI. Patriciát v prvním desetiletí vlády Jana Lucemburského	92
VII. Evropský patriciát v zápase o mocenské postavení	102
Vzpouza vídeňských patricijů a části dolnorakouské šlechty proti Habsburkům roku 1309	104
Povstání „očima“ Přibíka Pulkavy z Radenína	111
Závěr	114
Seznam použité literatury a pramenů	120
I. Prameny a edice	120
II. Literatura	124
III. Elektronické dokumenty	138
Seznam zkratk	139
Přílohy	141
English summary	149

Úvod

15. únor 1309. Většina lidí si pod tímto údajem představí pouhé jedno datum z minulosti, které se možná kdysi dávno museli naučit nazpaměť ve škole. Můžeme však k tomuto datu přistupovat také poněkud jinak. Co si třeba představit, že v tento jediný den se mohla stát řada událostí, o kterých už dnes nikdo neví. Odvívěla se řada lidských osudů, které již zapadly v hluboké minulosti. Díky práci středověkých autorů se nám však alespoň jedna událost zachovala. Tohoto dne došlo v Sedleckém klášteře a v Praze k zajetí českého panstva příslušníky pražského a kutnohorského patriciátu. Určitě to byla událost hodná zaznamenání, protože stavěla na hlavu „odvěký“ řád.

Středověká společnost se skládala z „trojího lidu“. Podle středověkého vidění světa byly tyto tři kategorie dané Bohem a představovaly neměnný pozemský řád.¹ V čele trojvrstevné pyramidy stála světská moc neboli lidé meče (*bellatores*), hned za ní stáli duchovní, nazývaní také lidé modlitby (*oratores*). Kněží měli za úkol pečovat o lidskou duši a modlit se. Na konci středověké hierarchie nalézáme venkovský lid, lidé práce (*laboratores*), jejichž hlavním úkolem bylo pracovat.² Tento vrcholně středověký koncept Adalberta z Corvey však ztrácel ve 13. a 14. století svou aktuálnost.

¹ Odmítnutím nerovnosti lidí ve středověké společnosti se zabýval jihočeský zeman a myslitel Petr Chelčický ve svých spisech nazvaných *O církvi svaté a O trojím lidu*. Podle něj je například „...moc světská od počátku ustanovena jest mezi všemi národy samým bohem pro jeho řád, kteréhož země potřebuje a kterýž řád chce míti pán buoh ve všech.“, Petr CHELČICKÝ, *Drobné spisy*, Ed. Eduard Petřů, Praha 1966, s. 105. Podle DUBYho církevní představitelé považovali Boží národ za stejnorodý. Neměnnost skupin, do nichž se jednotlivci rozdělovali, aby se každý svým tempem přiblížil zmrtvýchvstání a spáse, vyjadřovalo latinské slovo *ordo*. Jednalo se především o řád uspořádání, podle kterého Bůh při stvoření světa přidělil každému člověku jeho místo a postavení. Georges DUBY, *Věk katedrál, Umění a společnost 980 – 1420*, Praha 2002, s. 37. Zamyšlení nad nejednotností středověkého učení o státu a společnosti se zdůrazněním tradicionality středověké literatury podal František GRAUS, Několik poznámek ke středověkému učení o společnosti, *ČsČH* 7, 1955, s. 219 an.

² J. ŽEMLIČKA, *Počátky*, s. 335 – 337, Toto schéma se podle všeho poprvé objevuje ve velice volném překladu Boëthiovy *Útěchy*, který pořídil anglický král Alfred Veliký koncem 9. století, Jacques LE GOFF, *Kultura středověké Evropy*, Praha 1991, s. 251; Podle Le Goffa odpovídá rozvrstvení západní společnosti po roce 1000. Společnost zdánlivě harmonická a komplementární, jejíž pracující příslušníci čeká ideologický, ne-li dokonce sociální vzestup. Ve skutečnosti toto ideologické schéma odráží a spíše doplňuje sociální realitu: aplikací biblického modelu Noemových třech synů na trojfunkční schéma je možné podřídít tento třetí stav prvním dvěma. Týž, *Středověký člověk a jeho svět*, Praha 1999, s. 17 – 18; Lenka BOBKOVÁ – Milena BARTLOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české IV. b (1310 – 1402)*, Praha a Litomyšl 2003. Základní laické rozvrstvení společnosti lze podle Jacquese Le Goffa znázornit také na tělesných rysech, kdy šlechtic je krásný a urostlý, venkovan ošklivý a znetvořený. Jacques LE GOFF, *Středověká imaginace*, Praha 1998, s. 115. Ke středověkému člověku a jeho „obrazu světa“ Aron J. GUREVIČ, *Kategorie středověké kultury*, Praha 1978, s. 7 an. Šusta dokonce hovoří pouze o dvojím lidu, protože obě vyšší skupiny podle něj splývaly po mnoha stránkách v jednu jedinou. Josef ŠUSTA, *Dvě knihy českých dějin I., Poslední Přemyslovci a jejich dědictví (1300 – 1308)*, Praha 1917, s. 7.

V českých zemích se idea trojvrstevného rozdělení společnosti zakořenila ve 14. století. Objevuje se v dílech Mistra Jana Husa, Matěje z Janova a Tomáše ze Štítého.³ Postupně se začíná konstituovat nová vrstva, která doposud neměla v trojdílném schématu místo. Zpravidla touto rušivou skupinou byli obchodníci, kteří se nespokojili s podřízením třídě duchovních a vojáků.⁴ Vzhledem k tomu, že průměrný středověký měšťan pracoval, přiřadili bychom ho do třetí skupiny společně s poddanými. Také v soudobých pramenech byli měšťané k „chlapům“ skutečně přiřazováni.⁵ Těžiště naší práce se však nachází v době, kdy ještě neexistovalo přesné rozlišení mezi jednotlivými stavy. Ve 13. a 14. století ještě nebylo pro příslušníky bohatého městského patriciátu obtížné proniknout mezi šlechtu.⁶ Nejbohatší měšťané, patricijové, byli zároveň příslušníky města, současně vlastnili statky na venkově, a tím se také stávali těmi, kdo „ochraňovali“ a vyrovnávali se drobné šlechtě. Byli tedy měšťany a vládci města, současně však také šlechtici.⁷

Ve třináctém století se začala konstituovat silná šlechtická obec, která postupně nastolovala situaci, při níž došlo k dualismu s panovnickou mocí. Změna nastala také uvnitř společenských poměrů. Vznikal mohutný proud zakládání měst, jehož hlavní důvody představovala snaha panovnické moci najít oporu proti rostoucí moci šlechty, stejně jako čistě fiskální zájmy královské komory, relativní demografický nárůst středověké společnosti a šíření pokročilejších civilizačních forem západní kultury.

S počátky městského zřízení se česká společnost seznámila za Přemysla Otakara I. (1197 – 1230), ale proces zakládání městských aglomerací se začínal projevovat až za vlády jeho vnuka Přemysla Otakara II. (1253 – 1278)⁸ a dále pokračuje za vlády jeho syna,

³ Wojciech IWAŃCZAK, *Ludzie miecza, ludzie modlitwy i ludzie pracy, Trójpodział społeczeństwa w średniowiecznej myśli czeskiej*, Kielce 1989, s. 21 an.

⁴ Ve druhé polovině 12. a v průběhu 13. století trojdílné schéma společnosti v západních částech Evropy upadá a ustupuje složitějšímu a pružnějšímu schématu. Po tripartitní společnosti nastupuje společnost „stavů“, J. LE GOFF, *Kultura*, s. 256. U nás jsou náběhy k tomuto chápání u Husa, který počítá měšťanstvo mezi vládnoucí třídou. František GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II.*, Praha 1957, s. 268 – 278. K tomu srovnej W. IWAŃCZAK, *Ludzie miecza, ludzie modlitwy i ludzie pracy*, s. 124 an.; a F. GRAUS, Několik poznámek, s. 227 an.

⁵ Například Petr Žitavský zde o měšťanech hovoří jako o „sprostácích“ a neurozených „chlapecch“. *Chronicon Aulae regiae*, Ed. Josef EMLER, in: FRB IV, Praha 1884, s. 115.

⁶ Situace se mění v 15. století, kdy dochází k přesnému rozlišení mezi stavem panským a rytířským na jedné a rytíři a měšťany na straně druhé. J. ŠUSTA, *Dvě knihy I.*, s. 69 – 71. Vladimír KLECANDA, *Přijímání do rytířského stavu v zemích českých a rakouských na počátku novověku*, *Časopis archivní školy* 6, Praha 1928, s. 1 an.

⁷ Jaroslav MEZNÍK, *Brněnský patriciát a boje o vládu města ve 14. a 15. století*, BMD 4, 1962, s. 327.

⁸ Tzv. Dalimil žaluje Přemysla Otakara II., že „*král počě o svých netbati, / města i vsi počě Němcóm dávati. / Němców jě zdí hraditi / a pánóm počě násilé činiti. / Svě vládařě na Vítkovicě spusti / a násilé jiným pánóm činiti přěpusti.*“ To se mu však stává osudným, protože „*pro to sě páni někteří rozhněvachu, / Rudolta, krále říšského, naň pozvachu.*“ *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 2*, Edd. Jiří DAŇHELKA, Karel HÁDEK, Bohuslav HAVRÁNEK, Naděžda KVÍTKOVÁ, Praha 1988, s. 404, verš 86/05 – 12. K tomu Václav NOVOTNÝ, *České dějiny I/4, Rozmach české moci za Přemysla Otakara II. (1253 – 1271)*, Praha 1937, s. 413.

Václava II. (1283 – 1305). Právě Přemysl Otakar II. rozvinul uvědomělou městskou politiku a v době jeho vlády se města stala oporou královské moci. Vycházel z nich bohatý zdroj panovnických příjmů a stávala se i opěrnými body v boji se šlechtou o moc v zemi.⁹

Koncem padesátých a začátkem šedesátých let 13. století došlo k dynamickému rozvoji měst nejen co do jejich počtu, ale i geografického rozmístění. Vedle královských měst se začínaly v nemalé míře objevovat také města šlechtická. Vznikala skutečná města s plnými právy, ale i různé přechodné formy mezi městem a trhem s neúplnými právy a s vyšší závislostí jejich obyvatel na městském pánu.¹⁰

V královských městech postupně dochází ke konstituování vyvýšené vrstvy měšťanstva, která se v odborné literatuře nejčastěji označuje pojmem patriciát. Spojenectví mezi panovníkem a patriciátem bylo u nás umožněno dvěma příčinami. Zaprvé panovník a patriciát nacházeli ve svém spojenectví oporu proti činiteli, jehož váha v zemi neustále narůstala - proti šlechtě. Pokud se měšťané zabývali obchodem, potřebovali v zemi klid a bezpečné cesty. To jim mohl zajistit pouze silný panovník. Zadruhé síť pevných královských měst tvořila pro krále jednu z nejvýznamnějších mocenských základů pro konsolidaci země a pro uplatnění vlastní moci.¹¹

Pokud v dějinách evropských středověkých měst existovaly boje patriciátu proti vrchnosti, souvisely především se snahou získat větší městskou autonomii a rozvíjet městskou správu. Na základě zvláštního vývoje českých měst dostala tato velkou část svých práv od

Problematiku vzniku měst a městského práva u nás nejpodrobněji rozvedl Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998, s. 29 an.; Majetkovým přesunům při zakládání českých městských aglomerací, tzv. „nucené směně“, věnoval nejnověji pozornost Josef ŽEMLIČKA, „Právo nucené směny“ při zakládání středověkých měst, *ČČH* 96, 1998, s. 502 an.; Základní síť měst byla vytvořena do konce vlády Přemysla Otakara II., což lze brát za doklad vědomé a promyšlené hospodářské a sídelní politiky „krále železného a zlatého“. Vznik měst byl také podmíněn příchodem německých kolonistů, hlubším zapojením Čech do mezinárodního obchodu a intenzivním osídlováním venkova, které šlo ruku v ruce s pokrokem v zemědělství. Města pořád stála pod přímou nebo nepřímou panovnickou svrchovaností. Zakládání měst a udělování městského statusu již existujícím místům se stalo součástí výnosných panovnických práv, tzv. regálem. Panovnická moc byla oproti měšťanům tak výrazná, že zcela znemožňovala městskou emancipaci a zabraňovala tvoření forem mimořádných městských svobod, z jakých se těšila například říšská města v německých teritoriích. Jiří KEJŘ, *Městské zřízení v Českém státě ve 13. století*, *ČsČH* 27, 1979, s. 227 an., s. 232.

⁹ Josef ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských*, Praha 1986, s. 210. Proto byla města budovaná především na strategických místech, jako byly důležité zemské cesty nebo říční brody. Handbuch der Geschichte der böhmischen Länder I. (Die böhmischen Länder von der archaischen Zeir bis zum Ausgang der hussitischen Revolution), Hrsg. von Karl BOSL, Stuttgart 1967, s. 323. K zakladatelskému období českých měst za vlády Přemysla Otakara II. tamtéž, s. 325 an. K privilegiím Přemysla Otakara II. pro Žitavu *Geschichte der Oberlausitz, Herrschaft, Gesellschaft und Kultur vom Mittelalter bis zum Ende des 20. Jahrhunderts*, Hrsg. von Joachim BAHLCHE, Leipzig 2004, s. 85.

¹⁰ J. KEJŘ, *Městské zřízení*, s. 242. Srovnej Josef ŽEMLIČKA, *Přemyslovská hradska centra a počátky měst v Čechách*, *ČsČH* 4, 1978, s. 559 – 586.

¹¹ J. MEZNÍK, *Brněnský patriciát*, s. 320.

panovníka dobrovolně a ne až po zdoluhavých bojích, o kterých slyšíme v porýnských, francouzských a belgických městech.¹²

V německých oblastech říše na východ od Rýna začala vznikat již během 8. a 9. století biskupská sídla, podobná těm, která byla ve větší míře budovaná v porýnských a galských oblastech.¹³ Chyběl jim sice kastel, který podědila z římských dob města na západ od Rýna, ale postupně se stávala politickými, církevními a především hospodářskými centry svého okolí. Díky obchodníkům a řemeslníkům, kteří se v těchto městech usazovali, dosáhla brzo úrovně starších městských aglomerací na západě a jihu. Pro městský rozvoj byl také důležitý vznik dómu, panského sídla a nového tržiště, které hrálo při výstavbě města centrální roli. V říši začalo hrát mezi těmito sídly nejdůležitější úlohu Řezno, které si jako panovnická rezidence vybudovalo pozici nadregionálního centra.¹⁴ Podobné pozice, jakou si získalo v německých oblastech Řezno, dosáhlo v českých zemích pražské hradiště a k němu přiléhající osídlení, které se postupně začalo vyvíjet v městskou aglomeraci.

Stěžejní pozornost proto budu věnovat především patriciátu spojenému s hlavním¹⁵ a mocensky nejdůležitějším centrem středověkých Čech – Prahou.¹⁶ Stejně při popisu

¹² Miloš REJNUŠ, Královská města a podpora Přemysla Otakara II., Slezský sborník 55, 1957, s. 20 – 23.

¹³ K vývoji říšských biskupských měst Ernest LAUER, The first Wall of Rheinisch episcopal cities, Speculum 6/1, 1931, s. 77 an. Kurt Klaudy označuje za jedno z prvních měst v říšských oblastech Mohuč a to jak podle doby zřízení, tak podle jeho významu. Ve středověku zde totiž sídlil hrabě i biskup. Případ tohoto starého římského města je podobný s osudy jiných měst. Během stěhování národů došlo k jeho úplnému zničení, tedy i k destrukci městských hradeb. Někteří původní obyvatelé však přežili schovaní v okolních lesích a bažinách. Poté, co skončilo nebezpečí, se vrátili do města, které obnovili, ale již ne v původním rozsahu. Německá literatura v tomto případě hovoří o tzv. „*Schrumpfstädte*“, v doslovném překladu „smrštená města“. Jde o to, že původní římská aglomerace čítající například v Trevíru 60 000 obyvatel, se najednou „smrškla“ na pouhých 6 000 měšťanů, řemeslníků a dalších obyvatel, kteří po sobě nezanechali po několik století žádnou písemnou zmínku. Kurt KLAUDY, Zum Werden der Deutschen Stadt, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien 2001, s. 39 – 40, s. 44.

¹⁴ Ernst PITZ, Europäisches Städtewesen und Bürgertum, Von der Spätantike zum hohen Mittelalter, Darmstadt 1991, s. 193 an. Zde se nachází i přehledný nástin vývoje měst v jednotlivých evropských zemích. Tamtéž, s. 213 an.

¹⁵ Již Václav II. nazývá Prahu hlavním městem království Českého, jež je zvláštními výsadami povýšené nad ostatní města království: „*Cum civitas nostra Pragensia inter alias regni nostri civitates prerogativa resplendeat speciali, imo caput totius regni nostri fore certissime cognoscatur.*“ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II.* (1253 – 1310), Ed. Josef EMLER, Praeae 1882, č. 2436, s. 1050 – 1051; podobně č. 2348, s. 1020. V listině z roku 1299 se navíc zve „*civitas, que capitalem in regno nostro dignitatem obtinet.*“ *Codex juris municipalis regni Bohemiae I.* Privilegia měst pražských, Ed. Jaromír ČELAKOVSKÝ, Praha 1886., č. 7, s. 15 – 19. Při potvrzení všech práv a svobod městu Pražskému ho král Jan Lucemburský označuje za „*sedes et caput regni nostri Bohemiae.*“ CIM I, č. 9, s. 21 – 22. K Praze jako mocenskému centru Čech J. ŠUSTA, Dvě knihy I., s. 60; Franz MACHILEK, Praga caput regni, Zur Entwicklung und Bedeutung Prags im Mittelalter, in: Studien zum Deutschtum im Osten 17, Stadt und Landschaft im deutschen Osten und in Ostmitteleuropa, Hrsg. von Friedhelm Berthold KAISER und Bernard STASIEWSKI, Köln – Wien 1982, s. 79 an.; Rostislav NOVÝ, K počátkům středověké Prahy, DP 4, 1984, s. 27; František HOFFMANN, České město ve středověku, Praha 1992, s. 28 an; nejnověji Libor JAN, Václav II. a struktury panovnické moci, Brno 2006, s. 153.

¹⁶ Nejčastěji se spojení a opevnění několika osad, situovaných v podhradí Pražského hradu, objevuje v pramenech od roku 1233 pod označením město Pražské (*civitas Pragensis*). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (600 – 1253), Ed. Jaromír ERBEN, Praeae 1855, č. 822, s. 386 – 387.

povstání části dolnorakouské šlechty a vídeňského patriciátu budu klást důraz na dějiny města Vídně, která v této době plnila v Rakousích a Štýrsku podobnou úlohu jako Praha v Čechách, tzn. sídelního a rezidenčního města.¹⁷

Již od nejstarších historických prací je vystoupení patriciátu roku 1309 v našich dějinách chápáno jako přelomový okamžik. Poprvé se neurození pokusili vztáhnout ruku na urozené. „Sproští chlapi“ se pokusili zajmout hlavní šlechtické představitele Českého království.

Tak zjetí českého panstva chápal také „otec českého dějepisného bádání“ František Palacký. Ve svých „Dějinách národu českého“ nastínil vystoupení patriciátu jako boj o měšťanská stavovská práva. Podle Palackého koncepce právě v této době vrcholil výnos stříbrných kutnohorských dolů, jejichž stříbro povzneslo do výše několik pražských a kutnohorských rodin. Zmínil se několikrát o zásahu těchto měšťanů do politických dějin, ale v kapitole nazvané „Obraz společenského života českého na počátku XIV. století“ nalezneme pouze málo informací o městských záležitostech a téměř vůbec nic o městském hospodářství.¹⁸

Julius Lippert v práci nazvané „Bürgerliche Landbesitz im 14. Jahrhundert“ snesl množství dokladů o zakupování se bohatých pražských a kutnohorských měšťanů na venkově a o jejich přechodu mezi místní šlechtu.¹⁹ Svůj koncept celkové hospodářské a sociální struktury českých středověkých měst shrnul v knize nazvané „Socialgeschichte Böhmens“.²⁰

„Geschichte Böhmens“ Adolfa Bachmanna se snažily zachytit politický a kulturní vývoj Českého království. V rámci této koncepce Bachmann zachytil i zjetí českého panstva. Jeho popis vychází především z kroniky Přibíka Pulkavy z Radenína, jehož zprávy jsou pozdní a značně zkreslené, proto i Bachmannovy závěry jsou překroucené a nepravdivé.²¹

Později, po založení nového města na druhé straně řeky, se objevuje jako Staré (*Antiqua*), Velké nebo Větší město pražské (*Major civitas Pragensis*). Poprvé *Vypravování o zlých létech po smrti krále Přemysla Otakara II.*, in: FRB II, Ed. Josef EMLER, Praha 1874, s. 362. Poté také v listinách RBM II, č. 2717, s. 1188 (*in Antiqua Praga*); č. 1814, s. 779 – 780 a v jiných. K tomu také CIM I, Úvod, s. XII. Samotné označení Praha je tedy pro středověk nepřesné a zavádějící, ale bohužel se mu nevyhneme. Pokud bude tento termín použitý, bude se jím chápat celé Pražské souměstí, tzn. Pražský hrad, Staré Město pražské, Malá Strana a Hradčany. Jinak bude vždy přesně specifikováno, o kterou městskou část se jedná.

¹⁷ Obecně existuje velké množství literatury věnující se dějinám Vídně. Například Peter CSENDES, *Geschichte Wiens*, Wien 1981; Felix CZEIKE, *Geschichte der Stadt Wien*, Wien – München – Zürich – New York 1981; Reinhard POHANKA, *Eine kurze Geschichte der Stadt Wien*, Wien – Köln – Weimar 1998; Andreas PITTLER, *Die Bürgermeister Wiens, Die geschichte der Stadt in Porträts*, Wien 2003.

¹⁸ František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*, Praha 1908, s. 329, s. 334 an.

¹⁹ Julius LIPPERT, *Bürgerlicher Landbesitz im 14. Jahrhundert, Zur Sändefrage jener Zeit*, Prag 1902.

²⁰ Týž, *Sozialgeschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit II., Der sociale Einfluss der christlich – kirchlichen Organisationen und der deutschen Colonisation*, Prag – Wien – Leipzig 1898.

²¹ Adolf BACHMANN, *Geschichte Böhmens I. (bis 1400)*, Rotha 1899, s. 729 – 733.

Zásadní význam pro sociální a hospodářské dějiny měla práce Václava Vladivoje Tomka, který v monumentálních dvanácti dílech „Dějepis města Prahy“ podrobně zpracoval na základě dějin pražského souměstí historii celé země.²² Zajetí českého panstva a genealogie předních pražských patricijských rodin tvoří náplň prvního dílu, který pořad zůstává faktograficky nejbohatší prací, týkající se dějin Prahy na přelomu 13. a 14. století. Tomkovi se podařilo shromáždit obrovské množství materiálu, ale jak to odpovídá povaze jeho práce, v řadě případů nepřekročil meze popisu.

Účasti Pražanů na událostech po vymření Přemyslovců až do nástupu Jana Lucemburského věnoval samostatnou studii. Zmiňuje v ní samozřejmě i zajetí českého panstva. Podle Tomka „v království Českém od prvního počátku řádů městských bylo rozdělení mezi starými a novými věcmi, tj. mezi stavem panským a stavem městským, kteří jedni druhým záviděli a překážeti počínali.“ Na jedné straně stála nechuť pánů, kteří se „s měšťany o místo dělit museli.“ Naproti tomu „měšťané bohatstvím vzpýchali sobě, pánům v všech věcech rovnati se chtěli, v mnohém neskromně a urážlivě si počínali.“²³

V souvislosti s Tomkovou celoživotní prací, kterou věnoval dějinám Prahy, nelze opomenout jeho „Základy starého místopisu Pražského“, zachycující středověkou topografii Starého Města pražského.²⁴

Jaromír Čelakovský byl dalším významným autorem, který se věnoval pražským středověkým dějinám. Nejenom jako autor stati „O vývoji středověkého zřízení radního v městech Pražských“, ale především svojí ediční činností, kterou zpřístupnil široké historické obci řadu městských listin a privilegií.²⁵

Při výběru autorů věnujících se dějinám středověkých měst nelze v žádném případě opomenout přínos Josefa Šusty. „Dvě knihy českých dějin“ se kromě jiného dotýkají také městských poměrů. Šusta v městském obyvatelstvu rozlišuje dvě vrstvy. Jednu odvozuje od lidí, kteří přišli do Čech provozovat svoje řemeslo a kultivovat neobdělanou půdu. Proti nim se staví vrstva příchozích, které přivedl do země jediný cíl – rychlé zbohatnutí. Tyto ztotožňuje s ctižádostivostí předních německých patricijů. Zdůrazňuje jejich zisky z lokátorské činnosti, ale do popředí klade především výnosy z hornictví a mincovnictví. „A není pochybnosti“, praví Šusta, „že příliv právě této vrstvy z ciziny často velmi daleké byl

²² Václav Vladivoj TOMEK, Dějepis města Prahy I. – XII., Praha 1855 – 1901.

²³ Týž, Pražané za Jindřicha Korutanského, ČČM 17, 1843, s. 379.

²⁴ Týž, Základy starého místopisu Pražského I., Praha 1866.

²⁵ Jaromír ČELAKOVSKÝ, O vývoji středověkého zřízení radního v městech Pražských, SPDMP 1, Praha 1920, s. 124 an. *Codex juris municipalis regni Bohemiae I.* Privilegia měst pražských, Ed. Jaromír ČELAKOVSKÝ, Praha 1886; *Codex juris municipalis regni Bohemiae II.* (1225 – 1419), Privilegia královských měst venkovských v Království českém, Ed. Jaromír ČELAKOVSKÝ, Praha 1895.

valně podněcován stříbrnosným bohatstvím Čech, touhou zachytiti mocně vytrysklý pramen drahého kovu u samého zdroje.“²⁶ Rozdíl mezi těmito dvěma vrstvami je podle Šusty podstatný, patricijská vrstva však ještě není pevně uzavřená a může do ní proniknout kterýkoliv „šťastlivec“ z nižších vrstev. Tuto patricijskou vrstvu ale ještě nepodporuje celá městská obec jako celek.²⁷

Zajetí českého panstva Šusta zachytil jak ve „Dvou knihách českých dějin“, konkrétně ve druhém díle nazvaném „Počátky Lucemburků“, tak ve druhém díle „Českých dějin“ nazvaném „Král cizinec“.²⁸ V obou případech se jedná o nejpodrobnější vyličení a zhodnocení tohoto „smělého spiknutí“ či „útoků“ z února roku 1309, zasazené do širší souvislosti zápasu českého panstva s měšťanstvem. Podle něj šlo o „zajímavý zjev prudké dynamiky sociální, srážkou dvou, vývojem a dosahem moci své ještě nehotových společenských skupin, jejichž souběžný rozběh se dál z téže základny zrychleného rozmachu hospodářského zemí českých v 13. věku.“²⁹

Z dalších autorů, věnujících se především městským sociálním a hospodářským dějinám, lze jmenovat na prvním místě Bedřicha Mendla, který vytvořil novou metodiku tohoto směru u nás a přinesl řadu dodnes nepřekonaných závěrů.³⁰ Z novějších autorů můžeme zmínit studie Josefa Janáčka a Rostislava Nového.³¹

Stručné a v podstatě nic nového nepřinášející zmínky o zajetí můžeme nalézt v pracích Pavla Choce, Zdeňka Fialy, Jaroslava Mezníka, Jiřího Spěváčka a Jiřího Kejře.³² Zajetí českého panstva z pohledu rodu Lichtenburků nastínil Jan Urban.³³ V posledních desetiletích lze říci, že historická literatura pouze přejímá starší, především Šustovy závěry, a zajetí českého panstva věnuje pouze nepatrnou pozornost.³⁴

²⁶ J. ŠUSTA, Dvě knihy I., s. 55.

²⁷ Tamtéž, s. 54 an.; Týž, Dvě knihy českých dějin II., Počátky Lucemburské (1308 – 1320), Praha 1919, s. 28.

²⁸ Týž, Dvě knihy II., s. 15 – 30; Týž, České dějiny II/2, Král cizinec, Praha 1939, s. 33 – 42.

²⁹ Týž, ČD II/2, s. 32.

³⁰ Bedřich MENDL, Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských v letech 1378 – 1434, ČČH 22/1916, s. 54 – 57, s. 422 – 445; ČČH 23/1917, s. 74 – 84, s. 353 – 364; Týž, Sociální krise měst českých ve století čtrnáctém, ČČH 30, 1924, s. 35 – 73; Týž, Sociální krise a zápasy ve městech čtrnáctého věku, Zvláštní otisk z ČČH 30, 1926, s. 1 – 206; Týž, Z hospodářských dějin Prahy, SPDMP 5, Praha 1932, s. 9 – 390.

³¹ Josef JANÁČEK, Stříbro a ekonomika českých zemí ve 13. století, ČsČH 20, 1972, s. 875 – 906; Rostislav NOVÝ, Organizace a vývoj českého mincovnictví v 13. století do měnové reformy Václava II., SAP 24, 1974, s. 366 – 425.

³² Pavel CHOC, Boje o Prahu za feudalismu, Praha 1957, s. 223 – 225; Zdeněk FIALA, Přemyslovské Čechy, Český stát a společnost v letech 995 – 1310, Praha 1975, s. 224 – 226; Jaroslav MEZNÍK, Praha před husitskou revolucí, Praha 1990, s. 28 – 29; Jiří SPĚVÁČEK, Jan Lucemburský a jeho doba (1296 – 1346), Praha 1994, s. 147; Jiří KEJŘ, Vznik městského zřízení v českých zemích, Praha 1998, s. 292.

³³ Jan URBAN, Lichtenburkové, Vzestupy a pády jednoho panského rodu, Praha 2003, s. 153 – 154.

³⁴ Například Jaroslav PURŠ – Miroslav KROPILÁK, Přehled dějin Československa I/1 (do roku 1526), Praha 1980, s. 287; Vratislav VANÍČEK, Velké dějiny zemí Koruny české III. (1250 – 1310), Praha a Litomyšl 2002, s. 499 – 501. Ze starších přehledových prací srovnej Dějiny Prahy, Red. Josef JANÁČEK, Praha 1964, s. 88 – 91.

Ze zahraničních autorů se danému tématu věnoval ve své disertační práci Fritz Gasser. Výpověď Petra Žitavského považuje za smyšlenou, ale naopak akcentuje zprávu Otakara Štýrského, že se Jindřich Korutanský po zjetí českého panstva postavil na stranu pražského a kutnohorského patriciátu.³⁵

Na vídeňské události roku 1309 zaměřila svoji pozornost celá řada rakouských autorů. Z těch nejdůležitějších lze namátkou jmenovat dějiny města Vídně z pera Richarda Kralíka, Petera Csendese, Felixe Czeikeho, Reinharda Pohanku a Andrese Pittlera.³⁶ V přehledových kompendiích zaměřených na rakouské dějiny se můžeme s nejpodrobnějším zachycením povstání části dolnorakouské šlechty a vídeňských měšťanů proti Habsburkům setkat v dílech Maxe Vancsi a Alphonse Lhotského.³⁷

O zjetí českého panstva pražským a kutnohorským patriciátem roku 1309 jsme poměrně dobře informováni soudobými kronikáři. Zprávy vztahující se k této události shledáváme ve Zbraslavské kronice, ve Staročeské kronice tak řečeného Dalimila, ve dvou německých překladech tzv. Dalimila a ve štýrské veršované kronice Otakara Štýrského.³⁸ Drobnější záznamy lze najít také v pozdní kompilaci tzv. Beneše Minority a v některých kronikách z doby Karla IV. Jmenovitě se jedná o Kroniku Františka Pražského, Kroniku

³⁵ Fritz GASSER, König Heinrich von Böhmen, Dissertation zur Erlangung des philosophischen Doktorgrades an der Leopolds – Franzens – Universität zu Innsbruck 1950, s. 68 – 77.

³⁶ Richard KRALÍK, Geschichte der Stadt Wien und ihrer Kultur, Wien 1933, s. 75 - 76; P. CSENDES, Geschichte Wiens, s. 42 - 43; F. CZEIKE, Geschichte der Stadt Wien, s. 38; R. POHANKA, Eine kurze Geschichte der Stadt Wien, s. 56; A. PITTLER, Die Bürgermeister Wiens, s. 18.

³⁷ Max VANCSA, Geschichte Nieder- und Oberösterreichs II. (1283 – 1522), Stuttgart und Gotha 1927; Alphonse LHOTSKÝ, Geschichte Österreichs II/1, Seit der mitte des 13. Jahrhunderts (1281 – 1358), Wien 1967, s. 189 – 192. Základní přehled převážně rakouské historiografické produkce k tomuto tématu lze najít v Karl und Mathilde UHLIRZ, Handbuch der Geschichte Österreich – Ungarns I., Graz – Wien – Köln 1963, s. 274 – 276.

³⁸ Ke zbraslavské kronice existuje velké množství literatury. Řadu informací může člověk získat z úvodu v Emlerově edici a také z předmluvy Zdeňka Fialy k českému vydání. *Zbraslavská kronika*, Úvod, s. V – XVII; *Zbraslavská kronika*, Chronicon Aulae Regiae, Přeložil František Heřmanský, verše Rudolf Mertlík, Předmluvu napsal etc. Zdeněk Fiala, Praha 1975, s. 5 – 19; Týž, *Kronika zbraslavská – Chronicon Aulae Regiae*, Melantrich, Praha 1952, Historický úvod, s. 5 – 37; Týž, *Předhusitské Čechy*, s. 82 an.; Jan V. NOVÁK, *Kronika zbraslavská*, Úvod napsal a poznámkami opatřil Václav Novotný, Praha 1905, s. VII – LXXII; Jan JAKUBEC, *Dějiny literatury české I.*, Praha 1929, s. 113 – 119; Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Chronicon Aulae Regiae jako klášterní kronika*, MH 5, Praha 2002, s. 307 – 357; František PALACKÝ, *Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber*, Prag 1830; Česky: *Ocenění starých českých dějepisců*, Přeložil a poznámkami opatřil Jaroslav CHARVÁT, Praha 1941, s. 173 – 188. K cisterciáckému dějepisectví obecně Marie BLÁHOVÁ, *Cisterciácké dějepisectví ve středověkých Čechách*, HO 12, 1994, s. 275 – 280. K dějinám cisterciáckého řádu nejnověji Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách (1142 – 1420)*, Praha 1998. *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila I. – 2.*, Vydání textu a veškerého textového materiálu, Edd. Jiří DAŇHELKA, Karel HÁDEK, Bohuslav HAVRÁNEK, Naděžda KVÍTKOVÁ, Praha 1988. *Historický komentář k dalimilově kronice Marie BLÁHOVÁ*, *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila v kontextu středověké historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota*, Praha 1995. *Die tutsch kronik von Behemlant*, in: FRB III, Ed. Josef JIREČEK, Praha 1882, Úvod, s. XI – XIII; s. 3 – 228. *Die pehemische Cronica dewcz*, in: FRB III, Ed. Josef JIREČEK, Praha 1882, Úvod, s. XV a XXVI; s. 257 – 297. *Ottokars Österreichische Reimchronik*, MGH V, Hrsg. von Joseph SEEMÜLLER, Hannover 1890 und 1893.

českou Přibíka Pulkavy z Radenína a Stručné sepsání kroniky české a římské, pocházející z pera opatovického opata Neplacha.³⁹

Povstání pražských měšťanů roku 1319 nejpodrobněji zaznamenal zbraslavský kronikář.⁴⁰ Události ve Vídni zachycuje několik souvěkých narativních pramenů. Jmenovat můžeme kroniku Otakara Štýrského, Rudperta ze Salisbury, dále třetí pokračování světelských (*Continuatio Zwetlensis*) a svatokřížských (*Continuatio Sancrucensis*) análů.⁴¹ Z českých kronikářů vzpouru vídeňských měšťanů zachytil Přibík Pulkava z Radenína.⁴²

Jak bylo vůbec možné, že k něčemu takovému mohlo dojít? V čem spočíval zdroj bohatství předních pražských patricijských rodin? Kde můžeme hledat jeho počátek? Jakým způsobem se tyto „městské rody“ zapojovaly do celozemských politických událostí, například do boje o přemyslovské dědictví, a jaký byl jejich vztah s předními šlechtici? Lze najít shody mezi povstáním pražských měšťanů proti Janovi Lucemburskému roku 1319 a povstáním Vídeňských patricijů proti Habsburkům roku 1309? V čem se obě události shodovaly a v čem se lišily? To je pouze několik z mnoha otázek, na které se tato práce pokusí v následujících kapitolách odpovědět.

³⁹ *Benedicti Minoritae dicti Chronica et eius continuatio*, Ed. Ladislav DUŠEK, in: *Zakony franciszkańskie w Polsce I.*, Red. Jerzy Kłoczowski. *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej*, cz. 2 i 3: *Franciszkanie na ziemiach polskich*, Lublin 1989, s. 323 – 434. Starší edice této kroniky, kterou vydal gelasius Dobner, je uvedena pod špatným názvem. Gelasius DOBNER, *Chronicon Benessii Krabice de Weitmile*, *Monumenta Historica Bohemica IV.*, Pragae 1779, s. 23 – 78. *Chronicon Francisci Pragensis*, in: FRB SN I, Ed. Jana ZACHOVÁ, Praha 1997. *Cronica Przibiconis dicti Pulkaua*, in: FRB V, Ed. Josef EMLER a Josef GEBAUER, s. 3 – 326. Český překlad: *Kroniky doby Karla IV.*, Svoboda, Praha 1987, s. 272 – 438. *Johannis Neplachonis, abbatis opatovicensis, chronicon*, in: FRB III, Ed. Josef EMLER, Praha 1882, s. 443 – 484. Český překlad: *Kroniky doby Karla IV.*, Praha 1987, s. 528 – 553.

⁴⁰ *Zbraslavská kronika*, s. 252 – 253.

⁴¹ *Otacher*, s. 1260, verš 97 250 an. *Continuatio canonicorum S. Rudberti Salisburgensis* (1308 – 1327), MGH SS IX, Ed. Georgius Heinricus PERTZ, Hannovere 1851, s. 819 – 823. *Continuatio Sancrucensis III.* (1302 – 1310), MGH SS IX, Ed. Georgius Heinricus PERTZ, Hannovere 1851, s. 732 – 735. *Continuatio Zwetlensis III.* (1241 – 1329), MGH SS IX, Ed. Georgius Heinricus PERTZ, Hannovere 1851, s. 654 – 669.

⁴² *Přibík Pulkava*, s. 197 – 198.

I. Pojem patriciát

Dříve, než se začneme věnovat roli patriciátu v pohnutých událostech první dekády 14. století, měli bychom se pokusit co nejpřesněji vymezit pojem patriciát. Každý autor, píšící o středověkých městech a jejich nejbohatších vrstvách, s tímto termínem zachází. Dnes už se mu při výzkumu městské problematiky není možné vyhnout. Stal se příliš vžitým a musíme si přiznat, že pro popis námi sledované vrstvy městského obyvatelstva, i potřebným. Výchozí otázka tedy nezní, jestli pojem patriciát vůbec používat, ale jak s ním naložit, jak a kdy ho můžeme upotřebit.

Již od šedesátých let minulého století probíhá v historické obci diskuze o pojmu patriciát a zároveň se objevují různé pokusy o jeho definici.⁴³ Tato debata vzbudila ohlas také v českém prostředí. Necháme-li stranou starší, ale stále přínosné a heuristicky bohaté práce Josefa Šusty a Bedřicha Mendla,⁴⁴ byl Jaroslav Mezník prvním českým historikem, který se speciálně věnoval problematice patriciátu v našich předhusitských městech.⁴⁵ Na tyto autory navázal Jaroslav Čechura.⁴⁶ Tato problematika je v současné historické literatuře dodnes značně frekventovaná.⁴⁷ Jednotlivé studie se však nezaměřují na vymezení pojmu obecně v rámci širšího geografického celku, ale spíše pro jednotlivá středověká města.⁴⁸

⁴³ Na tomto místě není možné alespoň rámcově shrnout veškerou literaturu, která se zabývá patriciátem. V jednotlivých národních literaturách vzniklo na toto téma obrovské množství prací. Pro nás ale bude nejdůležitější literatura německá, neboť obecně se přijímá, že patriciát německých říšských měst sloužil jako vzor pro utváření konceptu patricijské vlády v českých městech. Například Hans PLANITZ, *Die deutsche Stadt im Mittelalter*, Graz – Köln 1954, s. 122 an., 251 an.; Brigitte BERTHOLD, *Charakter und Entwicklung des Patriziats in mittelalterlichen deutschen Städten*, JGF 6, 1982, s. 195 – 241; Eberhard ISENMANN, *Die deutsche Stadt im Spätmittelalter 1250 – 1500. Stadtgestalt, Recht, Stadtregiment, Kirche, Gesellschaft, Wirtschaft*, Stuttgart 1988, s. 269 – 283. Pro Kolín nad Rýnem Franz Reiner ERKENS, *Sozialstruktur und Verfassungsentwicklung in der Stadt Köln während des 11. Jahrhunderts*, In: *Städteforschung* 43, Hrsg. von Jörg JARNUT und Peter JOHANEK, Köln – Weimar – Wien 1998, s. 181 – 184; pro Norimberk Bernard HIRSCHMANN, *Das nürnbergische Patriziat*, in: *Deutsches Patriziat* 3 (1430 – 1740), Hrsg. Hellmuth RÖSSLER, Limburg 1968.

⁴⁴ J. ŠUSTA, *Dvě knihy I.*, s. 58 an., *Týž*, *České dějiny II/1*, Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví, Praha 1935, s. 536 an. Nejstarší česká historická literatura s pojmem patriciát vůbec nepracovala. Například František Palacký hovoří o patricijích na počátku 14. století pouze jako o měšťanech. F. PALACKÝ, *Dějiny*, s. 324 an. Podobně i V. V. TOMEK, *Dějepis I.*, s. 460 an. B. MEDL, *Sociální krise*, s. 35 – 73.

⁴⁵ J. MEZNÍK, *Brněnský patriciát*, 1962, s. 249 – 349; *Týž*, *Z problematiky středověkého patriciátu*, *ČsČH* 11, 1963, s. 628 – 637; *Týž*, *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1990, s. 7 – 49.

⁴⁶ Jaroslav ČECHURA, *Patriciát ve struktuře českých a moravských měst 14 – 16. století*, *ČNM – řada historická* 157, 1988, s. 32 – 51. *Týž*, *Městská šlechta – Součást patriciátu? K otázce kontinuity pražského patriciátu 14. – 16. století*, *DP* 9, 1991, s. 57 – 76.

⁴⁷ Nejnovější shrnutí problematiky Vratislav VANÍČEK, *Velké dějiny zemí koruny české II. (1197 – 1250)*, Praha – Litomyšl 2000, s. 420 – 423; a Josef ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských (1198 – 1253), Proměna státu a společnosti*, Praha 2002, s. 388 – 389.

⁴⁸ Například pro středověký Most Tomáš VELÍMSKÝ, *Příspěvek k dějinám patriciátu v českých městech*, *ČČH* 89, 1991, s. 321 – 335; pro Brno Ludmila SULITKOVÁ, *Několik poznámek k dějinám Brna ve 13. století (K původu městského patriciátu)*, *BMD* 13, 1995, s. 46 – 64; *Táž*, *Měšťané, jejich společenství a elity v Brně v předbělohorském období*, in: *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci*, *Sborník příspěvků z mezinárodního symposia v Příboře*, uspořádal Jiří Jurak, Příbor 2001,

Kdo tedy byli patricijové a pro které příslušníky středověkých městských společností lze tento termín použít? Vesměs všechny české slovníky cizích slov charakterizují patriciát jako nejbohatší vrstvu městského obyvatelstva.⁴⁹ Takto je obecně pojem chápán i v odborné literatuře. S patriciátem jsou ztotožňováni nejbohatší měšťané, horní vrstva městského obyvatelstva nebo se patriciát vymezuje na základě rozboru městských rad a majetkových poměrů osob v ní zasedajících. Hlavním cílem bude ukázat, v jakém smyslu a významu bude tento pojem na následujících stránkách používán. Zároveň se nevyhneme ani uvedení a porovnání argumentů různých autorů a pramenných svědectví, svědčících pro a proti jeho užívání.

Původně se jako patricijové označovali plnoprávní občané římského impéria.⁵⁰ Odtud termín přejala autoři písičí v období renesance a humanismu ve snaze navázat na antickou tradici.⁵¹ Svoji roli při převzetí pojmu také sehrála recepce římského práva v Německu a západní Evropě.⁵² Patriciátem se zde poté označovaly především vládnoucí rody velkých německých měst. Dnešní historická literatura používá tento termín především jako označení vládnoucí vrstvy evropských středověkých měst.⁵³

Při studiu vládnoucí vrstvy středověkých měst si musíme uvědomit dva zásadní problémy. Již Jaroslav Mezník si povšiml, že nelze hovořit o patriciátu pouze pro jedno konkrétní město, ale minimálně pro určitou přesně vymezenou skupinu měst. Důležitou roli také hraje časové období, ve kterém se snažíme pojem postihnout.⁵⁴ V našem případě se bude

s. 115 – 123; pro Kutnou Horu Tomáš BOROVSÝ, Patriciát nebo radní vrstva? Kutná Hora v předhusitském období, Tamtéž, s. 87 – 101; pro Uherské Hradiště Rudolf Procházka a Ludmila Sulitková, Uherské Hradiště ve 13. – 15. století, Uherské Hradiště 1984, s. 17 – 21.

⁴⁹ Příruční slovník jazyka českého IV/1, Praha 1941 – 1943, s. 146; Lumír KLIMEŠ, Slovník cizích slov, Praha 1986, s. 516; Akademický slovník cizích slov, kolektiv autorů pod vedením Věry PETRÁČKOVÉ a Jiřího KRAUSE, Praha 1997, s. 575; Ottův slovník toto pojetí rozšiřuje: „*Ve středověku nazývali se patriciové přední rodiny měšťanské, které si osobovaly právo k jistým úřadům a hodnostem.*“ Ottův slovník naučný 19, Praha 2000, s. 326.

⁵⁰ Pouze patricijové mohli vykonávat vojenskou službu, měli hlasovací právo, směli se účastnit voleb, uzavírat právoplatné sňatky apod. Ottův slovník naučný 19, s. 326.

⁵¹ Konrad G. GÜNDISCH, Das Patriziat siebenbürgische Städte im Mittelalter, in: Studia Transylvanica 18, Hrsg. von Paul PHILIPPI, Köln – Weimar – Wien 1993, s. 20.

⁵² J. ČECHURA, Patriciát, s. 36 – 37.

⁵³ LexMA 6, s. 1797. Tam také shrnutí vývoje patriciátu v jednotlivých evropských zemích. Tamtéž, s. 1797 – 1799. Tento názor převážil i v české a moravské literatuře, kde po druhé světové válce převážilo rozdělení městského obyvatelstva na tři základní vrstvy: patriciát, střední vrstvu a chudinu. K tomu J. ČECHURA, Patriciát, s. 32; Ke střední vrstvě měšťanstva J. KEJŘ, Vznik, s. 293 an. K nejnižším vrstvám středověké městské společnosti František GRAUS, Chudina městská v době předhusitské, Praha 1949, s. 33 an. Skeptický k tomuto dělení městského obyvatelstva je naopak Jaroslav Mezník, který upozorňuje na jeho jistou schematičnost a na rozdílnou situaci mezi velkými a malými městy. Jaroslav MEZNÍK, Lucemburská Morava (1310 – 1423), Praha 1999, s. 141.

⁵⁴ Jinak dochází k definování patriciátu pouze pro jedno určité město a pojetí patriciátu se poté navzájem vylučují. Zároveň vyvstává řada problémů, pokud se snažíme shrnout tendence na větším území ve větším časovém rozsahu. J. MEZNÍK, Z problematiky, s. 629. Při studiu termínu patriciát ve vlastním slova smyslu

jednat především o česká a moravská královská města⁵⁵ v období od konce 13. do počátku 14. století, kde lze na základě pramenů vystopovat patricije, účastníci se zajetí českého panstva roku 1309. To však nemůžeme, vzhledem k torzovitosti našich pramenů, uskutečnit bez přesahů do starších a samozřejmě i mladších období. V nejširším slova smyslu tedy budeme hovořit o patriciátu od poloviny 13. století, kdy je možné v pramenech rozeznat vyvýšenou vrstvu měšťanů,⁵⁶ až do 16. století, kde se nám začíná častěji objevovat samotný termín patriciát.⁵⁷

Do 13. století byli příslušníci vládnoucích rodů německých středověkých měst nazýváni většinou „*miliores, maiores, optimi*, nebo *honorabiliores*“.⁵⁸ Později jsou v pramenech označováni jako „*cives*“,⁵⁹ „*burger*“,⁶⁰ nebo honosným „*dominus*“ a „*her*“,

bychom měli přihlížet k dalším okolnostem. Například každé město mělo vlastní dějiny, typický hospodářský život, speciální okruh svého práva nebo jinou sociální strukturu. K. G. GÜNDISCH, *Das Patriziat*, s. 21.

⁵⁵ Názory historiků, ve kterých městech lze hovořit o patriciátu, se značně liší. Obecně se hovoří o tom, že patriciát lze hledat ve velkých a středních městech. Rozlišení měst na základě velikosti může být pro středověk dosti obtížné a mnohdy i nepřesné. Na počátku 14. století se nepochybuje o výskytu patriciátu ve velkých královských nebo v horních městech jako v Praze, Brně, Kutné Hoře, či Jihlavě. Problém nastává u venkovských královských měst, kde může být výskyt patriciátu dosti problematický, nebo dokonce sporný. J. ČECHURA, *Patriciát*, s. 41, s. 44 – 47. Srovnej T. VELÍMSKÝ, *Příspěvek*, s. 321 an.; a J. KEJŘ, *Vznik*, s. 292, pozn. 131. Například Mezník uvádí v polovině 14. století na Moravě patriciát nejenom v Brně a Jihlavě, ale i v Olomouci a Znojmě. J. MEZNÍK, *Lucemburská*, s. 142. V časovém odstupu s utvářením patriciátu v královských venkovských městech souhlasí i Josef ŽEMLIČKA, *Století posledních Přemyslovců, Český stát a společnost ve 13. století*, Praha 1986, s. 389. V Kutné Hoře předpokládá patricijskou vrstvu Tomáš Borovský. Pro větší přesnost navrhuje rozlišení na „starý“ a „radní“ patriciát. Měšťany, kteří obsazovali větší počet přísežných míst před husitskými válkami, označuje termínem „radní vrstva.“ T. BOROVSÝ, *Patriciát*, s. 100.

⁵⁶ Stalo se tak v brněnském městském privilegii, kde jsou zmíněni „*boni homines*“ a „*honestiores civitatis*“. *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV/1* (1241 – 1253), Edd. Jindřich ŠEBÁNEK et Sáša DUŠKOVÁ, Praeae 1962, č. 17, menší privilegium čl. 19, s. 85. V čl. 22 jsou rozlišeni „*civis*“ a „*honestior*“. K tomu J. KEJŘ, *Vznik*, s. 290. V tomto smyslu Kejř považuje za věrohodné dvě falešné listiny hradíšťského kláštera, údajně z let 1249 a 1250, které však pocházejí až z doby kolem roku 1270. Jindřich ŠEBÁNEK – Sáša DUŠKOVÁ, *Listina v českém státě doby Václava I.*, *Rozpravy ČSAV* 73, 1963, sešit 10, s. 61 – 62. Opět jsou zde odlišeni příslušníci vyšších vrstev městské společnosti. V narativních pramenech příslušníci patriciátu vystupují poprvé roku 1282, kdy jako „*omnes consules et maiores civitatis*“ rozhodli o kopání hrobů pro lidi, kteří v těžkém období po smrti Přemysla Otakara II. houfně umírali hladem a zimou. *Vypravování o zlych létech*, s. 361.

⁵⁷ Například v Sedmíhradsku je to roku 1587, kdy jsou nejvlivnější měšťané označeni jako „*...civium patriciorum*.“ K. G. GÜNDISCH, *Das Patriziat*, s. 20. Ale již v listině lucemburského vévody Václava pro Lovaň z roku 1378 jsou přední měšťané označeni jako „*homines tribuum patritiarum*“. B. MENDEL, *Sociální krise*, s. 40, pozn. 3.

⁵⁸ H. PLANITZ, *Die deutsche Stadt*, s. 256. Planitz uvádí i další označení, jako „*sapientiores, prudentes, discreti, providi, die wisesten, die witzigsten*“. Tamtéž. Z našich autorů se označení obyvatel českých středověkých měst věnoval nejpodrobněji Jiří Kejř, který pro naše poměry do 13. století vysledoval devět druhů označení: „*civis, burgensis, habitator, incola, urbanus, oppidanus, civitatensis, locanus, homo*“. Ne všechny termíny však ukazují význam a společenské postavení měšťanů. Důležité je hodnocení pramene a kontextu, ve kterém je každý termín použitý. J. KEJŘ, *Vznik*, s. 95 – 109.

⁵⁹ První použití tohoto termínu u nás dokládá privilegium Přemysla Otakara II. pro Uničiv roku 1223, kde se vyskytuje pojmenování „*...cives nostri*...“ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II.* (1198 – 1230), Ed. Gustav FRIEDRICH, Praeae 1912, č. 246, s. 237 – 239.

⁶⁰ Toto označení se nejčastěji vyskytuje v jihoněmeckých městech. V říšských městech se také objevovaly německé formy „*burgare, borgere a purger*“. H. PLANITZ, *Die deutsche Stadt*, s. 255. V Českém království nalézáme nejstarší latinský ekvivalent tohoto slova v roce 1233, kdy svědkem listiny kladrubského opata

ve významu páni. Patriciové také bývali od ostatních odlišováni přívlastky jako „*divites*“ nebo „*richen*“.⁶¹ V říšských městech převládl název *Geschlechter* (*generationes*). Podle některých autorů je však užívání termínu patriciát pro námi sledované vrstvy obyvatelstva ve středověku anachronismem, respektive ho označují za ahistorické.⁶²

Na jedné straně tedy máme pojem patriciát, který užíváme pro označení vládnoucích vrstev středověkých měst, ale v pramenech se začíná častěji vyskytovat až v šestnáctém století. Na druhé straně se nabízí možnost využít řadu termínů, označujících v textových pramenech různé povahy tu samou vrstvu. Výhodou označení patriciát je jeho „zažitost“ a „konvenčnost“. Navíc je tento pojem krátký, výstižný a všeobecně srozumitelný. Velkou nevýhodou je již zmiňovaná absence tohoto pojmu v pramenech sledovaného období. Někteří autoři pod vlivem Hanse Planitze začali pro nejvyšší vrstvu obyvatel středověkých měst používat pojem „meliorát“, který lze vystopovat v pramenech, například v Německu, již od 11. století.⁶³ U nás se však tento pojem nevyskytuje. V českých poměrech se setkáváme nejčastěji s označením „*cives*“, který je často doplněný přívlastkem, charakterizujícím vyvýšené postavení těchto „*maiores cives*“,⁶⁴ „*potiores cives*“⁶⁵ nebo „*de civitatibus singulis persone graviore*“⁶⁶ nad ostatními měšťany. Z našeho hlediska tedy pojem „meliorát“ ztrácí svoji výhodu, kterou má v německých oblastech a někteří badatelé se kloní ke specifickému označení patriciátu ve 12. – 14. století termínem „starý patriciát“.⁶⁷

V rámci českého území došlo k pokusu začít termínem „meliorát“ označovat příslušníky prominentní skupiny obyvatel nově vznikajících lokačních měst.⁶⁸ Toto označení by se pak vztahovalo pouze na určitou, úzce vymezenou společenskou vrstvu jednotlivců, podílejících se většinou na důlním podnikání, a to pouze do přelomu 13. a 14. století. Poté bylo označení „meliorát“ nahrazeno termínem patriciát. Podle mého názoru by pak ale od poloviny 13. století vedle sebe vystupovali příslušníci starých městských rodů, starší literaturou označovaní jako patriciát, a jednotlivci, kteří svojí aktivitou široce přesahovali

je „*Hertinco burgense Cladorubensē*“. *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III/1* (1231 – 1237), Ed. Gustav FRIEDRICH, Praeae 1942, č. 46, s. 46 – 47. K tomu J. KEJŘ, *Vznik*, s. 102 – 104.

⁶¹ H. PLANITZ, *Die deutsche Stadt*, s. 264 – 265.

⁶² Především kvůli odlišné situaci ve středověkých a raně novověkých městech. Například B. BERTHOLD, *Charakter und Entwicklung*, s. 197.

⁶³ H. PLANITZ, *Die deutsche Stadt*, s. 122.

⁶⁴ „*maiores cives*“ a „*alii potiores cives nostri Pragenses*“, *CIM* 1, č. 7, s. 15 – 19; nebo „*maiores civitatis*“, *Vypravování o zlých létech*, s. 361.

⁶⁵ *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně* (1279 – 1296), Ed. Jan Bedřich NOVÁK, Praha 1903, č. 28, s. 25.

⁶⁶ *Zbraslavská kronika*, s. 176.

⁶⁷ J. MEZNÍK, *Z problematiky*, s. 636.

⁶⁸ Tomáš VELÍMSKÝ, *Cruciburgensis magister monetae* aneb historie jednoho omylu. Příspěvek k dějinám městského meliorátu v českých zemích ve druhé a třetí čtvrtině 13. století, *Civitas & Villa, Miasto i wieś w średniowiecznej europieśśrodkowej*, Wrocław – Praha 2002, s. 206 – 207. Josef ŽEMLIČKA, Vratislav Vaníček, *Velké dějiny zemí Koruny české II. 1197 – 1250*, in: MHB 7, Praha 2000, s. 246.

hradby jednoho města, označování teď termínem „meliorát“.⁶⁹ Příslušníkům „meliorátu“ nevyhraněné zemské právo dovolovalo užívat měšťanských práv v jiných městech, nebo tam alespoň vlastnit majetek. Často se sami podíleli na zakládání jednotlivých měst a vesnic. Při této příležitosti vystupovali jako zdatní lokátoři. Jejich hlavní činností však zůstával obchod a podnikání, což jim umožňovaly čilé styky se zahraničím.⁷⁰ Otázkou ale zůstává, zda se jednalo pouze o několik jednotlivců, nebo zda lze termínem „meliorát“ označit celou námi sledovanou skupinu osob.⁷¹

⁶⁹ Typickým příkladem takového úspěšného podnikatele je mincmistr Eberhard (*Ebrlinus monetarius*), který se v pramenech poprvé objevuje roku 1253, jako svědek potvrzení a darování dalších statků špitálu sv. Františka králem Václavem II. CDB IV/1, č. 266, s. 455. Podílel se na lokaci Nového Města u sv. Havla v Praze, dále působil na Jihlavsku a Havlíčkobrodsku v roli mincmistra a nájemce urbury. Na konci svého života se snad dokonce stal moravským mincmistrem. František HOFFMANN, Mincmistr Eberhard, Pražský sborník historický 12, 1980, s. 70 – 84. K němu také Rostislav NOVÝ, Český mincmistr Eberhard, in: Z pomocných věd historických 5, Praha 1984 (AUC – Pphilosophica et Historica 1 – 1982), s. 135 – 138; L. SULITKOVÁ, Několik poznámek, s. 49 – 50; J. ŽEMLIČKA, Století, s. 307, s. 428 – 431; V. NOVOTNÝ, ČD I/4, s. 376 – 377.

⁷⁰ F. HOFFMANN, Mincmistr Eberhard, s. 72. O jejich významném postavení svědčí používání vlastních pečeti, prvních, které se nám z městského prostředí dochovaly. Rostislav NOVÝ, Počátky znaků měst českých, SAP 26, 1976, s. 407 – 408. K užívání pečeti nejbohatšími měšťany také J. MEZNÍK, Brněnský patriciát, s. 82 – 83. Obchodním stykům Čech s okolními zeměmi se věnoval František GRAUS, Český obchod se sukrem ve 14. a počátkem 15. století, Praha 1950, s. 11 an.

⁷¹ Na základě pramenů lze jen velmi těžko rozlišit, jaký je rozdíl mezi gründerskou vrstvou bohatých jednotlivců, jako jsou na jedné straně mincmistr Eberhard (*Eberhardus*, *Ebrlinus*), Alram Brněnský (*Arlamus*), Oldřich Níger (*Olrici Nigri*), Jindřich Krucemburk (*Cruciburgensis magister monetae*, *Heinricus dictus Crancpurgarius*, *Chruczburgarius*), Frowein (*Frowinus*), Dětrich Freiberg (*Ditrico dicto Vriberch*) či Jindřich Pták (*Henricus dictus Avis*) a další. Ti jsou zmiňováni v souvislosti s důlním podnikáním a různými aktivitami v rámci celého regionu Čech. *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III/1, 2* (1231 – 1240), Edd. Gustav FRIEDRICH et Zdeněk KRISTEN, Pragae 1942 – 1962, č. 247, s. 328 – 330; *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1* (1253 – 1264), Edd. Jindřich ŠEBÁNEK a Sáša DUŠKOVÁ, Pragae 1974, č. 167, s. 266 – 268; CDB V/1, č. 168, s. 268 – 269; č. 266, s. 455 – 458; CDB IV/1, č. 127, s. 222 – 223; CDB V/1, č. 252, s. 384 – 385. Na druhé straně zde máme řadu rodů, které lze s jistotou považovat za příslušníky patriciátu, ale v pramenech nejsou udávány v souvislosti s těžbou stříbra. Jedná se například o pražskou patricijskou rodinu Štuků. Významné postavení rodiny dokládá jmenování Šimona Štuka mezi konšely roku 1279, kdy přísahal jménem města králi Václavovi II. Štukové v Praze nezůstávají osamoceni. Brzy se v pramenech objevují další rody jako Fridingerové (od r. 1288), od Kamene (také roku 1288), již roku 1264 vystupují první příslušníci Olbramoviců a Welflovců, dvou nejvýznamnějších pražských patricijských rodin. V. V. TOMEK, Dějepis I., s. 292 – 301. Otázkou zůstává, zda tyto měšťanské rody nazývat také termínem „meliorát.“ Pokud bychom používali označení „meliorát“ pouze pro úzce vymezenou skupinu výše zmíněných osob, jak poté označovat patricije „druhého řádu“, kteří se v pramenech začínají objevovat před koncem 13. století, vlastnili například v Praze značné majetky a právem je lze ztotožňovat s nejvyššími vrstvami městské společnosti? Nabízí se ještě jedno řešení. Označení „meliorát“ vztáhnout pouze na jednotlivce činné v důlním podnikání a profitující z bohatství stříbrné rudy a o ostatních hovořit jako o patriciátu, nebo o starém patriciátu. Jednalo by se o rodiny, které se koncem 13. století dostávají k moci v jednotlivých městech, ale kteří začínají kolem 14. století opouštět své pozice. Adjektivum „starý“ by tyto rody vymezovalo proti novým rodům, objevujícím se v Praze nejvíce právě v půli 14. století. K mocenské změně v Praze v polovině 14. století J. MEZNÍK, Praha, s. 18 – 23, s. 49 an. Ke Kutné Hoře T. BOROVSÝ, Patriciát, s. 90. Ludmila Sulitková se na základě svých výzkumů v Brně domnívá, že pro nejbohatší měšťany mohla být až do poloviny 14. století mnohem důležitější příslušnost k významné zakladatelské rodině „starého patriciátu“, než jejich bohatství nebo zakupování deskových statků či pronikání do dvorských služeb. L. SULITKOVÁ, Několik poznámek, s. 55. K tomu také J. MEZNÍK, Brněnský patriciát, s. 256.

Můžeme se samozřejmě pokusit vyhnout pojmu patriciát řadou jiných označení, například „nejbohatší vrstva“, „nejbohatší měšťané“⁷² či „vůdčí vrstva“, „vůdčí měšťané“, nebo používat prostý termín „civis“, který máme doložený v pramenech. První skupina pojmů však přesně nevymezuje skupinu, která stojí v našem zorném úhlu. Co to znamená „nejbohatší měšťan“ nebo „nejbohatší vrstva“? Jak tyto pojmy definovat? Přestože se vesměs jedná o objektivní znaky, bude konečným hodnotitelem vždy subjekt autora, který nakonec rozhodne, který měšťan ještě patří a nebo naopak už nepatří k nejbohatší vrstvě či k vrstvě vůdčí.

Termín „civis“ by za určitých okolností mohl být dobrým ekvivalentem za „anachronický“ a „ahistorický“ pojem patriciát. Vyskytuje se od poloviny třináctého století v pramenech a v některých případech jím jsou označováni vyvýšení obyvatelé středověkých měst. Problém vyvstává s mnohoznačností tohoto pojmu, který prošel velmi složitým vývojem. Zpočátku byl tento pojem používán ve svém obecném smyslu, kdy se jím rozuměl jakýkoliv obyvatel daného místa. Jako „cives“ mohou být označeni například i obyvatelé pouhých vsí. Pro označení právního obyvatele měst se ho začíná užívat později a není neobvyklé, že tento termín nalézáme v pramenech v obou významech. České prameny jsou příliš chudé na to, aby bylo možné důkladně sledovat obsahové proměny výrazu „civis“. Proto by jeho užití pro charakteristiku naší skupiny osob nepřesné a to i přes to, že se tento termín ustálil v plnohodnotné označení obyvatele právního města.⁷³

Samozřejmě by na tomto místě bylo možné zmínit řadu dalších pojmů a výrazů, snažících se suplovat označení patriciát.⁷⁴ Musíme ale uvážit, jestli by se tím celý problém

⁷² Jaroslav Čechura doporučuje tento termín užívat pro venkovská královská města jako České Budějovice, Louny, Stříbro a Znojmo spíše, než pojem patriciát. Podle něj se v těchto městech nedá mluvit o patriciátu. J. ČECHURA, *Patriciát*, s. 46. Stejně tak navrhuje užívat při označování nejbohatších vrstev městského obyvatelstva v 15. a v první polovině 16. století pojem patriciát, ale doplněný vhodným adjektivem, jež by pomohlo upřesnit souhrnné a vzhledem k dlouhému časovému záběru příliš paušalizující označení. J. ČECHURA, *Městská šlechta*, s. 69.

⁷³ J. KEJŘ, *Vznik*, s. 95 – 102. Výjimku tvoří užití pojmu „civis“ s blíže ho vymezujícím adjektivem. Jako je tomu ve výše zmíněném brněnském městském privilegii, kde vystupují „*boni homines*“ a „*honestiores civitatis*“. CDB IV/1, č. 17, menší privilegium čl. 19, s. 85. Zde je lze chápat jako měšťany, kteří mají významnější postavení než ostatní. Oproti ostatním obyvatelům města jsou „*boni*“ nebo „*honestiores*“. Stejně vyvýšené postavení měli i měšťané vystupují poprvé roku 1282 jako „*omnes consules et maiores civitatis*“. *Vyprávění o zlých létech*, s. 361. Všechny tyto „*boni*“, „*honestiores*“ a „*maiores civitatis*“ můžeme ztotožnit s příslušníky patriciátu. Pokud bychom však chtěli pojem patriciát nahradit termínem „civis“ spojeným s přívlaskem, na jehož základě budeme vědět, že se jedná o nejvyšší vrstvu městské společnosti, narazíme na jeden problém. Těchto přívlasků je velká řada, ze které není možné vybrat jeden univerzální. Museli bychom vždy uvádět termín „civis“ s přívlaskem, které se u něj vyskytuje v té které listině, ale tato cesta by nevedla k zjednodušení a v neposlední řadě ani k vytvoření jednoho univerzálního pojmu pro námi sledovanou skupinu osob.

⁷⁴ Například pro označení nejstarších norimberských rodin začali někteří němečtí autoři využívat výraz „*Vorpatriziat*“. G. HIRSCHMANN, *Das nürnbergger Patriziat*, s. 272. B. BERTHOLD, *Charakter und Entwicklung*, s. 204.

ještě více nezkomplikoval a zda je vůbec možné vytvořit či najít nový termín, charakterizující tuto skupinu osob. Podle mého názoru se užívání pojmu patriciát nevyhneme. O to důležitější je jeho přesná charakteristika a definice.

Jaroslav Mezník v šedesátých letech minulého století shrnul pět základních definicí pojmu patriciát, vycházejících především z literatury střední a západní Evropy.⁷⁵ Podle jeho názoru byl patriciát horní vrstvou městského obyvatelstva, která se vyznačovala velkým bohatstvím a značným vlivem ve městě. Tvořily ho rody, které byly vzájemně propojené sňatky a svoje významné postavení si ve městě udržovaly po několik generací. Příjmy těchto patricijů pocházely především z obchodních zisků a z důchodů, které plynuly z nemovitého majetku. Po celé období, kdy stáli v čele daného města, se snažili udržet ve svých rukou veškerou moc a využívali ji k podpoře vlastních zájmů.⁷⁶

Pojem patriciát nebudeme vymezovat definicí, ale jednotlivými znaky. Pokusme se vytvořit přehled, ve kterém budou zahrnuté všechny typické rysy, na jejichž základě bude možné jednotlivé osoby ztotožnit s patricijskou vrstvou. Hlavním znakem pro nás bude bohatství.⁷⁷ Pokud bychom brali bohatství jako jediný znak, mohlo by dojít ke zkreslení našeho pohledu. Ne každý bohatý měšťan může být považovaný za patricije. Navíc movití jednotlivci, ponejvíce zbohatlí řemeslníci, museli být do patricijské společnosti přijati. Naopak příslušník patricijského rodu zůstane členem této společnosti po nějakou dobu i poté, co zchudl. Původní majetek jeho rodiny měl určitý setrvačný vliv.

Za patricije budeme považovat měšťany, kteří se převážně nezabývali řemeslem. Dalším znakem budou příbuzenské vztahy jako ukazatelé postavení, kterého měšťan dosáhl.⁷⁸ K patricijům budeme také řadit osoby, které se lišily od ostatních městských obyvatel vlastnictvím některých druhů majetků. V tomto případě se jedná především o vlastnictví velkých statků na venkově a rent na městských nemovitostech.⁷⁹ Posledním rozlišujícím znakem bude politický vliv ve městě nebo v celozemském měřítku.

⁷⁵ Každá definice se snaží vymezit patriciát podle různých ukazatelů. Hlavními určujícími znaky jsou bohatství a vláda ve městě, hledisko společenské, stavovské a právní. V naší literatuře bylo nejčastější ztotožňovat patriciát přímo s nejbohatšími měšťany, kdy příslušnost k patriciátu je odvozována z vlastnictví majetku v určité ceně nebo z určité výše peněžní částky, kterou měšťané odevzdávali v městské lózunce. Např. pro venkovská královská města J. ČECHURA, *Patriciát*, s. 41 an. Někteří badatelé ztotožňovali patriciát přímo s nejbohatším kupectvem, jiní akcentovali jednotlivé rodiny (rody), které se uchovávaly moc nad městem po několik generací. J. MEZNÍK, *Z problematiky*, s. 629 – 631.

⁷⁶ Tamtéž, s. 636 – 637.

⁷⁷ K bohatství a finančním možnostem patriciátu ve středověku J. JANÁČEK, *Stříbro a ekonomika*, s. 894 – 899.

⁷⁸ J. ŠUSTA, *Dvě knihy II.*, s. 23. V Brně můžeme vystopovat rodiny, jejichž semknutost byla zesilována právě vzájemnými sňatky. J. MEZNÍK, *Brněnský patriciát*, s. 257.

⁷⁹ K rentám váznoucích na pražských domech v předhusitském období nejpodrobněji Bedřich MENDEL, *Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských v letech 1378 až 1434*, ČČH 13, 1917, s. 76 an.

Ve sledovaném období samozřejmě není možné v pramenech vystopovat k jednotlivým osobám všechny znaky, které jsme zde uvedli, ale u řady z nich se nám to alespoň částečně podaří. Na pevnější půdu se dostaneme při zařazování patricijských rodin, které si dokázaly svoje postavení udržet po několik generací.⁸⁰

Můžeme se pokusit v praxi realizovat výše nastíněné schéma určování jednotlivých měšťanů jako patricijů. Jako příklad nám poslouží pražská patricijská rodina Štuků. Prvním známým příslušníkem rodu byl Šimon Štuk (*Symon Stucco*), který se v pramenech poprvé vyskytuje jako přísežný roku 1279.⁸¹ Přísežný byl také v letech 1287, 1288 a 1292.⁸² Jeho dům se nacházel na staroměstském náměstí. Měl několik synů, kteří všichni vystupují alespoň jednou jako přísežní.⁸³ Jeden z nich, Albrecht, je výslovně jmenován mezi předními staroměstskými měšťany.⁸⁴ Roku 1314 se dokonce účastnil poselstva od města ke králi Janovi a roku 1327 je zmiňován mezi staršími obce. Vlastnil dům blízko bývalého kostela sv. Vavřince. Kromě městského domu mu náležel ještě dvůr ve vsi Vršovicích s polnostmi, zahradami, vinicemi, rybníkem a s podacím v tamním kostele. V pramenech máme zachycenou i další, již třetí generaci tohoto rodu. Pro ni máme opět doložené vlastnictví majetků na venkově a její členové také zastávali post přísežných.⁸⁵

Štukové splňují téměř všechna kritéria, podle kterých jsme stanovili příslušnost měšťanů k patricijské vrstvě. Za první a hlavní znak jsme určili bohatství. O něm v případě rodiny Štuků nelze pochybovat. Již v první nám známé generaci vlastnili dům na Staroměstském náměstí, kde můžeme předpokládat koncentraci nejbohatších měšťanů. Máme u nich také doložené vlastnictví dalších nemovitých majetků ve městě a také minimálně dvou venkovských statků. Většina příslušníků rodu působila jako přísežní, což svědčí o značném

⁸⁰ Například v Praze lze již od konce 13. století nalézt některá rodová jména významných patricijských rodů. Jedná se o významné patricijské rodiny Rokczanerů, Štuků, Beneschawerů a Geunaherů. Dále zde můžeme zmínit rody z Chebu, Litoměřic, od Kamene a od Kokotů. J. MEZNÍK, Praha, s. 17. Srovnej B. MENDL, Sociální krise, s. 58 – 59, pozn. 4. V Kutné Hoře rody Ruthardů, Pušů, Eyloverů, Morspachů, Linvaterů a další. T. BOROVSÝ, Patriciát, s. 93. Některé rodiny, jako například Beneschawery a Welfovice, nacházíme v obou městech. Tamtéž, s. 97.

⁸¹ RBM II, č. 1171, s. 502; K tomu také Josef TEIGE, Seznamy měšťanů pražských I., Staré Město, Almanach královského hlavního města Prahy IV., Praha 1901, s. 233 – 234.

⁸² Roku 1287 svědčí dvakrát jako „*Symone dicto Stuk*“. RBM II, č. 1418, s. 610 – 612; č. 1420, s. 613; roku 1288 jako „*Simon Stuk*“, RBM II, č. 1461, s. 627; a roku 1292 je zmíněn „*Simon Stucco*“, RBM II, č. 1572, s. 675.

⁸³ Například Ota Štuk (*Otto filius Symonis Stuckonis*), CIM I, č. 7, s. 15 – 19; RBM II, č. 1719, s. 736 – 737; nebo Jakub Štuk (*Jacobus filius Stolconis*) roku 1296 a 1303. RBM II, č. 2810, s. 1231; č. 1983, s. 853 – 856. Stejně tak roku 1289 „*Ottone et Andrea, filii Symonis Stukonis*“. RBM II, č. 1474, s. 636 – 637.

⁸⁴ Je to roku 1321. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III.* (1311 - 1333), Ed. Josef EMLER, Praeae 1890, č. 748, s. 306 – 307.

⁸⁵ V. V. TOMEK, Dějepis I., s. 300 – 301. Štukové se objevují v pražských pramenech ještě v 15. století. Například Johánek Štuk v Berní knize Starého Města pražského z roku 1427. B. MENDL, Z hospodářských dějin, s. 340. K tomu také V. V. TOMEK, Základy I., s. 32. Z původně německé patricijské rodiny vznikly na počátku 15. století vladcké rodiny z Pitkovic, z Cholutic a z Kamenice. Jaroslav MEZNÍK, Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské, Rozpravy ČSAV 75, 1965, sešit 2, s. 47, s. 56 an.

vlivu a dobrém postavení ve městě. Navíc Albrecht Štuk je výslovně jmenován mezi předními staroměstskými měšťany a byl dokonce členem poselstva ke králi. Své významné postavení dokázali v Praze udržet minimálně po tři generace. Domnívám se, že na základě těchto znaků lze rodinu Štuků přiřadit k nejvyšší pražské patricijské vrstvě. Nutno podotknout, že mezi pražskými rodinami můžeme najít řadu dalších takovýchto rodin.⁸⁶

V současné literatuře se setkáváme v souvislosti s termínem patriciát s řadou zpřesňujících charakteristik. Pokud se skupina měšťanů od ostatních odlišovala na základě právních norem či příslušností k zvláštnímu spolku, lze například hovořit o „uzavřeném patriciátu.“ V případě osazování městské rady nejbohatšími rody z města se tyto nejčastěji označují jako „radní patriciát.“⁸⁷ Stále častěji zaznívá také pojem „městská šlechta.“⁸⁸ Pro 15. století je patriciát velmi těžko postižitelný, proto také můžeme pracovat s pojmem „polopatricijské rodiny.“⁸⁹

Nejbohatší vrstvy městské společnosti budou od 13. století označovány pojmem patriciát, ale pouze pokud se nám v pramenech dochovalo alespoň několik výše nastíněných znaků, podle kterých lze jednotlivce nebo celé měšťanské rody k této vrstvě přiřadit. V případě potřeby vymezení patricijských rodů vůči novým rodinám, které v polovině 14. století začínají pronikat do městské rady, použijeme pro ně termín „starý patriciát“. Označení „meliorát“ vztáhneme pouze na osoby, pro které máme doložený podíl na důlním podnikání a zisky z těžby stříbrné rudy. Svými možnostmi a bohatstvím značně převyšovaly pozdější příslušníky nejbohatších vrstev jednotlivých měst. Jedním z hlavních představitelů této vrstvy, těchto gründerů, byl mincmistr Eberhard, ale k němu samozřejmě přistupovali také další. Jako meliorát však tuto vrstvu budeme označovat pouze do konce 13. století, kdy postupně mizí a jejich potomci se již stávají usedlými měšťany v jednotlivých městech, i když si samozřejmě mohli ponechat určitý podíl zisku na důlním podnikání. Tito měšťané, kteří

⁸⁶ Pro nás bude důležité, že mezi ně patří všechny rodiny, účastníci se zjetí českého panstva, tzn. podle těchto kritérií je můžeme označovat jako patricijské a o jejich příslušnicích hovořit jako o patricijích.

⁸⁷ J. MEZNÍK, Brněnský patriciát, s. 258 – 259; Týž, Z problematiky, s. 634. Týž, Praha, s. 19 – 23. Ludmila Sulitková vysledovala pro předbělohorské Brno řádově na 50 rodin „radního patriciátu.“ L. SULITKOVÁ, Měšťané, jejich společenství a elity, s. 119 – 120. O příslušnicích nejvyšších městských vrstev z postlokačnického období hovoří jako o „starém patriciátu.“ Tamtéž, s. 115.

⁸⁸ K. G. GÜNDISCH, Das Patriziat, s. 22. Německá literatura používá pro označení městské šlechty termín „*Stadtrittertum*“. B. BERTHOLD, Charakter und Entwicklung, s. 213. Jaroslav Čechura se domnívá, že v Českém prostředí nelze hovořit o „městské šlechtě“, usazené v jednotlivých městech. Vyjimku podle něj tvoří pouze patricijští nositelé šlechtických titulů. J. ČECHURA, Městská šlechta, s. 69.

⁸⁹ Tyto rodiny poprvé popsal Mezník ve své práci o brněnském patriciátu. Jedná se o rodiny, které v 15. století tvořily jakýsi přechod mezi patriciátem a střední městskou vrstvou. Po několika generacích zasedaly v městské radě a také dosahovaly značných majetků, současně se však svými příbuzenskými styky ani svými majetky nijak výrazněji nad ostatní měšťanstvo nevyvyšovaly. J. MEZNÍK, Brněnský patriciát, s. 311 an.

využívali akumulace drahého kovu k obchodním transakcím a přibližující se tak úloze bankéře, již budou opět označováni jako patricijové.

Konečně staroměstské měšťanské rodiny, které se objevují v pramenech před koncem 13. století, ale neexistují pro ně doklady o spojitosti s těžbou stříbra, tudíž je nelze ztotožnit s „meliory“, budeme označovat také jako patricijské. Jejich příslušníci jsou vesměs poprvé doloženi jako přísežní, tzn. že patřili k předním měšťanům, kteří měli vliv na řízení a správu města. A proto není důvod proč je nezařadit, podobně jako například rodinu Štuků, mezi patriciát.

II. Šlechta od poloviny 13. do počátku 14. století a její vztah k patriciátu⁹⁰

Pokud se na následujících stránkách budeme věnovat nastínění vývoje patriciátu během přemyslovského období, nelze to učinit bez bližšího pohledu na vývoj české šlechty. Obě společenské vrstvy se v bouřlivých letech po bitvě na Moravském poli a po vymření Přemyslovců rychle rozvíjely a především u šlechty můžeme pozorovat postupné vyhraňování několika předních velmožských rodin. Jak nejbohatší měšťané, přední špičky patriciátu, tak tyto panské rodiny, měly lví podíl na hospodářském přerodu země ve 13. století.⁹¹

Právě ve složitých politických, ekonomických a společenských podmínkách českého království ve druhé polovině 13. a na počátku 14. století se vytvářely názory a myšlení české šlechty. Odraz jejich vývoje nalezneme v literárních dílech pocházejících ze šlechtického prostředí. Zde se jedná především o staročeskou historickou báseň o Alexandru Velikém⁹² a Staročeskou kroniku tak řečeného Dalimila. Mezi dobou vzniku obou děl leží jen krátký časový úsek asi dvaceti let. Přesto můžeme během této krátké doby sledovat vzrůst sebevědomí české šlechty.⁹³

To se projevovalo především v dobách neklidu, kdy šlechtici neohroženě sahalí po královském zboží, přivlastňovali si královské hrady a zabírali majetek církve. Josef Šusta charakterizuje českou šlechtu na přelomu 13. a 14. století výstižnými slovy: „*Bylo to tvrdé, ale silné pokolení, které v průběhu 13. věku u nás vytvořilo trvalou základnu stavu panského,*

⁹⁰ Ústřední slovo *šlechta* se ve staročeské slovní zásobě objevilo jako přejetí ze starohornoněmeckého *slahta* nebo středohornoněmeckého *slahte*, což původně znamenalo „rod, původ, kmen.“ Josef MACEK, *Česká středověká šlechta*, Praha 1997, s. 9.

⁹¹ J. ŠUSTA, *ČD II/2*, s. 9. K tomu také J. ŽEMLIČKA, *Počátky*, s. 563 an.

⁹² Václav VÁŽNÝ, *Alexandreida*, Praha 1947. K staročeské *Alexandreis* Josef HRABÁK, *Studie ze starší české literatury*, Praha 1962, s. 33 an., s. 81, s. 97 an.; Týž, *Dějiny české literatury I.*, Praha 1959, s. 104 – 113; *Moravo, Čechy, radujte se!*, Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců, Ed. Václav BOK, Praha 1998, s. 75 an.; Zdeněk FIALA, *Předhusitské Čechy, Český stát pod vládou Lucemburků 1310 – 1419*, Praha 1978, s. 92.

⁹³ Obě díla na různé úrovni reagují na hospodářskou a politickou expanzi městského patriciátu, jenž začínal šlechtu ohrožovat. Proto zdůrazňují to, co bylo charakteristické pro šlechtu, a co ji, alespoň v jejích očích, odlišovalo od měšťanů a ospravedlňovalo její nároky a výsadní postavení ve společnosti a ve státě: rodová tradice, rytířské ctnosti, zásluhy a práva předků zakládající urozenost potomků, stejně jako stáří samotného rodu. Zároveň vyjadřují nadřazenost a přezíravost šlechty k ostatním společenským vrstvám, o kterých v nich najdeme pouze nepatrné zmínky. M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika*, s. 132 – 134. Stejně tak se ale od 13. století začíná zřetelněji prosazovat ve veřejné sféře i měšťanstvo. Jeho vzrůstající síla spočívá v hospodářské moci a narůstajícím bohatství, což se začíná projevovat také v kulturní oblasti. Vedle rytířského a panského eposu vzniká nový útvar bajky a drobné povídky. Tyto nové útvary mají nový tón – satirizující a moralizující – útočící na šlechtu a posilující pozice a sebevědomí měšťanských vrstev. Hlavním dokladem těchto snah je *Kronika trojanská*, ve které jde především o historii města, z jehož hlediska je posuzovaná historie celé západní Evropy. *Kronika trojanská*, K vydání připravil Jiří DAŇHELKA, Praha 1951, s. 313 – 314.

*pokolení kolonizátorů, statných služebníků koruny v bojích i při správě českých držav v cizině, plémě uchvatitelů, ale zároveň také průbojníků nových řádů kulturních...*⁹⁴

Tito „*suppani*“, „*domini terrae*“ a „*barones*“⁹⁵ nevídaně posílili svoji moc v době nepokojů po smrti Přemysla Otakara II.⁹⁶ a Václavovi II. se podařilo obnovit ztracenou autoritu koruny teprve po delším čase.⁹⁷ Díky podpoře zahraničních rádců a bohatého městského patriciátu připoutal přední zemské velmože k trůnu a dokázal je využít jako nástroje pro rozmach přemyslovské moci do okolních zemí. Za krátké vlády Václava III. (1305 – 1306) však dochází k opětovnému nárůstu moci českých pánů, který nedokázal zastavit ani Rudolf Habsburský a už vůbec ne slabá vláda Jindřicha Korutanského. S vydobytým podílem šlechty na moci v zemi se musel smířit i nový panovník. Po několika letech domácích nepokojů a domažlických úmluvách začala nová etapa Janova panování. Král zmužněl, sbor důvěrně známých zahraničních rádců musel opustit České království a v Čechách bylo potřeba smířit se s reálným rozložením sil. Šlechta si v podstatě uhájila již před časem vydobyté pozice v mocenské struktuře státu, prosazované v rámci stále vědomějšího zemského stavovství.⁹⁸

Celé období po smrti Václava II. bylo vyplněné konflikty šlechtické a panovnické moci, které se fakticky projevovaly rozdělením šlechty obvykle na dva tábory, vzájemně soupeřící o vedoucí postavení v zemi.⁹⁹ K těmto jednotlivým táborům se potom přidávaly různé patricijské rodiny, což mělo za následek vzájemné nevraživosti uvnitř měst, neschopnost měšťanů vystupovat jako jeden celek a tím vytvořit protiváhu vzrůstající moci šlechty.¹⁰⁰

Šlechta jako jedna z privilegovaných vrstev společnosti se konstituovala dávno před počátkem 14. století. Již od poloviny 11. století nám z pramenů vystupují „Čechové“

⁹⁴ J. ŠUSTA, ČD II/2, s. 11. Jiří Spěváček chápe mimořádně vyvinutou moc šlechty jako důvod, proč v Čechách nedošlo k vytvoření stavovského zřízení, jako tomu bylo ve 13. století v Anglii a hlavně ve Francii. Města byla vyloučena z účasti na řízení státu a šlechtické moci nemohl konkurovat ani panovník, zbavený potřebné hospodářské základny. J. SPĚVÁČEK, Jan Lucemburský, s. 158.

⁹⁵ V pramenech se příslušníci šlechty označovali také jako „*comites, proceres, seniores, primates, maiores natu*“. K tomu J. ŽEMLIČKA, Počátky, s. 365. Další latinské ekvivalenty ke slovu šlechta uvádí J. MACEK, Česká středověká šlechta, s. 16.

⁹⁶ Po roce 1278 šlechta poprvé vystoupila jako politický činitel, pacifikující zemi a vyvádějící ji ze zmatků po Přemyslově smrti. Tehdy se do jejích rukou dostává zemský soud, vznikají zemské desky jako záruka svobodného vlastnictví šlechty. Dušan TŘEŠTÍK – Miloslav POLÍVKA, Nástin vývoje české šlechty do konce 15. století, in: Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století, Praha 1984, s. 110.

⁹⁷ J. ŠUSTA, ČD II/1, s. 503 an.

⁹⁸ Tamtéž, s. 56. K poměrům na Moravě J. MEZNÍK, Lucemburská Morava, s. 26 an. K domažlickým úmluvám z roku 1319 také Zbraslavská kronika, s. 247 – 248.

⁹⁹ J. SPĚVÁČEK, Jan Lucemburský, s. 158.

¹⁰⁰ Další protiváhou panské moci mohli být vyšší duchovní, pokud panovník dovedl této skutečnosti využít. To se však povedlo naposledy Václavovi II. a poté až Karlovi IV. J. ŠUSTA, ČD II/2, s. 18 – 19.

(*Bohemi, Bohemenses*), kteří zřejmě představovali předáky a velmože Čechů. V první čtvrtině 12. století u nich lze vytušit nárůst pocitu jakési kolektivní spřízněnosti. Tito „urození“ se stávali kastelány hradských obvodů, lovcími, komorníky a beneficiáři. Dlouhodobé konstituování šlechty dynamicky urychlila léta 1172 – 1197, kdy se z ještě dost širokého pojmu předních „Čechů“ vydělilo několik „nejurozenějších“ rodů. Ty si začaly nárokovat obsazování nejdůstojnějších úřadů a beneficií. Různými dary, výsluhami, zcizováním knížecího majetku i kolonizací se rozrůstaly jejich individuální domény. Vzniká tak vrcholně středověká „pozemková“ šlechta, nyní již zcela odlišná od předchozích ryze „beneficiárních“ velmožů.¹⁰¹

Šlechtic byl svobodný, urozený držitel určitého statku, podléhajícího zemskému právu. Stejně jako mohl bohatý měšťan, pokud se vzdal městského práva a svého povolání, přestoupit ke šlechtě, mohl naopak zchudlý šlechtic a jeho potomci spadnout do kategorie poddaných.¹⁰²

Od konce 13. století se pro osobně svobodného muže, vlastního pozemky a nadřazeného politicko – vojenskou mocí, vžilo označení pán. Po roce 1350 začíná ve slově pán vystupovat jako dominantní rys politická moc a urozenost. Souvisí to s konstituováním uzavřené skupiny vyšší šlechty, která zastává nejvyšší zemské úřady, zasedá na zemském soudu a k jejím rodům se váže starobylá urozenost. Páni se stávají vůdčí silou šlechtické obce.¹⁰³ V předhusitských Čechách se jednalo asi o 90 rodů, v jejichž rukou byl zemský soud, nejvyšší zemské úřady, správa krajů a tradičně tyto rodiny držely i některé významné dvorské úřady.¹⁰⁴

¹⁰¹ Josef ŽEMLIČKA, „Omnes Bohemi“: Od svatováclavské čeledi ke středověké šlechtě, MHB 3, 1993, s. 111 an., s. 123 an.; Týž, Ke zrodu vrcholně feudální „pozemkové“ šlechty ve státě Přemyslovců, ČMM 109, 1990, s. 32 an.; Týž, České třinácté století: „privatizace“ státu, ČČH 101, 2003, s. 515 an. K otázkám formování šlechty na přelomu 13. a 14. století J. ŠUSTA, Dvě knihy I., s. 104 an.; Týž, Dvě knihy II., s. 207 an. K tomu také Dušan TŘEŠTÍK, Proměny české společnosti ve 13. století, FHB 1, 1979, s. 139 an., s. 143 an.; a Stanislav ZAHÁNĚL, Jak vznikla staročeská šlechta, Příspěvek k nejstarším politickým a sociálním dějinám českým, Brno 1930, s. 176 an.

¹⁰² L. BOBKOVÁ – M. BARTLOVÁ, Velké dějiny IV. b, s. 28. Jednalo se například o pány z Vlašimi či z Dubě na Benešovsku. D. TŘEŠTÍK – M. POLÍVKA, Nástin vývoje, s. 115. Jaroslav Mezník rozděluje šlechtu na vyšší a nižší. Nižší šlechtu ještě dělí na dvě kategorie – šlechtu drobnou a střední. Drobný šlechtic vlastnil pouze nepatrný majetek a často byl i osobně závislý na svém lenním pánovi. Naopak střední šlechtic již mohl vlastnit slušný majetek a podle Mezníka se mohl za určitých příznivých okolnostech podílet na politickém životě země. J. MEZNÍK, Lucemburská Morava, s. 130 an. Samotné slovo šlechta je v našich pramenech poprvé doložené v první polovině 14. století a vždy souvisí s rodem a s určitými mimořádnými zděděnými vlastnostmi. J. MACEK, Česká středověká šlechta, s. 10.

¹⁰³ K pojmu šlechtická a zemská obec a vývoji stavovství ve 14. století Zdeněk UHLÍŘ, Otázky stavovství v době předhusitské, FHB 6, 1984, s. 57 – 64.

¹⁰⁴ D. TŘEŠTÍK – M. POLÍVKA, Nástin vývoje, s. 115.

Proti této skupině se začíná vytvářet vrstva nižší šlechty, jejichž příslušníci jsou označováni jako *rytieřstvo*, *zemané*, *vladyky* a později, po roce 1380, i *panoše*.¹⁰⁵ Přesný rozdíl mezi rytíři, vladyky a panoši není v předhusitské době zcela jasný. Rytíři a vladykové tvořili zřejmě horní, panoši pak spodní vrstvu nižší šlechty.¹⁰⁶ Tato skupina byla velmi početná a její spodní hranice zůstávala po dlouhou dobu pružná a prostupná.¹⁰⁷

Poměr mezi šlechtou a měšťanstvem nebyl ve druhé polovině 13. a v první polovině 14. století vyhraněný. Šlechta a patriciát se vyvíjeli vedle sebe.¹⁰⁸ Dokumentuje to i dobrý vztah mezi některými předními šlechtici a patriciji. Například v listině z roku 1259 označil Smil z Lichtenburka, jeden z nejvýznamnějších šlechticů během vlády Přemysla Otakara II., mincmistra Eberharda svým kmotrem. V listině se doslovně praví „*dilectus compater noster Eberhardus, magister monetae*.“¹⁰⁹ Na tomto místě od sebe musíme odlišit dvě roviny. Mincmistr Eberhard, jak bylo řečeno již výše, patřil k tzv. gründerské vrstvě několika nejbohatších jednotlivců, kteří se podíleli na důlní těžbě, ze které jim plynuly obrovské zisky. Svým bohatstvím se mohli rovnat i těm nejzámožnějším šlechticům a s nimi udržovali čilé obchodní a zřejmě i osobní styky. K tomu navíc přistupuje i druhá rovina. Jak šlechtická, tak patricijská vrstva ještě nebyly tak neprodyšně uzavřené, jak to můžeme sledovat zhruba o století později.¹¹⁰

¹⁰⁵ J. MACEK, *Česká středověká šlechta*, s. 35. Rytíř se v nejstarších staročeských památkách vyskytuje jako název pro jezdců. Panoše je vždy označením pro vojenské pomocníky pánů a až později pro nejnižší vrstvy šlechty, jež byly závislé na pánech a rytířích. Rozdíl mezi zemanem a panošem spočíval zřejmě v tom, že se označení zeman roku 1400 užívalo pro samostatného šlechtice usedlého na venkově uprostřed poddaných. Kolem roku 1300 však bylo slovo zeman (zeměnin) názvem pro domácí celek v Čechách usedlé šlechty. Samotný kořen slova – země – značí princip usedlosti na zemi, pozemkové držby. Posledním pojmenováním užívaným pro šlechtice je vladyka. Toto slovo má zřejmý základ ve slovesu vlásti, vládnouti, jímž se naznačuje mocenská pozice toho, který byl takto nazýván. Igor NĚMEC a kol., *Slova a dějiny*, Praha 1980, s. 140 an. Ke stratifikaci české šlechty nejnověji Libor JAN, Václav II. a struktury panovnické moci, Brno 2006, s. 216 an.

¹⁰⁶ J. MEZNÍK, *Česká a Moravská šlechta*, s. 11.

¹⁰⁷ D. TŘEŠTÍK – M. POLÍVKA, *Nástin vývoje*, s. 117. To dokazují i často citované verše ze Staročeské kroniky tak řečeného Dalimila: „*Z chlapův šlechtici bývají / a šlechtici často chlapy syny jmievají. / Nebo ostaralé stříebro šlechtu činí / a často šlechticé chudoba sprostenstvím viní.*“ *Dalimil*, s. 493, verš 42/13 – 16. Těmito verši neznámí autor jasně dává najevo, že v jeho době bylo možné i pro sprostého chlapa „vyšvihnout“ se mezi šlechtu, i když mezi urozeným a neurozeným byl počátkem 14. století propastný rozdíl. Naopak pokud některý šlechtický rod zchudl, mohl ztratit příslušnost ke šlechtické vrstvě. Srovnej J. MEZNÍK, *Česká a Moravská šlechta*, s. 8.

¹⁰⁸ J. ČECHURA, *Městská šlechta*, s. 63.

¹⁰⁹ CDB V/1, č. 175, s. 280 – 281. Velkou zásluhu na tom měl Eberhardův podíl na výnosech stříbrné rudy z dolů v okolí Havlíčkova Brodu, které Lichtenburka zařadily mezi šlechtickou „elitu“ země. Podle Františka Hoffmanna byl Eberhard Smilovým kmotrem a stýkal se již s jeho otcem Jindřichem ze Žitavy. F. HOFFMANN, *Mincmistr Eberhard*, s. 70 – 84. S tím nesouhlasí Jan Urban, který Eberhardovo kmotrovství vztahuje na některého ze Smilových synů. J. URBAN, *Lichtenburkové*, s. 54. K této variantě se přiklání také L. JAN, *Václav II.*, s. 102.

¹¹⁰ V. KLECANDA, *Přijímání do rytířského stavu*, s. 25 an. K tomu také J. MEZNÍK, *Česká a Moravská šlechta*, s. 9. K uzavírání vyšší šlechty v pozdním středověku se nejnověji věnoval Robert NOVOTNÝ, *Uzavírání panského stavu a problematika nobilitací v pozdním středověku*, in: *Evropa a Čechy na konci středověku*, *Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi*, Vydali Eva DOLEŽALOVÁ, Robert NOVOTNÝ a Pavel SOUKUP, Praha 2004, s. 295 an.

Během této doby se začíná vyvíjet samostatná patricijská heraldika, kterou nejbohatší měšťané přejímají právě podle vzoru heraldiky šlechtické. Dochází k nápodobě některých šlechtických erbů a později, kdy byl zaveden panovnický regál v této oblasti, i k řadě uzurpací. První zjištěná patricijská pečeť pochází z roku 1258 a již o čtyři roky později se objevují měšťanské pečete ve tvaru štítu. Některé patricijské rody si volí mluvící znamení a současně obecné figury (Rotlevové) podle jména nebo dokonce podle domovních znamení (Ruthardovci). Vzorem jim v tom jsou přední šlechtici, kteří si budují nová sídla a svá zcela uměle tvořená německá jména přebírají do svých nových predikátů a přenášejí je na své heraldické štíty.¹¹¹

V této době se nabízelo nejbohatším patricijům několik cest, jak proniknout mezi šlechtu. První z nich představoval přechod k dvořanstvu. Toho mohli většinou využít patricijové z míst, kde město bylo současně zeměpánovou rezidencí, což se týkalo především Prahy. Ale samozřejmě existovaly i výjimky, především v prostředí bohatých těžařů. Druhé možnosti mohl využít téměř každý měšťan, který se domohl určité zámožnosti. V této době totiž ještě neexistovaly přehradu mezi stavem rytířským a měšťanským. Proto stačilo pouze zakoupit statky na venkově, opustit městský život a městská zaměstnání. Již tím se vlastně patricij stával šlechticem.¹¹²

Venkovské statky patricijů hrály velkou roli při jejich přibližování ke šlechtě. Tím, že se bohatý měšťan zakoupil na venkově, s největší pravděpodobností přejímal šlechtické mravy, druhy zábavy a přebíral také jejich pohled na řadu sociálně politických otázek, které hýbaly tehdejší společností. Navíc v případě porážky v rámci vnitřních městských bojů měl možnost uchýlit se na svůj venkovský statek a díky jeho výnosu a s pomocí úvěru, který mu mohl být na základě držby tohoto statku poskytnut, bojoval nadále proti nové vládě města.¹¹³

Velmi často však nedošlo pouze k přibližování patricijů usazených na venkově k okolní šlechtě, ale ze všech evropských zemí lze najít doklady o splnutí těchto měšťanů se

¹¹¹ Jakub HRDLIČKA, *Pražská heraldika, Znaky pražských měst, cechů a měšťanů*, Praha 1993, s. 156. Postupně, zhruba od poloviny 14. století, začínají na měšťanské pečeti pronikat i řemeslnické nástroje. Ty ale tvořily pořád asi jen desetinu ze všech dochovaných staroměstských pečeti. Měšťanské sfragistice tedy nadále dominovaly šlechtická obecná a heroldská znamení. Tamtéž, s. 157. Některé měšťanské znaky byly ovlivněné zahraniční heraldikou. Například erbovní znamení Mikuláše od Věže, krokev ve štipeném štítu, jehož levá polovice je čímsí poseta, ukazuje na ovlivnění francouzskou heraldikou. L. JAN, Václav II., s. 95 – 96. K brněnské měšťanské sfragistice Berthold BRETHOLZ, *Geschichte der Stadt Brünn I. (bis 1411)*, Brünn 1911, s. 334 – 337.

¹¹² Tuto jednoduchou cestu lze doložit pro středověké Brno v době nadvlády starého patriciátu, tzn. zhruba do poloviny 14. století, pouze pro jednu osobu. J. MEZNÍK, *Brněnský patriciát*, s. 273 – 274. K přechodu patricijů mezi nižší šlechtu také J. ŠUSTA, *Dvě knihy I.*, s. 38, s. 66 an.

¹¹³ J. MEZNÍK, *Venkovské statky*, s. 5. K venkovským statkům pražských měšťanů také V. V. TOMEK, *Dějepis I. – VI.*, Praha 1892 – 1905; J. LIPPERT, *Bürgerlicher Landbesitz*, s. 40 an; Josef TEIGE, *O statcích obcí Pražských v letech 1420 – 1546*, SPDMP 3, 1922, s. 111 – 201; B. MENDL, *Hospodářské a sociální poměry*, s. 54 – 57, s. 422 – 445; s. 74 – 84, s. 353 – 364.

šlechtou. Také v českém prostředí můžeme najít řadu svědectví, kdy nejbohatší patricijové přecházejí ke šlechtě. Zajímavé je, že k tomuto jevu docházelo pouze v určitém období vývoje středověké společnosti.¹¹⁴

V Čechách neznáme žádný doklad, kdy by některý měšťan přešel ke šlechtě před rokem 1350. K tomu mohly vést dva důvody. Buďto šlechta patricijům v přechodu ke šlechtě bránila, nebo se měšťané nemohli či nechtěli odstěhovat na venkov. První důvod můžeme vyloučit. Je velmi nepravděpodobné, že by šlechta stavěla kolem sebe pevné hráze, které by po polovině 14. století uvolnila. Navíc neznáme žádnou příčinu, která by v této době bránila přestupu měšťanů ke šlechtě. Svoji pozornost tedy musíme obrátit k druhému argumentu. Pokud chtěl měšťan přejít ke šlechtě, musel zanechat svého způsobu obživy, to znamená především obchodu. Jestliže byl některý patricij zaměstnán obchodem nebo svým povoláním, ke šlechtě přejít nemohl. To se změnilo právě po polovině století, kdy řada patricijů ztrácí zájem o obchodní činnost.¹¹⁵

Druhou pohnutkou, která před polovinou století bránila nejbohatším měšťanům ve splývání s nižší šlechtou, byla národnostní otázka. Jak dokládá Staročeská kronika tak řečeného Dalimila, panovala mezi šlechtou a v této době převážně německým patriciátem nevraživost. „*Němečščí měščené*“ se jen těžko mohli přestěhovat na venkov a vzdát se tím podpory svého německého městského zázemí.¹¹⁶

Ke sblížování německého měšťanstva a českého šlechtického prostředí docházelo pouze pozvolně. Tento proces však v důsledku nedostatku pramenů nelze detailněji postihnout. Lze pouze předpokládat, že zakupováním venkovských statků docházelo ke sblížování těchto patricijů s okolním českým šlechtickým prostředím a také s poddanými, kteří byli v drtivé většině českého původu. K tomuto procesu dochází již v první polovině 14. století, což můžeme vyzorovat na křestních jménech.¹¹⁷

¹¹⁴ Jednalo se o některé členy Olbramovců, Welflovců, Štuků, Beneschawerů a jiných. J. MEZNÍK, Venkovské statky, s. 6, s. 47.

¹¹⁵ B. MENDL, Z hospodářských dějin, s. 263 an.; J. MEZNÍK, Venkovské statky, s. 48 – 49.

¹¹⁶ *Dalimil*, s. 454, verš 91/3. Proti německým měšťanům vystupuje tzv. Dalimil především v 87. a 98. kapitole. K tomu také J. MEZNÍK, Venkovské statky, s. 49. Srovnej V. V. TOMEK, Dějepis I., s. 290. V Praze kolem roku 1360 převládal německý patriciát, což přesvědčivě dokázal již Jaroslav MEZNÍK, Národnostní složení předhusitské Prahy, SH 17, 1970, s. 5 an.

¹¹⁷ Například Olbramovci většinou používali ve 13. století německá jména jako Albrecht, Menharta a Olbram. Od počátku 14. století však začínají užívat jména českého původu, například Václav a Bohuslav. Do patricijského prostředí proniká také typicky české jméno Prokop. J. MEZNÍK, Venkovské statky, s. 50; V. V. TOMEK, Dějepis I., s. 298. Také jeden z Eberhardových synů usazený v Jihlavě nesl české jméno - Jaroš. F. HOFFMANN, Mincmistr Eberhard, s. 72. K Eberhardovým synům také L. SULITKOVÁ, Několik poznámek, s. 49; J. MEZNÍK, Brněnský patriciát, s. 273, s. 332; CIM I, Úvod, s. XIII. Libor Jan vyslovil hypotézu, že jedním z Eberhardových potomků by mohl být urburéf a mincmistr Michael z Kolína, zmíněný v listině z roku 1311. RBM III, č. 31, s. 12. L. JAN, Václav II., s. 151. K Eberhardovým synům tamtéž, s. 127 – 131. K českým

Stejně jako nebyla přesně stanovená hranice mezi patricií usazenými na venkově a rytířským stavem, netvořil ani patriciát zcela uzavřenou vrstvu. Některé patricijské rody vymíraly, ztrácely svůj majetek a chudly, jiné se tlačily na jejich místa. Mezi absolutní špičku patřilo pouze několik rodů, které vlastnily ve městě největší majetky a tudíž měly největší moc. Téměř se železnou pravidelností zasedaly v městských radách.¹¹⁸

Tyto rody v první fázi vlastnily dům, movité a nemovité majetky nutné k provozování řemesla nebo obchodu, případně také menší vinice. Ve druhé fázi se jejich bohatství projevovalo zvětšováním stávajícího majetku – přikupovaly domy, vinice, zvětšovaly svoje movité vlastnictví. Druhá etapa znamenala získávání rent a až ve třetí etapě docházelo k zakupování venkovských statků.¹¹⁹

Vzájemné sňatky jsou posledním bodem, kterého se ve sledovaném období dotkneme v souvislosti se vztahem mezi šlechtou a patriciátem. Pokud nebudeme brát ohled na pokus pražského a kutnohorského patriciátu donutit přední zemské šlechtice k vzájemnému spříznění, dochoval se nám pouze jeden doklad o sňatku mezi příslušníky patriciátu a šlechtou. Člen pražského měšťanského rodu Welflovců Frenclin Jakubův (*Frenclinus Jakobi de Praga*) provdal svoji dceru za pana Pótu z Vildenberka.¹²⁰ Nedostatek zpráv o vzájemných sňatcích nemůže být pouze následkem nedostatku dochovaných pramenů. Důvodem zřejmě byla vzájemná cizota a rozdíl ve společenském postavení.¹²¹

a německým jménům Litoměřických měšťanů J. ŽEMLIČKA, Počátky, s. 397. Nejčastější německá a česká jména předních měšťanů v Praze se pokusil shrnout V. V. TOMEK, Dějepis I., s. 312 – 313.

¹¹⁸ J. MEZNÍK, Praha, s. 28. K jednotlivým rodům V. V. TOMEK, Dějepis I., s. 292 an.; Ke kutnohorskému patriciátu T. BOROVSÝ, Patriciát, s. 91.

¹¹⁹ Mohlo a také docházelo k odlišnému vývoji. Někteří měšťané se zaměřovali pouze na rozšiřování rent a o nákup venkovských statků nejevili zájem. Navíc na venkově se mohl zakoupit i méně movitý měšťan, přesněji řečeno ten, který nepatřil mezi nejbohatší. J. MEZNÍK, Venkovské statky, s. 28.

¹²⁰ Navíc ho vyšehradský probošt a nejvyšší kancléř Jan Volek nazýval „nejmilejším kmotrem“. Za pozornost stojí i skutečnost, že Frenclin vlastnil hrad Kunratice (*municionem nostram Chunraticz*) a rozlišná jiná zboží. *Summa Gerhardi*, Ein Formelbuch aus der Zeit des Königs Johann von Böhmen, Hrsg. von Ferdinand TADRA, Wien 1882, č. 110, s. 135 – 136. Přestože se nám zpráva o tomto sňatku dochovala pouze ve formulářové sbírce, považuje ji Šusta i Mezník za pravdivou. Srovnej Josef ŠUSTA, České dějiny II/3, Karel IV., Otec a syn, Praha 1946, s. 98; J. MEZNÍK, Venkovské statky, s. 49. Naopak Kateřina, dcera pana Proška z Vildenberka, se provdala za brněnského patricije Dětricha Maurice. Po smrti svého měšťanského manžela uzavřela sňatek znovu, tentokrát se šlechticem Smilem z Letnice a Kunštátu. J. MEZNÍK, Lucemburská Morava, s. 130, pozn. 202. Tento již výše zmíněný případ však nelze brát za jasný doklad sňatku mezi patricijem a šlechticem, protože Dětrich Maurice je v pramenech zmiňovaný také jako šlechtic s přídomkem z Vlasatic. Týž, Brněnský patriciát, s. 273 – 274.

¹²¹ Mezník považuje za hlavní důvod neuzavírání sňatků pouze vzájemné odcizení. Rozdíl ve společenském postavení podle něj nehrál žádnou roli. J. MEZNÍK, Venkovské statky, s. 49. Pokud by tomu tak bylo, proč by potom tzv. Dalimil psal o nechuti šlechticů oddat „za chlapie syny své dcery“? *Dalimil*, s. 502, verš 98/57. Zřejmě už v této době byl rozdíl mezi několika předními šlechtickými rody a nižší šlechtou, i když hranice obou vrstev nebyly ještě pevně dané. Vyšší šlechta si již byla dobře vědomá svého výsadního postavení a odmítala jakýkoliv nerovnorodý sňatek, byť by se jednalo o sebebohatšího patricije. Nikdo se však nepozastavoval nad sňatkem patricije, usazeného na venkově, s nějakou dcerou okolního zemana. J. MEZNÍK, Brněnský patriciát, s. 274. Přehled sňatků brněnských měšťanů s okolní nižší šlechtou tamtéž, s. 326 – 327. K tomu také L. BOBKOVÁ – M. BARTLOVÁ, Velké dějiny IV. b, s. 29.

Neustále musíme mít na paměti skutečnost, že i nižší šlechtic byl především rytířem a bojovníkem. Jak jasně dokládá etymologie tohoto slova, byl „*rytier*“ především „bojovník válčící na koni“,¹²² od mládí vychovávaný k válečnickému řemeslu, kdežto měšťan byl úhlem středověkého vidění světa svým zaměstnáním hlavně obchodník nebo řemeslník a s válčením neměl nic společného. Zároveň pro šlechtice bylo nepředstavitelné, aby se zabýval něčím tak „chlapským“, jako byl obchod nebo provozování řemesla.

V době, kdy ještě neexistovalo přesné rozlišení mezi jednotlivými stavy, nebyla situace zcela jasná. Patricij byl na jedné straně měšťanem a v některých právních nebo kronikářských záznamech je skutečně označován jako „chlap“. Současně ale řada patricijů vlastnila majetky na venkově a tím se stávali také těmi, kdo „ochraňovali“ a vyrovnávali se šlechtickým pozemkovým vlastníkům. Někteří z nich tedy byli měšťany a vládci města, současně však také vlastně šlechtici.¹²³

Faktem ale zůstává, že vztah mezi šlechtou a patriciátem koncem 13. a počátkem 14. století rozhodně nebyl idylický.¹²⁴ Obě vrstvy se ostře střetávaly, ale zároveň od sebe i mnohé přejímaly. Měšťanské patricijské rody tvořily stejná rodová uskupení, jako rody šlechtické. Později od šlechty přejímají i užívání erbovních znamení a snaží se napodobovat její životní styl. Šlechtici hojně využívají měšťanského bohatství formou různých úvěrů a v době nepokojů se především patricijové z Prahy a Kutné Hory, dvou mocenských center Českého království, stávají významnými spojenci předních velmožů i panovníka. Během této krátké doby došlo díky dvojímu oslabení centrální královské moci k velkému nárůstu moci jak šlechty, tak bohatého městského patriciátu. Ten však neměl odpovídající mocenské postavení v zemi a bylo jen otázkou času, kdy se těžbou stříbra a obchodem zbohatlý patriciát přihlásí na úkor šlechty o své místo na politickém výsluní.

¹²² Slovo „*rytier*“ je převzato ze středohornoněmeckého „*ritaere*“. J. MACEK, Česká středověká šlechta, s. 50. Toto tvrzení ještě podpírá šíření rytířské kultury, která se k nám dostává ve druhé polovině 13. století. Především pro nepřilíhající dobře majetkově zajištěné šlechtické rody se představa o převaze morálních kategorií původu, rytířských ctností a činností, mezi které patří právě vojenství, ale i vymezený okruh šlechtických zábav, účast na politickém dění v zemi a později podpora umění a věd, stává mnohem důležitější, než majetkové poměry. J. HRDLIČKA, Pražská heraldika, s. 154.

¹²³ J. MEZNÍK, Brněnský patriciát, s. 83.

¹²⁴ Srovnej CIM I, č. 6, s. 13 – 15.

III. Vzrůst bohatství, sebevědomí a politické moci patriciátu za posledních Přemyslovců

Největšího mocenského vzestupu a možnosti zasahovat do politických dějin celé země se dostalo příslušníkům nejbohatších měšťanů v bojích o přemyslovské dědictví v letech 1306 až 1310. Kořeny tohoto vzepětí však sahají mnohem hlouběji. Bohužel pro nedostatek pramenů nelze vystopovat kontinuitu mezi kupci, kteří křižovali středoevropský prostor v 10. století při největším vzepětí říše českých Boleslavů, a gründerskou vrstvou podnikatelů, kteří se začínají kolem poloviny 13. století objevovat v našich pramenech.¹²⁵

Vzrůst moci nejbohatších měšťanů probíhal především ve třech obdobích – za vlády Václava II., který hojně využíval jejich služeb, v době po vymření Přemyslovců a za slabé vlády Jana Lucemburského.

Jak bylo možné, že tito „sprostí chlapi“, jak je nazývá zbraslavský kronikář, dokázali najednou zasahovat do politických událostí celé země a vystupovat vedle nejurozenějších šlechticů? Kde čerpali prostředky pro poskytování úvěru a jak se jejich bohatství, které vlastnili, odrazilo v jejich reprezentaci? To jsou jen některé otázky, na které se pokusím na základě dochovaných pramenů a bádání starší literatury v následujících kapitolách odpovědět.

Václav II., „otec patriciátu“?

Václav II. dokázal zužitkovat bohatství a schopnosti těchto jednotlivců. Udržoval s nimi těsné styky a několikrát přehlédl i lecjaké poklesky. Tak roku 1292 se mistr urbury Ekhard (*Ekhardus, magister urburae et monetae per Bohemiam*), syn mincmistra Eberharda, upadl v královu nemilost a ten mu odňal veškerý jeho majetek. I přes to dosáhl opět královské přízně a mohl se opět uvázat v nájem urbury a z jejího nájmu dostal alespoň část peněz, které ztratil předchozí konfiskací.¹²⁶

¹²⁵ Stejně tak nemáme dostatek zpráv o právním postavení obyvatel Starého Města pražského od jeho založení až do Lucemburské doby, kdy se situace pramenné základny mění k lepšímu. CIM I, Úvod, s. XVI. O zámožnosti cizích kupců přicházejících do Prahy svědčí také nález mincí z Prahy 1 – Skořepky, obsahující několik set stříbrných mincí z počátku 12. století. Bohuslav HLÍNKÁ – Pavel RADOMĚŘSKÝ, *Peníze, poklady, padělky*, Praha 1996, s. 108 – 110.

¹²⁶ RBM II, č. 1571, s. 675; č. 1572, s. 675. K tomu také J. ŠUSTA, ČD II/1, s. 537; a přehledně L. JAN, Václav II., s. 105.

Další příklad vzrůstu moci bohatých patricijů podává Petr Žitavský. Dva pražští měšťané, Reichard (*Reichardus*)¹²⁷ a Wolfram (*Wolframus*)¹²⁸, podle kronikáře „*virī strenuī*“, mužové nepokojní, dal král Václav II. za jejich neznámé provinění zatknout a pak je odevzdal do vazby královskému podkomořímu Zbyslavovi Zajícovi z Třeboune,¹²⁹ „*viro de terra potenti ac nobili*“. Stejně jak byl pan Zbyslav mocný a urozený, tak byl i krutý.¹³⁰ Zajaté patricije mučil, aby z nich rychleji vymámil peníze za jejich provinění. Oba požádali o poskytnutí lhůty, ve které by mohli navštívit své přátele a s jejich pomocí získat královu milost. Když se přiblížil konec stanovené lhůty a oni nestihli vyrovnat svůj čin, raději se rozhodovali pro trvalé vyhnanství, než se opět vrátit do nepříjemné vazby. Při nějaké blíže neurčené příležitosti jim Zbyslav z Třeboune bezohledně připomněl jejich slib. Když se potom s několika málo muži toulal v pražském městě, patricijové ho začali pronásledovat. Zbyslava dostihli u kostela svatého Klimenta na Starém městě pražském, kde ho srazili na zem a zabili. Poté okamžitě opustili město a rychlým útekem unikli pronásledovatelům. Nějakou dobu žili ve vyhnanství, ale pomocí svých přátel se usmířili nejenom s králem, ale za peněžitou náhradu i s přáteli zabitého šlechtice. A tak „*ad terram Bohemie reduentes multis annis postmodum inibi pacifice permanserunt*.“¹³¹

Není jisté, jestli k jejich rychlému narovnání s panovníkem přispěla předchozí Wolframova věrnost králi v letech braniborského poručnictví, osobní Václavovy sympatie nebo bohatství obou měšťanů. Ale svoji roli zřejmě sehrály všechny tyto důvody. V líčení Petra Žitavského překvapuje ještě jedna věc. Po popsání celé události následují moralizující

¹²⁷ Totožnost tohoto patricije je neznámá, pokud ovšem není správná domněnka Josefa Emlera, že se jednalo o pražského lékárníka Conrada Rizcharda. *Zbraslavská kronika*, s. 39, pozn. 2.

¹²⁸ Měšťan Wolfram byl zakladatelem jedné z nejznámějších pražských patricijských rodin Olbramoviců. Narodil jako syn Menharta z Chebu, o kterém není nic více známo než to, že zemřel někdy před rokem 1296. Naopak Wolfram se velmi výrazně zapsal do dějin středověké Prahy. Spolu se svým bratrem Albrechtem poprvé vystupuje jako rychtář v listině z roku 1279, kde oba přísahali věrnost králi Václavovi proti Otovi Braniborskému. Jako rychtář se objevuje ještě roku 1288. O jeho významu a moci svědčí i skutečnost, že se stal kmotrem míšeňského markraběte Fridricha. Během obléhání Prahy korutansko – míšeňským vojskem Wolfram „*ipse de Praga exiens*“ a „*Misnensem adiit marchionem, factus ibi compater marchioni*.“ *Zbraslavská kronika*, s. 160. Josef Šusta se domnívá, že ho míšeňský markrabě zval kmotrem, protože měl Wolfram nějaký podíl v míšeňském důlním centru Freiberce. J. ŠUSTA, ČD II/2, s. 30, pozn. 2. V letech po vymření Přemyslovců se aktivně účastnil tehdejších nepokojů a to vždy na opačné straně, než příslušníci dalšího pražského patricijského rodu Welflovců. Ještě roku 1312 vystupuje jako přísedící a někdy kolem roku 1316 umírá. V. V. TOMEK, Dějepis I., s. 297 an.

¹²⁹ Tomek mylně uvádí „z Valdeka“. Tamtéž, s. 297.

¹³⁰ Zbyslav Zajíc z Třeboune pocházel z panského rodu Buziců erbu sviní hlavy. Patřili k němu jak páni z Třeboune, tak i páni z Valdeka, ze Šelemberka, z Březnice, z Rožmitálu a z Házenburka. August SEDLÁČEK – Martin KOLÁŘ, Českomoravská heraldika I., Praha 1902, s. 175. O panu Zbyslavovi slyšíme ještě při jedné příležitosti. Někdy v létě roku 1289 biskup Tobiáš z Benešova žádal krále Václava II. o příslušné rozkazy k úředníkům zemským za příčinou pohnání k soudu právě pana Zbyslava za pustošení biskupských statků. FTB, č. 191, s. 150. O něco málo později biskup opět žaluje králi, že Zbyslav z Třeboune vyplenil jeho vsi Dušníky a Chrástřany. FTB, č. 188, s. 148 – 149. Jedná se sice o zprávy pocházející z formulářové sbírky, ale nemáme důvod jim nevěřit. Biskupské statky v této neklidné době vítkovského povstání pustošil kde kdo.

¹³¹ *Zbraslavská kronika*, s. 39.

verše ostře útočící na pana Zbyslava. Ten posloužil zbraslavskému kronikáři za příklad špatného sluhy, který příliš krutě vykonával svůj úřad a přes meze rozkazu trápil níže postavené osoby. Těmi navíc pohrdal jako bezcennou věcí a za to „*hinc occiditur et morte mala puniuntur.*“¹³²

Kronikářovo vyprávění a následující verše vypovídají o jeho sympatiích k oběma patricijům. Pan Zbyslav si za svoje chování v úřadě zasloužil trest, který jej potkal. Důležitá ale byla demonstrace moci Reicharda a Wolframa, kteří si jako měšťané dovolili napadnout předního zemského šlechtice a dopustit se na něm vraždy. Navíc za svůj čin nenalezli potrestání, ale díky svému bohatství se usmířili s králem a dokonce i s rodinou zavražděné oběti.

O milosti a vzácné přízni, kterou Václav II. projevoval předním patricijům, svědčí i listina, ve které bere pod svoji zvláštní ochranu „*dilectis nostris Cunrado et Petro civibus de Praga.*“¹³³ Roku 1285 král Václav vzal v ochranu měšťany královských měst, kteří se mu zavázali přísahou. Sliboval jim pomoc a zastání proti násilnostem šlechty. Zaručoval se smiřovat spory, vzniklé mezi jednotlivými patricijskými rody.¹³⁴ V dalším privilegii, určeném pražskému městu, potvrdil usnesení rychtáře a přísežných konšelů, aby byl za obecní peníze koupený radní dům, kde by konšelé mohli projednávat různé pře i obecní záležitosti a kde by našel stálé místo obecní písař.¹³⁵

Václav II. však myslel i na podporu městského hospodářství. Tak roku 1304 potvrdil usnesení obou měst pražských, Starého Města i Malé Strany (*Antique civitatis Pragensis nec non Nove civitatis Pragensis sub castro*), že každý cizí kupec, který přijel do Prahy se svým zbožím, musel je po pět dní v Praze nabízet k prodeji. Dále toto zboží musel prodávat pouze měšťanům královských měst v Čechách a na Moravě. Hospodští nesměli překupovat zboží od

¹³² Tamtéž.

¹³³ RBM II, č. 2387, s. 1033.

¹³⁴ Důležitým bodem privilegia bylo ustanovení o řešení sporů vzniklých mezi samotnými měšťany, které rozvířovaly atmosféru ve městě a měly negativní dopad na městský pořádek. Z pozdějšího lucemburského období máme doklady o charakteru těchto sporů. Jednalo se především o rozepře týkající se věna, kvůli navzájem přiléhajícím domům, ale šlo také o hádky uvnitř jednotlivých rodin o otcovské dědictví nebo o majetek. *Summa Gerhardi*, č. 117, s. 142 – 144; č. 118, s. 144 – 145; č. 119, s. 145 – 147; č. 120, s. 147 – 149. Přestože se jedná o příklady pocházející z formulářové sbírky, lze tyto spory brát vážně. Podle jejich četnosti zřejmě byly v městském prostředí velmi četné. Král byl vůči svým královským měšťanům opravdu velkorysý, protože pokud by se šlechtic, který nějakým způsobem poškodil královské město nebo jeho obyvatele, nedostavil k soudu, mohl být dokonce od samotných měšťanů spolu se svými poddanými ve městě zatčený. Měšťané nesměli vstupovat do panských služeb a pokud by tak ten nebo který učinil, měl být vypovězen z města. CIM I, č. 6, s. 13 – 15.

¹³⁵ Listinu král vydal 18. září v Nižborku. Jmenovitě jsou v ní zmíněni měšťané Jakub, syn Wolflina, dále Wolfram Meinhardův a jakýsi Filip, syn Jana, písař Jindřich a rychtář František. Zmíněni jsou také „*honestis viris cuius de consilio*“, nebo-li zástupci předních pražských patricijských rodin Štuků, od Kamene, Fridingerů. Výčet ukazuje, komu především šlo uvnitř pražských hradeb o zřízení radnice, jako prvním kroku k vytvoření městské samosprávy. CIM I, č. 7, s. 15 – 19.

cizích kupců a domácí měšťané měli zakázáno pod pokutou deseti hřiven s nimi uzavírat spolky. Konečně měšťané, kteří přiváželi do Prahy zboží z Flander, Benátek či z jiných zemí, měli mít průkaz, za jakou cenu je nakoupili. Pokuty za přestoupení těchto nařízení měly být dávány na opravu města.¹³⁶

Král navíc propouštěl zatčené pražské měšťany na záruku stejně, jako činil v případě urozených šlechticů.¹³⁷ Na svých cestách se neostýchal vyhledávat ubytování v městských domech a v jednom z nich dokonce zemřel.¹³⁸

Všechny tyto příklady demonstrují změnu vztahu panovníka a předních představitelů městské společnosti. Hlavním důvodem tohoto vývoje byly cenné služby, které patricijové králi prokazovali. Až do roku 1300 pronajímali poslední Přemyslovci všechna práva k dolům a mincování bohatým měšťanům.¹³⁹ Čeští králové, včetně Václava II., totiž dávali přednost pronajímání urbury z dolování a mincování především z toho důvodu, že potřebovali spolehlivý a rychlý příjem bez podnikatelského rizika. Toto riziko na sebe přejímal nájemce, většinou bohatý patricij, který ručil vlastní osobou a majetkem, že král dostane nájemní částku v předem dohodnutých termínech. Nákladná politika posledních Přemyslovců, projevující se navenek náročnou zahraniční politikou a honosnou dvorskou reprezentací, potřebovala neustálý příjem finančních prostředků.¹⁴⁰

Přední pražští měšťané, ale i bohaté rodiny z jiných měst, dosazovali své zástupce mezi nájemce urbury a mincoven, vkládali podíly přímo do těžby nebo do minciřských družstev a hráli tak až do konce 13. století prim v horním podnikání, které přes značnou rizikovost přinášelo ohromné zisky. Střídali se také v obsazování úřadu mincmistra

¹³⁶ CIM I, č. 8, s. 19 – 21.

¹³⁷ J. ŠUSTA, ČD II/1, s. 538.

¹³⁸ Přebýval například v Brně v domě měšťana Alrama. *Zbraslavská kronika*, s. 103. Zemřel v domě (*hospicium*) bohatého pražského měšťana a zlatníka Konráda, který se nacházel u sv. Klimenta, nynějšího Klementina. Samotný zlatník měl zřejmě s králem velmi dobré vztahy. Právě on byl nejspíše rytcem přemyslovských pečeti a podílel se na ražbě pražského groše. *Zbraslavská kronika*, s. 98. K tomu také V. VANÍČEK, *Velké dějiny*, s. 475. Důvodem královi smrti v měšťanském domě však nemusel být pouze dobrý vztah k měšťanu Konrádovi. Obecně se předpokládá, že roku 1303 došlo k požáru pražského hradu, který poničil zde stojící královský palác. *Zbraslavská kronika*, s. 318. Doklad o tom podává také Karel IV. ve svém životopise. Když přišel do Čech, našel „*Castrum vero Pragense ita desolatum, destructum ac cominutum fuit, quod a tempore Ottogari regis totum prostratum fuit usaje ad terram.*“ *Vita Karoli IV. imperatoris*, in: FRB III, Ed. Josef EMLER, Praha 1882, s. 348. K požáru Pražského hradu například J. ŠUSTA, ČD II/3, s. 30. Jiří Spěváček se domnívá, že se z tohoto důvodu první Janův syn Karel narodil v jednom z měšťanských domů na Starém Městě, nejspíše v domě U kamenného zvonu. J. SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský*, s. 239.

¹³⁹ Zároveň ponechávali volný průběh obchodu s drahými kovy. Lze jen velmi těžko zjistit míru zisku, která jim takto unikala, ale mohla dosahovat i stoprocentní výše. J. JANÁČEK, *Stříbro a ekonomika*, s. 889. Obecně k topografii a historii důlní činnosti v Čechách Jan KOŘAN, *Přehledné dějiny československého hornictví I.*, Praha 1955, s. 83 an. K horním měšťům přehledně F. HOFFMANN, *České město*, s. 204 an.

¹⁴⁰ J. JANÁČEK, *Stříbro a ekonomika*, s. 889 – 890.

(*monetarius, magister monetae*),¹⁴¹ správy (písařství) mince a urburečů.¹⁴² V rodinných majetcích horních a mincovních podnikatelů se vytvářely značné zásoby stříbra, které představovaly nejpevnější základnu jejich podnikání.¹⁴³

O kumulaci velkých majetků v rukou měšťanů svědčí zpráva Petra Žitavského. Při dobytí Prahy míšeňskými a korutanskými jednotkami roku 1310, našli plenící žoldnéri v domě měšťana Ebruše, syna Poplinova (*civis Ebiruslini, filii Poplini*), na dně žumpy pět tisíc hřiven stříbra.¹⁴⁴ Dalším dokladem zámožnosti špiček patriciátu je osoba nejvýznamnějšího pražského peněžníka na konci 13. a na počátku 14. století, kterým byl Mikuláš od Věže (*Nicolaus de Turri, in Turri*) z rodu Welflovičů. O jeho životě se nám zachovalo relativně dostatek zpráv. Jak tedy vypadal obraz typického představitele patriciátu v této době?

Narodil se jako jeden z pěti synů pražského měšťana Wolflina (*Wolflini* nebo *Welflini*), který zemřel před rokem 1288. Datum Mikulášova narození tedy musíme klást před tento rok. Zemřel někdy po roce 1332.¹⁴⁵ Kolem roku 1300 byl spolu s dalším pražským měšťanem, Eberlinem od Kamene (*Eberlin de Lapide*), nájemcem urbury.¹⁴⁶ Šusta bez uvedení pramene zmiňuje, že na počátku 14. století král uschoval u Mikuláše částku 4 000

¹⁴¹ Mincmistr dbal o minci, její ražení, výměnu a do jeho pravomoci spadalo vše, co s těmito úkony bylo spojeno. Navíc zodpovídal za dodržování oběživa a prodej čistého kovu. Mincmistrům podléhal personál složený ze správců, směnárníků a zvláštních posluš. K úřadu mincmistra a jednotlivým mincmistrům V. NOVOTNÝ, ČD I/4, s. 376 – 378; R. NOVÝ, Organizace, s. 379 – 388, s. 406 – 408; František HOFFMANN, Mincmistrů Přemysla Otakara II., FHB I, 1979, s. 254 an. J. ŽEMLIČKA, Počátky, s. 294 – 295, s. 312 – 313. Nejnověji L. JAN, Václav II., s. 92 an. V poslední době se v historické obci rozhořela diskuze týkající se osoby, vystupující ve svědečné řadě listiny z roku 1247 pod označením „*Cruciburgensis monetae magister*“. CDB IV/1, č. 127, s. 222 – 224. Nejvíce se o to zasloužila záhadná podoba jeho jména, která umožňuje několik výkladů. K tomu přistupuje ještě dvojice listin, ve kterých vystupuje „*Heinricus dictus Crancpurgarius*“ nebo pouze „*Chruczburgarius*“. CDB IV/1, č. 266, s. 452 – 458; CDB V/1, č. 252, s. 384 – 385. Tato trojice listin zmiňuje magistra mince, označovaného jako „*Cruciburgensis*“, „*Crancpurgarius*“ či „*Chruczburgarius*“. K této kauze se postupně vyjádřila a své názory předložila řada autorů. Rostislav Nový ztotožnil tohoto mistra mince s brněnským měšťanem Alramem. R. NOVÝ, Organizace, s. 383. Tomáš Velímský ve svém článku předeslal tezi, že v lichtenburském městečku Krucemburku se nacházela v této době mincovna. Označení „*Cruciburgensis*“ se podle něj nevztahuje k osobě, ale k městečku Krucemburk. T. VELÍMSKÝ, *Cruciburgensis*, s. 201 an. Na jeho práci navázal Jan Urban ve své monografii věnované Lichtenburkům. J. URBAN, *Lichtenburkové*, s. 107. K celému problému se také dvěma diskusními příspěvky vyjádřil Libor JAN, *Kdo byl Cruciburgensis monetae magister? Několik poznámek k počátkům města Brna*, FN 3, 1988, s. 23 an. Týž, *Causa Cruciburgensis monetae magister rediviva*, AR 56, 2004, s. 393 an. Naposledy se touto problematikou zabýval Jiří Doležel, který přesvědčivě vyvrátil Velímského názor a užité adjektivum „*Cruciburgensis*“ v listině z roku 1247 podle něj charakterizuje osobní příjmení bez jakékoliv vazby k určitému úřadu. Jiří DOLEŽEL, *Cruciburgensis monetae magister: několik poznámek k problému jeho identifikace*, AR 56, 2004, s. 404.

¹⁴² Úřadem správy mince byli pravděpodobně pověřováni bohatí podnikatelé z řad patriciátu. K tomuto úřadu a urburečům L. JAN, Václav II., s. 82 an., s. 110 an.

¹⁴³ J. JANÁČEK, *Stříbro a ekonomika*, s. 892 – 893.

¹⁴⁴ *Zbraslavská kronika*, s. 159.

¹⁴⁵ Libor Jan přišel nedávno s novou hypotézou, podle které by rodina od Věže byla francouzského původu. L. JAN, Václav II., s. 96, pozn. 67.

¹⁴⁶ *Das St. Pauler Formular*, Briefe und Urkunden aus der Zeit König Wenzels II., Hrsg. von Johann LOSERTH, Prag 1896, č. 70, s. 68. Ve svatopavelském formuláři vystupuje ještě jednou. Stává se jedním z pěti zástavních držitelů domu měšťana Ebrama (*Eberamus*). *St. Pauler Formular*, č. 52, s. 59 – 60.

hřiven, určených pro německého spojence, který pro něj verboval v říši žoldnéře. Chybně se domníval, že peníze měl obdržet ještě od Václava II. Smlouva však pochází až z února roku 1308 a 4 000 hřiven měl dostat od Jindřicha Korutanského hrabě Eberhard Württemberský za pomoc proti římskému králi Albrechtovi.¹⁴⁷ Roku 1313 měl v zástavě kříž a nějaké královské klenoty. V květnu 1320 svědčil na listině svého bohatého příbuzného, Františka neboli Frenclina, syna Jakuba Wolflina. O rok později půjčoval pražské obci rozsáhlé finanční částky. Toho samého roku se vyskytuje v pramenech ještě dvakrát. Jednou při zaplacení ungeltu neboli cla, který se platil z různého zboží dováženého do města. Podruhé v listině potvrzující jeho držení sladovnického ungeltu spolu s dalším měšťanem Konrádem Junošovým a jejich společníky.¹⁴⁸

Svoje bohatství uplatňoval i zásahy do politických událostí v celozemském měřítku. Za bouřlivých časů Jindřicha Korutanského byl v držení domu vedle městské brány, jejíž obrana mu byla svěřená do opatrování: „...in domo Nicolai de Turri residentam habeat, quia porte et muro civitatis vicina fuerat.“ Roku 1309 byl spolu se svými bratry vyhnán z Prahy, protože se podíleli na zajetí předních zemských pánů.¹⁴⁹ Přes to se díky svému bohatství a vlivu dokázal vrátit zpátky do Prahy, kde se i nadále těšil dobrému postavení. Několikrát například vystupuje mezi staroměstskými přísežnými a to v letech 1320, 1324, 1326, dvakrát roku 1331 a 1332.¹⁵⁰

Na základě postavy Mikuláše od Věže si můžeme udělat alespoň rámcovou představu o životě bohatého peněžníka na sklonku vlády Václava II. a v první třetině 14. století. Jako potomek jedné z nejpřednějších pražských patricijských rodin Welflovců měl otevřené dveře k velké kariéře a podle všech dochovaných zmínek se zdá, že svoji příležitost plně využil. Věnoval se nejen peněžnictví a nájmu urbury, ale zasahoval i do hlavních mocenských střetů, odehrávajících se během jeho života. Díky nashromážděnému bohatství nemohly Mikuláše ohrozit ani dočasné neúspěchy, jako při neúspěšném zajetí českých pánů. Nejpozději roku

¹⁴⁷ J. ŠUSTA, Dvě knihy I., s. 64; Stejně tak i J. ŠUSTA, ČD II/1, s. 542. Srovnej *Monumenta Germaniae Historica IV/2*, *Constitutiones et acta publica imperatorum et regum*, Ed. Iacobus SCHWALM, Hannoverae et Lipsiae 1909 – 1911., č. 1207, s. 1261 – 1262. K tomu také L. JAN, Václav II., s. 95, pozn. 6.

¹⁴⁸ RBM III, č. 142, s. 60; č. 578, s. 240 – 241; č. 748, s. 306 – 307; č. 640, s. 270 – 271; č. 746, s. 305.

¹⁴⁹ *Zbraslavská kronika*, s. 131, s. 158 a s. 172.

¹⁵⁰ RBM III, č. 598, s. 254; č. 1024, s. 397; *Libri erectionum archidioecesis Pragensis I.* (1358 – 1376), Ed. Kliment BOROVIČ, Pragae 1875, č. 236, s. 113 – 115; RBM III, č. 1202, s. 468 – 469; č. 1854, s. 722; č. 1855, s. 722. Roku 1331 ještě spolu s dalšími měšťany pečeti listinu, týkající se placení úroků. RBM III, č. 1852, s. 721 – 722. K jeho rodině také V. V. TOMEK, *Dějepis I.*, s. 295 – 296. Tomek dále na tomtéž místě soudil, že mu nedaleko Prahy náležela ves Letňany a městečko Chlumín. K městečku patřila tvrz a dvě vesnice. K tomu srovnej RBM V/1, č. 118, s. 65 – 67. Tento majetek po něm zdědili jeho vnuk Matěj od Věže. *Libri erectionum I.*, č. 213, s. 102. *Libri erectionum archidioecesis Pragensis II.* (1375 – 1388), Ed. Kliment BOROVIČ, Pragae 1878, č. 239, s. 128; č. 250, s. 134 – 136. Srovnej J. MEZNIČEK, *Venkovské statky*, s. 56 – 57.

1313 se vrátil do královské přízně a mohl se dále jako přísežný podílet na správě hlavního města království.

Právě takoví muži prokazovali králi značné služby ve správě komory, která se koncem 13. století stala velmi složitou a neobešla by se bez zkušených finančníků.¹⁵¹ Bohatí patricijové také dostávali vedle osob panského původu královi důvěru při výběru berně.¹⁵²

Dokladem peněžních obchodů pražských patricijů na sklonku 13. století jsou dlužní zápisy ve Svatopavelském formuláři. V něm jsou obsažené listiny zahrnující období konce 13. století. Pro řadu patricijů nebyl problém v této době disponovat s částkami přesahujícími 100 hřiven stříbra.¹⁵³ Pohledávky Jakuba Welflovice činily dokonce 1 190 hřiven stříbra.¹⁵⁴ Měšťanů, kteří mohli poskytnout takovéto velké částky bylo zajisté více. Kapitál, který se nahromadil v jejich rukách během hornické konjunktury, dosahoval úctyhodných rozměrů a neváhali ho využívat k dalším investicím do důlního podnikání nebo složitých úvěrových operací, spojených často i s královskou korunou.¹⁵⁵

Důležitou roli při majetkovém vzrůstu pražského patriciátu hrála stoupající role Prahy jako hlavního a především rezidentního města Českého království. Ke kumulaci velkých částek však docházelo i v jiných městech království. Nasvědčuje tomu existence velkého počtu mincoven před rokem 1300.¹⁵⁶ Dominantní roli v hromadění stříbra a akumulaci drahého kovu však hrálo pražské souměstí a jeho nejzámožnější obyvatelé - patricijové.¹⁵⁷

¹⁵¹ Zdeněk Fiala dokonce hovoří o podkomořím pouze jako o finančníku panovníka, jehož hlavním úkolem bylo obstarávat hotovost. Proto docházelo k častému střídání osob na tomto postu. Mluvit o této funkci jako o „úřadu“ je podle něj paradoxní. Podkomoří se však neobešel bez různých pomocníků, pocházejících z řad městských patricijů. Zdeněk FIALA, *Komorník a podkomoří, Pojednání o počátcích a vzájemném poměru obou do konce 13. století*, SH 2, Praha 1954, s. 79. Navíc činnost podkomořího od počátku jeho existence přímo nesouvisela se správou měst. Jisté však souvisela s celkovým postupným zaváděním peněžního hospodářství, které vyžadovalo větší sumy hotových peněz pro dvůr. Tamtéž, s. 80. Výslovně členem královské komory se jmenuje bohatý patricij Klaric (*Claricius vester camerarius*), častý nájemce urbury a mince. *St. Pauler Formular*, č. 81, s. 74 – 75. Stejně tak se označoval za člena komory i měšťan Wolflin, vystupující jako „*magister urbure et monete*“. Tamtéž, č. 19, s. 37 – 38.

¹⁵² J. ŠUSTA, ČD II/1, s. 539. Například kolem roku 1300 byli výběrem berně v žateckém kraji pověřeni urozený pán Albert Spazmann, notář Mikuláš a měšťan Dětrich Welflinův (*Theodericum filium quondam Welflini*). *St. Pauler Formular*, č. 37, s. 51 – 52.

¹⁵³ Mezi tyto měšťany patřili bratři Petr, Eberlin, Konrád a Jindřich od Kamene, Matouš z Chebu (*Matheo de Egra*), Mikuláš od Věže a Oldřich Blazer (*Ulrico dicto Plozero*). *St. Pauler Formular*, č. 3, s. 26 – 27; č. 11, s. 33; č. 19, s. 37 – 38; č. 41, s. 53; č. 43, s. 54; č. 70, s. 68; č. 71, s. 68 – 69. K finančním možnostem vřatislavského patriciátu srovnej Waclaw DŁUGOBORSKI – Józef GIEROWSKI – Karol MALECZYŃSKI, *Dzieje Wrocławia do roku 1807*, Warszawa 1958, s. 123 an.

¹⁵⁴ *St. Pauler Formular*, č. 7, s. 30; č. 15, s. 35 – 36; č. 33, s. 49 – 50; č. 37, s. 51 – 52; Mezi jeho dlužníky jsou zapsaní roku 1300 i šlechtici Rajmund z Lichtenburka a Jindřich z Lipé. Ti se mu v jednom z formulářů zavazují splatit dluh ve výši 122 hřiven. Tamtéž, č. 46, s. 56; č. 50, s. 58 – 59. K Jakobovi Welflovičovi V.V. TOMEK, *Dějepis I.*, s. 293.

¹⁵⁵ Srovnej J. ŠUSTA, *Dvě knihy I.*, s. 62 – 64.

¹⁵⁶ J. JANÁČEK, *Stříbro a ekonomika*, s. 894.

¹⁵⁷ Jedním z důvodů byla velká koncentrace zlatníků v Praze, kteří se zřejmě podíleli na slévání kovů pro mincovnu. Zlatníky můžeme předpokládat i v jiných městech, především v centrech důlního podnikání. Například v Havlíčkově Brodě je někdy mezi lety 1279 – 1290 doložený zlatník Otto (*Otto aurifabri de Brod*).

Proniknout do královské blízkosti a zaujmout v ní exkluzivní postavení se také podařilo několika cizincům měšťanského původu. Jmenovitě se jednalo o tzv. „*socii de Florentina*“, tři měšťany, kteří přišli do Čech z italské Florencie. Na Rainierim, Apardovi a Cynovi ležela hlavní tíha mincovní reformy.¹⁵⁸ Král si však jejich práce velice cenil a dokázal ji ohodnotit nejenom hmotnými statky, ale do rukou těchto tří Florent'anů svěřil i důležité úřady. Rainieri se stal hejtmanem v Krakovsku a Apardo dokonce českým podkomořím.¹⁵⁹ Od krále navíc získali exkluzivní postavení v rámci pražského obchodu s cizinou.¹⁶⁰

Václav II. využíval často služeb a schopností předních měšťanů ve věcech komorních, berních, k pronájmu urbury a mince. V jeho listinách nikde neslyšíme o tom, že by byli označováni jako „chlapi“, neboli osoby neurozené či sprosté. Právě naopak. Předposlední přemyslovský panovník si byl dobře vědom jejich užitečnosti a potřeby pro svoji rozsáhlou a ambiciózní zahraniční politiku, ale i pro plynulý chod svého reprezentativního, ale velmi nákladného dvora. Královský úvěr byl především na sklonku Václavovy vlády neúměrně přepínaný a nejbohatší měšťané museli často královské pokladnici poskytnout finanční výpomoc. Panovník přední patricije za tyto všechny služby štědře odměňoval. Bral je do ochrany, řešil patricijské spory a často přebýval v jejich domech.

Můžeme tedy Václava II. označovat jako „otce patriciátu“? Domnívám se, že ano. Přední osoby, pocházející z městského prostředí a podílející se na přeměně českých zemí, se sice v listinách začínají vyskytovat už za vlády Přemysla Otakara II., který jim projevoval štědrú podporu. Za jeho syna však dochází k nástupu druhé a třetí generace potomků těchto gründerů, kteří již ve svých rukách kumulují obrovské peněžní částky. Díky svému bohatství pronikají do panovníkova okolí ještě těsněji a stávají se pro něj ve finančních otázkách nepostradatelní. Ten si to uvědomuje a poskytuje jim neomezenou podporu, na které nemohou nic změnit ani dočasné poklesky některých patricijů. Nejbohatší měšťané během jeho vlády zažívají opravdové „otcovské prostředí“. Získávají obrovské bohatství a s ním spojené

FTB, č. 137, s. 108 – 109. Hlavním důvodem akumulace drahého kovu byl relativně pomalý hospodářský rozvoj českých zemí, jejichž nároky na oběh drahého kovu ve vnitřní i zahraniční směně ve druhé polovině 13. století zřejmě zaostávaly za zvyšující se produkcí stříbra. J. JANÁČEK, Stříbro a ekonomika, s. 896, s. 898. Srovnej R. NOVÝ, Organizace, s. 404 an, s. 407.

¹⁵⁸ Díky jejich zkušenostem z rozvinutého italského prostředí, mohl Petr Žitavský zaznamenat: „*Anno igitur domini MCCC mense Julio moneta grossorum pragensium et patvorum, quorum doudecim grosso equivalet, institutur et denarius quilibet Wenceslai nomine, qui eorum institutor exstitit, insignitur.*“ Zbraslavská kronika, s. 80. K mincovní reformě L. JAN, Václav II., s. 137 an.

¹⁵⁹ RBM II, č. 2019, s. 875. K tomu také B. BRETHOLZ, Geschichte der Stadt Brünn, s. 76 – 77.

¹⁶⁰ K „*socii de Florentina*“ nejnověji L. JAN, Václav II., s. 127 an., s. 145 an. K tomu srovnej J. ŠUSTA, ČD II/1, s. 551 an.

sebevědomí, které se v prvních letech po vymření Přemyslovců ventiluje snahou podílet se po boku nejvyšší šlechty na správě a moci v zemi.

IV. Role patriciátu v bojích o přemyslovské dědictví 1306 - 1310

„*Heu mortis pestis Hiltmari sit michi testis...*“¹⁶¹

Těmito slovy začíná Petr Žitavský zmínku o smrti pražského měšťana Hiltmara Fridingerova. Jeho násilná smrt před kostelem svatého Jakuba v Praze byla zbraslavskému kronikáři jedním ze svědectví o rozháraných poměrech v Českém království po vymření Přemyslovců. Nás na ní může upoutat ještě jedna věc, která stojí za pozornost. Hiltmar, syn Fridingerův, patřil do společnosti nejbohatších a nejvlivnějších pražských patricijských rodin.¹⁶² Tyto rodiny začínají koncem 13. století hrát významnou roli v českých politických událostech a tím pádem se s nimi stále častěji setkáváme v pramenech.

Po olomoucké události roku 1306 vymřela Václavem III. domácí královská dynastie po meči a český královský trůn osiřel. V českých dějinách nastalo čtyřleté období zmatků a na trůně se vystřídali dva panovníci, než došlo k nástupu Jana Lucemburského (1310 – 1346) a nové dynastie, která v Čechách vydržela vládnout dalších 127 let.¹⁶³

Více než o nastínění politických dějin českého státu počátkem 14. století se v této kapitole budeme zajímat, kdy a jakým způsobem osoby formátu Hiltmara Fridingera vystupují z pramenů a jako aktivní činitelé poprvé v dějinách výrazně spolurozhodují o osudech celého českého království.

Jedním z prvních dokladů přímé účasti městského patriciátu na dění v zemi je jejich přítomnost spolu s předními šlechtici na zemském sněmu koncem srpna roku 1306.¹⁶⁴ Za těmito „*cives*“ nebo „*judices, jurati et vniuersitas civium in Praga*“ můžeme zřejmě tušit pouze nejbohatší a nejmocnější patricije, pocházející především z Prahy, kterým se dostalo cti účastnit se volebního shromáždění. Ale samotná zmínka o jejich přítomnosti dokládá

¹⁶¹ Zbraslavská kronika, s. 158.

¹⁶² V. V. TOMEK, Dějepis I., s. 301; B. MENDEL, Sociální krise, s. 59.

¹⁶³ Následující líčení politických událostí vychází především ze Zbraslavské kroniky, Zbraslavská kronika, s. 3 – 337; velmi dobře informované Štýrské rýmované kroniky Otachera oûz der Geul, Otacher, s. 1205, verš 92 781 an.; Kroniky Jana z Viktringu. *Iohannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum*, Ed. Fedorus SCHNEIDER, in: MGH Scriptores 36/1. – II., Hannoverae et Lipsiae 1909 - 1910, s. 349 – 385; Dalimilovy kroniky, *Dalimil*, s. 465 an. Z prací lze jmenovat V. V. TOMEK, Dějepis I., s. 457 – 488; F. PALACKÝ, Dějiny, s. 323 an.; J. ŠUSTA, České dějiny II/1 – 2; Z. FIALA, Přemyslovské, s. 191 an.; V., VANÍČEK, Velké dějiny III., s. 475 an.

¹⁶⁴ „...*facta est tam baronum, nobilium, quam civium pro eligendo rege altero...generalis in Praga convocacio...*“ Zbraslavská kronika, s. 109. Účast měšťanů na volebních jednáních dokládá také stavovská proklamace z 23. října 1306. Biskup Jan IV. z Dražic v ní spolu s předními českými pány a „...*judices, jurati, et vniuersitas ciuium in Praga...*“ prohlašují, že po římském králi Albrechtovi nežádali a neobdrželi žádnou konfirmaci zemských privilegií, kromě dvou zlatých bul z let 1212 a 1216. RBM II, č. 2112, s. 910. K této listině také Martin WIHODA, Zlatá bula Sicilská, Podivuhodný příběh ve vrstvách paměti, Praha 2005, s. 157 – 158.

postavení některých těchto jednotlivců, kteří nyní vystupují po boku nejvýznamnějších šlechticů a rozhodují o osobě příštího českého krále.

Roku 1306 se nabízelo několik možností, jak volit nového panovníka. Zlatá bula sicilská z roku 1212 zaručovala právo volby nového krále zemským předákům. Šlo jen o to, zda budou dodrženy dědičné nároky přemyslovských princezen.¹⁶⁵ Česká koruna mohla být také brána jako „ženské léno“, jak se již stalo v případě rakouského vévodství po vymření mužské linie Babenberků.¹⁶⁶ České království bývalo součástí komplexu jednotlivých zemí, v jejichž rámci mělo svébytné a suverénní postavení. I přes to byl český stát někdy chápán jako pouhé léno, které po vymření panující dynastie spadalo zpět na říši, respektive do moci římského krále.¹⁶⁷ Tento poslední způsob dosazení nového českého krále se snažil prosadit v rozporu s ustanoveními Zlaté buly sicilské římský král Albrecht.¹⁶⁸

Mezi členy volebního shromáždění nedošlo ke shodě hlasů ve prospěch jednoho kandidáta. Někteří účastníci dali svůj hlas rakouskému vévodovi Rudolfovi, synu římského krále Albrechta, jiní korutanskému vévodovi Jindřichovi. Ve prospěch druhého kandidáta mluvilo jeho manželství se starší královskou dcerou Annou,¹⁶⁹ což podle zbraslavského kronikáře rozhodlo o volbě Jindřicha Korutanského.¹⁷⁰

Římský král Albrecht se však nechtěl tak lehce vzdát českého trůnu a spolu se svým synem Rudolfem vpadli vojensky do Čech. Oba Habsburkové se snažili vyjednávat s českým panstvem, což se jim nakonec vyplatilo, protože na svoji stranu získali některé panské předáky a část měšťanů, kteří Rudolfa Habsburského zvolili za českého krále.¹⁷¹

¹⁶⁵ Dědičná práva Přemyslovské dynastie byly potvrzeny císařskými listinami, které se nám však do dnešních dnů nedochovaly. Mělo se snad jednat o privilegium, které si Přemysl Otakar II. vymohl někdy mezi lety 1265 až 1267 na Richardovi Cornwallském. J. ŠUSTA, ČD II/1, s. 694. Srovnej V. VANÍČEK, Velké dějiny III., s. 483.

¹⁶⁶ J. ŠUSTA, ČD II/1, s. 694.

¹⁶⁷ Lenka MAREŠOVÁ, Zápas o český trůn v letech 1306 – 1310, Diplomová práce na FF MU, Brno 2005, s. 12.

¹⁶⁸ Albrecht prohlašoval, že Čechy jsou smrtí posledního Přemyslovce osiřelým lénem spadlým na říši a proto pouze jemu přísluší rozhodnout o tom, kdo bude zvolený příštím českým králem. Nedbal ani o již výše zmíněné listiny, zaručující dědičné nároky přemyslovským princeznám. J. ŠUSTA, ČD II/1, s. 697.

¹⁶⁹ Josef Šusta se domnívá, že v době olomoucké vraždy zastával Jindřich Korutanský v Čechách úřad zemského hejtmana. J. ŠUSTA, Dvě knihy I., s. 467. Na jiném místě uvádí, že jeho působení jako zemského hejtmana vzbudilo naději na dobrou vládu a tudíž přispělo k jeho volbě, Tamtéž, s. 469.

¹⁷⁰ *Zbraslavská kronika*, s. 109 – 110. Dalimil se o přijetí Jindřicha Korutanského za českého krále nezmiňuje. Ve své kronice pouze zachytil vraždu Václava III. v Olomouci, podle něj provedenou jakýmsi Durynkem. Poté pokračuje nastolením Rudolfa Habsburského. *Dalimil*, s. 465 – 466. O událostech v Čechách je velmi dobře informovaná Štýrská rýmovaná kronika Otachera oûz der Geul, *Otacher*, s. 1205, verš 92 781 – 92 827. K tomu také Josef ŠUSTA, K volbě roku 1306, in: Sborník prací historických k šedesátinám dvorního rady profesora Jaroslava Golla, Edd. J. Bidlo, Praha 1906, s. 153 – 160. Nejnověji M. WIHODA, Zlatá bula, s. 154 – 159

¹⁷¹ Petr Žitavský zde opět zmiňuje důležitost zřejmě několika nejbohatších a nejmocnějších patricijů, kteří se účastnili také volby Rudolfa Habsburského českým králem. Opět je označuje termínem „cives“. *Zbraslavská kronika*, s. 110. Právě tito „cives“ byli Rudolfem odměněni za to, že mu při volbě dali svůj hlas. Tamtéž, s. 110.

Rudolf Habsburský jako nový český král ihned začal usilovat o zaplacení dluhů, které po sobě zanechali jeho předchůdci a podle zbraslavské kroniky nechal každý týden vyplácet královským věřitelům z urbury¹⁷² a z královské pokladny tisíc hřiven, v čemž měl pokračovat až do své smrti. Navíc také poručil veškeré potřeby pro královský dvůr dovážet z Rakouska, což bylo trnem v oku pražským měšťanům, kteří tím přicházeli o svůj zisk.¹⁷³

Proti Rudolfovi se postupně zvedala nevole. Sílicí nespokojenost s jeho vládou nepřicházela jenom od bohatých pražských měšťanů a kupců. Rudolf nebyl oblíbený ani u prostého lidu a ani mezi pány v západních Čechách, kteří setrvali na straně Jindřicha Korutanského. V létě roku 1307 Rudolf sebral vojsko a vyrazil proti odbojným šlechticům. Výprava byla úspěšná a měla vyvrcholit porážkou předního odpůrce nového krále, pana Bavora ze Strakonic. Ve vojenském ležení u Horažďovic však Rudolf těžce onemocněl a krátce na to, nejspíše 3. července 1307, umírá.¹⁷⁴

Jelikož Rudolf I. zemřel bez mužských potomků, vznesl na český trůn nárok jeho mladší bratr Fridrich,¹⁷⁵ který vtrhl s vojskem do Čech. Hned za hranicemi ho ale čekalo zklamání, když mu opevněné město Znojmo odmítlo otevřít svoje brány. Nezbyvalo mu nic jiného, než se pokusit vyjednávat s českými pány a představiteli měšťanů.¹⁷⁶

Již při volbě nového panovníka roku 1306 slyšíme o neshodě mezi voliteli. Přední představitelé českého království se rozdělili na dva tábory. Vůdcem rakouské strany, podporující habsburskou kandidaturu v Čechách, byl se svými příbuznými maršálek Tobiáš z Bechyně. Mezi habsburskými straníky nacházíme také jednoho z nejvýznamnějších pražských měšťanů, Wolframa,¹⁷⁷ zároveň i váženého měšťana Hiltmara Fridingerova. Také za Jindřichem Korutanským stál početný zástup stoupců jak z řad šlechty, tak bohatého pražského patriciátu.¹⁷⁸

Představitelé rakouské strany považovali podle zbraslavské kroniky království po smrti krále Rudolfa za spadlé na Říši a obávali se, že pokud nebude za českého krále přijatý

¹⁷² Tak například pražský purkrabí pan Hynek z Dubé dostal v dubnu a květnu roku 1307 splaceno z kutnohorské urbury pohledávky za 1 638 hřiven, RBM II, č. 2120, s. 913.

¹⁷³ *Zbraslavská kronika*, s. 110.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 111.

¹⁷⁵ Fridrichovi i všem Albrechtovým synům byly Čechy uděleny v léno již 18. ledna 1307 ve Znojmě. RBM II, č. 2123, s. 914. Srovnej J. ŠUSTA, *Dvě knihy I.*, s. 483 an., s. 491.

¹⁷⁶ J. ŠUSTA, *ČD II/1*, s. 719.

¹⁷⁷ Někdy také v literatuře označován jako Olbram. Odtud poté pojmenování celého patricijského rodu Olbramovci. O Wolframovi a celém patricijském rodu Olbramovců (Olbramoviců) V. V. TOMEK, *Dějepis I.*, s. 297 – 299.

¹⁷⁸ *Zbraslavská kronika*, s. 112. Podobné rozdělení předních patricijských rodin na jednotlivé strany můžeme sledovat i v Kutné Hoře. Zde došlo ke konci vlády Jindřicha Korutanského k rozdělení města na tábor korutanský pod vedením Ruthardů a habsburský, v jehož čele stál rod Piknerů. Lucemburská kandidatura zde příliš stoupců zřejmě nenašla. T. BOROVSÝ, *Patriciát*, s. 90 – 91. Srovnej J. ŠUSTA, *Dvě knihy I.*, s. 496 – 497.

Fridrich, budou Čechy neustále trpět válečnými vpády z Říše. Přišli také s návrhem, aby se syn římského krále oženil s přemyslovskou dědičkou.¹⁷⁹

V Čechách však postupně narůstal odpor proti rakouské straně, umocněný královou smrtí a zajisté i vojenskými úspěchy západočeské šlechty, která neohroženě vystupovala proti švábským žoldněřům, přivedených do země Rudolfem.¹⁸⁰ Ani mnozí jiní nebyli spokojeni s habsburskou kandidaturou a chtěli na český trůn dosadit Jindřicha Korutanského. Stoupenci korutanského vévody k němu dokonce poslali posly, kteří mu oznámili smrt krále Rudolfa. Zároveň ho požádali, aby přišel do Čech a ujal se vlády.¹⁸¹

„*Una igitur die*“,¹⁸² jak praví zbraslavská kronika, se všichni starší (*maiores natu*) sešli v domě biskupa Jana IV. z Dražic v Praze na Malé Straně k rozmluvě a na poradu. Najednou však do sněmovní místnosti vtrhnul Oldřich z Lichtenburka se svým synovcem Hynkem Krušinou z Lichtenburka a několika ozbrojenci. Na místě zabili pana maršálka Tobiáše z Bechyně, který se právě nacházel ve společnosti biskupa Jana z Dražic. Vůbec nedbali na to, že svůj čin provedli na sněmovním jednání a že zabitý byl stařec, upoutaný neduhy stáří na lůžko.¹⁸³ Oba Lichtenburkové patřili k předním straníkům korutanského vévody a jak dodává kronikář Petr Žitavský, vše dělali pro jeho přízeň a povýšení. Z téhož důvodu nedlouho potom zavraždili pražští měšťané Mikuláš Thusintmark (*Nicolaus Thusintmarc* nebo *Thusinmarc*)

¹⁷⁹ Zbraslavská kronika, s. 112.

¹⁸⁰ Například ve Staročeské kronice tak řečeného Dalimila se praví „...*Tehdy Vilém Zajiec srdcě udatného / nelstivý přítel jazyka svého / doby Křivokláta, hradu králového / i zbavi ten vešken kraj plena švábového.*“ Dalimil, s. 476, verš 94/33 – 36.

¹⁸¹ Kronika pražského kostela Beneše z Weitmile uvádí, že korutanský vévoda „...*congregato valido exercitu Boemiam intrat manu potenti et multis in via transitus sui existentibus dampna infert irrecuperabilia.*“ Beneš Krabice z Weitmile, s. 466. O velkém počtu korutancových žoldněřů hovoří i Jan z Viktringu, ale pozdější události ukázaly, že se oba kronikáři mýlili. *Iohannes Victoriensis*, s. 349. Pulkava uvádí, že poslové k Jindřichovi Korutanskému byli posláni až po zavraždění Tobiáše z Bechyně. *Přibík Pulkava*, s. 189.

¹⁸² „*A tak jednoho dne*“. Zbraslavská kronika, s. 112. Snad 24. července. Toto datum má pouze kronika tzv. Beneš Minority. *Beneš Minorita*, s. 375. Ladislav Dušek se domnívá, že o některých událostech je kronika Beneš Minority přesněji a podrobněji informovaná, než jindy mnohem podrobnější a obsáhlejší Zbraslavská kronika. Především u datování jednotlivých událostí udává přesná a v podstatě spolehlivá data. Ladislav DUŠEK, Kronika tzv. Beneš Minority a její pokračování, rukopis, s. 128.

¹⁸³ Zpráva pochází od Beneš Krabice z Weitmile, který uvádí, že Tobiáš z Bechyně v této době trpěl onemocněním nohou a proto byl upoutaný na lůžko v oddělené komoře, kde se všichni sněmovníci shromáždili společně s biskupem. *Beneš Krabice z Weitmile*, s. 465. Beneš také vkládá do maršákových úst známou větu „*Ex quo de principe eligendo concordate non possumus, expedit, ut unus de rusticis ville Stadicz, unde Przemisl, primus lux Boemorum, ortus erat, a nobis in principem eligatur et Elizabeth virgini, filie regis Wenceslai, matrimonio copuletur.*“ Tento výrok se mnohým přítomným nelíbil, protože by nad nimi měl vládnout sedlák. Beneš udává také jméno vraha: „*Et unus ex nobilibus, cui nomen Crussyna, accurrens ad lectum prefatum dominum Tobiam letaliter vulneravit.*“ Zajímavé je, že Hynek Krušina „...*hoc facto, licet multi in foribus starent armati, illesus evasit.*“ *Beneš Krabice z Weitmile*, s. 465 – 466. Naopak Přibík Pulkava udává, že maršálovým vrahem byl Oldřich z Lichtenburka, který „...*Ulricus...gladio Dobessium penetravit in presencia baronum omnium occidendo.*“ Hynek Krušina měl podle kronikářových slov usmrtit vnuka zmíněného Tobiáše. Celá epizoda končí u Pulkavy slovy: „*Unde in nobilium consilio clamor fit maximus: Australes nolumus, sed pocius ad genus regium revertamur.*“ *Přibík Pulkava*, s. 189. Podle kroniky tzv. Beneš Minority byl vrahem Tobiáše z Bechyně také Oldřich z Lichtenburka: „...*in vigilia sancti Iacobi [24. července, viz výše] Udalricus de Luchtenburg in domo Pragensis episcopi dominum Thobiam occidit.*“ *Beneš Minorita*, s. 375.

s některými jinými Hiltmara Fridingerova u kostela sv. Jakuba Menších bratří v Praze.¹⁸⁴ Po násilné smrti Tobiáše z Bechyně nabyla v Čechách převahy strana Jindřicha Korutanského, který byl 15. srpna roku 1307 zvolen za českého krále.¹⁸⁵

Události kolem sněmovního shromáždění roku 1307 ukazují, že příslušníci nejbohatších patricijských rodin již nejsou pouhými pasivními činiteli politického dění, ale že se ho sami aktivně účastní. Jak jinak si vysvětlit jejich účast na sněmu, kde vystupují po boku biskupa a předních zemských šlechticů a kde spolurozhodují o budoucnosti celého království. Zároveň nemají strach chopit se v zájmu své věci zbraní a krutě zúčtovat se svými protivníky z řad patriciátu, což ilustruje násilná smrt Hiltmara Fridingerova. Později si dokonce dovolí ozbrojeně vystoupit i proti předním představitelům šlechtické obce.

Když se o volbě Jindřicha Korutanského dozvěděl římský král Albrecht, vtrhl do Čech a rozložil se s vojskem mezi Kutnou Horou a Kolínem. Zde se spojil s vojskem svého syna Fridricha, který postupoval od Budějovic.¹⁸⁶ Jeho žoldnéři se snažili dobýt město Kolín. Při obraně obou měst se vyznamenali Jindřich z Lipé a Jan z Vartemberka, kteří způsobili vojsku římského krále velké škody.¹⁸⁷

Z Prahy museli utéci přední straníci habsburské strany. Mezi ně patřila i Alžběta Rejčka, nyní již podruhé ovdovělá. Na Zderaze se setkala s vévodou Fridrichem. Ten ji spolu s její dcerkou Anežkou, kterou prý nesla v náručí, odvedl do svého tábora. Podobně uprchli z Prahy Wolfram a Peregrin Puš s mnohými jinými straníky krále Albrechta a habsburské kandidatury.¹⁸⁸

Jindřich Korutanský neměl v Čechách dostatečnou oporu. Nemohl se spolehnout na českou šlechtu, hnanou většinou touhou za vlastním prospěchem, a zřejmě neměl ani dostatek vlastních ozbrojených sil. Nezbyvalo mu nic jiného, než uzavřít smlouvu s nějakým spojencem. Toho našel v míšeňském markraběti Fridrichovi. Markrabě Fridrich byl hlavním

¹⁸⁴ Hiltmar Fridingerův, stoupenec rakouské strany, byl zřejmě zavražděn u dveří chrámu sv. Jakuba v Praze, kde hledal azyl před svými pronásledovateli. Petr Žitavský ještě pamatuje kříž stojící u chrámových dveří, který měl Pražanům připomínat tuto událost. *Zbraslavská kronika*, s. 158. V Praze také došlo k šarvátkám mezi jednotlivými měšťanskými rody, V. V. TOMEK, *Dějepis I.*, s. 466. Týž, *Pražané za Jindřicha Korutanského*, s. 378 – 379. Hlavnímu patricijskému stoupenci Habsburků, měšťanu Wolframovi, se však podařilo uprchnout z města. J. ŠUSTA, *Dvě knihy I.*, s. 494 – 495.

¹⁸⁵ Zbraslavský kronikář uvádí pouze rok a neurčitě datum korutancovy volby „... anno Domini MCCCVII mense Augusto.“ *Zbraslavská kronika*, s. 112. Nám se však dochovala listina, ve které Jindřich Korutanský sám praví, že byl povolán za krále na den Nanebevzetí Panny Marie, tedy 15. srpna, RBM II, č. 2178, s. 939 – 940.

¹⁸⁶ J. ŠUSTA, *ČD II/1*, s. 728 – 729. K Albrechtovým přípravám na tažení do Čech také *Otacher*, s. 1201, verš 92 466 – 92 485. Otakar Štýrský ve své rýmované kronice také hovoří o hrozných podmínkách, které panovaly v Českém království: „In dem selben lande / mit roube und mit brande / grozen schaden man nam, / swelhen end er kam.“ Tamtéž, s. 1205, verš 92 785 – 92 788.

¹⁸⁷ *Zbraslavská kronika*, s. 112 – 113. Při těchto bojích se také vyznamenal pan Plichta ze Žerotína, který podle tak řečeného Dalimila „mnoho škody učini v lidech i v koních říšskému / a čest velikú učini rodu svému“, *Dalimil*, s. 484, verš 95/11 - 12.

¹⁸⁸ *Zbraslavská kronika*, s. 113.

odpůrcem habsburské moci a jeho prvořadým cílem bylo zabránit nástupu Habsburků na český trůn. Proto rád vyslyšel prosby svého švagra a v srpnu roku 1307 mezi sebou uzavřeli několik spojeneckých smluv.¹⁸⁹

Plány římského krále Albrechta však zkřížil příchod zimy. Vůbec nebyl připraven k dlouhodobému boji a po uzavření spojeneckých smluv mezi Jindřichem Korutanským a markrabětem Fridrichem již bylo jasné, že boj o Čechy bude muset vést proti silné koalici. Rozhodl se proto zanechat v Čechách pouze švábské a rakouské posádky ve městech Hradci Králové, Vysokém Mýtě, Poličce, v Chrudimi a v jiných městech, která stála na jeho straně.¹⁹⁰

Král Albrecht situaci v Českém království nepodceňoval a uvědomoval si význam Čech pro habsburské mocenské zájmy. Připravoval proto důkladně plán na jeho ovládnutí. Vyjednával s Wettinci a Askánci, kterým nabídl výhodné mírové smlouvy. Zároveň shromažďoval říšské vojsko ke vpádu do Čech. Pomoc mu přislíbila falcká větev Wittelsbachů a podporu mu nabídl také nový mohučský arcibiskup Petr z Aspelu.¹⁹¹ Uprostřed příprav na tažení do Čech však byl 1. května 1308 nečekaně zavražděn svým synovcem Janem.¹⁹²

V Čechách byla Albrechtova smrt přijímána s radostí.¹⁹³ Zavraždění římského krále definitivně vyřešilo boje o český trůn. Albrechtovi synové se museli soustředit na udržení rodové moci ve vlastních državách a na udržení římské koruny. Jindřichovi Korutanskému se tak otevřela cesta k upevnění moci. Snažil se především získat zpět východočeská věnná města obsazená habsburskými posádkami. Shromáždil vojsko a začátkem června se zdržoval na Kutnohorsku.¹⁹⁴

¹⁸⁹ *Dalimil*, s. 515, verš 99/1 – 4. K tomu také J. ŠUSTA, ČD II/1, s. 726 – 727.

¹⁹⁰ *Zbraslavská kronika*, s. 113; *Přibík Pulkava*, s. 190; *Beneš Minorita*, s. 375. K tomu také J. ŠUSTA, ČD II/1, s. 730.

¹⁹¹ V. VANÍČEK, *Velké dějiny III.*, s. 492.

¹⁹² Pro svůj čin si vybral brod či převoz přes řeku Reussu, kde se svými společníky nic netušícího strýce napadl a zavraždil. Později byl za svůj čin nazvaný příjmením „Parricida“, tj. vrah příbuzného, strýcovrah. Jednalo se o syna Rudolfa II. Habsburského, staršího bratra Albrechta, a Anežky, dcery českého krále Přemysla Otakara II. *Rudberti Salisburgensis*, s. 820. Alois NIEDERSTÄTTER, *Die Herrschaft Österreich, Fürst und Land, im Spätmittelalter*, in: *Österreichische Geschichte 1278 – 1411*, Hrsg. von Herwig WOLFRAM, Wien 2001 s. 110.

¹⁹³ *Dalimil*, s. 496, verš 97/15 – 18. Nejvíce radosti přinesla jeho smrt prostému lidu, který měl naději na konec drobné války a vyhlídky na konečný mír v zemi pod vládou Jindřicha Korutanského. Zbraslavský kronikář, odsuzující korutancovu vládu, zaznamenal reakci prostého lidu na Albrechtovu smrt „...*similiter vulgus et populus flagellandus uberrime exultabat, quia se sub Chorinthiano principe securum et felix fieri iudicabat.*“ *Zbraslavská kronika*, s. 114. K tomu také J. ŠUSTA, *České dějiny I.*, s. 519.

¹⁹⁴ Je zde doložený 17. června 1308. RBM II, č. 2178, s. 939 – 940.

Ve vojenském táboře před Kutnou Horou došlo ke změně osob v úřadě královského podkomořího. Místo Rajmunda z Lichtenburka, který tento úřad zastával od října 1306,¹⁹⁵ přešel do rukou jeho ronovského synovce Jindřicha z Lipé.¹⁹⁶

Nová hlava rodu Habsburků, rakouský vévoda Fridrich, se dal na cestu vyjednávání s korutanským vévodou. Dne 14. srpna 1308 byla ve Znojmě uzavřena smlouva o mírovém uspořádání.¹⁹⁷

Ukončení války s Habsburky Jindřichovi Korutanskému paradoxně neprospělo. Jakmile zmizel vnější nepřítel, nutící zemi k jednotě, bylo potřeba začít řešit vnitropolitické problémy. Na to bohužel Jindřich Korutanský nestačil. Jasně to dokládá zjetí českého panstva pražským a kutnohorským patriciátem, nejvýraznější zásah patricijů do politického dění v zemi. Jak již bylo řečeno výše, roku 1308 se novým královským podkomořím stal Jindřich z Lipé. Jeho ronovská klika složená z několika pánů a patricijů pak ovládla veškeré státní finance. Proti této skupině se postavili někteří příslušníci pražských a kutnohorských patricijských rodin. Na den 15. února 1309 domluvily převrat, kdy v Praze a v Kutné Hoře zajaly přední zemské úředníky a jejich spojení.¹⁹⁸

O Jindřichových panovnických schopnostech vypovídá fakt, že do této složité situace vůbec nezasáhl. Tím, že se nepostavil za přední zemské úředníky, ztratil panovnický kredit.¹⁹⁹ Situace v Praze a v celém českém království se začala rychle vyhrocovat.²⁰⁰ Jelikož král do situace v zemi nezasahoval, vedení se ujali jednotlivci z řad panstva a patriciátu. Jindřichovi z Lipé a jeho přátelům se podařilo dostat ze zjetí. Nyní si každá strana začala v Praze budovat svoje opevněné pozice.

Před Prahu dorazil Jindřich z Lipé a Jan z Vartemberka se silným vojskem. Za podpory četných pražských měšťanů (*plurium civium Pragensium*) vyhnali z města patricije, kteří se podíleli na jejich zjetí. Z Prahy museli uprchnout především Jakub, syn Wolflinův, se svými třemi bratry a další stoupenec korutanského vévody, Mikuláš

¹⁹⁵ Objevuje se v listině z 23. října 1306 jako „*Reymundus de Luchtenberg subcamerarius*“. RBM II, č. 2112, s. 910.

¹⁹⁶ Pro Rajmunda bylo v těchto bouřlivých dobách těžké obstarávat pro krále další a další obnosy. Úřad podkomořího se pro něj začal stávat úvěrovou pastí, jelikož za královny dluhy ručil on. Nestačily příjmy z měst, urbury ani zástavy královských majetků. Proto svůj výnosný úřad podstoupil synovci. J. URBAN, Lichtenburkové, s. 147, s. 150 an. Miloslav SOVADINA, Jindřich z Lipé, Zvláštní otisk z Časopisu Matice moravské roč. 120 (2001), 121 (2002) a 122 (2003), Brno 2005, s. 17 – 18. Srovnej J. ŠUSTA, ČD II/2, s. 16 – 18.

¹⁹⁷ RBM II, č. 2183, s. 942 – 945. K mírové smlouvě uzavřené ve Znojmě také V. VANÍČEK, Velké dějiny III., s. 496; a J. ŠUSTA, ČD II/1, s. 749 – 751.

¹⁹⁸ Této události bude věnována detailní pozornost v následující kapitole.

¹⁹⁹ *Otacher*, s. 1253, verš 96 677 – 96 681.

²⁰⁰ O tom svědčí i povzdech Petra Žitavského nad situací v Čechách, kdy dříve mírumilovní měšťané se začali odívat v brnění a navlékali si přilbu nebo helmici. *Zbraslavská kronika*, s. 127.

Thusintmark. Opět se můžeme setkat s výraznou aktivitou představitelů pražského patriciátu, kteří se vrátili z vyhnanství. Teď se ale zase pod ochrannými křídly svého mocného ronovského spojence čile chopili otěží vlády ve městě. Po svém příchodu začal Jindřich z Lipé pod záminkou obrany Prahy opevňovat Malostranskou mosteckou věž. Přední navrátilce Wolfram opevnil špitál chudých, bývalý klášter křížovníků s červenou hvězdou.²⁰¹

Zatímco v Čechách docházelo k vyhrocování nespokojenosti s Korutancovou vládou, došlo v Říši k volbě nového římského krále. Stal se jím 27. listopadu 1308 hrabě Jindřich Lucemburský, který na královský stolec dosedl jako Jindřich VII. (1308 – 1313, od roku 1312 císař).²⁰² Jindřich Korutanský měl jako český král právo účastnit se volby nového římského krále a posílit tak svoji pozici v Čechách. Korutanský vévoda se však říšskými záležitostmi vůbec nezabýval a tím nepřímo rozhodl o osudu své vlády v Čechách.²⁰³

Jindřichovi přitáhlo na pomoc vojsko z Korutan vedené korutanským maršálkem Konrádem z Aufensteina a jeho bratrem Jindřichem.²⁰⁴ Korutancovi ozbrojenci se také snažili zvrátit poměr sil v pražském souměstí. Proto zaútočili na Malostranskou věž, bráněnou posádkou Jindřicha z Lipé. Přední pražský patricij Wolfram, držící špitál na druhé straně mostu, nikomu nedovolil na most vstoupit a přivést pomoc posádce bránící se v mostecké věži.²⁰⁵ Statečnost posádky v malostranské mostecké věži umožnila Jindřichovi z Lipé a Janovi z Vartemberka shromáždit dostatečně silné vojsko, se kterým dorazili k Praze. Mezi oběma vojsky se před městem strhnul prudký boj, který skončil vítězstvím Jindřicha z Lipé. Korutanský hejtman Jindřich z Aufensteina byl zajat a korutanští ozbrojenci začali zmateně prchat zpět do Pražského hradu. Jednotky vedené Janem z Vartenberka jim byly hned v patách a kdyby se pod nimi neprolomil dřevěný most vedoucí přes příkop do Hradu, okamžitě by do něj vnikly.²⁰⁶

²⁰¹ Tamtéž, s. 131.

²⁰² K tomu J. SPĚVÁČEK, Jan Lucemburský, s. 89 an. Volba Jindřicha VII. ve vztahu k Říši a předchozím římským králům Peter MORAW, Von offener Verfassung zu gestalteter Verdichtung (1250 – 1490), in: Propyläer Geschichte Deutschlands 3, Hrsg. von Dieter GROH, Berlin 1985, s. 222 – 228.

²⁰³ Jan z Viktringu k Jindřichově neúčasti na volbě římského krále dodává: „*Sic medius residens, neutri parti voluit complacere, in sui ipsius maximum sequenti tempore detrimentum.*“ *Iohannes Victoriensis*, s. 358 – 359.

²⁰⁴ Jednalo se asi o osmdesát ozbrojených mužů, doprovázených neozbrojeným doprovodem. *Zbraslavská kronika*, s. 131 – 132. Srovnej J. ŠUSTA, Dvě knihy II., s. 65. Jindřich z Aufenštejna je v Čechách poprvé doložený listinou z 27. listopadu 1309. RBM II, č. 2202, s. 957 – 958.

²⁰⁵ Wolfram na jedné straně vyjednával s míšeňským markrabětem, na straně druhé poslal svého syna s poselstvem k římskému králi Jindřichovi VII. K tomu J. ŠUSTA, Dvě knihy II., s. 87.

²⁰⁶ *Zbraslavská kronika*, s. 132 - 133. Očitým svědkem boje před Prahou byl tak řečený Dalimil, který se zmiňuje o tom, že „*Na ten boj sem já z města hleděl.*“ Zaznamenal, jak udatně si při této srážce vedl Vítek z Landštejna, syn Ojře z Třeboně, a jakýsi udatný rytíř Tamýk, v pozdější literatuře uváděný jako Kamýk, který v této bitvě zahynul. Např. V. V. TOMEK, Dějepis I., s. 479. Mezi tím, co probíhal boj před Pražským hradem, došlo k vyřizování účtů mezi měšťany v Praze, kde „*tehdy Čechové Němce u městě tepiechu....ale Němci v svých domiech zatvořeni sediechu.*“ *Dalimil*, s. 531, verš 101/00 – 16. K nepokojům v Praze také Otacher, který napadení domů bohatých patricijů dává do souvislosti s jejich účastí na zajetí českých pánů a s nerespektováním

V této době také získal Jan z Vartenberka do rukou nově zformované lucemburské strany Kutnou Horu, odkud vypudil stoupence Jindřicha Korutanského, především mocné Ruthardy a Peregrina Puše, hlavního zastávce korutanského vévody ve městě. Boje probíhající během června v Čechách tedy skončily úspěchem lucemburské strany. Korutanský vévoda držel pouze Pražský hrad s malým hloučkem korutanských žoldnéřů. Eliška Přemyslovna se mohla koncem června vrátit z Nymburka do Prahy.²⁰⁷

Řáděním korutanských jednotek byly nejvíce postižené velké kláštery.²⁰⁸ Není proto divu, že právě v církevním prostředí se zrodil plán na sesazení Jindřicha Korutanského a dosazení nového panovníka na český trůn. Jmenovitě se jednalo o opaty Jindřicha (Heidenreicha) Sedleckého a Konráda Zbraslavského. Opati měli možnost snadného styku s cizinou prostřednictvím cisterciáckých klášterů a každoročního shromáždění všech představitelů řádu v mateřském klášteře ve francouzském městě Citeaux.²⁰⁹

Na jejich popud došlo k vyslání poselstva za římským králem, které mělo nabídnout ruku princezny Elišky, druhorozené dcery krále Václava II., buďto Jindřichovu bratrovi Walramovi nebo jeho synovi Janovi. Členy poselstva byli opati třech cisterciáckých klášterů, zástupci panstva a také zástupci měst Prahy a Kutné Hory.²¹⁰

Kolem poloviny července dorazilo české poselství do Frankfurtu nad Mohanem, kde se právě konal generální říšský sněm pod předsednictvím římského krále. Jindřich VII. prohlásil korutanského vévodu za říšského psance a zároveň ho zbavil veškerých práv. Všichni, kteří mu složili slib věrnosti, byli tohoto slibu zproštěni. Římský král si také vymínil, že pouze on sám může určit, kdo se stane novým českým králem a potvrdil právo princezny

krále. Zároveň se zde projevila touha prostého lidu a chudiny (*bovel*) získat majetek bohatých měšťanů (*richen*). Otacher, s. 1253, verš 96 690 – 96 704.

²⁰⁷ J. ŠUSTA, ČD II/2, s. 109.

²⁰⁸ Petr Žitavský popisuje především útrapy, které za vlády Jindřicha Korutanského zažily sedlecký a zbraslavský klášter. *Zbraslavská kronika*, s. 160 – 169.

²⁰⁹ V tomto prostředí cisterciácké elity se dostávali do kontaktu s rádci a přívrženci nového římského krále Jindřicha VII. O kritické situaci v Českém království nejspíše informovali vicekancléře nového krále opata Jindřicha z Villers – Bettmachu. Pravděpodobně se dostali do kontaktu s Petrem z Aspeltu, který se nyní měl stát hlavním strůjcem úspěchu již třetí, lucemburské dynastie. Sami proti Jindřichovi Korutanskému nemohli nic podniknout, ale stali se spojkou mezi českými nespokojenci z řad šlechty a měšťanstva a diplomaty Jindřicha VII. J. SPĚVÁČEK, Jan Lucemburský, s. 114 – 115.

²¹⁰ Jmenovitě to byli opati Jindřich Sedlecký, Konrád Zbraslavský a Jan Plaský. Za české pány se poselství účastnili Jan z Vartenberka, Bohuslav z Boru a jakýsi Ota, posel Viléma Zajíce. Za Pražské souměstí byli vyslaní měšťané Konrád Kornpuhel, Oto Vigolais, Ebruš, syn Poplinův, a Eberlin od Kamene; z Kutné Hory měšťané Tillmann Luciin a Konrád, bratr Jindřichův. *Zbraslavská kronika*, s. 134 – 136. Složení tohoto poselstva je velice zajímavé. Opět zde vedle předních představitelů země vystupují zástupci dvou nejmocnějších měst království – Prahy a Kutné Hory. Ti jsou nyní dokonce účastníci poselstva k samotnému císaři. Srovnej J. ŠUSTA, Dvě knihy II., s. 77.

Elišky dosednout na český trůn. Vzájemně dohodnuté zasnuby byly potvrzeny privilegii a listinnými doklady.²¹¹

Mezi tím došlo v Čechách k výraznému posílení moci Jindřicha Korutanského. 18. července roku 1310 se mu totiž podařilo získat zpět Kutnou Horu. Z města museli uprchnout straníci princezny Elišky a lucemburské kandidatury. Naopak se do něj mohli vrátit Ruthardovi synové.²¹²

Po návratu poselstva do Čech byla princezně Elišce obstarána slavnostní výbava, včetně předmětů patřících k dívčině ozdobě a svatební slavnosti. Půjčku na tyto věci poskytli různí pražští kupci a měšťané.²¹³ Samotný biskup Jan z Dražic jí na cestu věnoval nádherného bělouše a dvojici stříbrných pohárů zdobených zlatem.²¹⁴

Princezna se svým doprovodem, rozšířeným o pány Hynka Krušinu z Lichtenburka, Markvarta ze Zvířetic a pražského měšťana Menharta, syna Wolframa,²¹⁵ vjela nakonec šťastně 25. srpna do bran říšského města Špýru.²¹⁶ 1. září 1310 byl uzavřen sňatek mezi Janem Lucemburským a Eliškou Přemyslovnou ve špýrském dómu.²¹⁷

Ještě než doznělo svatební veselí, bylo potřeba myslet na budoucnost. Jindřich VII. využil špýrského sjezdu nejen k uvázání svého syna v České království sňatkem s princeznou Eliškou, ale i k přípravě třech válečných podniků. Nechtěl odkládat svoji již dříve ohlášenou císařskou korunovační jízdu do Říma a bylo potřeba vojensky zakročit ve Švábsku proti nepokojnému hraběti Eberhardu Würtensberskému. Třetí výpravu začal shromažďovat pro svého syna na tažení do Čech proti Jindřichovi Korutanskému.²¹⁸

²¹¹ *Zbraslavská kronika*, s. 136 – 138.

²¹² Tamtéž, s. 146 – 147. V Kutné Hoře probíhaly boje o moc mezi znesvářenými rody Pirknerů a Ruthardů, které v tomto městě často vyvolávaly převraty. Tamtéž, s. 157 – 158. Je zřejmé, že v Kutné Hoře nešlo předním patricijským rodům pouze o osobu nového českého krále, ale také o získání rozhodující moci ve městě. Tento souboj vyhráli Ruthardové. Pertold Pikner společně s tehdejšími rychtářem Jenslinem z Rosentalu a jeho bratrem Ortliebem museli opustit město a někteří členové těchto rodů znovu pronikají do městské rady až kolem poloviny 14. století. Naopak Arnold Ruthard (*Arnoldus Ruthart*) zasedá v městské radě z roku 1311, jediné, pro kterou se nám zachoval seznam radních členů. RBM III, č. 31, s. 12. K tomu T. BOROVSÝ, *Patriciát*, s. 90 – 91.

²¹³ *Zbraslavská kronika*, s. 141.

²¹⁴ „*Et virgo Elizabeth supplicavit venerabili patri domino Iohanni quarto, Pragensi episcopo XXVII., ut ei equum ambulatorem ad viam donare dignaretur, qui tribuit ei ambulatorem album bene expeditum et ornatum et duos ciphos argenteos, altos et magnos, auro decenter ornatos.*“ *František Pražský*, s. 54.

²¹⁵ „...*et Meinhardo filio Wolframi.*“ RBM III, č. 114, s. 48 – 49. Doprovodu se tentokrát neúčastnili cisterciáckí opati, kteří raději zůstali z bezpečnostních důvodů v klášteře Ebrachu u Bamberka. K výpravě se připojili až 21. srpna v Margentheimu. *Zbraslavská kronika*, s. 143.

²¹⁶ Tamtéž, s. 147.

²¹⁷ Očitým svědkem svatebních příprav i samotného průvodu byl Petr Žitavský, který je velmi podrobně a plasticky zachytil ve své kronice. Tamtéž, s. 148 – 153.

²¹⁸ Tamtéž, s. 153, s. 156. Před tím ho jmenoval říšským vikářem v zemích „za Alpami“ (*diesseits der Alpen*), tj. svým náměstkem v říši s výjimkou Itálie po dobu své nepřítomnosti. V této době byl Jan jediným „volným“ Lucemburkem, protože Jindřichův bratr Walram a strýc Balduin Trevírský se chystali s králem do Itálie.

V Čechách zatím došlo k vyhocení situace. Jindřich Korutanský se samozřejmě dozvěděl o jednání českých opatů s římským králem a do Čech také dorazily zprávy o uzavření sňatku mezi mladou Přemyslovnou a Janem Lucemburským. Na pomoc si proto povolal syna míšeňského markraběte Fridricha Pokousaného,²¹⁹ teprve sedmnáctiletého Fridricha Kulhavého, který v květnu 1310 do Čech přivedl čety z durynského bojiště.²²⁰

Jak již bylo řečeno výše, podařilo se jim dobýt Kutnou Horu. Po tomto úspěchu se vydali směrem na Prahu. Většina bohatého pražského patriciátu stála na straně Jindřicha Korutanského. Pražští měšťané mu poskytli velké úvěry a doufali, že pokud Korutanec zůstane na českém trůně, dočkají se jejich splacení.²²¹

Míšeňské vojsko se tedy rozložilo před Prahou a blokovalo přístupové cesty. Náklonnost pražských měšťanů k Jindřichovi Korutanskému dokládá skutečnost, že jeho manželka Anna byla ubytovaná v domě bohatého pražského patricije Mikuláše od Věže, který sousedil s městskou bránou. Hlavními stoupenci Jindřicha Korutanského a vypuzených Welflovičů uvnitř města byli bratři Eberlin, Konrád a Jindřich řečení od Kamene. Proti nim vystupovala strana vedená rody od Kokotů a Olbramovců. Někteří pražští měšťané, podporující korutanskou stranu, dokonce prodávali na popud měšťana Wolframa míšeňským žoldnéřům útočícím na město potraviny. Dne 14. září 1310 vtrhlo míšeňské vojsko zradou do pražského souměstí bránou u svatého Františka a dobylo je.²²²

Nyní se opakovala situace z roku 1307. Prahu museli opustit všichni protivníci korutanského vévody. Byli to přední stoupenci lucemburské strany v pražském souměstí Fridrich, Jan a Mikuláš, příslušníci patricijského rodu od Kokotů, dále Mikuláš Hiltprandův,

L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny IV.* a, s. 23. Srovnej J. SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský*, s. 139 – 140. Ke třem připravovaným vojenským výpravám Jindřicha VII. J. ŠUSTA, *Dvě knihy II.*, s. 106 – 109.

²¹⁹ V pramenech také zvaný Fridrich Čacký nebo Bojovný, markrabě míšeňský, falckrabí rýnský a lantkrabí durynský. Někdejší švagr Jindřicha Korutanského. Roku 1285 se oženil s Jindřichovou sestrou Anežkou, která však již roku 1293 zemřela. K němu LexMA 4, s. 949. O pozvání míšeňského markraběte do Čech také *Dalimil*, s. 515, verš 99/3 – 4.

²²⁰ Za vojenskou pomoc si však míšeňská markrabata vyžádala zástavu Litoměřic, Mostu, Loun a veškerých panství k nim náležejícím a také kontrolu velké věže na Pražském hradě. Ve smlouvě bylo zakotvené ustanovení, že pokud Jindřich Korutanský zemře bez potomků, přejde vláda v Čechách na Fridricha Pokousaného a jeho syny. V. VANÍČEK, *Velké dějiny III.*, s. 505 – 506.

²²¹ *Zbraslavská kronika*, s. 158.

²²² K tomu kronika tak řečeného Dalimila: „*Měščené se rozdělchu: / Kokotovci a Volbramovic s Čechy biechu, / Velflovici a Ot kamene s Mišňany se slichu / a jim pražské město zradichu.*“ *Dalimil*, s. 515, verš 99/13 – 16. Tzv. Dalimil také zaznamenal pokus Welflovičů obklíčit a zabít se svými lidmi šlechtice Vítka z Landštejna. Tomu se však podařilo vyvázat. Pro nás je však důležité, že se příslušníci patricijské rodiny odvážili postavit šlechtici a bohužel zůstane nezodpovězenou otázkou, kolik zbrojného lidu mohli Welflovici postavit do pole. Kronikář vše odbil neurčitým „...*a koní mnoho ztratichu.*“ Tamtéž, s. 515, verš 99/25 – 28. Od poloviny září ovládl Prahu osobou svého syna míšeňský markrabě Fridrich Pokousaný. 24. září si oba Wettinci nechali vystavit německy psanou listinu, ve které Fridrich Kulhavý konstatuje, že Jindřich Korutanský předal Wettinům České království k obraně a do péče. Spolu s ním stáli na korutanské straně páni, zmínění v této listině: Ota z Bergova, Albrecht z Leisingu, purkrabí Jan ml. z Donína, Ota z Hennebergu a další. RBM II, č. 2236, s. 969. K tomu také L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny IV.* a, s. 25; Srovnej V. VANÍČEK, *Velké dějiny III.*, s. 514.

Meinlin Rokycanský a mnozí další. Útočiště našli v Nymburce, který tehdy držel Jindřich z Lipé. Do Prahy se naopak mohli vrátit straníci Jindřicha Korutanského, kteří ji před tím museli opustit. Město bylo míšeňskými oddíly důkladně vyplněno, především majetky uprchlých měšťanů.²²³

V zahraničí se však již začaly scházet jednotky, které měly vtrhnout do Čech a zajistit královský titul lucemburské dynastii. V čele říšského vojska stál mladý český král Jan Lucemburský. Hlavním královým rádcem a poručníkem se měl stát mohučský arcibiskup Petr z Aspeltu, který měl nejvíce zkušeností s českým prostředím.²²⁴ Na radu některých pánů výprava zamířila na Kutnou Horu. Sem Jan dorazil 19. listopadu a ihned začal město dobývat. Kutná Hora však kladla útočícím šikům houževnatý odpor. Brzy se také ohlásil začátek zimy. Mladý Lucemburk tedy zanechal obléhání města a vydal se s vojskem ke Kolínu. Zdejší měšťané mu odmítli otevřít brány s odvoláním, že se zachovají tak, jak učiní hlavní město Praha. Janovi v této situaci nezbývalo nic jiného, než se vydat směrem ku Praze.

Za pomoci někdejšího kaplana krále Václava II. a jeho dcery Elišky došlo 3. prosince 1310 na smluvený signál k otevření jedné z městských bran. Korutanské a míšeňské oddíly se pod nápořem lucemburských jednotek, které se znenadání objevily ve městě, daly na ústup a spolu s Jindřichem Korutanským se uzavřely na Malé Straně a v Pražském hradě.²²⁵

Mezi Janem a korutanským vévodou došlo k několikadennímu jednání, které mělo vyřešit nastalou situaci. Jindřich Korutanský s královnou Annou a celým svým doprovodem však 9. prosince 1310 kolem půlnoci tajně opustili Pražský hrad. Odvedli sebou několik rukojmí z řad pražského patriciátu.²²⁶

Janovi se podařilo vyhnat z Čech zbytek korutanských a míšeňských posádek.²²⁷ Na zemském sněmu konaném 25. prosince 1310 v Praze se Jan musel zavázat české šlechtě, že

²²³ *Zbraslavská kronika*, s. 159 – 160. K tomu také *Dalimil*, s. 526, verš 100/3 – 8. Můžeme si povšimnout, jak velice trpěla patricijská vrstva vnitřními rozpory a jak jednotlivé patricijské rody proti sobě ostře vystupovaly. Při změně politické situace šlo jednotlivým patricijům doslova „o krk“. Vzpomeňme jen na smrt Hiltmara Fridingerova roku 1307. Petr Žitavský například zaznamenal, že „...alii propter suam discordiam Chorinthiano favebant, quia absque timore sub isto principe se de hostibus vindicabat.“ *Zbraslavská kronika*, s. 158. Na jiném místě zbraslavský opat zmiňuje, že uvnitř pražských hradeb viděl nejednu krutou událost a časté boje davů nepřátel. Vše přičítá na vrub snaze po vlastním obohacení. Během těchto bojů šlo o vše, ale pokud byl jednotlivec členem správného tábora, mohl lehce přijít ke slušnému jmění. Tamtéž, s. 133, s. 159.

²²⁴ Podle zbraslavské kroniky vojsko čítalo na tři tisíce ozbrojenců. *Zbraslavská kronika*, s. 170. K tomu také *František Pražský*, s. 61.

²²⁵ *Zbraslavská kronika*, s. 171 – 173.

²²⁶ Konkrétně se jednalo o bratry Jindřicha a Eberlina od Kamene s několika dalšími měšťanskými syny. Všichni byli osvobozeni Vilémem Zajicem z Valdeka a dostali se zpět do Prahy. *Zbraslavská kronika*, s. 174.

²²⁷ „Když se král Jan v zemi uváza, / Zajiecovi s měšťany na Míšňany jeti káza. / Tu se s nimi u Labe potkachu / a na božie narozenie v noci boj vzachu. / Když na ně okolo vsi jeti chtiechu, / propadne se pan Zajiec pohřiechu. / A však tu Němce pobichu / a z země je vypudichu.“ *Dalimil*, s. 582, Doplněk 5, verš 1 – 8. Někteří autoři kladou tuto událost k Vánocům roku 1310, například V. V. TOMEK, *Dějepis I.*, s. 488; Naopak Josef Šusta ji klade až do roku 1311. J. ŠUSTA, *Dvě knihy II.*, s. 147 a *ČD II/2*, s. 165. Šusta svoji argumentaci

bude zachovávat v zemi všechna práva a zvyklosti. Navíc si šlechtičtí předáci vymohli na králi několik slibů, které vešly do dějin pod názvem inaugurační diplomy. Byly vyhotovené ve dvou exemplářích, zvláště pro Čechy a Moravu. Shrnovaly pravidla vztahu mezi královskou mocí a šlechtou.²²⁸

Dne 7. února 1311 tedy byl Jan Lucemburský korunován spolu s princeznou Eliškou na českého krále v chrámu sv. Víta. Janovou slavnostní korunovací se uzavřelo čtyřleté období bojů a vnitřních nepokojů, kterými byly české země zmítané po čtyři dlouhé roky.

V rámci boje o „přemyslovské dědictví“ v letech 1306 až 1310 se na českém trůnu vystřídali tři panovníci. Po krátké vládě Rudolfa Habsburského a dvojí neúspěšné vládě Jindřicha Korutanského na český trůn nakonec dosedl Jan Lucemburský (1310 – 1346). Během tohoto období došlo k velkému nárůstu moci české šlechty a také bohatého městského patriciátu. Jeho příslušníci se aktivně účastnili politických událostí, figurovali v různých poselstvech, účastnili se volebních sněmů, jejich úvěr pomáhal pretendům o český trůn a dovolili si dokonce zajmout nejvyšší zemské úředníky. V této době již byli bohatí patricijové velmi důležitým a mocným činitelem. Bez jejich účasti se neobešel žádný politický převrat. Pouze vnitřní nesvornost mezi jednotlivými rody a zájmovými skupinami mu zabraňovala dosáhnout ještě významnějšího postavení.

podpírá zápisem nejstarší pamětní knihy Starého města Pražského z 29. září 1312, kde můžeme najít položku 72 kop vydanou na lučištníky vyslané „*ultra Albiam et versus Kadanum*.“ RBM III, č. 114, s. 48 – 49.

²²⁸ J. SPĚVÁČEK, Jan Lucemburský, s. 149 – 159; L. BOBKOVÁ, Velké dějiny IV. a, s. 26 – 29; a V. VANÍČEK, Velké dějiny III., s. 509 – 510.

V. Zajetí českého panstva pražským a kutnohorským patriciátem

O zajetí českého panstva pražským a kutnohorským patriciátem roku 1309 jsme poměrně dobře informováni soudobými kronikáři. Kvalita jednotlivých záznamů se značně liší jak v jejich důvěryhodnosti, tak v šíři záběru a detailnosti. Některé zprávy dosahují pouze několika řádků, jiné nás o zajetí českého panstva obšírně informují. K tomu přistupuje ještě různý pohled jednotlivých kronikářů. Někteří otevřeně sympatizovali s hlavními aktéry zajetí ze strany patriciátu, jiní jim byli nepřátelsky naklonění. Velice záleželo na tom, z jakého prostředí autor daného kronikářského díla pocházel a pod jakým úhlem pohledu událost posuzoval. Pokusme se na základě jednotlivých zpráv soudobých kronikářů rekonstruovat průběh celé události s přihlédnutím k charakteristice jednotlivých výše zmíněných kronikářských záznamů.

Zbraslavská kronika

Jedná se o nejrozsáhlejší předhusitskou kroniku, která je nejdůležitějším vyprávěcím pramenem pro české dějiny v první polovině 14 století. Zachycuje stručně vládu Přemysla Otakara II. a události po jeho smrti až do roku 1338. Kroniku začal sepsovat zbraslavský opat Ota po smrti krále Václava II. a pokračoval v ní až do své smrti v březnu 1314.²²⁹ Stihl vylíčit vládu Václava II. jen do jeho slavnostní korunovace roku 1297, kterou už zapsal opat Petr. Zbraslavská kronika je ve svých počátcích, které psal opat Ota, především oslavou vlády Václava II. Petr Žitavský se v dalších kapitolách kroniky pokusil sloučit glorifikaci Václava II. s oslavou nového vládnoucího rodu Lucemburků.²³⁰

Ota v první části kroniky vypráví o událostech, které byly v jeho době dávnou minulostí. Petr Žitavský po dokončení legendárního vyprávění o zakladateli kláštera popisuje události, jejichž byl současníkem. Tím historická hodnota kroniky jako pramene stoupá. K tomu je nutno ještě připočíst skutečnost, že Petr Žitavský byl nejenom dobrým pozorovatelem, ale i významným činitelem a účastníkem různých politických událostí doby.²³¹

²²⁹ *Zbraslavská kronika*, s. 79.

²³⁰ K. CHARVÁTOVÁ, *Chronicon*, s. 309 – 311.

²³¹ Význam kroniky jako historického pramene tedy zvyšuje nejen výhodné postavení autora, který se přímo účastnil politických jednání své doby, ale také jeho dobře informovaní zpravodajové. K tomu přistupují různé papežské, císařské a jiné listiny vepsané do kroniky. Z. FIALA, *Zbraslavská kronika*, Úvod, s. 8, s. 13. Mezi

Původně zbraslavský mnich, později i opat, Petr pocházel ze Žitavy.²³² Nejpravděpodobněji se narodil mezi lety 1260 – 1270.²³³ O jeho mládí se neví téměř nic. Nezodpovězenou otázkou zřejmě zůstane, kde nabyl svého vzdělání, které na jeho dobu jistě nebylo nepatrné.²³⁴ Od roku 1305 se o sobě zmiňuje v kronice stále častěji. Roku 1305 byl členem zbraslavského konventu, protože se účastnil pohřbu Václava II. na Zbraslavi. Dále prožil jako očitý svědek obléhání klášterního dvora ve vsi Slapech žoldněří korutanského vévody roku 1308. Od roku 1309 se začal účastnit „vysoké politiky“. Jako kaplan zbraslavského opata Konráda se s ním účastnil řady diplomatických misí a patřil ke skupině, která přišla s návrhem vyměnit slabou vládu Jindřicha Korutanského lucemburskou dynastií.

Po nastoupení Jana Lucemburského na trůn se Petr pohyboval neustále v nejbližším okolí dvora. Roku 1316 dosáhl pomyslného vrcholu své řeholní dráhy, neboť byl zvolený třetím opatem Zbraslavského kláštera. Nyní stanul přímo v diplomatických službách mladého lucemburského krále. Poslední zpráva o Petrovi jako opatovi pochází ze srpna 1338 a roku

jeho hlavní informátory patřili zbraslavský opat Konrád, mohučský arcibiskup Petr z Aspeltu a mnoho dalších přátel a známých. *Zbraslavská kronika*, Úvod, s. XIII – IV. Přesto je potřeba mít neustále na zřeteli, že autorovy časové údaje, reminiscence nebo jen poznámky k některým historickým událostem jsou zcela ve shodě s praxí středověkých kronikářů často nepřesné, nebo ve srovnání s jinými prameny i protichůdné. Jiří SPĚVÁČEK, Petr, Žitavský a počátky lucemburské dynastie v Českých zemích, MHB 3, 1993, s. 178.

²³² Petr Žitavský byl svým národnostním původem určitě Němec, ale pokládal sám sebe za Čecha ve smyslu příslušníka Českého království. Pro jeho německý původ hovoří skutečnost, že první zbraslavští mniši byli téměř bez výjimky Němci, přicházející do Čech především z německy hovořících oblastí říše. Cisterciácký řád si v Čechách udržoval dlouho německý ráz. Jeho mateřským jazykem byla němčina, což dokládá jeho žertovná charakteristika řeči Sasů a Bavorů. Z. FIALA, *Zbraslavská kronika*, s. 16. Pro nás bude otázkou Petrovy národnosti a toho, jak ji chápal ve svém díle, velmi důležitá. Obecně se předpokládá, že přední příslušníci patriciátu, tedy i ti, kteří zosnovali spiknutí proti českému panstvu, byli německého původu. Jak je doloženo výše, Petr Žitavský byl tedy zřejmě Němec, ale sám sebe chápal jako příslušníka českého království a do popředí staví svůj zemský patriotismus. Zde se nabízí otázky. Je vůbec možné, aby se některé patricijské rodiny, usazené v Čechách alespoň po druhou generaci, nechávaly také za příslušníky Českého království? I přes to, že si neustálým obchodním stykem se zahraničím zachovaly svůj německý ráz? Petr také nečiní ve své kronice žádné rozdíly v národnosti obyvatelstva. Z jeho díla spíše číší vroucí láska k zemi, v níž našel svůj druhý domov. *Zbraslavská kronika*, Úvod, s. XIV. K tomu také M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika*, s. 120. K vývoji a charakteristice národnostních poměrů v Čechách Zdeněk UHLÍŘ, *Národnostní proměny 13. století a český nacionalismus*, FHB 12, 1988, s. 143 – 170. Srovnej Josef ŽEMLIČKA, *Markomané, Němci a středověká kolonizace*, ČČH 97, 1999, s. 236 an. K pojmu „národ“ a jeho definici František ŠMAHEL, *Idea národa v husitských Čechách*, Praha 2000, s. 264 an. K národnostní otázce v Čechách přehledně J. ŽEMLIČKA, *Počátky*, s. 391.

²³³ Tak soudí i Josef Emler v úvodu k edici *Zbraslavské kroniky*. *Zbraslavská kronika*, Úvod, s. VII. Tohoto názoru se přidržel i Václav Novotný ve své předmluvě k českému překladu *Zbraslavské kroniky*. J. V. NOVÁK, *Kronika zbraslavská*, s. XIII. Stejně i J. SPĚVÁČEK, *Petr Žitavský*, s. 178.

²³⁴ J. V. NOVÁK, *Kronika zbraslavská*, s. XIV. Petr Žitavský určitě uměl německy a latinsky a zdá se, že i česky. Alespoň částečně ovládal některé románské jazyky. Tamtéž, s. XV. Jiří Spěváček vyslovil domněnku, že Petr Žitavský nabyl svého vzdělání na univerzitních studiích v Paříži nebo na některém jiném, snad klášterním vyšším učilišti v Praze. J. SPĚVÁČEK, *Petr Žitavský*, s. 181. O studiu Petra Žitavského v Bologni, nebo na jiné italské univerzitě, či v Paříži uvažuje také K. CHARVÁTOVÁ, *Chronicon*, s. 311. K možnosti studia v Praze před založením univerzity Marie BLÁHOVÁ, *Pražské školy v předuniverzitním období*, DP 11, 1993, s. 26 – 39. Obecné předpoklady, které musel mít každý středověký autor, jsou shrnuté v Táž, *Rýmované kroniky v národních jazycích jako historický pramen*, AUC, *Philosophica et Historica* 2, *Z pomocných věd historických* 8, 1988, s. 13 – 14.

1340 je ve Zbraslavi doložený nový opat. Pravděpodobně někdy v roce 1339 zemřel, dosáhnuv poměrně pozeňnaného věku.²³⁵

Přestože byl Petr Žitavský především současníkem událostí, občas lze v jeho díle nalézt zmínky ze starších kronik. Jedná se zejména o Kosmovu kroniku, dále o Dalimilovu kroniku a staročeskou Alexandreidu. Většinou jsou tyto zvuky nahodilé a velmi kusé. Stopy znalosti jiných kronik v Petrově díle nejsou.²³⁶

Zbraslavský kronikář byl především mnichem. Základem jeho vzdělání byla bible a svůj text prokládá četnými biblickými citáty. Nebyl však nekritickým přívržencem politiky papežské kurie. Kritizoval její finanční politiku a v jeho díle můžeme najít stopy sympatií k Ludvíku Bavorovi. Na druhou stranu byl horlivým zastáncem a obhájcem hospodářské prosperity svého kláštera i ostatních klášterů v Čechách. Z toho pramení jeho kritika Jindřicha Korutanského, některých panských předáků a nakonec i Jana Lucemburského.²³⁷

Ze zbraslavské kroniky čerpali především kronikáři doby Karla IV., kteří zůstávali se svými literárními schopnostmi daleko za Petrem Žitavským. Zároveň se osobně neúčastnili důležitých politických událostí. Z jeho díla citovali celé dlouhé pasáže. Platí to hlavně pro Františka Pražského, Beneše Krabici z Weitmile a částečně i pro Přibíka Pulkavu z Radenína.²³⁸

Do dnešní doby se nám dochovalo pět rukopisů kroniky a jeden výtah, z něhož byly ve 14. století pořízeny dva opisy, uložené ve Vídni a Rajhradském klášteře.²³⁹

A jak Petr Žitavský zachytil ve své kronice zjetí českého panstva pražským a kutnohorským patriciátem? Této události věnuje celou 87. kapitolu, kterou nazval „*Qualiter Henricus de Lipa cum aliis baronibus in Sedlicz captus fuerit per Montanos anno Domini MCCCIX.*“²⁴⁰ Kapitola je vložena mezi vylíčení návratu Jindřicha Korutanského do Čech po smrti Rudolfa Habsburského a nástup Jana Lucemburského. V rámci celé kroniky tedy tvoří jakýsi pomyslný milník, který uzavírá epochu panování Jindřicha Korutanského. Zároveň tuto událost kronikář využil ke zdůvodnění nástupu nové lucemburské dynastie. Vystoupení patriciátu znamenalo poslední kapku, charakterizující úpadek Českého království.²⁴¹

²³⁵ J. V. NOVÁK, Zbraslavská kronika, s. XVI – XXXIII. J. SPĚVÁČEK, Petr Žitavský, s. 181 – 182, s. 192 an.

²³⁶ K. FIALA, Zbraslavská kronika, Úvod, s. 15.

²³⁷ Tamtéž, s. 16 – 17.

²³⁸ Tamtéž, s. 17. K tomu také J. JAKUBEC, Dějiny literatury I., s. 114.

²³⁹ K jednotlivým rukopisům a oběma výtahům z kroniky *Zbraslavská kronika*, Úvod, s. XV – XVII.

²⁴⁰ *Zbraslavská kronika*, s. 115.

²⁴¹ Srovnej J. V. NOVÁK, Kronika zbraslavská, s. LI – LII.

Autor celé vyprávění uvozuje veršem „*Asperius nichil est humili, dum surgit in altum.*“²⁴² Tento verš a také další verše na něj navazující jsou důležité z jednoho konkrétního důvodu. Petr Žitavský jimi vyjadřuje svůj postoj k celé události, negativně vyznívající ve prospěch bohatých pražských a kutnohorských patricijů.²⁴³ Ty považuje za pouhé „sprostřáky“, kteří požadují své osobní povýšení, k čemuž je pohání jejich „*turgida mens*“. Zároveň je ale zbraslavský kronikář varuje: „*Nam rota fortune variatur in ordine lune*“. Petr Žitavský si jasně uvědomuje, že v pozadí jejich vzestupu stojí obrovské bohatství, jehož bezostyšně užívají k proniknutí mezi šlechtickou elitou.²⁴⁴ S tím však Petr nesouhlasil a ani nemohl souhlasit. Přestože byl vzdělanější než řada jeho současníků, pořád byl jen dítětem své doby. Uspořádání společnosti bylo pro Petra jednou dané Bohem a jakékoliv pokusy o změnu tu tedy byly nepřijatelné. Každý člen středověké společnosti, ať duchovní, pán, měšťan i rolník, měli své přesně vyhrazené místo v rámci svého sociálního zařazení.²⁴⁵

Po úvodních verších Petr přechází k popisu celé události.²⁴⁶ Za hlavní původce rozbroje považuje rozsáhlý rod Ruthardovců, kteří odvozovali svůj původ od jakéhosi horníka Rutharda. Ti nedbali nařízení a zákonů českého krále Jindřicha Korutanského. Se svými příznivci se dohodli na zajetí českých pánů. Hlavním důvodem byla podle zbraslavského kronikáře snaha zbavit se dohledu českých pánů nad výnosem kutnohorských dolů a tím

²⁴² Problematický zůstává překlad tohoto verše. Překlad zbraslavské kroniky od J. V. Nováka z roku 1905 zní: „*Nic obtížnějšího není zlému, když stoupá do výše.*“ J. V. NOVÁK, *Kronika zbraslavská*, s. 200. Rudolf Mertlík v edici zbraslavské kroniky vzešlé z nakladatelství Svoboda daný verš překládá: „*Stoupá-li do výše nízký, pak nic není tvrdšího nad něj.*“ *Zbraslavská kronika*, s. 158. Josef Šusta tento verš vykládá ve smyslu „*Nic není krutějšího nad sprostřáka, když povýšení dosahuje.*“ Vychází přitom z obsahu celé kapitoly a pramene, ze kterého tento verš převzal zbraslavský opat. Použil zde verše z Claudianovy invectivy proti kleštěnci Eutropiovi, který se jako eunuch stal roku 399 konzulem ve Východořímské říši a přepadal urozené. Petr Žitavský zde užil paralely mezi Eutropiem a zpupnými měšťany, kteří zajali české pány. J. ŠUSTA, *Dvě knihy II.*, s. 19 – 20. Poslední překlad, který zde uvádím, pochází od PhDr. Jana Kalivody a zní: „*Nic není odpornějšího na pohled, než nuzák, který se vypíná do výšky.*“ Můžeme si povšimnout, že jednotlivé překlady se poněkud jazykově liší. Pro nás je ale důležitá jejich významová shoda, nejlépe vyjádřená Šustovým a Kalivodovým překladem.

²⁴³ Tyto verše používá Petr Žitavský velmi často. Jedná se o leoninské hexametry, které se střídají s prozaickým vypravováním. Často jsou to básnické projevy citu nebo mravoučné poučování, což je příklad i veršů, uvozujících zajetí českého panstva. *Zbraslavská kronika*, Úvod, s. XII.

²⁴⁴ Při popisu těžkostí, které zažil sedlecký klášter za vlády Jindřicha Korutanského, uvádí kutnohorského měšťana Bertholda, řečeného Pirknerův, kterého „*pecunie copia de subterraneis foveis extracta ultra metas civilis in sublimem extulerat*“ a který si „*inter Montem et claustrum Scedlicense ad meridiam plagam in valle dictum Pirchinstein castellum construxerat*“, kde „*plus curiositate, quam necessitate sepius manebat.*“ *Zbraslavská kronika*, s. 163. Stejně při líčení zajetí českého panstva hovoří o „*generacio lata Ruthardorum*“ v Kutné Hoře, kteří „*descendentes sue condicionis immemores montanorum ac civium metas fastuosius moribus transcendentibus se non minores reputant, quam barones.*“ Tamtéž, s. 115. Při zmínce o sporech mezi Pirknerem a Ruthardem kronikář říká, že o tom není potřeba jednotlivě vyprávět, protože všechno dělali „*humilibus personis instigante*“ a pouze na popud „*superbia cum invidia*“. Tamtéž, s. 158.

²⁴⁵ M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika*, s. 119.

²⁴⁶ Petrovo vypravování budeme brát jako základní text k popisu celé události, protože jak sám uvádí, byl očitým svědkem. To mu však nezabránilo v některých nepřesnostech. Ostatní kronikářské zprávy vztahující se k věci budeme s tímto textem pouze porovnávat nebo uvedeme jenom pasáže, ve kterých se od textu zbraslavské kroniky odlišují nebo přinášejí nějaké nové informace.

zvýšit svůj zisk. K tomuto dali souhlas pražští měšťané Peregrin Puš (*Peregrinus Pusso*), Jakub, syn Wolflinův (*Jacobus, filius Wolfillini*), a Mikuláš Thusintmark (*Nicolaus Thusintmark*).²⁴⁷

V březnu roku 1309²⁴⁸ v první hodině denní vyrazili spiklenci Peregrin Puš, Mikuláš, Konrád a Albert, Ruthardovi synové, s velkým množstvím zbrojného lidu z Kutné Hory. Vzorně vtrhli do Sedleckého kláštera a zajali tam v domě hostů ještě ve spánku Jindřicha z Lipé, komorníka království Českého,²⁴⁹ Jana z Vartenberka, Jana z Klingenberka a zabili kutnohorského rychtáře Jana. Zajaté pány poté odvedli na východočeský hrad Litice.²⁵⁰ Kutnohorští měšťané a jimi vedená cháska se v klášteře dopustila velkého násilí, vylamovali dveře a hledali pražského měšťana Wolframa a další, které podle zbraslavské kroniky nenáviděli.²⁵¹

V Praze mezi tím pražský měšťan Jakub (*Jacobus, civis Pragensis*) a Mikuláš Thusintmark se svými přívrženci zajali pana Petra, kancléře království Českého, Rajmunda z Lichtenburka a Heinmana, syna Heinmana z Dubé.²⁵²

Předchozí dva odstavce zbraslavské kroniky popisovaly z drobnými nepřesnostmi průběh události. Dočteme se v nich, kdo, koho, proč a jak zajal. Další líčení však nabírá určité

²⁴⁷ Zbraslavská kronika, s. 115.

²⁴⁸ Přestože Petr praví: „*Huius rei testis sum, quia ego ipse vidi non sine dolore talem impetum*“, není jeho datování správné. Zbraslavská kronika, s. 115. Již Josef Emler si všimnul, že jiné prameny uvádí 15. únor. Jsou to Otakar Štýrský, který uvádí „*samstag nach vasnaht*“, Otacher, s. 1248, verš 96 304; Opat Neplach, který uvádí „*sabbato ante dominicam Invocavit*“, ale pro rok 1310, kdy byla neděle Invocavit ne v únoru, ale v březnu. Neplach, s. 479; a kompilace tzv. Beneše Minority, ve které je „*Ipsa anno [1309] sabbato ante dominicam Invocavit*“. Beneš Minorita, s. 376. K tomu také J. ŠUSTA, Dvě knihy II., s. 15 – 16; a Týž, ČD II/2, s. 33.

²⁴⁹ Jindřich z Lipé byl v této době podkomořím, komorníkem byl Jindřich z Rožmberka. Tamtéž, pozn. 7. Podle Josefa Šusty se zde Jindřich z Lipé účastnil patrně obvyklého soudu horního. Usuzuje tak na základě listiny, vydané 28. června 1311 v Kutné Hoře, ve které je „...*nobili viro et honesto domino Henrico dicto de Lypa, camerario regni Bohemiae, cum in claustro Tzedlitz presideret iudicio*...“ RBM III, č. 31, s. 12. Pulkava ve své nevěrohodné zprávě považuje za důvod shromáždění českých pánů sněm, který svolal Jindřich Korutanský. Z této zprávy však přesně nevyplývá, kde se daný sněm měl konat, zda v Praze nebo v Kutné Hoře. Přibík Pulkava, s. 194. K tomu viz v podkapitole věnované Pulkavově kronice.

²⁵⁰ V originále „...*ad castrum Luticz*.“ Podle Tomka Lidice u Buštěhradu. V. V. TOMEK, Dějepis I., s. 470. Již Josef Šusta upozornil na to, že se spíše jednalo o hrad Litice u Potštejna. Hrad byl ještě roku 1304 v královských rukou, ale zdá se, že později přešel do rukou Peregrina Puše, jednoho z hlavních vůdců spiknutí. Navíc roku 1311 vypukl tuhý spor právě mezi Peregrinem Pušem a bývalým majitelem hradu, Prockem z Potštejna. J. ŠUSTA, Dvě knihy II., s. 16, pozn. 2. Ke sporu mezi Pušem a Prockem z Potštejna RBM III, č. 70, s. 29 – 31. Této Šustově hypotéze odpovídá i další latinské pojmenování hradu Litice v pramenech, kdy se nejčastěji objevuje pod názvem „*castrum Lutitz* nebo *Luthitz*“ (roku 1304 a 1316), „*castrum Luticz*“ (1341) nebo se jeho držitelé titulují „*von Luticz*“ (1278, 1343). RBM II, č. 2013, s. 871 – 872; RBM III, č. 305, s. 122 – 123; RBM IV, č. 915, s. 368; RBM II, č. 1111, s. 470 – 471; RBM IV, č. 1265, s. 503 – 504.

²⁵¹ Zbraslavská kronika, s. 115. Wolframovi se ale podařilo opět uniknout, jako roku 1307 ze sjezdu konaného v domě biskupa Jana IV. z Dražic. V. V. TOMEK, Dějepis I., s. 469. Naopak Šusta míní, že se útočníci zmylili, protože Wolfram v klášteře v této době nebyl. J. ŠUSTA, Dvě knihy, s. 16.

²⁵² Tamtéž, s. 115 – 116. Tomek soudil, že se jednalo o Hynka Berku z Dubé, v této době nejvyššího purkrabího Pražského. V. V. TOMEK, Dějepis I., s. 470. Jedná se však o Tomkův omyl. Jak dosvědčují pozdější prameny, zajatým byl opravdu Hynek z Dubé, ale Hynek Žák (1278 – 1333), ne Berka. Hynek Žák se stal olomouckým arcibiskupem a je pochován v bazilice sv. Petra v Římě, kde zemřel.

schematičnosti na úkor faktografických informací. Po zdárně vykonaném činu tedy měšťané i horníci jásali jako vítězové a vystrkovali „*superbie cornua*“, netušili však, že se již „skrývá had v trávě.“ Nedlouho po tomto činu došlo k rozporům mezi pražskými a kutnohorskými měšťany, a po některých kronikářem blíže neurčených jednáních, byli zajatí páni propuštěni z vazby. Jindřich z Lipé s Janem z Vartemberka se stali „...*plus quam antea gloriosi ac potestas*“, ti druzí, kteří se ještě nedávno chlubili „*diviciarum suarum*“ a výši své zpupnosti, naopak upadli do propasti ponížení. Snaha bohatých a zpupných měšťanů porušit řád daný samotným Bohem byla tedy po zásluze potrestána a její původci „...*nunc quidem in omnem regionem dispersi sunt*.“²⁵³

Celou kapitolu uzavírá Petr Žitavský opět moralizujícími verši, ve kterých vytyká neurozeným měšťanům (*civis ignobilis*) jejich zpupnost a zároveň je varuje před podobnými pokusy, „*Nam fortuna mutat se cotidie quoque mutat*.“²⁵⁴

A jak celá událost dopadla a jaké měla důsledky? Pokud budeme chtít na tuto otázku odpovědět ústy zbraslavského kronikáře, musíme v kronice pokročit o několik kapitol dále. Závěr celé měšťanské akce Petr líčí až po dalších pěti kapitolách, ve kterých se věnuje především jednání kolem dosazení Jana Lucemburského na český trůn a vylíčení osudů princezny Elišky, konkrétně její útěk z Prahy do Nymburka.

V 91. kapitole nalézáme zmínku o propuštění Jindřicha z Lipé, Jana z Vartenberka a jiných pánů z měšťanského zajetí. Celou kapitolu zbraslavský kronikář zasvětil vysvětlení důvodů, proč většina českého panstva a někteří měšťané přestoupili na stranu princezny Elišky, tedy postavili se za Lucemburskou kandidaturu. Hlavním důvodem k tomuto kroku byla špatná vláda Jindřicha Korutanského, která vyvolávala nespokojenost v celé zemi. Poslední kapkou bylo právě zajetí českého panstva, kdy Petr Žitavský ústy české šlechty vyčítá korutanskému vévodovi, že „*Ipsae opprobriose hoc anno plebegium vulgus de Kuthna in Scedlicensi cenobio nos captivare permisit et in nobis fidem turpiter violavit*.“ Navíc si zve do země cizince, kteří se pouze snaží plenit království a získat zde co nejvíce bohatství.²⁵⁵

Až na začátku 93. kapitoly se však dovídáme výsledek patricijské akce.²⁵⁶ Zde Petr pojednává o situaci v Praze během roku 1309, kdy korutanské jednotky útočily na pražskou mosteckou věž, bráněnou posádkou Jindřicha z Lipé.²⁵⁷ Zbraslavský kronikář opět opakuje

²⁵³ Zbraslavská kronika, s. 116.

²⁵⁴ Tamtéž.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 127 – 128.

²⁵⁶ Předchozí pasáž, zmiňující propuštění českých pánů ze zajetí, byla pouze vsuvkou, dalším argumentem Petra Žitavského proti Jindřichovi Korutanskému. Zároveň posloužila jako jeden z hlavních důvodů vysvětlení, proč čeští šlechtíci porušili věrnost svému králi.

²⁵⁷ Těmto bojům je věnovaná pozornost na jiném místě. Zbraslavská kronika, s. 131 – 132.

několik informací, které uvedl již na konci 87. kapitoly. Jindřich z Lipé po propuštění z vazby získal velkou popularitu. Zároveň „*tam in Praga quam in Kuthna ex inestimabilis pecunie affluencia cives et montani lascivire et discordate inter se ceperunt*“ a hlavní nevýhodou patricijů byl fakt, že „*nulla tamen pars discordancium plene baronibus adherebat*.“²⁵⁸

Další věc, kterou v úvodu této kapitoly kronikář opakuje, se týká vzájemných nesvárů mezi měšťany. Zajetí se účastnila pouze určitá jedna patricijská skupina, ale druhá se po propuštění zajatých pánů přidala na jejich stranu.²⁵⁹ Příčinou zajetí byl boj o výnosy kutnohorské urbury mezi šlechtou a nejbohatším patriciátem na straně jedné, ale také mezi samotnými příslušníky jednotlivých patricijských rodin na straně druhé.

Jindřich z Lipé spolu s Janem z Vartenberka za pomoci svých přátel a „*per subsidium plurium civium Pragensium*“ sebral silné vojsko, se kterým dorazil ku Praze. Odtud poté vyhnal měšťany, kteří se podíleli na jeho zajetí. Jednalo se o Jakuba Wolflinova (*Jacobum videlicet Wolflini*), s jeho třemi bratry Mikulášem (*Nicolao*), Theoderichem (*Theoderico*) a Janem (*Johanne*). Dále byli z Prahy vyhnáni Mikuláš Thusintmark „*cum pluribus aliis de Praga*“ a do města se vrátil měšťan Wolfram s některými dalšími, blíže nespecifikovanými měšťany.²⁶⁰

Můžeme si povšimnout jisté disproporce v líčení zbraslavského kronikáře. Samotnou událost, které se sám zúčastnil, popsal poměrně podrobně, i když se nevyvaroval některých nepřesností, jako špatné datování celé akce, které v případě jeho osobní účasti poněkud překvapí. Nejvíce však zarazí pouze kusé vylíčení důsledků zajetí. Jindy velmi dobře informovaný kronikář se nyní omezuje pouze na zmínku o potrestání opovážlivých měšťanů, nedočteme se zde nic o jejich požadavcích, které máme doložené v jiných narativních pramenech.²⁶¹

Dříve, než svoji pozornost obrátíme k veršované kronice Otakara Štýrského, velmi dobře zpraveného o událostech v Čechách, zastavme se ještě u jiné veršované kroniky, pocházející ale z českého prostředí.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 131.

²⁵⁹ Tamtéž.

²⁶⁰ Tamtéž.

²⁶¹ Podle Václava Novotného měla práce zbraslavského kronikáře zejména od roku 1309 ráz pamětí, psaných až později. Snad při svém psaní používal nějaké starší zápisky či poznámky, to ale nelze s určitostí prokázat. J. V. NOVÁK, *Kronika zbraslavská*, s. LIX. To může být jeden z důvodů, že ačkoliv byl celé události osobně přítomen, dopustil se několika omylů.

Staročeská kronika tak řečeného Dalimila²⁶²

*„Mnozí pověsti hledají,
v tom moudře a dvorně činie,
ale že své země netbají,
tiem svůj rod sprostenstvím vinie.
Nebo ež by se do nich které cti nadieli,
své země by skutky jměli,
z nichž by svůj rod vešken zvěděli,
a odkud by přišli, věděli.“²⁶³*

Těmito verši neznámý autor kroniky tak řečeného Dalimila vysvětluje, proč píše své dílo. Již z těchto úvodních veršů můžeme cítit autorův silný národní zájem. Jasně dává najevo, že ho budou zajímat „skutky“ pouze jedné určité země a národa. Staročeská kronika tedy vypráví dějiny českého středověkého národa a zároveň dějiny českého státu od mýtických počátků do roku 1314.²⁶⁴ Jednotlivá období a události jsou zpracovány s kolísavou důkladností a různou věcnou spolehlivostí. Neznámý autor se pokusil ve své kronice vylíčit počátky českého národa, územní vývoj Českého království a formování státnosti. Snažil se nastínit osudy a jednotlivé činy panovníků. Průběžně při tom zdůrazňoval úlohu politického národa a české šlechty. Podle všech těchto ukazatelů můžeme říci, že se jedná o české dějiny psané z pohledu české šlechty a pro její potřebu.²⁶⁵

Jelikož psal tzv. Dalimil retrospektivní dějiny českého národa, potřeboval ke své práci prameny. Podle vlastních slov v úvodu kroniky měl k dispozici několik starších českých

²⁶² Název díla není neproblematický, jak by se na první pohled mohlo zdát. V rukopisech je většinou nadepsaná jako „Kronika česká“, popřípadě pouze jako „Kronika“. V některých rukopisech je uváděná bez nadpisu či názvu, což bylo ve středověku poměrně běžné. Dílo zřejmě původní titul nemělo a v prologu pouze autor naznačil, že „úsilno jest tu kroniku psáti“, *Dalimil*, s. 83, verš 00/17. Tomu nasvědčuje skutečnost, že jako „Kroniku“ bez jakéhokoli přívlastku ji autor nazývá také v prologu a zároveň v epilogu. M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika*, s. 162 – 163.

²⁶³ *Dalimil*, s. 83, verš 00/1 – 8.

²⁶⁴ Přestože „mnoho by bylo jiného mluvit“, končí autor kroniku roku 1314, což je ostatně zmíněné i v závěrečných dvou verších původního znění kroniky: „*Ta kronika mluví ot narozenie Jezukrista našeho / do léta po tis'úci po třech stech po deseti a čtvrtého.*“ *Dalimil*, s. 541, verš 103/31; s. 548, verš 103/33 – 34. Vídeňský rukopis má rok 1326. *Dalimil*, s. 541, verš 103/34.

²⁶⁵ M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika*, s. 163. Šlechta je podle tzv. Dalimila reprezentantem a hlavním politickým činitelem státu. Pokud chtěl autor vymezit šlechtu jako celek, užil označení obec. Šlechta se skrývá i pod pojmem země. Tito příslušníci zemské obce tvoří český „národ“, v Dalimilově terminologii též „jazyk“. Tamtéž, s. 230. Podobně i Norbert KERSKEN, *Mittelalterliche Nationalgeschichte im östlichen Mitteleuropa*, MHB 4, 1995, s. 149 – 150.

kronik. Šlo o jakousi kroniku z Boleslavi, dále kroniku pražskou nebo břevnovskou, opatovickou a vyšehradskou.²⁶⁶

Tzv. Dalimil nepsal podrobné české dějiny, ale dílo, které mělo u jeho současníků probouzet vřelé city k český hovořícím obyvatelům českých zemí. Podle toho volil neznámý autor formu i obsah svého díla. Tomuto záměru odpovídá také výběr pramenů, ze kterých vycházel. Těžko bychom v jeho kronice hledali strohé úřední texty. Vybíral události a příběhy, na jejichž pozadí mohl rozvíjet svoje myšlenky a pokusit se demonstrovat svůj záměr. Protože psal národní dějiny, odpovídá tomu také výběr pramenů, které vesměs pocházejí z české narativní proveniencí a byly napsané před rokem 1314, kdy kronika končí.²⁶⁷

Kronika je psaná česky, aby „*sě tiem mohl každý raději učiti / a k svému se jazyku více snažiti.*“²⁶⁸ Neznámý autor ji skládal tzv. bezrozměrným veršem. Toho se ve středověku využívalo zpravidla ve skladbách, které sloužily spíše širšímu publiku a byly jím zpracovávány aktuální politické nebo historické zprávy. Způsob autorova vyjadřování je záměrně jednoduchý, aby jím sdílenému obsahu rozuměl i širší okruh laického publika.²⁶⁹

Staročeská kronika byla určena české šlechtě prvních desetiletí 14. století. Autor v kronice vyslovil politické názory této společenské vrstvy, zároveň ale na šlechtu působil kritickými výtkami a radami, jak by si měla počínat v politickém životě a zajistit prospěch státu.²⁷⁰

²⁶⁶ *Dalimil*, s. 83, verš 00/26 - 40. K tomu nejpodrobněji M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika*, s. 170 – 174.

²⁶⁷ M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika*, s. 174 an., s. 200 an. Dokončení kroniky mezi léty 1314 – 1315 uvádí také Zdeněk Fiala. Z. FIALA, *Předhusitské Čechy*, s. 88. Hádankou slovesného rodokmenu Dalimilovy kroniky se zabýval Jan LEHÁR, *Nejstarší česká epika, Dalimilova kronika, Alexandreida, první veršované legendy*, Praha 1983, s. 75 – 76.

²⁶⁸ *Dalimil*, s. 226, verš 00/46 – 47.

²⁶⁹ M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika*, s. 254 – 255. Obecně se dnes soudí, že Staročeská kronika byla určena k hlasitému přednášení. Tomu odpovídá frázování děje do malých ohraničených úseků, kdy posluchač mohl získat ucelený dojem i z jednotlivé části. J. LEHÁR, *Nejstarší*, s. 27 – 28. Na jiném místě této práce se autor pokouší doložit, že kronika nebyla přímo určena předčítání před posluchači. Kronika je podle něj spjata s písmem a četbou, nikoli ústním slovesným projevem. Tamtéž, s. 53 an. Srovnej Radko ŠTASTNÝ, *Tajemství jména Dalimil*, Praha 1991, s. 23. Josef Hrabák se spokojil pouze s tvrzením, že Dalimilova kronika je dílo blížící se každodenní hovorové řeči. J. HRABÁK, *Studie*, s. 120.

²⁷⁰ Kronika však měla nejenom kárat a radit, ale jedním z autorových cílů bylo také zaujmout, proto ji psal, jak již bylo řečeno výše, českým jazykem, srozumitelným i pro laickou šlechtu, a svůj výklad podal svému publiku ve verších. M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika*, s. 272. Podle Jana Jakubce vypravuje svoji látku „*prostě a jadrnou mluvou, nemiluje rozvlácnosti a ozdobné vyličování.*“ J. JAKUBEC, *Dějiny literatury I.*, s. 110. K okruhu „konzumentů“ historických spisů ve středověku M. BLÁHOVÁ, *Rýmované kroniky*, s. 15 – 16.

Velkým otazníkem, kterého jsme se již dotkli na začátku, zůstává určení správné totožnosti tzv. Dalimila. Staročeská kronika je anonymní dílo. Jméno autora nenalezneme zmíněné nikde v textu kroniky.²⁷¹

Pro nás není ani tak důležité znát jméno autora, jako vědět, jaké bylo jeho společenské postavení, jaké měl osobní vlastnosti a schopnosti, jaký byl autorův subjektivní přístup k dílu a proč dané dílo vůbec psal. Například o Petru Žitavském toho víme poměrně dost. Řadu informací o sobě zanechal ve své kronice. O tzv. Dalimilovi naopak nevíme téměř nic. Na základě dvou osobních poznámek v kronice můžeme usuzovat pouze na to, že kronikář pobýval na konci sedmdesátých a na počátku osmdesátých let 13. století v Čechách, roku 1310 poté v Praze.²⁷² Další, ale poslední jistotu, vztahující se k autorově osobnosti nalézáme v tom, že byl Čech. K tomu je ještě nutné připočít autorův nacionalismus a fakt, že se nesporně jednalo o vzdělaného člověka. Uměl nejenom číst a psát, ale dokázal přesně překládat latinské předlohy a ovládal dobře gramatiku a stylistiku.²⁷³ Většinu ostatních informací tedy musíme z kroniky odvozovat nepřímou, z jejího obsahu, čehož využívali všichni badatelé, snažící se určit autora díla.²⁷⁴

Označení autora jako Dalimila pochází od Václava Hájka z Libočan, který jmenoval mezi autory svých pramenů také boleslavského kanovníka Daniela Meziříčského. Tomáš Pěšina z Čechorodu pak nedorozuměním tohoto kanovníka označil za autora Staročeské kroniky. Tato fikce se pak rychle šířila mezi jednotlivými badateli. Od Tomáše Pěšiny ji převzali Bohuslav Balbín a posléze i Gelasius Dobner. Až roku 1786 František Faustín Procházka upozornil své současníky na to, že autor kroniky není znám.²⁷⁵

Další badatelé se zaměřili na zjištění alespoň společenského původu a postavení kronikáře, jiní usilovali o konkrétní určení jeho osoby.²⁷⁶ Dodneška se však tento problém

²⁷¹ Marie Bláhová se domnívá, že důvodem pro zachování anonymity byla nejspíše protiněmecká tendence, prostupující celou kronikou. Ta mohla autorovi způsobit potíže u německy mluvících příslušníků církevních kruhů, tak u německých úředníků u panovnického dvora. M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika*, s. 282.

²⁷² První zmínka se týká autorova vyprávění o rozporech české šlechty s německými měšťany za poručnické vlády Oty Braniborského, kdy poznamenal „*mé oko to často vídalo*“. Roku 1310 při líčení bojů Čechů s korutanskými a míšeňskými oddíly uvedl, že „*Na ten boj sem já z města hleděl*“. *Dalimil*, s. 422, verš 87/51; s. 531, verš 101/12.

²⁷³ Dalimil určitě latinsky uměl a zajisté i znal latinskou tvorbu, ale vůbec nevyrůstá z kořenů latinské literatury ani ze školních traktátů o literární historii. J. LEHÁR, *Nejstarší*, s. 16. K Dalimilovo rýmu J. HRABÁK, *Studie*, s. 38.

²⁷⁴ M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika*, s. 282 – 283.

²⁷⁵ *Tamtéž*, s. 283; s. 287 – 288. K tomu také J. JAKUBEC, *Dějiny literatury I.*, s. 101.

²⁷⁶ Dnes existuje obrovské množství literatury, pokoušející se najít konkrétní osobu, skrývající se za jménem Dalimil, proto vybírám přehledově pouze některé názory. Například František Palacký považoval autora za rytíře, pocházejícího pravděpodobně z boleslavského nebo koufímského kraje. F. PALACKÝ, *Ocenění*, s. 158 – 159. Podle Josefa Jirečka se jednalo o šlechtice pocházejícího z Hradecka nebo Chrudimska, snad z rodu Ronovců. Josef JIREČEK, *Rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila*, Úvod, in: FRB III, Praha 1882, s. VIII. an. Josef Šusta se domníval, že autor byl kněz, stojící v blízkosti panské společnosti. J. ŠUSTA, *Dvě*

nepodařilo nikomu přesvědčivě vyřešit. Hlavním důvodem jsou pořád stejné a velice skoupé prameny. Hlavní klíč k rozluštění autorova původu budeme muset nadále hledat především v samotné kronice.²⁷⁷

Kronika se těšila velké oblibě, o čemž svědčí poměrně velký počet dochovaných rukopisů a zlomků. Byla rovněž přeložena do latiny a němčiny. Stejně jako z kroniky zbraslavské i ze Staročeské kroniky čerpali historikové doby Karla IV. František Pražský, Přibík Pulkava z Radenína a možná nepřímo i Neplach. Další stopy kroniky můžeme najít zprostředkovaně u tzv. Beneše Minority, v Krátkém sebrání z kronik českých nebo také v básni Král Přemysl Otakar a Závaše.²⁷⁸

Dříve než se vrátíme k hlavnímu tématu práce, kterým je zajetí českého panstva příslušníky patriciátu, musíme se pozastavit u Dalimilovy charakteristiky nižších společenských vrstev a jeho vztahu k Němcům.²⁷⁹ Stejně jako Petr Žitavský označuje měšťany a s nimi i ostatní neurozené osoby jako „chlapy“;²⁸⁰ tedy osoby, nemající urozenost, čest a erby. „Němečščí měščené“ nebo „z měst Němci“ jsou v Dalimilově podání hlavním protivníkem šlechty na mocenské šachovnici. Zároveň chápe většinou bohaté měšťany, „chlapy“, pouze jako osoby německého původu.²⁸¹ Zde můžeme hledat hlavní důvod

knihy II., s. 32 – 33, pozn. 2; Týž, ČD II/2, s. 48 an. Václav Novotný se omezil na konstatování, že tzv. Dalimil „sám z kruhů české šlechty vzešel.“ V. NOVOTNÝ, ČD I/4, s. 405. J. V. Šimák označil za autora kroniky Hynka Žáka z Dubé. Josef Václav ŠIMÁK, Kdo skládal kroniku t. ř. Dalimila? ČCH 38, 1932, s. 361 an. Zdeněk Fiala uvažoval o autorství vzdělaného šlechtice nebo klerika nižšího postavení, určitě českého původu a spjatého se šlechtickým prostředím. Z. FIALA, Předhusitské, s. 90 an. Radko Šťastný připsal Staročeskou kroniku Petrovi z Rožmberka. R. ŠŤASTNÝ, Tajemství jména, s. 13 an. Jeden z posledních pokusů o určení autora Staročeské kroniky podnikl Tomáš Edel, který ho nepřesvědčivě ztotožňuje s komturem johanitské komendy v Žitavě Jindřichem z Varnsdorfu († kolem roku 1347). Tomáš EDEL, Příběh johanitského komtura řečeného Dalimil, Kapitola z dějin české politiky, Praha 2000, například s. 98 aj. Shrnutí více či méně seriozních pokusů jednotlivých autorů a literatury o určení tzv. Dalimila v M. BLÁHOVÁ, Staročeská kronika, s. 284 – 286. Marie Bláhová ve své studii ke Staročeské kronice pouze nastínila hypotetickou charakteristiku autora. Podle ní se pravděpodobně jednalo o výše postaveného duchovního, nejspíše šlechtického původu, člověka dobře obeznámeného se současnou politickou situací českého státu i s myšlením šlechtické vrstvy. Dále na základě několika zmínek soudí, že své dílo skládal nejspíše v Praze. Svoji hypotetickou charakteristiku končí slovy: „V každém případě by byl jakýkoli pokus o konkrétnější identifikaci autora příliš odvážný.“ M. BLÁHOVÁ, Staročeská kronika, s. 300 – 301.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 286.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 302. *Král Přemysl Otakar a Závaše*, in: FRB III, Ed. Josef EMLER, Praha 1882, s. 240 – 242.

²⁷⁹ K tomu srovnej Z. UHLÍŘ, Národnostní poměry, s. 143 – 170; a Jaroslav MEZNÍK, Němci a Češi v Kronice tak řečeného Dalimila, ČMM 112, 1993, s. 5 an.

²⁸⁰ *Dalimil*, s. 502, verš 98/42. Stejně negativně vyznívá hodnocení nižších společenských vrstev i ve staročeské Alexandreidě, pocházející z období kolem roku 1310, tedy díla téměř současného se Staročeskou kronikou. Zde neznámý autor ústy učitele nabádá Alexandra, aby „Z chlapieho řáda nikoli / i jednoho v čest nevoli / nebo chlap, když jest povýšen, / nesnadně bude utišen.“ Dále pokračuje žertovnou narážkou „Zlé kolo najviece skřípá, malý had najviece sípá / a chlápě najviece chlípá.“ Navíc když „chlap“ zbohatne, „když sedí, daní neplatě, / dobře zná, však nepozná tě.“ V. VÁŽNÝ, Alexandreida, s. 33, verš 212 – 215, 216 – 218, 233 – 235. Ke středověkému označení „chlap“ I. NĚMEC a kol., Slova a dějiny, s. 186 an.

²⁸¹ Jaroslav Mezník svým důkladným rozborem Dalimilovy kroniky došel k závěru, že ze 109 výskytů slova Němec v kronice lze ztotožnit s příslušníky měšťáckého stavu pouze 5 případů, což činí pouhých 5, 5 procent všech výskytů tohoto slova v kronice. J. MEZNÍK, Němci a Češi, s. 5 – 6. S tím souhlasí i F. ŠMAHEL, *Idea*,

Dalimilova vyhoceného nacionalizmu. Měšťané „...na města rozličné Němce pustichu / s nimiž měščené zemanóm mnoho zlého učinichu“,²⁸² nebo „když vládyky do města přijědech /, klobúk jim přivrhúce, hlavy jim sěčiechu.“²⁸³ Dále němečtí měšťané se spojují s nepřitelem²⁸⁴ a pouštějí do země cizince, kteří „mnoho zlého zemi učinichu.“²⁸⁵ Navíc půjčují na lichvářský úrok, získávají v zemi hrady a chtějí dokonce proniknout do šlechtického stavu.²⁸⁶

Přestože jak pro Dalimila, tak pro Petra Žitavského je určujícím národnostním znakem jazyk, vidíme zde velký a důležitý rozdíl v pojetí měšťanů u obou kronikářů. Společně je označují jako „sprost'áky“ (*humili*) a „chlapy“, tedy neurozené osoby. Hlavní rozdíl spočívá v národnostním hodnocení. Zatímco Petr Žitavský uvádí měšťany bez zahroceného trnu nacionálních vášní pouze jako „*cives*“, „*cives Pragenses*“ nebo „*Montanorum*“, Dalimilovi se naopak slovo měšťan stává synonymem pro označení Němce, ve smyslu příslušníka jiného etnika.²⁸⁷ Tyto rozdíly jsou pochopitelné. Jak již bylo nastíněno výše, oba kronikáři se liší v úhlu svého pohledu a rozdílné je i zacílení jejich kronik.

Česká šlechta se cítila být ohrožena německým živlem, který se od 13. století hrnul do království. Cizinci obsazovali výnosné úřady, zasedali v panovníkově radě. Němečtí měšťané, především příslušníci starého patriciátu královských měst, svým bohatstvím začali zastíňovat nejednoho významného šlechtice. S tímto vývojem přední zástupci země nemohli souhlasit a Staročeská kronika se stala hlavní šířitelkou těchto nálad uvnitř šlechtické obce. Petr Žitavský byl Němec, nebo přesněji řečeno německy hovořící obyvatel Čech, který sám sebe chápal jako příslušníka Českého království. Národnostní otázka v jeho díle ustupuje do pozadí. Naopak Dalimil byl určitě Čech, česky mluvící i píšící, prudce odsuzující všechno „německé“ a „všechny“ Němce. Jeho nacionalismus prorůstá celou kronikou a stává se pro něj často i měřítkem, podle kterého hodnotí jednotlivé události. U tzv. Dalimila již můžeme hovořit o nacionalizmu, jehož základem je vědomí sounáležitosti určitého společenství, které mluví stejným jazykem.²⁸⁸

Jednou z takovýchto událostí je i zjetí českého panstva patriciátem. Ve zbraslavské kronice tvoří kapitola věnovaná zjetí mezník, určitý přelom mezi pádem vlády Jindřicha

s. 272 – 273. To ale nemění nic na skutečnosti, že tzv. Dalimil pokaždé, pokud mluví o měšťanech, jsou tito pouze německého původu.

²⁸² Dalimil, s. 421, verš 87/9 – 10.

²⁸³ Dalimil, s. 422, verš 87/48 – 49.

²⁸⁴ Dalimil, s. 454, verš 91/3 – 4.

²⁸⁵ Dalimil, s. 484, verš 95/23 – 28.

²⁸⁶ Dalimil, s. 502, verš 98/47 an.

²⁸⁷ Musíme si ale uvědomit, že slovo Němec pro tzv. Dalimila neznamena pouze německého patricije, stejně jako Čech pro něj nepředstavuje pouze šlechtice, ale i poddané sedláky. J. MEZNÍK, Němci a Češi, s. 8 – 9.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 9. K tomu také Z. FIALA, Předhusitské Čechy, s. 89 an.

Korutanského a nástupem nové dynastie. U Dalimila činí dokonce pomyslný „úhelný kámen“ celého textu.²⁸⁹

98. kapitola však nenese název zmiňující nepřátelské vystoupení patriciátu proti českému panstvu. Neznámý autor ji nazval příznačně „*O českých pánův zlých obyčejích*“. Proč používám slovo příznačně? Tzv. Dalimil zde navazuje na své předchozí vyprávění týkající se bojů mezi Čechy a švábskými žoldněři přivedenými do země římským králem Albrechtem. Po jeho zavraždění roku 1308 došlo k uzavření znojenského míru mezi Jindřichem Korutanským a Fridrichem Habsburským. Švábské jednotky opustily České království a „*Pak se češčí páni zlých obyčejův přijechu, / za kratochvíl v kostky jhrajiechu*“.²⁹⁰

Autor dále české panstvo kritizuje, že „*Obyčejě se zlého přijímáchu / a dobrého nic netbáchu*“. Navíc v žádné jiné zemi nelze vidět, „*by cizozemcě při sobě jměli / a v svú radu jej pustili*“.²⁹¹ Tzv. Dalimil kárá české pány za to, že jakmile zmizel vnější nepřítel, polevili ve své pozornosti a oddali se různým „lotrovským“ radovánkám. Jeho výtky mají také nacionální charakter,²⁹² kdy autor naráží na cizí mravy, které od druhé poloviny 13. století pronikaly do Čech v souvislosti se šířením rytířské kultury.

Jenomže zatímco „*Páni kostku, kláni plodiechu*“, číhá na ně již nachystaný „*augwis in herba*“, použijeme-li slova zbraslavského kronikáře. Tzv. Dalimil uvádí, že „*měščené s hostmi o nich se radiechu*“. Hlavním důvodem k poradám měšťanů bylo to, že „*měščené nesmějiechu nikam vyněti*“.²⁹³ A tak když „*Pan Jindřich a pan Jan v Sedlci biešta, / Rémnt a Hynek u Pražě svú kratochvíl jmiešta*“, byli zajatí horníky a měšťany, kteří jim „*životy otjieti ihned chtiechu*“. Toho se podle kronikářových slov nikdo nenadál a zajaté pány spiklenci „*tvrdě schovachu*“. Opět si neodpustil moralizující odsudek: „*Již vidíte, ktož na vysokém stavu jmá výhledi / a vždy, kratochvíl jmajě, na radě nesedí, / ten má v svú rukú jistú škodu / i sobě, i svému rodu*“.²⁹⁴

Vidíme, že oproti zbraslavské kronice jsou Dalimilovy informace poměrně kusé. Petr Žitavský se zajetí přímo účastnil, ale tzv. Dalimilovi byla zřejmě pramenem pouze jeho

²⁸⁹ Tak tuto kapitolu chápe také Šusta. J. ŠUSTA, ČD II/2, s. 47; stejně i J. V. ŠIMÁK, Kdo skládal kroniku t. ř. Dalimila, s. 359. Podle Jakubce mohlo zajetí českých pánů dát neznámému autorovi dokonce počáteční impuls k sepsání kroniky. J. JAKUBEC, Dějiny literatury I., s. 105.

²⁹⁰ Dalimil, s. 501, verš 98/0 – 1.

²⁹¹ Dalimil, s. 501, verš 98/7 – 8; verš 98/11 – 12.

²⁹² Například ve verších: „*A pro zlý příklad na svůj jazyk již nic netbajř*“ nebo „*Jechu se cizím paním služiti*“ Dalimil, s. 501, verš 98/17 a 98/21.

²⁹³ Verš „*měščené nesmějiechu nikam vyněti*“ musíme chápat ve smyslu že „*měšťané už mají dost stavu, / kdy nemohou ani hlavu, / vystrčit ven před dveře*“. Kronika tak řečeného Dalimila, Ze staročeského originálu přeložila Marie KRČMOVÁ, přebásnila Hana VRBOVÁ, Úvod, stať o kronice, poznámky a rejstřík napsala Marie BLÁHOVÁ, Praha – Litomyšl 2005, s. 176.

²⁹⁴ Dalimil, s. 501 – 502, verš 98/27 – 40.

autopsie a kolující pověsti. Proto nejsou jím podávané informace tak přesné, jako u zbraslavského kronikáře. Například uvádí, že v Sedlci byl zajatý pouze Jindřich z Lipé a Jan z Vartenberka, neví už ale nic o zajetí dalšího přítomného šlechtice, Jana z Klingenberka, a nezmiňuje ani zavraždění kutnohorského rychtáře Jana. Také neví o zajetí Petra Angelova v Praze, kde mezi zajatými jmenuje pouze Raimunda z Lichtenburka a nejvyššího purkrabího Hynka z Dubé. Neuvádí ani přesné místo, kde byli zajatí páni drženi, omezuje se pouze na výše zmíněné „*tvrdě schovachu*“.²⁹⁵

To si můžeme domyslet z dalších kronikářových veršů, vztahujících se k zajetí. Zde vyčítá šlechticům, že taková hanba se jim nikdy dříve nestávala. Neodpustil si také jízlivou poznámku: „*Již vidíte, páni, dobré-li ste rady, / dávajice Němcóm v zemi hrady. / By byli vás nejměli kde schovati.*“ Nejenom že měšťanům posloužil jeden z jejich hradů za příhodné vězení, ale podle autora, pokud by měšťané tyto hrady neměli, „*nedrzli by byli na vy [šlechtice] vstáti.*“²⁹⁶

Nakonec přátelé vysvobodili zajaté pány pod podmínkou, že „*za chlapie syny své dcery odati musichu.*“ Tento údaj je u tzv. Dalimila velmi zajímavý. Petr Žitavský o této podmínce neví. Naopak tzv. Dalimil zná i věk dětí, odevzdaných šlechtici za rukojmí. Jednalo se „*o dietky o rocě a málem stařejšie biechu.*“ Děti byli nakonec vráceny šlechtickým rodičům, neboť „*šlechtné dietky u Horníkúv zemřieti chtiechu, / a proto je i vrátichu.*“ Důležitou roli při navrácení dětí zřejmě hrály blíže neurčené přímlyvy přátel.²⁹⁷

Na závěr této podkapitoly můžeme konstatovat, že při líčení sedleckých a pražských událostí 15. února 1309 je zbraslavská kronika mnohem podrobnější a informovanější, což je dáno autorovou přítomností při celé události. Z nám neznámého důvodu však Staročeská kronika zbraslavskou přeci jenom v jednom případě předčí svojí výpovědí.²⁹⁸ Zatímco Petr Žitavský je velmi kusý při vylíčení důsledků celého zajetí, tzv. Dalimil uvádí požadavek měšťanů, kteří žádali uzavření vzájemných sňatků mezi svými a šlechtickými dětmi.

²⁹⁵ Dalimil, s. 502, verš 98/36.

²⁹⁶ Dalimil, s. 502, verš 98/41 – 54.

²⁹⁷ Dalimil, s. 502, verš 98/57; verš 98/59; verš 98/60 – 61; verš 98/62.

²⁹⁸ Srovnání obou kronik M. BLÁHOVÁ, Staročeská kronika, s. 205 an.

Die tutsch kronik von Behemlant²⁹⁹

Přestože byla Staročeská kronika tak řečeného Dalimila psaná se silným protiněmeckým akcentem, našli se v Čechách autoři, kteří ji překládali do němčiny. Poprvé se jednalo o veršovaný překlad jakéhosi Němce, snad měšťanského původu, který vznikl na konci vlády Jana Lucemburského.³⁰⁰ Autor se zřejmě narodil v Čechách, byl zde vychovaný a z jeho překladu lze cítit oddanost ke své rodné zemi.³⁰¹

Druhý překlad, také německý, ale oproti prvnímu prozaický, vznikl nezávisle na rýmovaném německém překladu asi o sto let později.³⁰² Tento překlad provedl kolem roku 1444 opět neznámý autor.³⁰³ Pro účely této práce bude mnohem důležitější první překlad, který se časově nejvíce blíží českému originálu.

Překlad je velice rozvláčný a téměř o třetinu rozšířil původní český text. Autor si však český originál upravoval po svém a při své práci spoléhal na svoji znalost češtiny. Ze Staročeské kroniky tak řečeného Dalimila nakonec udělal „*Die tutsch kronik von Behemlant*“, určený zřejmě pro německy mluvící městský patriciát. Jejimi čtenáři však mohli být i Němci na královském dvoře nebo jiní Němci působící v Čechách.³⁰⁴

Z politického hlediska neznámý překladatel ostře napadá římského krále Rudolfa Habsburského, stejně jako jeho syna Albrechta a Albrechtova syna Rudolfa. Naopak v kronice vystupuje oddanost k českým knížatům a králům přemyslovské a lucemburské krve.³⁰⁵

Pro nás je důležité, že kronika je psaná z německého úhlu pohledu. To dokládá její text především od 92. kapitoly, kdy se snaží potlačovat protiněmecké zaměření českého originálu, směřující především proti německým měšťanům. S tím se však autor nespokojil. K textu ještě připojil přídavky příznivé domácím Němcům, které nazývá „*Tutschin*“,³⁰⁶ a zároveň

²⁹⁹ *Die tutsch kronik*, s. 3 - 228. Ke kronice také F. PALACKÝ, Ocenění, s. 160; Jiří Daňhelka v úvodu k edici Staročeské kroniky, *Dalimil*, Úvod, s. 44; F. ŠMAHEL, *Idea*, s. 273; J. JAKUBEC, *Dějiny literatury I.*, s. 110 - 111.

³⁰⁰ Podle Marie Bláhové překlad vzniknul mezi lety 1342 - 1346. M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika*, s. 144. Jiří Daňhelka dobu jeho sepsání vkládá mezi léta 1330 až 1346, stejně jako Josef Emler v Úvodu ke třetímu dílu českých pramenů. *Dalimil*, Úvod, s. 44. *Die tutsch kronik*, s. XI.

³⁰¹ *Die tutsch kronik*, Úvod, s. XI.

³⁰² *Die pehemische Cronica*, Úvod, s. XV a XXVI; s. 257 - 297.

³⁰³ Tamtéž, s. XV. Oba překlady, jak veršovaný, tak i prozaický, vydal Josef Emler ve třetím dílu *Fontes rerum Bohemicarum*. Bohužel se zatím jedná o jedinou a poměrně zastaralou a nevyhovující edici. Prozatím se ale bez ní neobejdeme.

³⁰⁴ M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika*, s. 144.

³⁰⁵ *Die tutsch kronik*, Úvod, s. XIII.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 139, verš 67/67 - 69; s. 217, verš 103/22; s. 221, verš 104/67 - 75 aj.

měšťanům. Dalimilův nacionalismus pojal více sociálně a politicky. Byl odpůrcem cizích Němců, v zemi neusedlých, které nazývá „*Fremd*“³⁰⁷ nebo „*Fremdgeborn*“.³⁰⁸

Výrazně tento rozdíl vystupuje při hodnocení českého krále Přemysla Otakara II., které v německém překladu vyznívá oproti českému originálu kladně.³⁰⁹

A jak zachytil německý překladatel zajetí českého panstva? Celou událost obsahuje 102. kapitola. Stejně jako český originál na začátku této kapitoly vyjmenovává neřesti českých pánů. Ti například „*nomen boz sittin an sich gern*“ a to, co dříve považovali „*dy lanthern*“ za zlé, nyní „*dazselbe si selbir tetin*“.³¹⁰ Rozdíl mezi českým originálem a německým překladem nastává až při líčení samotného zajetí a důvodů, které k němu měšťany vedly. Podle tzv. Dalimila bylo hlavní pohnutkou k zajetí to, že „*měščené nesmějichu nikam vyněti, / proto jim [českým pánům] nemohu déle hověti*“.³¹¹ Naopak podle německého překladatele měšťané již nemohli snést panskou nevěrnost (*vntrw*).³¹²

Poté následuje vylíčení celé události. Ve stejné době byl podle německého překladu zajat Jindřich z Lipé (*Her Henrich*) spolu s Janem z Vartenberka (*Iohannes*) v Sedleckém klášteře a v Praze „*die Prager mit den Kutnern*“ zajali Hynka z Dubé (*Hink von der Dub*).³¹³

³⁰⁷ *Die tutsch kronik*, s. 83, verš 41/24 – 25; 28.

³⁰⁸ *Die tutsch kronik*, s. 130, verš 63/15, 19. K tomu také *Die tutsch kronik*, Úvod, s. XII.; J. ŽEMLIČKA, Počátky, s. 392 an.; Týž, Markomané, Němci a středověká kolonizace, s. 237 – 239; a J. JAKUBEC, Dějiny literatury I., s. 111. Proti tomuto pojetí se zásadně staví pozdější veršovaný překlad Staročeské kroniky, pocházející z 15. století. Zde jsou terminologicky zásadně oddělování Češi, které neznámý autor označuje jako „*Peheim*“, a Němci, které charakterizuje jako „*Dewczen*“. *Die peheimische Cronica*, kap. LXVII., s. 295 aj. Po rozdělení Němců na domácí, v Čechách usedlé, a cizí zde není ani památka. To je samozřejmě pochopitelné, jelikož tento prozaický překlad vznikl poměrně pozdě po prvním, veršovaném. Navíc byl sepsán v úplně jiné době, tzn. po husitských válkách, kdy došlo v Českém království k obecnému počestění obyvatelstva a navíc i skrz husitské války nastoupila nová rovina vnímání příslušnosti k určitému národu. Navíc lze předpokládat, že po husitské revoluci již v městech zdaleka nebylo tolik usedlých Němců, jako v předhusitském období, a tito už zdaleka neměli takovou moc. Proto pozdější překladatel od sebe neodděluje „*Němce domácí*“ a „*Němce cizí*“, ale zná pouze jedny Němce – „*Dewczen*“.

³⁰⁹ *Dalimil*, s. 404, verš 86/21 – 28. *Die tutsch kronik*, s. 193, verš 102/48 – 56. K tomu také Z. UHLÍŘ, Národnostní, s. 152.

³¹⁰ *Die tutsch kronik*, s. 214, verš 102/1 – 26. Podobně i druhý překlad Staročeské kroniky, kdy páni „*liessen die gute erber gewonheyt, vnd namen sich einer puzen sundigen gewonheyt an*“ a „*die peheimische herren*“ také „*sich pöser gewonheyt annamen, vnd spielten mit worffeln vmb gelt*“. *Die peheimische Cronica*, kap. LXV., s. 295.

³¹¹ *Dalimil*, s. 501, verš 98/29 – 30.

³¹² „*Daz wolden si vndirsten, / vnd mit lengir von en liden, / ire vntrw also vormiden*“. *Die tutsch kronik*, s. 215, verš 102/34 – 36.

³¹³ *Die tutsch kronik*, s. 215, verš 102/ 37 – 47. Zajímavé je, že německý překlad neudává mezi zajatými pány v Praze Rajmunda z Lichtenburka, i když se objevuje v českém originále. Naopak dochází k zpřesnění jména dalšího zajatého pána Hynka, kdy se v překladu objevuje predikát „*von der Dub*“, který chybí v české verzi. Pozdější překladatel uvádí mezi zajatými v Sedlci „*herre Fridrich vnd herre Jan*“, v Praze poté „*Reimunt vnd Hinde Zak von der Duben*“. Vidíme, že tento překlad udává celé jméno Hynka Žáka z Dubé. *Die peheimische Cronica*, kap. LXV., s. 295.

V samotném popisu dalších událostí se německý překlad od české verze příliš neliší,³¹⁴ odhlédneme-li od rozsahu. V českém textu obsahuje kapitola „*O českých pánův zlych obyčejích*“ 62 veršů. Německý text je delší a kapitola „*Von den lanthern macht duh i horn*“ má 96 veršů. Rozdíl nespočívá pouze v délce obou verzí, ale především v úhlu pohledu, kterým oba autoři hodnotí zajetí českých pánů. Tzv. Dalimil ostře napadá měšťany za tento čin. Nazývá je „chlapy“ a vyčítá jim rychlé zbohatnutí podílem na těžbě stříbra, kdy poznamenává „*Neustavični jsú časové, / již dnes stříbro dávají, zajtra budú vrahové.*“³¹⁵

Naopak německý překlad se snaží zeslabit ostří Dalimilových výpadů proti příslušníkům bohatého německého patriciátu. Proto je u něj hodnocení zajetí českých pánů vyznívá protichůdně. Místo kritiky nejbohatších patricijů se zde setkáváme s jejich obhajobou a se zdůrazněním práva těchto „*burgirn*“ účastnit se na politické moci po boku panstva.³¹⁶

Štýrská rýmovaná kronika Otachera oûz der Geul³¹⁷

Několik let před tím, než začal tzv. Dalimil skládat svoji Staročeskou kroniku, začal štýrský ministeriál Otacher oûz der Geul (Otokar Štýrský) pracovat na svém rozsáhlém a ve verších skládaném historickém díle – Štýrské rýmované kronice.

Kronika popisuje skutky a činy jednotlivých panovníků v Rakousku, Štýrsku, Korutanech a pozornost věnuje také zemským dějinám. V centru jeho pozornosti stojí především Rakouské země a jejich sousedi, především České a Uherské království a oblasti ležící na severovýchod od Čech, Slezsko a Polsko.³¹⁸

Autor zamýšlel psát své dílo jako průběžné vyprávění, přesto označuje jednotlivé důležité mezníky závěrečnými nebo přechodovými formulacemi, často oběma současně. To činí pravidelně, když přechází z jedné části své látky do druhé. Tento způsob psaní prorůstá celým dílem. Prostředkem jeho vyprávěcího stylu jsou vlastní vyprávěcí formy, mezi které patří především popis, přímá řeč vkládaná do úst jednotlivých postav a v neposlední řadě i vlastní reflexe. První a druhou formu používá nejčastěji, druhou nejlépe.³¹⁹ Otacher byl

³¹⁴ Poměrně přesně je zde přeložená výtka proti českým pánům, kteří dávají cizozemcům v zemi hrady, a také pasáž zmiňující měšťanský požadavek na vzájemné zasnuby patricijských a panských dětí se příliš neliší od českého textu. *Die tutsch kronik*, s. 216, verš 102/ 70 an.

³¹⁵ *Dalimil*, s. 502, verš 98/45 – 46.

³¹⁶ *Die tutsch kronik*, s. 215, verš 102/50 an. Pozdější překlad se omezuje pouze na výtku k pánům, že dávají cizozemcům v zemi hrady, kde je pak tito mohou věznit. Na závěr zmiňuje zasnuby dětí horníků s panskými. Tím zde celá událost končí. *Die pehemische Cronica*, kap. LXV., s. 295.

³¹⁷ V originálním znění *Ottokars österreichische Reimchronik*.

³¹⁸ *Otacher*, s. L – LI.

³¹⁹ *Otacher*, s. LIII.

vynikající vypravěč, který tvořil se suverénní lehkostí.³²⁰ Ve svém často fiktivním vyprávění nás informuje o vztazích mezi jednotlivými panovníky, pány, městy a preláty, na konflikty bohatých vztazích mezi šlechtou a centrální panovnickou mocí.³²¹ Pro nás je nejdůležitější jeho zájem o města a městskou problematiku, který se odráží v dlouhé pasáži věnované zajetí českého panstva patriciátem v Čechách.

Otacher při své práci využíval ústní tradici nebo zkušenosti lidí, se kterými přišel do styku.³²² V tom se příliš nelišil od Dalimila, který v prologu ke své Staročeské kronice uvádí „*Mnozí pověsti hledají, / v tom módře a dvorně činie.*“³²³ Velký rozdíl mezi oběma autory ale tvoří množství pramenů, ze kterých vycházeli. V tomto směru má navrch štyrský kronikář, jehož pramenná základna mnohonásobně přesahuje prameny tzv. Dalimila.³²⁴ Události nepředstavoval pouze analisticky, v řadě za sebou, ale uváděl je do věcných souvislostí. Ke shrnutí používal větší množství různých pramenů a zpráv. Při své práci zároveň usiloval o pragmatické představení a snažil se najít souvislosti mezi jednotlivými příhodami.³²⁵

Povšimněme si ještě několika společných znaků Štyrské veršované kroniky a Staročeské kroniky tak řečeného Dalimila. Stejně jako Staročeská kronika vyjadřuje Otacherova práce politické uvědomění společenské skupiny v národní historiografii, zasazené do „světových“ dějin. Navíc jsou obě psané v národních jazycích, češtině a středohornoněmčině, aby byly srozumitelné pro širší společenské vrstvy, které měly přesvědčit o právech panovnického rodu na vládu nebo podpořit práva šlechty na moc v zemi. Jsou dokladem vzestupu společenské vrstvy, jejíž jménem psali – šlechty jednotlivých národů.³²⁶

Čas sepsání Štyrské rýmované kroniky není jistý. Podle vlastního Otacherova vyjádření skládal první část své kroniky mezi lety 1285 a 1295, druhou zpracoval snad kolem roku 1309, kdy také svoji práci na kronice zakončil. Podle některých autorů však začal se psáním až roku 1290 a práci ukončila pravděpodobně jeho smrt roku 1318.³²⁷ Pro nás ale

³²⁰ Moravo, Čechy, radujte se!, s. 30 – 32.

³²¹ LexMA 6, s. 1587 – 1588.

³²² Že řadu informací čerpal z ústního vypravování napovídá časté užívání básnického obratu „*ich hörte, hör, ich hörte sagen*“ aj. Otacher, s. LXVII.

³²³ Dalimil, s. 83, verš 00/1 – 2.

³²⁴ Ke své práci používal celou řadu pramenů, od italských, alsaských a durynských, přes prameny rakouských analistů, po české prameny – jmenovitě kroniku zbraslavskou a asi i druhé pokračování Kosmovo. Shrnutí všech pramenů, ze kterých čerpal, i s příklady, jak s nimi pracoval Otacher, s. LVIII. an. O užití pramenů české proveniencí M. BLÁHOVÁ, Staročeská kronika, s. 294.

³²⁵ Otacher, s. LVIII.

³²⁶ M. BLÁHOVÁ, Staročeská kronika, s. 74. K tomu také M. BLÁHOVÁ, Rýmované kroniky, s. 10 – 11, s. 15 an.

³²⁷ Otacher, s. LXXV. Alphons Lhotsky se domnívá, že se psáním kroniky začal po roce 1304. Alphons LHOTSKY, Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs, MIÖG 19, Graz – Köln 1963, s. 288.

nejsou ani tak důležitá přesná data počátku a konce autorova skládání, jako spíše fakt, že Otacher psal zhruba ve stejné době jako Petr Žitavský a tzv. Dalimil. Všichni tito tři kronikáři byli více méně současníci³²⁸ a zanechali nám tedy výpověď o době, ve které žili. Zároveň byli současníky událostí, které zachytili ve svých kronikách. To již nemůžeme, jak ještě uvidíme, říci o dalších pramenech, zmiňujících námi sledovanou událost.

Dlužno ještě podotknout, že vyprávění rýmované kroniky začíná líčením říšských událostí spojených se smrtí císaře Fridricha II. roku 1250. Pro rakouské vévodství už roku 1246 skonem posledního Babenberka Fridricha Bojovného. Poslední událost, o které kronika vypráví, spadá do roku 1309.³²⁹

O autorovi rýmované kroniky toho víme mnohem více, než o tzv. Dalimilovi. Narodil se roku 1265 jako druhorozený syn pana Dietmara ouz der Geul a jeho choti Alheidis. Svě vzdělání získal v kruhu kolem Oty z Lichtenštejna, kde bylo čile pěstované dvorské básnictví.³³⁰ Zde se také naučil latinsky. Poprvé se v pramenech objevuje roku 1287 a již roku 1304 vystupuje jako usedlý manžel, mající nejméně dvě děti. Zemřel nejpozději před rokem 1321.³³¹

Otacher byl „Rakušan“, pokud pod tímto termínem chápeme především politickou oblast, která byla na konci 13. a počátku 14. století spojená v rukou prvních habsburských vévodů. Tu a tam se v kronice objeví pro tyto oblasti pojmenování „*Österreich*“.³³² Nejraději však používal označení „*Österriche und Stîre*“.³³³ Za jeho domov lze se vši určitostí označit Štýrskou marku.³³⁴ Patřil ke štýrské služebné šlechtě usazené v severozápadním Štýrsku. Pocházel tedy z prostředí, které se kulturní úrovní příliš nelišilo od Čech a mělo s Českým královstvím i četné kontakty. Otacher Čechy navštívil³³⁵ a jak bylo řečeno výše, ke svému

³²⁸ Petr Žitavský (cca *1260 – 1270, † 1339), *Zbraslavská kronika*, s. VII. Otakar Štýrský (*1260/65 – †1319/1321), *LexMA* 6, s. 1587 – 1588. Do roku 1265 klade jeho narození Joseph Seemüller ve své předmluvě k edici Štýrské rýmované kroniky. *Otacher*, s. CII. an. Stejně tak i A. LHOTSKY, *Quellenkunde*, s. 288; a M. LOEHR, *Die Steirische*, s. 94. U tzv. Dalimila nelze životopisná data ze zřejmých důvodů určit. Obecně se ale soudí, že v době, kdy psal svoji kroniku, byl zralým člověkem, jemuž buď věk dával morální právo poučovat současníky, nebo zastával postavení, jež ho k tomu opravňovalo. Kronikář začal psát nejdříve v roce 1308 a poslední kapitolu skládal nejdříve v roce 1312. M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika*, s. 299 – 300. Jeho životopisná data lze tedy velmi neurčitě vymezit druhou polovinou 13. a první čtvrtinou 14. století, pokud byl ovšem mezi lety 1308 a 1312, kdy patrně skládal svoji kroniku, již vyzrálým mužem. I přes neurčitost údajů Dalimilova narození a úmrtí vidíme, že životopisná data všech tří autorů se zhruba shodují.

³²⁹ *Otacher*, s. LXXVI.

³³⁰ Maja LOEHR, *Der Steirische Reimchronist: her Otacher ouz der Geul*. *MIÖG* 51, 1937, s. 89, s. 108 an.

³³¹ A. LHOTSKY, *Quellenkunde*, s. 288. Naposledy je uvedený jako žijící roku 1319. Roku 1322 je v listině jeho žena Elizabeth označovaná jako vdova. Zemřel tedy někdy mezi těmito dvěma daty. Většina autorů vkládá Otacherovu smrt do roku 1321. M. LOEHR, *Der Steirische*, s. 90 – 92, s. 124.

³³² „*in Österreich*“ nebo „*die von Östreich*“. *Otacher*, s. 252, verš 19 047; s. 1264, verš 97 523.

³³³ Například „*Österrich und Stîrland*“. *Otacher*, s. 263, verš 19 858.

³³⁴ *Otacher*, s. LXXXIX.

³³⁵ *Otacher*, s. XCVIII. Bylo to před rokem 1305. M. LOEHR, *Die Steirische*, s. 93.

psaní používal i některé české prameny. Na příslušníka laické šlechty dosáhl vynikajícího vzdělání. Zřejmě je to právě náš Otacher, který se roku 1291 jako „Odacker de Stiria“ imatrikuloval na právnické univerzitě v Bologni. Později ho nacházíme na štýrském dvoře, kde zřejmě uplatnil své právnické vzdělání a zkušenosti ze svých cest.³³⁶ Pobyt na štýrském dvoře pro něj byl jistě důležitý ještě z jednoho hlediska. Zde se mu otevíral přístup k literatuře a pramenům, které používal při práci na své kronice.³³⁷

Všechny tyto skutečnosti hrály roli při jeho práci na veršované kronice. O zajetí českého panstva nám Otacher zachoval nejdelší zprávu ze všech současných kronikářů. Celou událost i s jejími důsledky pro České království vylíčil v téměř 405 verších.³³⁸

Štýrský kronikář své líčení začíná úpadkem Českého království po vymření Přemyslovců. Ten se podle Otacher projevuje především postojem českých šlechticů k panovníkovi. Tito „*beheimischen herren*“ porušili svoji věrnost králi Jindřichovi Korutanskému, kterého „*si in selbe heten erkront*.“ Ničeho si nevážili a dělali pouze to, co pro ně bylo prospěšné.³³⁹

Jejich zlovůli byla nejvíce postižená všechna města v království, ale především Kutná Hora. Měšťané byli totiž zatíženi velkými dávkami, ze kterých králi plynula pouze malá část.³⁴⁰ Všichni horníci (*die bercliut alle gelich*) byli varováni svými přáteli a příbuznými z Prahy, kteří jim vzkázali, že jim nepřátelští a nepřívznivě naklonění páni zasedli v královské radě.³⁴¹ Dali jim také na vědomí, že páni směřují na západ na své tvrze a hrady a že by se na to měli připravit.³⁴²

K zajetí českého panstva došlo podle kronikářových slov v sobotu po masopustním úterý.³⁴³ Tohoto dne čeští páni, označení kronikářem jako zemští úředníci (*amtlute*), přijeli do Sedleckého kláštera se svým doprovodem.³⁴⁴ Otacher si opět neodpustil jejich kritiku.

³³⁶ Prokazatelně Otacher navštívil Itálii, Čechy, v poselství Fridricha Sličného také Aragorn. A. LHOTSKY, *Quellenkunde*, s. 288.

³³⁷ M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika*, s. 293 – 294.

³³⁸ *Otacher*, s. 1248 – 1253, verš 96 267 – 96 672.

³³⁹ *Otacher*, s. 1248, verš 96 269; verš 96 272; verš 96 277 – 96 278.

³⁴⁰ *Otacher*, s. 1248, verš 96 280 – 96 287.

³⁴¹ „*die herren und unwæge, / an den der rat læge*.“ *Otacher*, s. 1248, verš 96 296 – 96 297.

³⁴² Těchto pár veršů nám názorně dokládá spolupráci pražského a kutnohorského patriciátu na celé akci. *Otacher*, s. 1248, verš 96 298 – 96 302.

³⁴³ „*des samtzags nach vasnah*“ *Otacher*, s. 1248, verš 96 304.

³⁴⁴ Jak velký mohl být jejich doprovod zůstane nezodpovězenou otázkou. Stejně tak nevíme, kolik hlav mohla čítat například družina Jindřicha z Lipé. Vzhledem k postavení pána z Lipé ve šlechtické obci, kdy ho lze právem ztotožnit s nejmocnějším šlechticem, se mohlo jednat o značný počet zbrojného lidu. K tomu je nutné ještě připočítat družiny ostatních pánů a neuspořádané poměry v Českém království. Otázkou velikosti šlechtických družin se zatím nikdo nezabýval. Pouze k problematice hrabišické klientely Tomáš VELÍMSKÝ, *Hrabišiči, páni z Rýzmburka*, Praha 2002, s. 230 an. K tomu také J. URBAN, *Lichtenburkové*, s. 47 - 48, s. 61 an. Přehledně také J. ŽEMLIČKA, *Počátky*, s. 360 an. K vojenským družinám starých Slovanů S. ZAHÁNĚL, *Jak vznikla středověká šlechta*, s. 96 an. Srovnej Pavel CHOC, *S mečem a štítem, České raně feudální vojenství*,

Přestože se pyšní svojí ctí, záleží jim pouze na jejich osobním prospěchu. To se odráží také v důvodu, kvůli kterému byli zajatí od měšťanů. Do Sedleckého kláštera dorazili, aby na kutnohorské měšťany (*die burgære, die man dâ hiez Kutnære*) uvalili další daň.³⁴⁵ Z těchto několika veršů vyplývá jasné stanovisko štyrského kronikáře. Dává najevo svoje sympatie kutnohorským měšťanům proti chamtivým pánům. Celou událost hodnotí zcela jinak, než jsme viděli u předchozích dvou kronikářů - Petra Žitavského a tzv. Dalimila. Ti nemohli přijít měšťanům na jméno, nazývají je pouze „chlapy“ a zřetelně straní šlechticům. Otacher naopak během celé události straní měšťanům a hlavní viníky vidí v chamtivé české šlechtě. Svě zprávy k této události čerpal z některých písemných pramenů, ale také z jiných, nejspíše ústních zpráv. V Čechách zajisté nebyly tajemstvím nekalé praktiky českého panstva, které kronikář neopomněl ve své práci zmínit. Ale nepředbíhejme sled jednotlivých událostí.

Když páni dorazili do Sedlece, chovali se bezstarostně. Ale jak pravý kronikář „*unde an dem selben morgen / des tags, den ich e nande*“ byli „*von den Kutten junc und alt*“³⁴⁶ přepadení. Při čtení následujících veršů člověka napadá, jestli autor nebyl přepadení přítomný. Se smyslem pro dramatičnost zde nastiňuje samotné zajetí. Kutnohorští vyzbrojení holemi, tyčemi a v počtu tisíce kopí vtrhli za velkého hluku do kláštera. Zkrátka měli vše, „*da man übel tuon wil*“. V okamžiku našli spící pány, kteří nebyli nikým varováni.³⁴⁷

Naopak chytrí kutnohorští měšťané měli všechno dopředu promyšlené. Asi 40 lidí tajně vklouzlo do kláštera v ten večer, ve který do něj dorazili páni. Museli to stihnout včas, protože později by byly „*al die klostere porten entsluzzen und entsparten*.“³⁴⁸

Kromě hlavního chrámu existovaly v klášterním areálu i další budovy, jak opatství, tak rozlehlé hospodářské stavby, špitál i dům pro hosty, zmíněný zbraslavským kronikářem právě při zajetí českých pánů v klášteře.³⁴⁹

Praha 1967, s. 71 an. Lepší představu o bojových družinách některých velmožů máme až z období před husitskou revolucí, respektive z konce 14. a počátku 15. století. Zde však vyvstává otázka, zda jsou tyto poměry srovnatelné se situací počátku 14. století. Z literatury, věnující se tomuto problému, lze jmenovat například Jaroslav TEPLÝ, Lapkové na českém východě, ČsČH 18, 1970, s. 289, kde se objevuje lapkovská tlupa Ješka z Popovce a Ohbi, čítající tři Ješkovi syny, čtyři zemany a osmadvacet tovaryšů. Lapkovským družinám se také věnoval František HOFFMANN, Bojové družiny před husitskou revolucí ve Východních Čechách, ČsČH 35, 1987, s. 79 an., který došel k závěru, že středně velká družina před výbuchem revoluce měla 20 – 30 mužů.

³⁴⁵ Otacher, s. 1249, verš 96 305 – 96 312.

³⁴⁶ Otacher, s. 1249, verš 96 316; verš 96 318.

³⁴⁷ Otacher, s. 1249, verš 96 313 – 96 330. O počtu horníků, kteří vtrhli do kláštera, lze pouze spekulovat. Otacher uvádí „*manic tūsent grelle*“, tedy v počtu „mnoha tisíců kopí“, ale v tomto údaji kronikáři nemůžeme věřit, protože přepadení kláštera nebyl přítomen. Buďto si tento počet prostě vymyslel, nebo zdroj, ze kterého čerpal, značně přeháněl.

³⁴⁸ Otacher, s. 1249, verš 96 331 – 96 342. To nás ovšem nemůže překvapit. V těchto neklidných časech musel bohatý klášter dbát ještě více o svojí bezpečnost nehledě na vzácné a významné hosty ubytované v jeho prostorách.

³⁴⁹ Petr Žitavský uvádí, že měšťané vtrhli „...*in domo hospitum*.“ Zbraslavská kronika, s. 115. Dalším dokladem domu pro hosty je kronikářova zmínka o mnichovi jménem Reinhard, který byl nejspíše správcem tohoto domu.

Jak se mohli kutnohorští ozbrojenci dostat do kláštera? Zřejmě to bylo obtížné, což dokládá Otacher svým tvrzením, že všechny klášterní brány byly večer „uzavřené“ a „zamčené“.³⁵⁰ Jediný štyrský kronikář také zachytil oněch „*wol vierzie man*“, kteří se podle jeho zprávy ukryli v klášteře, aby mohli spiklencům otevřít klášterní brány.³⁵¹ Petr Žitavský pouze říká, že útočníci „vtrhli“ (*ingressi sunt*) do kláštera. Ani tzv. Dalimil není sdílnější. V jeho podání „*ty pány Horníci s měščany jednoho dne jechu*,“³⁵² když „*pan Jindřich a pan Jan v Sedlci bieša*.“³⁵³

Navíc Petr Žitavský nám zanechal zprávu o dalším pokusu kutnohorských měšťanů vedených Jindřichem z Aufensteina dobýt klášter někdy koncem roku 1309.³⁵⁴ Hlavním důvodem útoku na klášter byl všeobecný nedostatek, který panoval za vlády Jindřicha Korutanského. Podařilo se mu zvířit neklidné kutnohorské prostředí, odkud vyrazilo „*ad decem milia virorum belligerorum*.“³⁵⁵ Ti se na boj dobře vyzbrojili a vzali sebou dokonce i kamenomety se střelami. Přestože byl klášter bráněný pouze hrstkou mnichů, kameníků, tkalců, ševců, pekařů a pastýřů, podařilo se jim klášter ubránit. Obránci utrpěli pouze několik škrábanců, zato útočníci měli i řadu obětí na životech. Boj, který proběhl před klášterní zdí, byl velmi tuhý a opakoval se na různých místech kláštera.³⁵⁶

„...*frater Reinhardus, magister hospitum in Scedlicz*.“ Tamtéž, s. 162. Sedlecký klášter patří k našim nejstarším cisterciáckým založením. Jeho zakladatelem byl za vlády knížete Vladislava II. velmož Miroslav. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1998, s. 328. K tomu také Jiří KUTHAN, *Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách, K problematice cisterciácké stavební tvorby*, Praha 1983, s. 180; Jaroslav ČECHURA, *Hospodářské předpoklady stavební činnosti v cisterciáckých klášterech Oseku a Sedlci*, Diplomová práce, Praha 1977, s. 154 – 162. Fundace kláštera byla uskutečněna v letech 1142/43 mnichy, kteří do Čech přišli z opatství Valdsasy (Waldsassen) v Horní Falci. V nedatované listině dali souhlas se založením kláštera kníže Vladislav a pražský biskup Otto. Tomuto zlistinění byl přítomný také olomoucký biskup Jindřich Zdík. CDB I, č. 155, s. 155 – 157. Z následujících období máme o klášteře pouze málo písemných zpráv. V neklidných letech po smrti Přemysla Otakara II. se sedlecké opatství ocitlo v těžké situaci a uvažovalo se dokonce o jeho zrušení. *Zbraslavská kronika*, s. 19. Nový vzestup kláštera nastal až za opata Heidenreicha, za jehož působení klášter dosáhl největšího rozkvětu a probíhala zde čilá stavební aktivita. J. KUTHAN, *Počátky*, s. 180. Stavební aktivita zde probíhala zhruba mezi lety 1290 – 1330. Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Postup výstavby cisterciáckých klášterů v Čechách*, MHB 3, 1993, s. 200. Táž, *Dějiny*, s. 107 an. Hlavním důvodem tohoto povznesení byl nález stříbrné rudy na klášterních pozemcích. Klášter se na její těžbě podílel a právě z ní mu plynuly obrovské zisky. „...*fautores Scedlicensis monasterii, Chorinthianum ducem urbura ad claustrum pertinentem non permittent tollere, aut sibi per violenciam usurpare*.“ *Zbraslavská kronika*, s. 161, s. 256. K tomu také K. CHARVÁTOVÁ, *Postup výstavby*, s. 214. Ty především podnítily rozsáhlou stavební aktivitu.

³⁵⁰ Otacher, s. 1249, verš 96 341 – 96 342.

³⁵¹ Otacher, s. 1249, verš 96 335.

³⁵² Dalimil, s. 501, verš 98/33.

³⁵³ Dalimil, s. 501, verš 98/31.

³⁵⁴ Zbraslavský kronikář uvádí, že k přepadení došlo 15. listopadu. *Zbraslavská kronika*, s. 163. Naopak Josef Šusta vročil útok na klášter až na 20. prosince. J. ŠUSTA, ČD II/2, s. 97.

³⁵⁵ *Zbraslavská kronika*, s. 164. Zajisté se jednalo o číslo přehnané. Zbraslavský kronikář jím chtěl ještě zveličit zázrak přičítaný Panně Marii, díky jejímuž zásahu se podařilo hrstce neozbrojených, „*ad bella minime docti*“, klášter zachránit a ubránit tváří v tvář velké přesile. *Zbraslavská kronika*, s. 165. Srovnej J. ŠUSTA, ČD II/2, s. 97.

³⁵⁶ *Zbraslavská kronika*, s. 164 – 165.

Z těchto všech zpráv starší literatura soudila, že klášterní areál byl již v této době dobře opevněný.³⁵⁷ Problém spočívá v tom, že do dnešních dnů se nám z rozlehlého klášterního areálu dochovalo pouze velmi málo staveb, které nelze jednoznačně lokalizovat.³⁵⁸

Až na dvě zmínky ve zbraslavské kronice o domu pro hosty tedy nemáme žádný doklad, kde by se tento „*domus hospitum*“ mohl nacházet a jak vůbec vypadal. Proto mluvit o klášterních budovách jako „nákladně opevněných“ je víc než problematické a ničím nepodložené.

Ze všech kronikářů jedině Otacher popisuje způsob, kterým se spiklencům podařilo vniknout do kláštera a překvapit spící a nikým nevarované šlechtice. Těchto asi čtyřicet lidí ukrytých v klášterních zdech rozhodlo o momentu překvapení a hladkém průběhu celé akce. Patricijům taky zaručili, že nedojde k zdlouhavému a náročnému obléhání kláštera, o kterém slyšíme o několik měsíců později.

Dnes už nezjistíme, v hlavě kterého patricije uzrál tento plán, který zajisté svoji měrou přispěl k tomu, že Otacher kutnohorské měšťany označuje jako „*kluogen*“.³⁵⁹ To se nedá říci o Jindřichovi z Aufenštejna, jehož pokus dobýt klášter skončil pro útočníky neslavně, neboť „...*iumenti stabula, cellaria, angulos, et cameras suis morticinnis impleverunt*“.³⁶⁰

Podle Otachera tedy ráno měšťané dorazili do kláštera a našli zde nevarované pány, kteří se ani nezmohli na odpor. Celá akce byla provedená velmi rychle a účastnilo se jí na straně patricijských spiklenců zřejmě velké množství ozbrojenců.³⁶¹ Přepadení páni se zavřeli

³⁵⁷ Tak soudí i Šusta, který dokonce hovoří o tom, že „*klášter byl však souborem budov tak nákladně opevněných, že pouze hrstka mnichů stačila k odražení útoku*.“ J. ŠUSTA, ČD II/2, s. 97. Svě tvrzení však nepodložil žádným věrohodným důkazem, že by tomu tak opravdu bylo. V klášteře v této době navíc probíhala čilá stavební činnost. Jedná se především o dobu, kdy byl v úřadě opat Heidenreich. Jiří Kuthan se domnívá, že stavba klášterního kostela spadá do let 1282/83 až 1320. J. KUTHAN, Počátky, s. 181 – 182. To, že se v klášteře roku 1309 probíhala stavební činnost, dokládá i Petr Žitavský. Na obraně kláštera se podíleli také kameníci (*latomi*). *Zbraslavská kronika*, s. 165.

³⁵⁸ P. VLČEK, Encyklopedie, s. 330. K architektonické podobě kláštera před husitskými válkami také K. CHARVÁTOVÁ, Dějiny, s. 141 an. Do klášterního organizmu výrazně zasáhly pozdější přestavby a od roku 1812 výstavba továrny na výrobu tabáku. Ze středověkých světských staveb je znám pouze v malém torzu dochovaný zbytek gotického objektu a zlomek ohrazení areálu. Zbytky klášterní zdi se dochovaly západně od hřbitova. Její do řádků kladené zdivo hovoří o velice rané době vzniku. Tamtéž, s. 335. K tomu také J. KUTHAN, Počátky, s. 183 – 184.

³⁵⁹ *Otacher*, s. 1249, verš 96 333.

³⁶⁰ *Zbraslavská kronika*, s. 165.

³⁶¹ Pokud byli páni v Sedleckém klášteře i se svým ozbrojeným doprovodem, proč se tedy nezmohli na odpor? Velkou roli určitě sehrálo dokonalé naplánování akce ze strany kutnohorských patricijů. V to lze počítat volbu dne, ve kterém provedli svůj plán. Podle štyrského kronikáře k přepadení došlo v sobotu po masopustní neděli. Lze předpokládat, že v sobotu všichni páni spolu s čeledí ještě vespávali předešlý prohýřený večer a v první sobotní denní hodinu, kdy podle Petra Žitavského došlo k přepadení, nebyli schopni klást odpor. Zbraslavský kronikář nám také zanechal zprávu o tom, že Sedlecký klášter byl dobře zásobený a že toho dokázaly nevídané návštěvy náležitě využít. *Zbraslavská kronika*, s. 160. Těžko můžeme pochybovat, že v době zasedání horního soudu za přítomnosti předních velmožů země tomu bylo jinak. Srovnej J. ŠUSTA, Dvě knihy II., s. 38.

v nějaké blíže neurčené místnosti a přes dveře začali vyjednávat s měšťany. Asi nebudeme daleko od pravdy, když danou místnost umístíme někam do onoho Petrem Žitavským zmiňovaného domu pro hosty. Vezmeme-li v potaz rychlost celé akce a fakt, že i štyrský kronikář hovoří o tom, jak byli přepadení páni překvapení, neměli asi příliš času hledat vhodnější útočiště.³⁶² V tomto případě si opět můžeme povšimnout, na čí straně stojí štyrský kronikář. Přestože ze strany měšťanů se jednalo o jednoznačný akt násilí, podle kronikáře se snažili „*guotlich bescheinten, / waz si mit dinge meinten.*“³⁶³

„*Die selben bercliute*“ však nedali pánům žádnou šanci. Podmínky z jejich strany byly jasně dané. Přes zavřené dveře navrhli pánům dvě možnosti: buď se vzdají, nebo jim půjde o život, buď „*vancnusse oder der tot.*“ Pánům se samozřejmě podobné jednání nelíbilo a snažili se „*mit kluogen worten*“ změnit nepříznivou situaci, ale svévolní „*Kuttenaere*“ to nedovolili. Již si byli jistí svým vítězstvím a nikoho z nich nenapadlo, zmínit se „*uf friede oder of suon.*“³⁶⁴

Když páni zjistili, že se jim nepodaří uniknout a že veškeré snahy o uzavření míru nebo propuštění jsou naprosto zbytečné, rozhodli se raději se vzdát a nechat se zajmout, než zemřít. Na to ovšem čekali kutnohorští měšťané. Jakmile páni otevřeli dveře, vtrhli do místnosti a přítomné pány zajali.³⁶⁵

Nyní si povšimněme jedné zajímavé věci. Z dalšího Otacherova líčení se zdá, jakoby kutnohorští měšťané vlastně ani přesně nevěděli, kolik a jaké pány se jim podařilo polapit. Kronikář mluví o tom, že kutnohorští tedy vtrhli do místnosti a zajatí páni jim nekladli odpor. Vše šlo přesně tak, jak bylo zřejmě domluvené přes zavřené dveře a de facto podle přání měšťanů. Zarážejí však další dva verše. Měšťané totiž zajali „*die man die besten da erkande / und die hohisten nande,*“ tedy ve volném překladu podle smyslu „*ty, které nejlépe poznali, a ty, které nazývali nejurozenějšími,*“ respektive nejurozenější přítomné šlechtice. Ty poté ihned převezli do vězení.³⁶⁶

Ve výčtu zajatých šlechticů se však kronikář dostává do rozporu s ostatními dochovanými prameny. Uvádí, že v Sedlci byli zajatí komorník Jindřich z Lipé (*Lippen hern Heinrich*), Rajmund z Lichtenburka (*Liuhtenberge hern Reimunt*), jakýsi „*von der Tyben hern Heinman*“ (určitě se nebudeme mýlit, pokud ho identifikujeme s Hynkem z Dubé) a Jan z Klingenberka. Tito čtyři zajatí šlechtici byli ihned převezení „*uf den berc zden Kuttan*

³⁶² Zde zarazí pouze skutečnost, že pražskému měšťanovi Wolframovi se podařilo uniknout. Nejspíš byl jako měšťan ubytovaný na jiném místě, než šlechtici, nebo měl prostě jenom více štěstí.

³⁶³ *Otacher*, s. 1249, verš 96 358 – 96 359.

³⁶⁴ „*o míru nebo usmíření.*“ *Otacher*, s. 1249, verš 96 360 – 96 380.

³⁶⁵ *Otacher*, s. 1249 – 1250, verš 96 385 – 96 392.

³⁶⁶ *Otacher*, s. 1250, verš 96 394 – 96 399.

ganant“.³⁶⁷ Zároveň jim kutnohorští měšťané navlékli okovy, které „muosten si tragen vil lanc darnach.“³⁶⁸ Podle kronikářových slov v ten samý den „die hohisten burgaere“³⁶⁹ zajali v Praze nejvyššího kancléře, mistra Petra, a Ješka z Vartenberka (*hern Jeschken von Brantenberc*). Ty čekal podobný osud jako předchozí. Zajímavý je autorův dovětek, že v zajetí byli páni drženi až do letnic.³⁷⁰

Z předchozích veršů lze usuzovat, že Štýrský kronikář zřejmě čerpal tyto informace z ústního vyprávění. Buďto si jednotlivá jména špatně poznamenal nebo zapamatoval. Mohl mít také problém s jejich českou formou. Tomu by nasvědčovalo špatné uvedení rodového jména Jana z Vartenberka, kterého uvádí jako *Jeschken von Brantenberc*. Vůbec zkomolený je i predikát Haimana z Dubé (*von der Tyben hern Heinman*). Navíc zde zřejmě také nepřesně určuje, kde byli jednotliví šlechtici zajatí. Budeme vycházet stejně jako Josef Šusta ze zprávy Petra Žitavského. Jak již bylo výše několikrát zmíněno, sám byl během celé události přítomný v Sedleckém klášteře, proto můžeme předpokládat, že jeho zpráva, udávající jména jednotlivých šlechticů, je nejpřesnější. Ten tedy uvádí, že v Sedlci byli zajatí Jindřich z Lipé, Jan z Vartenberka a Jan z Klingenberka, v Praze pak kancléř Petr, Rajmund z Lichtenburka a Heiman z Dubé (*Heynmanni de Duba*).³⁷¹ Tuto zprávu nám částečně potvrzuje tzv. Dalimil. Podle něj byli v Sedlci zajatí Jindřich z Lipé a Jan z Vartenberka (neví nebo neuvádí Jana z Klingenberka) a v Praze Rajmund z Lichtenburka a Hynek z Dubé (zde oproti zbraslavské kronice nemá kancléře Petra).³⁷²

Otacher správně udává, že v Sedlci byl zajatý Jindřich z Lipé a Jan z Klingenberka, oproti ostatním pramenům sem pak jmenuje ještě Rajmunda z Lichtenburka a Hynka z Dubé. Naopak v Praze správně uvádí zajetí kancléře Petra. Jan z Vartenberka však nebyl chycený

³⁶⁷ Podle Otachera byli zajatí páni drženi po celou dobu v Kutné Hoře. V tomto údaji se rozchází se zprávou Petra Žitavského. Srovnej s. 5, pozn. 24.

³⁶⁸ Otacher, s. 1250, verš 96 400 – 96 416.

³⁶⁹ Při líčení události v Sedlci používá Otacher pro označení měšťanů termíny „bercliut“ (dvakrát), „Kuttnaere“ (čtyřikrát) nebo „von Kuttin“ a „zden Kuttin“ (každé pojmenování jednou). To je celkem pochopitelné. Zajetí se účastnili horníci, kutnohorští nebo také „lidé“ z Kutné Hory, všechny tyto výrazy ve smyslu obyvatel horního města. Od líčení pražských událostí však tento termín mizí a objevuje se pouze označení „burgaere“ nebo „burgaer“, především při vyjednávání měšťanů s Jindřichem Korutanským. Neúčastnili se ho snad i zástupci kutnohorského patriciátu? To z autorova vyprávění nezjistíme. Označení „Kuttnaeare“ zřejmě autor používal, protože přepadení v sedleckém klášteře se účastnili pouze (především) lidé z Kutné Hory. Vyjednávání v Praze byli podle mého názoru přítomni i kutnohorští patricijové, ať již osobně nebo pouze osobami svých zástupců. Měšťané zde určitě vystupovali ve vzájemné shodě a nebylo už potřeba rozlišovat jejich původ, tzn. zda pocházeli z Kutné Hory nebo z Prahy. Rozlišovat pražské a kutnohorské měšťany začíná Otacher opět až při líčení jednání mezi pány a předními patriciji o propuštění zajatců. „...von Praege den burgaeren / und den Kuttinaeren.“ Otacher, s. 1253, verš 96 644 – 96 645.

³⁷⁰ Otacher, s. 1250, verš 96 418 – 96 432. Letnice připadaly roku 1309 na neděli 18. května. V zajetí tedy čeští páni strávili plně čtyři měsíce. Gustav FRIEDRICH, Rukověť křesťanské chronologie, Praha – Litomyšl 1997, s. 147.

³⁷¹ Zbraslavská kronika, s. 116.

³⁷² Dalimil, s. 501, verš 98/31 – 32.

v Praze, ale v Sedlci. Vidíme, že štyrský kronikář měl tedy nejenom problém správně určit jména zajatých pánů, ale popletl také údaje o tom, který pán byl kde zajatý.

V dalších verších kronikář líčí celé pozadí sporu. Podle jeho slov měšťané obvinili šlechtice, že králi neposkytují žádné prostředky, neváží si ho, jsou mu nevěrní a nechávají ho dokonce žít v chudobě.³⁷³ Zajímavá je i forma uvozujících slov ve verších, které Otacher používá při tomto vyprávění, svědčící o tom, že tyto zprávy získal z ústního vyprávění. Jsou to především začátky dvou veršů: „*Man rette[reden]...*“ a „*ouch horte man...*“³⁷⁴

Zajatí páni měli mnoho přátel, kteří nabídli měšťanům dohodu. Obě strany se měly dostavit před krále a ten měl rozhodnout, která strana je na vině. Jindřich Korutanský podle kronikářových slov dal za pravdu přátelům zajatých pánů. Opět si Otacher neodpustil kritiku českých pánů, kdy na tomto rozhodnutí demonstruje neschopnost korutanského vévody nepodlehnut tlaku šlechty. Jeví se pouze jako bezmocná figurka v rukou ziskuchtivého českého panstva.³⁷⁵

Měšťané se však s tímto rozhodnutím nemínili smířit a jednoho dne „*zuo dem kunic kômen.*“³⁷⁶ Nyní následuje pestrý sled argumentů, ospravedlňujících předchozí počínání měšťanů. Vše totiž činili pouze pro čest svého krále a pouze k jeho užitku. Z měšťanských úst se dozvídáme, že korutanský dvůr v Praze žil ve velkém nedostatku, což měšťané často slyšali i od královny.³⁷⁷ Proto mu nabídli, že se o financování jeho dvora postarají sami a učiní z něj mocnějšího panovníka v zemi. Král na tento návrh přistoupil a to měšťany uspokojilo.³⁷⁸

Obě strany se během jednání o propuštění zajatých pánů zřejmě snažily získat krále na svoji stranu. Z kronikářova líčení vyplývá, že Jindřich Korutanský danou situaci vůbec nezvládl a každému odkýval to, co po něm dotyčný žádal. Uspokojení měšťané totiž netušili, že hned následujícího rána krále opět navštívili zástupci panské strany. Ti předložili králi za zavřenými dveřmi ultimátum, které musel splnit. Pokud by se tak nestalo, došlo by k vypuknutí sjednoceného odporu proti němu.³⁷⁹ Roli zde hrál fakt, že většina zajatých pánů

³⁷³ Otacher, s. 1250, verš 96 441 – 96 455. Můžeme si povšimnout zcela odlišného stanoviska Otachera a Petra Žitavského k Jindřichovi Korutanskému. Zatímco zbraslavský kronikář přičítá úpadek v zemi především neschopnosti korutanského vévody, Otacher svaluje ústy měšťanů celou vinu na české šlechtice. Srovnej *Zbraslavská kronika*, s. 127 – 128 aj.

³⁷⁴ Otacher, s. 1250, verš 96 433 a verš 96 449.

³⁷⁵ Otacher, s. 1250 – 1251, verš 96 456 – 96 471.

³⁷⁶ Otacher, s. 1251, verš 96 473.

³⁷⁷ Král ani královna nemohli „...*ir kundet niht gewwinen / von allem dem lant, / daz ir mit kost und gewant / moht beraten iur gesinde.*“ Otacher, s. 1251, verš 96 479 – 96 482.

³⁷⁸ Otacher, s. 1251, verš 96 494 – 96 496. Takové nabídky půjček mívaly obvykle pragmatické pozadí. Hlavním cílem bylo dostat krále do finanční závislosti na mocných patricijských věřitelích.

³⁷⁹ Otacher, s. 1251, verš 96 507 – 96 509.

již měla v této době potomky.³⁸⁰ Šlechtici vyhrožovali králi, že pokud se něco stane zajatým šlechticům nebo jestli dokonce zemřou, obrátí se tito potomci společně se zemskými pány s celou svojí silou a mocí proti království. Svoji „*kluoge*“ a „*sueze*“ řeči dosáhli toho, že se „*sin herz und sinen muot*“ domnuly a král se opět přiklonil ke stanovisku šlechty.³⁸¹

Zajímavé je i další vyprávění štýrského veršotepce. O událostech v Čechách je velice dobře informovaný. Velice podrobně zaznamenal jednání, následující po zajetí českých pánů. Má mnohem více informací, než další současník těchto událostí – Petr Žitavský. Ten nám zanechal pouze zmínku o nějakých blíže neurčených jednáních, na jejichž základě byli zajatí páni propuštěni. Otacher naopak zmiňuje i sněm nebo shromáždění, na kterém se kromě krále účastnily obě znesvářené strany. Byli zde „*die bi den jahren / inden steten gesezzen waren*,“ ale také „*ir wiederteil*“³⁸². Na tomto shromáždění vystoupil jakýsi „*ein herre, der wol reden kunde*,“³⁸³ který před přítomnými přednesl dlouhou řeč, ve které zdůraznil přítomným šlechticům a králi, jak musí zajatí páni ve vězení trpět. Král nakonec podlehl šlechtickému nátlaku a přislíbil jim svoji přízeň. Když to uslyšeli přítomní měšťané, rozezlili se na krále Jindřicha a dané shromáždění opustili. Poté k nim byl od krále poslaný posel nařizující jim, aby zajaté pány propustili a nechali je v míru a pokoji odejít. To samozřejmě měšťané nechtěli udělat a odmítli se králi podrobit.³⁸⁴

Nelze se ničemu divit, protože pokud by propustili zajaté pány bez jakékoliv záruky, byla by celá jimi vykonaná akce zbytečná. Navíc by se okamžitě vystavili pomstě silného a smělého panstva. Z kronikářových slov zde vyplývá obava patricijů z budoucnosti, který se snoubí se zlobou proti králi, který se nechal svést předními šlechtici. To se netýkalo pouze pražského patriciátu, ale i jejich spiklenců z kutné hory. „*Die Kuttenaere*“ měli velký strach a obavy když poznali, jak dokážou být „*die beheimischen heren*“ lstiví a záluční. Nyní již pro ně nebylo tak výhodné držet nadále zajaté pány ve vězení, proto se rozhodli se s nimi vyrovnat.³⁸⁵

„*Ein Bergman rich und junc*“, smělý a přátelský, pokračuje kronikář, jménem Mikuláš Ruthard (*Nicla Ruothart*), nabídl Jindřichovi z Lipé uzavření sňatku mezi svým synem a dcerou pána z Lipé. To však nebyla jediná podmínka, kterou museli podle Otachera zajatí pánové vyplnit. Dále museli vydat do rukou patricijů 25 šlechtických rukojmí a na 15 hradů. Vidíme, že podmínky to byly poměrně kruté, ale jejich důvod byl prostý. Měšťané se chtěli

³⁸⁰ „*die dá gevangen sint, / die habent noch solhiu kint.*“ Otacher, s. 1251, verš 96 510 – 96 511.

³⁸¹ Otacher, s. 1251, verš 96 512 – 96 536.

³⁸² Otacher, s. 1251, verš 96 542 – 96 543.

³⁸³ Otacher, s. 1251, verš 96 546.

³⁸⁴ Otacher, s. 1252, verš 96 558 – 96 580.

³⁸⁵ Otacher, s. 1252, verš 96 581 – 96 612.

ujistit, že páni propuštění z vězení budou i nadále dodržovat změny v zemi, které si měšťané vydobyli. Především páni neměli dojednávat důležité věci, týkající se celé země, bez jejich souhlasu.³⁸⁶ Těmito verši Otacher jasně ukázal, o co šlo měšťanům především – získat spoluúčast na vládě v zemi po boku panstva.

Celé vyprávění uzavírá několika verši, charakterizujícími strach a nechuť některých propuštěných pánů, přiblížit se do konce svého života ke kutnohorským měšťanům, což si vzájemně přísahali na cestě z vězení na své hrady.³⁸⁷

Největší pohromu celá událost měla pro postavení Jindřicha Korutanského v zemi. Ztratil jak náklonnost předních patricijských rodin,³⁸⁸ tak vůdčích šlechticů. Zůstal v zemi prakticky osamocen, bez vlastní moci, příjmů a teď i bez možnosti žádat půjčky od zámožných měšťanů. Celý spor se odehrál bez jeho přímého zásahu a nakonec se mezi sebou dohodly obě znesvářené strany, aniž by na něj braly ohledy.

Kronika Františka Pražského

Roku 1341 začal kronikář František Pražský psát pokračování Kosmovy kroniky a jeho pokračovatelů. Navazoval tak na kronikářskou činnost při pražské kapitule. Dílo psal na příkaz pražského biskupa Jana IV. z Dražic a mělo zachytit nejenom českou minulost, ale i činnost tohoto biskupa.³⁸⁹

Až na několik zmínek, které o sobě zanechal ve svém díle, toho o autorově životě příliš nevíme.³⁹⁰ Dodnes neznáme datum ani místo jeho narození. Ve dvacátých letech byl v Římě, ale nevíme přesně, zda na studiích, nebo z jiných důvodů. Později působil jako správce školy na Vyšehradě, poté jako kaplan a zpovědník pražského biskupa. Od roku 1334 zastával úřad kazatele v kostele sv. Víta. Nemáme žádný věrohodný doklad, že by byl František pražským kanovníkem nebo proboštem, či dokonce generálním vikářem pražského

³⁸⁶ *Otacher*, s. 1252 – 1253, verš 96 615 – 96 666.

³⁸⁷ „*Entlich ir strazen / hin wieder heim vuoren; / in selben si des swuoren, / die wil si lebende waeren, / si kaemen den Kuttnaeren / nimmer mer so nahen.*“ *Otacher*, s. 1253, verš 96 667 – 96 672.

³⁸⁸ „*Der furste hochgeborn / vil gar het verlorn / gust und willen der stet.*“ *Otacher*, s. 1253, verš 96 678 – 96 680; nebo „*die burgaer an der stunt / in allen den steten / den kunic verniht heten.*“ *Otacher*, s. 1253, verš 96 687 – 96 691.

³⁸⁹ Marie BLÁHOVÁ, *Kroniky doby Karla IV.*, in: *Kroniky doby Karla IV., Úvod etc.* Marie Bláhová, přeložil Jakub Pavel, Marie Bláhová, Jana Zachová, Praha 1987, s. 564.

³⁹⁰ Nejnověji shrnutí životních osudů Františka Pražského provedla Jana Zachová v úvodu k edici této kroniky, *František Pražský, Úvod*, s. VI. – VII.

arcibiskupa.³⁹¹ Neznáme ani datum Františkova úmrtí.³⁹² Na základě jeho vztahu k Janovi z Dražic a některých zmínek v kronice lze usuzovat, že byl Čech. Protože patřil k duchovenstvu pražského kostela, je v literatuře běžně označován jako František Pražský.³⁹³

Spis zachycuje české dějiny od vlády Václava I. do roku 1342.³⁹⁴ „*Nijak duchem chudý František*“ – jak ho charakterizuje František Palacký³⁹⁵ - čerpal z Kosmovy kroniky a především z kroniky zbraslavské, která se stala jeho vůbec hlavním pramenem. Informace v ní obsažené však nepřebíral mechanicky, ale podstatně je zkrátil, na některých místech až tak, že původní výklad téměř ztrácí smysl. Na jiných místech je naopak opsal téměř doslovně.³⁹⁶ Na některých místech se ještě také objevují téměř doslovně převzaté vyprávění ze Staročeské kroniky tak řečeného Dalimila.³⁹⁷ Ve svém díle zachytil toliko věcné informace, často bez konkrétních údajů. K nim připojil svoje vlastní dodatky, vztahující se především k pražskému arcibiskupovi Janovi IV. z Dražic a různé další zprávy, které zřejmě zachytil na základě ústního podání.

Kroniku nelze hodnotit příliš vysoko. Stylisticky ani obsahově nedosahuje dílo vyšší úrovně. Zprávy jsou řazeny většinou bez vzájemných souvislostí a autor nedokázal odhadnout jejich důležitost. Navíc dílo nevyniká ani dobrou informovaností. Řadu zpráv František uvedl pouze analistickým způsobem, jenom zaznamenáním holého faktu. Jistý význam má kronika z faktografického hlediska, kdy přináší některé informace, které nemají zaznamenané jiní autoři.³⁹⁸

První recenzi kroniky ve třech knihách autor dovedl až do roku 1342. Druhou však z nějakého nám neznámého důvodu nedokončil. Snad mu v práci zabránil malý ohlas

³⁹¹ K tomu Josef Emler v úvodu k edici Františkovy kroniky, Josef EMLER, *Kronika Františka Pražského*, in: FRB IV, s. XVIII. – XXII. Jako pražského probošta jej uvádí například J. JAKUBEC, *Dějiny literatury I.*, s. 114.

³⁹² Některá literatura uvádí, že zemřel 3. března 1362. Např. F. PALACKÝ, *Ocenění*, s. 189. Proti tomu se staví J. EMLER, *Kronika*, s. XIX; J. ŠUSTA, ČD II/4, s. 150 aj. Zdeněk Fiala klade jeho úmrtí na počátek šedesátých let 14. století. Z. FIALA, *Předhusitské Čechy*, s. 94.

³⁹³ M. BLÁHOVÁ, *Kroniky*, s. 564.

³⁹⁴ Roku 1343 však Jan IV. z Dražic umírá a František ztratil důvod pokračovat ve svém díle. Záliba v historickém práci ho však ani teď neopustila a rozhodl se v kronice pokračovat. Tuto druhou recenzi kroniky se rozhodl připsat Karlovi IV. Snažil se v ní oslavit panovnický rod Lucemburků a Karlovu vládu. To se mu však příliš nepodařilo a své vyprávění ani nedokázal více soustředit na osobu nebo rod panovníka. Tato druhá recenze končí rokem 1353. M. BLÁHOVÁ, *Kroniky*, s. 565. K tomu srovnej Jiří SPĚVÁČEK, *Karel IV., Život a dílo (1316 – 1378)*, Praha 1980, s. 386.

³⁹⁵ F. PALACKÝ, *Ocenění*, s. 192. Stejně i Šusta, který kronikáře hodnotí slovy „*Byl František sice muž na svou dobu opravdu značného vzdělání a také obratný stilista latinský.*“ Hned dále však pokračuje: „*Ale jeho osobní zájem obracel se spíše k oboru přírodních zjevů, zvláště nebeských, kdežto pro politické události, hlavní náplň dějinného vypravování, neměl tak živelné zvědavosti.*“ J. ŠUSTA, ČD II/4, s. 151. K astronomickým jevům, objevujícím se v kronice, srovnej *František Pražský*, Úvod, s. IX.

³⁹⁶ *František Pražský*, Úvod, s. X. Srovnej J. EMLER, *Kronika*, s. XIX.

³⁹⁷ M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika*, s. 207.

³⁹⁸ M. BLÁHOVÁ, *Kroniky*, s. 566. Podle Jany Zachové jsou na kronice nejcennější vlastní autorovy pasáže týkající se Karla IV. *František Pražský*, Úvod, s. X.

u panovníka, kterému celou práci věnoval, nebo některé jiné okolnosti. Kronika nebyla ve své době asi příliš rozšířena, o čemž svědčí malý počet dochovaných rukopisů.³⁹⁹

O zajetí českého panstva nám František Pražský zanechal pouze jeden krátký odstavec, obsahující jen ty nejzákladnější informace. Josef Šusta ho ani neuvádí ve výčtu kronikářů, který se této události věnovali a zanechali nám o ní zápisy.⁴⁰⁰

Záznam uzavírá kapitolu o návratu Jindřicha Korutanského do Čech a o jeho vládě. Bez přesného časového zařazení (*Et eodem tempore*) zde František Pražský zachytil, že nějací pražští a kutnohorští měšťané (*quidam cives Pragenses et Chutnenses*) vpadli do sedleckého kláštera a zajali (*captivaverunt*) některé urozené z království. Zároveň při tomto činu zabili rychtáře z Kutné Hory a napáchali řadu násilností. Brzy na to se však znesvářili a zajatí šlechtici byli opět osvobozeni. Měšťané díky svému činu utrpěli škodu, ale pro české šlechtice se vše v dobré obrátilo.⁴⁰¹

Záznam Františka Pražského je velice krátký a pro samotné osvětlení celé události i nepotřebný. Nepřináší žádné nové informace k datování, nejmenuje nikoho z měšťanů ani ze zajatých pánů jménem a nenalezneme u něj ani žádné hodnocení či jak celá příhoda dopadla. Zpráva se blíží analistické formě historického sepisování, nebo přesněji může být za analistický zápis přímo považovaná. Zřejmě nejenom tuto část, ale i celou XX. kapitolu týkající se kritiky vlády Jindřicha Korutanského opsál autor ze Zbraslavské kroniky, ovšem nikoliv doslovně. Text výrazně zkrátil⁴⁰² a toto krácení se podepsalo i na odstavci věnovaném zajetí českého panstva v Sedlci.

Kronika česká Přibíka Pulkavy z Radenína

Přibík z Radenína, řečený Pulkava, je v pořadí druhým ze tří kronikářů doby Karla IV., který nám zanechal ve své kronice zprávu o zajetí českého panstva pražským a kutnohorským patriciátem. Pro napsání svého díla byl vybrán samotným Karlem IV.,

³⁹⁹ František Pražský, Úvod, s. VIII - X; M. BLÁHOVÁ, Kroniky, s. 566.

⁴⁰⁰ Jak se zdá, František Pražský celou zprávu pouze opsál ze zbraslavské kroniky. Nutno podotknout, že ji i podstatně zkrátil a zanechal jenom podle něj důležité informace. To mohl být jeden z důvodů, proč ho Šusta pomíjí. Srovnej J. ŠUSTA, ČD II/2, s. 33 – 34, pozn. 1.

⁴⁰¹ František Pražský, s. 52 – 53.

⁴⁰² Srovnej Zbraslavská kronika, kap. LXXVI. a LXXVII., s. 111 – 116.

kterému velmi záleželo na tom, aby jeho potomkům pro příští generace zůstaly zachované dějiny českého státu, zachycující období jeho vlády.⁴⁰³

Přibík byl autor domácího původu a zároveň vzdělaný učitel, který absolvoval artistickou fakultu pražské univerzity.⁴⁰⁴ Mezi lety 1373 až 1378 působil jako školní mistr u kostela sv. Jiljí v Praze. Poslední léta svého života zastával úřad faráře v Chudenicích, kde také roku 1380 zemřel.⁴⁰⁵

Z vlastního Karlova popudu byla provedená široká heuristika, shromážděny české kroniky z klášterních knihoven i z majetku některých šlechticů.⁴⁰⁶ Ty pak byly dány Přibíkovi k dispozici, aby na jejich základě sepsal někdy kolem roku 1374 novou českou kroniku. Spis se stal skutečně oficiální a tentokrát i výslovně státní českou kronikou.⁴⁰⁷

Kronika česká poté byla přeložená z latinského originálu do obou v Čechách běžných jazyků, do češtiny a němčiny, aby pronikla do podvědomí co nejširšího okruhu obyvatel království. Díky tomu se Pulkavův spis stal nejčtenějším českým středověkým historickým spisem.⁴⁰⁸ Svědčí o tom nejenom počet dochovaných rukopisů, ale i skutečnost, že z ní čerpali snad všichni pozdější čeští a také někteří zahraniční autoři píšíci o starších dějinách.⁴⁰⁹

Dílo se nám dochovalo v řadě rukopisů.⁴¹⁰ Vesměs ve všech začíná etymologií jména Slovanů a jejich odchodem od rozestavěné Babylónské věže.⁴¹¹ V jednotlivých rukopisech ale končí různě mezi lety 1307 až 1330. Mezi nimi jsou velké rozdíly ve formulaci, v obsahu a také v počtu použitých pramenů.⁴¹²

⁴⁰³ M. BLÁHOVÁ, *Kroniky*, s. 557. K historiografii v době Karla IV. také J. SPĚVÁČEK, *Karel IV.*, s. 385 an.; a přehledově s uvedením základní literatury L. BOBKOVÁ a M. BARTLOVÁ, *Velké dějiny IV. b*, s. 202 an. K literatuře doby Karla IV. také J. JAKUBEC, *Dějiny literatury I.*, s. 171 an.; s. 183 an.

⁴⁰⁴ Dodnes se vedou spory o autorství kroniky a jakou měrou se na jejím sepsání podílel samotný Karel IV. František Palacký má hlavní zásluhu na tom, že je v současnosti autorství kroniky připisované Pulkavovi. Přestože na počátku své studie označuje autora jako „tak zvaný Pulkava“, dále ho považuje za skladatele původního latinského originálu a také za jeho překladatele do češtiny. F. PALACKÝ, *Ocenění*, s. 217. Proti tomu se staví Josef Emler v úvodu k pátému dílu *Fontes. Přibík Pulkava*, Úvod, s. IV. Bádání o autorovi se prakticky skončilo Palackým a Tomkem. Dnes můžeme říci, že Pulkava byl pravděpodobně vzdělaným duchovním nižšího svěcení, nejspíše příslušníkem drobné šlechty, který se pohyboval v okolí Karla IV. M. BLÁHOVÁ, *Kroniky*, s. 572 - 573.

⁴⁰⁵ *Přibík Pulkava*, Úvod, s. IV.

⁴⁰⁶ F. PALACKÝ, *Kroniky*, s. 218. Přibík při své práci používal téměř všechny dnes známé kroniky, zbraslavskou a dalimilovu kroniku z toho nevyjímaje. *Přibík Pulkava*, Úvod, s. V.

⁴⁰⁷ Všechny události v ní obsažené jsou podřízené oficiální ideologii, zdůvodňující právní nároky a postavení českého státu a panovníka. M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika*, s. 137.

⁴⁰⁸ Tamtéž. Podle Františka Palackého se Karel IV. snažil zpřístupnit kroniku především českým šlechticům, u nichž můžeme jenom těžko předpokládat znalost latiny. F. PALACKÝ, *Ocenění*, s. 217. S tímto názorem souhlasí i Marie Bláhová ve své studii k Pulkavově kronice. M. BLÁHOVÁ, *Kroniky*, s. 577.

⁴⁰⁹ M. BLÁHOVÁ, *Kroniky*, s. 572. K tomu také Josef ŠUSTA, *České dějiny II/4, Karel IV.*, *Za císařskou korunou*, Praha 1948, s. 163 – 164.

⁴¹⁰ K jednotlivým rukopisům kroniky *Přibík Pulkava*, Úvod, s. XIII – XIX.

⁴¹¹ *Přibík Pulkava*, s. 3.

⁴¹² M. BLÁHOVÁ, *Kroniky*, s. 573.

Přes veškerou snahu se však Pulkavovi nepodařilo vytvořit dílo požadované úrovně. Faktograficky není kronika příliš spolehlivá⁴¹³ a svým primitivním slohem a nepříliš pěknou latinou nevyniká ani jako dílo literární. Díky svému způsobu zpracování, přístupnému širokému okruhu čtenářů a posluchačů, a tomu, že se jednalo o dílo oficiálního charakteru, nalezla kronika velký ohlas a ovlivnila nejen středověké kronikářství, ale i pozdější českou historiografii.⁴¹⁴

Zajetí českého panstva vylíčil kronikář na počátku druhé knihy. Nachází se bez přesnějšího datování zahrnuté mezi vyprávění let 1307 až 1310. Jeho záznam celé události je zajímavý z jednoho hlediska. Jako jediný totiž hovoří o tom, že za celou akcí stál Jindřich Korutanský.⁴¹⁵ Podle Přibíka oznámil korutanský vévoda z návodu některých měšťanů Většího Města pražského (*Maioris civitatis Pragensis*) a také z Kutné Hory (*Montis Cuthnis*) slavný královský sněm, který se měl konat v témže městě.⁴¹⁶ Nechal kvůli tomuto sněmu svolat pány z celého Českého království. Ti však po příchodu na sněm byli na radu výše zmíněných měšťanů buď zajatí, nebo dokonce zabití. Celý sněm se skončil „*in confusione et scandalo*.“⁴¹⁷

Zmínění pánové byli držení ve vězení, ale po nějaké době se bez vědomí Jindřicha Korutanského smířili s měšťany a uzavřeli s nimi příbuzenský svazek. Nyní následuje velmi důležitý údaj. Ačkoliv je mezi událostí a dobou sepisování Pulkavovy kroniky prodleva téměř šedesáti let (předpokládáme-li ovšem, že svoji kroniku sepisoval kolem roku 1374, jak již bylo řečeno výše), jako jediný nám zanechal přesnou zprávu, ke kterým sňatkům došlo. Podle kronikáře si pan z Lichtenburka vzal za manželku dceru pražského měšťana Jakuba od Věže.

⁴¹³ Ukázky nepřesností, vyložené chybných vrocení či opakování stejných údajů na dvou různých místech si již povšiml F. PALACKÝ, Ocenění, s. 227 an. Jako faktograficky velmi nespolehlivou označuje kroniku i Josef Emler: „*Ale z dějepisců novějších šáhne k ní zajisté každý jen, kde ho všechny prameny opouštějí, a šáhne k ní jen s největší opatrností, a může se říci, že každý lépe činí, když k ní vůbec co k pramenu nesáhne.*“ Přibík Pulkava, Úvod, s. XIII. Marie Bláhová navrhuje k faktografické stránce kroniky zaujmout kritické stanovisko. Naopak oceňuje její přínos ke studiu ideologie a politiky doby Karla IV., pro něž je podle ní prvořadým pramenem. M. BLÁHOVÁ, Kroniky, s. 580.

⁴¹⁴ Tamtéž, s. 577.

⁴¹⁵ To odmítl již Šusta. Podle něj je Pulkavovo líčení zmatené a nenachází žádnou oporu v jiných dobových pramenech. Navíc pokud by za celou akcí stál Jindřich Korutanský, neopomenul by mu to vytknout Petr Žitavský v soupise jeho hříchů. J. ŠUSTA, Dvě knihy II., s. 25.

⁴¹⁶ Šusta považoval za místo jednání Prahu. Naopak například Bachmann klade sněm do Kutné Hory. J. ŠUSTA, Dvě knihy II., s. 24. Adolf BACHMANN, Geschichte Böhmens I. (bis 1400), Gotha 1899, s. 730. To však nelze s určitostí rozhodnout, protože Pulkavův zápis je nejednoznačný a informace, kde se konal sněm, se může vztahovat na obě města: „*Prefatus eciam Henricus, Carinthie dux induccione quorundam civium Maioris civitatis Pragensis et eciam Montis Cuthnis solemnem regalem curiam in eadem civitate super certo termino celebraturam indixit.*“ „*In eadem civitate*“, „*v témže městě*“, se může vztahovat stejně tak k Praze, jako ke Kutné Hoře. Navíc o jeden odstavec výše kronikář hovoří o nebývalém nárůstu prospěchu a užitku stříbrných dolů v Kutné Hoře, takže je možné, že „*in eadem civitate*“ myslel odkaz právě na toto město. Přibík Pulkava, s. 194.

⁴¹⁷ Přibík Pulkava, s. 194.

Podobně měla být podle autorových slov dcera pana Jindřicha z Lipé dána za manželku synovi Rutharda z Kutné Hory.⁴¹⁸

Pulkava dále tvrdí, že výše zmínění měšťané, kteří se stali příčinou zajetí českých pánů, nyní byli i příčinou jejich osvobození. Díky tomu čeští páni nedůvěřovali korutanskému vévodovi, odmítali se účastnit jím svolaných sněmů a dokonce ho nepokládali za důstojného krále. Od této chvíle se snažili vyhnat ho z Českého království a proto proti němu podněcovali „*sediciones et gwerras fortissimas*.“⁴¹⁹ Touto informací kronikář celou událost zakončil a už se o ní více nezmiňuje.

Přibík Pulkava na celou událost hleděl s téměř šedesátiletým odstupem. Navíc jeho kronika je převážně kompilací starších pramenů. To můžeme vidět i na popisu celé události. Jeho zprávy jsou poněkud zmatené a nekorespondují s žádným ze soudobých pramenů. Starší literatura brala Přibíkovu zprávu k této události jako jedinou věrohodnou,⁴²⁰ ale tento názor je dnes již překonán. Přibík Pulkava psal v době vlády Karla IV. a již si nedokázal představit situaci z počátku století, kdy byly úplně jiné poměry. Za relativně klidné vlády lucemburského panovníka si již nemohl představit rozháranost poměrů v Čechách za Jindřicha Korutanského. V jeho době už nebylo možné, aby příslušníci patriciátu sami od sebe zajali přední úředníky království. Starý patriciát již v této době ztratil svoji dřívější moc a nový pražský patriciát byl královskou mocí mnohem více ovládan, než tomu bylo dříve. Proto uvádí korutanského vévodu chybně jako původce celého zajetí.⁴²¹

Neplachovo Stručné sepsání kroniky české a římské

Oproti české kronice Přibíka Pulkavy z Radenína, zaměřené výhradně na dějiny Českého království, respektive na vylíčení dějin zemí Koruny české, pokusil se opat klášteřa v Opatovicích nad Labem Neplach o zařazení českých dějin do širšího kontextu. Přestože měl

⁴¹⁸ „*Nam barono de Lichtenburk filiam Jacobi de Turri, civis Pragensis, duxit uxorem, et similiter filia baronis Henrici seniores de Lipa filio Ruthardi de Montibus Chutnis matrimonialiter copulari debeat.*“ Přibík Pulkava, s. 194. Zápis o vzájemných sňatcích mezi pány a měšťany nejspíše Pulkava čerpal ze štyrské veršované kroniky nebo z jiného pramene, protože pamětníci celé události už museli být dávno mrtví. Otacher nám zanechal zprávu o sňatku syna Mikuláše Rutharda s dcerou Jindřicha z Lipé, kterou vesměs Přibík potvrzuje. Nově nás informuje o sňatku blíže neurčeného pána z Lichtenburka za dceru Jakuba od Věže.

⁴¹⁹ Přibík Pulkava, s. 194.

⁴²⁰ Například odbornou literaturou často citovaná teze Adolfa Bachmanna, že „*Pulkava ist (in Böhmen) der einzige politische Kopf, der über diese Dinge berichtet.*“ Tentýž autor však hned vzápětí dodává, že nesmíme zapomenout, „*dass er zugleich mit den Augen Kaiser Karls IV. sah.*“ A. BACHMANN, *Geschichte*, s. 730. K tomu J. ŠUSTA, *Dvě knihy II.*, s. 24, pozn. 1.; Václav NOVOTNÝ, *Adolfa Bachmanna Geschichte Böhmens*, ČČH 9, 1903, s. 384.

⁴²¹ Srovnej J. ŠUSTA, *Dvě knihy II.*, s. 24 – 25.

také Neplach blízko ke Karlovu dvoru, nejedná se jako u předchozí kroniky o dílo dvorského dějepisce, ale spíše navazuje na domácí historiografickou tradici domácího prostředí.⁴²²

O jeho životě máme dostatek informací, protože jako jeden z mála středověkých autorů uvádí své základní biografické údaje ve svém díle. Narodil se 23. února 1322 v Hoříněvsi na Hradecku jako syn Pavla z Hoříněvsi, na dvoře starobylém a v domě velmi prostém, jak sám přiznává.⁴²³ Velmi brzo, snad už roku 1328, byl dán na školu do starého benediktinského kláštera v Opatovicích nad Labem.⁴²⁴ Roku 1332 byl přijatý do řádu a o dva roky později již složil jako dvanáctiletý klášterní slib před opatem Hroznatou. Ten jej roku 1340 poslal na studium na proslulou univerzitu v Bologni.⁴²⁵ Jak dlouho pobýval na studiích nevíme, ale roku 1347 prodléval se svým opatem u papežské kurie v Avignonu. Zde obdržel od papeže Klimenta VI. úřad opata v opatovickém klášteře, uvolněný rezignací opata Hroznaty. V Čechách je opět doložený roku 1348. Během svého působení v opatském úřadě se však v klášteře příliš nezdržoval. Získal si zřejmě přízeň Karla IV. a působil v jeho diplomatických službách. Například roku 1353 ho nalézáme v čele poselstva Karla IV. k novému papeži Inocenci VI., aby mu odevzdal pozdravné dopisy k volbě a některé žádosti. Neplach se však nevyskytoval pouze u dvora Karla IV., ale vystupoval i ve službách pražského arcibiskupa Jana Očka z Vlašimi. Například roku 1365 ho doprovázel do Řezna, kde měl arcibiskup jako papežský legát urovnat nějaké spory. Opat Neplach zemřel pravděpodobně v září 1371, kdy o sedm let předešel panovníka, s nímž byla spojená celá jeho dvorská kariéra.⁴²⁶

Podle svých vlastních slov začal opat Neplach psát kroniku „*podle přání bratra Martina, hospodáře kláštera a svého strýce*“, probošta Petra a svého komorníka Jana z Brloha.⁴²⁷ Vzhledem k autorově blízkosti ke Karlu IV. však není vyloučena ani jeho jistá iniciativa nebo pobídka.⁴²⁸ Jak již vyplývá z názvu kroniky – „*Stručné sepsání kroniky české a římské*“⁴²⁹ – jedná se o neveliké nebo krátké (*brevis*) dílo, jehož většinu tvoří analistické záznamy. Základem spisu je Kronika papežů a císařů římských Martina Opavského. Zpočátku Neplach zaznamenával pouze údaje o papežích a císařích, ke kterým připojoval informace o světcích. Od 9. století začal do textu vkládat ještě data vztahující se k českým dějinám.⁴³⁰

⁴²² M. BLÁHOVÁ, *Kroniky*, s. 583.

⁴²³ „... *in antiqua curia et domo valde simplici natus fui.*“ *Neplach*, s. 479.

⁴²⁴ *Neplach*, s. 480.

⁴²⁵ *Tamtéž*, s. 480 – 481.

⁴²⁶ M. BLÁHOVÁ, *Kroniky*, s. 583. K tomu srovnej *Neplach*, Úvod, s. 445 – 446.

⁴²⁷ „... *desiderio fratris Martini, yconomi monasterii et patru mei.*“ *Neplach*, s. 451.

⁴²⁸ J. SPĚVÁČEK, *Karel IV.*, s. 387.

⁴²⁹ „... *brevis compilacio cronice tam Romane quam Bohemice.*“ *Neplach*, s. 452.

⁴³⁰ M. BLÁHOVÁ, *Kroniky*, s. 584. K tomu také J. ŠUSTA, *ČD II/4*, s. 162.

Jako opat benediktýnského kláštera měl zajisté dobrý přístup k pracím starší české historiografie. Své informace čerpal Neplach především z Kosmovy kroniky, z děl jeho pokračovatelů a z některých legend. Ke své práci využil také Staročeskou kroniku tak řečeného Dalimila,⁴³¹ letopis Jindřicha Heimburského a řada zpráv, které uvádí, se shoduje se zbraslavskou kronikou a kronikou Františka Pražského.⁴³²

Velkou část kroniky tvoří kompilace nevalné ceny z jiných pramenů. Z předloh Neplach vybral pouze suché zprávy bez souvislostí, většinou ještě s chybnými daty.⁴³³ Stejně jako kronika Pulkavova má i Stručné sepsání kroniky české a římské největší cenu pro 14. století. Dílo začal opat sepisovat určitě až po roce 1355, protože Karla IV. tituluje vždy a bez výjimky císařem. O papeži Inocenci VI. se zmiňuje ještě jako o žijícím, psal tedy před rokem 1362, kdy papež zemřel. Nejpravděpodobnější datum vzniku kroniky je rok 1360, který si autor vybral i pro ukončení své práce.⁴³⁴

Zajetí českého panstva věnuje Neplach pouhý jeden odstavec. Událost datuje ve shodě se zbraslavskou kronikou do března (*eodem anno sabbato ante dominicam Invocavit*). To odpovídá letopočtu 1310, který kronikář uvádí, neboť v tomto roce opravdu připadla neděle *Invocavit* na 8. března.⁴³⁵

Neplach poté dále pokračuje ve svém zápisu „...*cives Pragenses et Montani quatuor nobiles potenciores de regno ceperunt*.“ Byli to páni „*Reymundum, Henricum de Lypa, Johanem de Stras et Hynconem scolarem*.“⁴³⁶ Můžeme si povšimnout, že kronikář zaznamenal jména čtyř pánů stejně, jako tzv. Dalimil, s tou výjimkou, že ten přesně určil kteří páni byli zajatí v Praze a kteří v Kutné Hoře.⁴³⁷

⁴³¹ Neplach má některé pasáže téměř doslovně shodné se Staročeskou kronikou, hlavně pro druhou polovinu 13. a první dvě desetiletí 14. století. Jiné se shodují formulačně, ale u opatovického opata jsou širší a obsahově bohatší. M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika*, s. 209 an. O podobnosti obou kronik srovnej F. PALACKÝ, *Ocenění*, s. 206 – 207. Podle Emanuely Nohejlové měli zřejmě oba kronikáři společnou předlohu. Jinak podle ní Neplach začal čerpat z Dalimila, když ho opustili pokračovatelé Kosmovi. Emanuela NOHEJLOVÁ, *Příběhy kláštera opatovického*, Praha 1925, s. 96 – 97. Ještě dál šel Miroslav Jeřábek, který se dokonce pokusil o rekonstrukci této původní neznámé předlohy na základě shody textu v obou kronikách. Podle jeho názoru mladší Neplach čerpal ze staršího Dalimila. Miroslav JEŘÁBEK, *Rozbor kroniky Dalimilovy*, ČČH 10, 1904, s. 300 an.

⁴³² M. BLÁHOVÁ, *Kroniky*, s. 584. K pramenům, které Neplach používal při své práci, také E. NOHEJLOVÁ, *Příběhy*, s. 93 an.; a Miroslav JEŘÁBEK, *Kronika Neplachova*, ČČM 76, 1902, s. 498 – 507.

⁴³³ To je nejspíše způsobené tím, že si Neplach nechal pouze od různých pisarů pořídit jen některé výpisky, sahající až do sklonku vlády Jana Lucemburského. Jednotliví pisarí poté opisovali své předlohy nedbale a nestejně důkladně. Teprve o Karlu IV. psal zřejmě kronikář sám. M. JEŘÁBEK, *Kronika Neplachova*, s. 507 – 508.

⁴³⁴ M. BLÁHOVÁ, *Kroniky*, s. 584 – 585. Stejně datuje čas sepsání kroniky také Josef Emler v předmluvě k edici Neplachovy kroniky, *Neplach*, Úvod, s. 446. Sepsání kroniky mezi léta 1355 až 1365 klade také E. NOHEJLOVÁ, *Příběhy*, s. 93.

⁴³⁵ *Neplach*, s. 479. G. FRIEDRICH, *Rukověť*, s. 187.

⁴³⁶ *Neplach*, s. 479.

⁴³⁷ *Dalimil*, s. 501, verš 98/31 – 32. K tomu také M. BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika*, s. 218.

Dále autor pokračuje zmatenou a do pasáže se nehodící zprávou o zavraždění Fridricha ze Šumberka. Po ní se opět vrací k důsledkům zajetí. Praha byla podle opatovického opata obsazena těmito urozenými pány a měšťané, kteří zavinili jejich zajetí, byli vyhnáni. Kutnohorské, tedy Rutharda (*Ruthardus*) a Peregrina (*Peregrinus*), chytil pán Jindřich z Lipé a pokořil je (*humiliati sunt*).⁴³⁸ Celý odstavec uzavírá opět zmatečně a špatně vložená zpráva o smrti římského krále Albrechta († 1308).⁴³⁹

Neplachově zmatené zprávě nemůžeme přiřítat příliš velký význam. Stejně jako u následujícího je zajímavé jeho datování celé události. Nápadná je podobnost Neplachova zápisu se Staročeskou kronikou tak řečeného Dalimila, ale také s posledním kronikářem, který nám zanechal informaci o zajetí českého panstva – tzv. Benešem Minoritou.

Kronika tak řečeného Beneše Minority

Kronika tak řečeného Beneše Minority je nejmladší z velkých sepsání českých středověkých dějin. Tato kronika nemá pouze jednoho autora, ale na jejím napsání se podílelo více lidí, kteří čerpali z různých českých středověkých pramenů.⁴⁴⁰

Kronika formou analistických záznamů zachycuje české dějiny od nejstarší doby, zhruba od roku 894, do sklonku 15. století. Poslední dochovaný zápis kroniky pochází z 6. července 1492.⁴⁴¹

Kronika je rozdělena do několika částí. První část zahrnuje zápisy od nejstarších dob do roku 1193. Neznámí autoři zde vycházeli z Kosmovy Kroniky Čechů, Pražských a Českých letopisů, Sázavské kroniky, Opatovických a Hradeckých letopisů, kronik Jarlocha Vincecia a řady dalších narativních pramenů české provenience. Pro nás však bude mnohem

⁴³⁸ Na tomto místě zachytil Neplach některé informace, které nenajdeme u tzv. Dalimila, ani u jiných souvěkých kronikářů. M. JERÁBEK, *Kronika Neplachova*, s. 502. Jedná se především o obsazení Prahy urozenými pány a vyhnání několika měšťanů. Mezi ně patří pokoření Peregrina Puše Jindřichem z Lipé. Jako velmi zajímavý se jeví fakt, že současní kronikáři – Petr Žitavský a tzv. Dalimil – nám o důsledcích celé akce nechali pouze velmi málo neurčitých zpráv. Více informací o vyvrcholení celého sporu nacházíme až u pozdějších autorů, jako je například Neplach, i když celkově jeho zápis vypadá zmateně a nepravděpodobně.

⁴³⁹ *Neplach*, s. 479.

⁴⁴⁰ *Beneš Minorita*, s. 323 an. Ke kronice také Josef EMLER, heslo „Beneš Minorita“, in: Ottův slovník naučný III., s. 747 – 748; Ladislav DUŠEK, *Kronika tzv. Beneše Minority a její pokračování*, rukopis; Týž, *Kronika tzv. Beneše Minority a její pokračování*, *Minulostí Západočeského kraje* 26, 1990, s. 7 – 113. Josef Šusta se domnívá, že pro třinácté století přináší řadu věrohodných informací. J. ŠUSTA, *ČD I.*, s. 202 – 203.

⁴⁴¹ *Beneš Minorita*, s. 428.

důležitější druhá část kroniky, zahrnující období mezi lety 1193 – 1361, tedy dobu, ve které došlo k zajetí českých pánů v Sedleckém klášteře a v Praze.⁴⁴²

Přestože se jedná o nejmladší kroniku a tudíž i kroniku časově nejvíce vzdálenou naší události, obsahuje poměrně přesné údaje. Část kompilace z let 1306 – 1310 svým jednotným charakterem působí dojmem, že je dílem jediného autora. Podle spolehlivých časových údajů lze usuzovat, že autor psal pouze s malým časovým odstupem od událostí. Jelikož se však jedná o svod analistických záznamů, je celá událost zachycena pouze v několika odstavcích.⁴⁴³

Neznámý autor nám k 15. únoru roku 1309 zanechal zápis: „*Ipse anno sabbato ante dominicam Invocavit cives Pragenses caeperunt potiores quatuor nobiles de regno, scilicet Heinricum de Lyppa, Joannem de Wartenberg, Remundum et Hynkom Scholare.*“⁴⁴⁴ Z této zprávy lze vyčíst několik zajímavých informací. Zaprvé datování u tzv. Beneše Minority se shoduje s Otacherem a Neplachem a na základě shody těchto tří pramenů se 15. únor považuje za den, ve kterém byli zajatí čeští páni.⁴⁴⁵ Za druhé kronikář nerozlišuje, zda zajetí provedli pražští nebo kutnohorští měšťané a kde byla celá akce provedená. Celý záznam svojí formou a stručností odpovídá analistickému zápisu. Zajímavé je označení Hynka z Dubé přídomkem „Žák“ (*Scholaris*), které nalézáme pouze v jediném dalším záznamu – v pozdním překladu Staročeské kroniky tzv. Dalimila z poloviny 15. století.

Další zápis tzv. Beneš Minorita datuje 24. červnem roku 1309: „*Item Pragensis civitas ante festum Ioannis Baptistae propter illos nobiles, qui captivi fuerunt, vallata fuit et tunc exiit de civitate congregatio Volflini.*“⁴⁴⁶ Z tohoto zápisu jasně vyplývá, že Jindřichovi z Lipé se podařilo pomstít na původcích svého zajetí. Někdy před svátkem sv. Jana Křtitele sebral vojenskou hotovost, vtrhnul do Prahy a z jejich zdí vyhnal všechny patricije, podílející se na celé akci. Podle kronikáře museli z Prahy uprchnout všichni Welflovci.⁴⁴⁷ Potrestaní však byli i stoupenci pražských měšťanů z řad kutnohorského patriciátu. O tom vypovídá hned následující zápis, vročený bez přesnějšího data do roku 1309 a umístěný hned pod předchozí zprávu, který zní: „*Item Henricus de Lippa caepit montanos et humiliavit Peregrinum, qui ista*

⁴⁴² Tamtéž, s. 324 – 325. Třetí část obsahuje několik shodných pasáží s rukopisem X Starých letopisů českých. Petr ČORNEJ, *Rozhled, názory a postoje husitské inteligence v zrcadle dějepísectví 15. století*, Praha 1986, s. 24. Autorem této části byl zajisté některý novoměstský měšťan. Tamtéž, s. 25.

⁴⁴³ Ladislav Dušek se ve svém rozboru kroniky domnívá, že autor této části byl také pravděpodobně kompilátorem celé nejstarší části textu. L. DUŠEK, *Kronika*, s. 73.

⁴⁴⁴ *Beneš Minorita*, s. 376.

⁴⁴⁵ Viz s. 58, pozn. 248.

⁴⁴⁶ *Beneš Minorita*, s. 377.

⁴⁴⁷ Jednalo se o Jakuba, syna Wolflinova, jeho bratry a Mikuláše Thusintmarka. Měšťan Wolfram se mohl vrátit do Prahy. *Zbraslavská kronika*, s. 131. K tomu také J. ŠUSTA, *Dvě knihy II.*, s. 29.

*comportaverat.*⁴⁴⁸ K jakému „*humilitavit*“ (ponížení) Peregrina Puše došlo nevíme, ale převrat v Kutné Hoře zaznamenal zbraslavský kronikář. Z města museli uprchnout Ruthardovci a Peregrin Puš.⁴⁴⁹

Více zpráv o dané události nám tzv. Beneš Minorita nezanechal. Význam těchto pozdních třech analistických záznamů spočívá především v datování, které je u tohoto kronikáře poměrně přesné. Navíc pouze na základě jeho údaje o vyhnání patricijů z Prahy si můžeme udělat alespoň rámcovou časovou představu, kdy došlo k vyrovnání zajatých pánů s měšťany, kteří se podíleli na jejich zajetí.

⁴⁴⁸ *Beneš Minorita*, s. 377.

⁴⁴⁹ *Zbraslavská kronika*, s. 157 – 158.

VI. Patriciát v prvním desetiletí vlády Jana Lucemburského

Po královské korunovaci Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny roku 1311, mohl mladý Lucemburk za pomoci svých především zahraničních rádců přistoupit k obnově království. Zformulování a přijetí základních zemských práv se stalo prvním krokem k zahájení skutečné vlády.⁴⁵⁰ Král Jan od počátku své vlády prováděl důslednou pacifikační politiku v rámci Českého království. Navštěvoval jednotlivá města, urovnával spory a ničil sídla loupeživých šlechticů.⁴⁵¹

Jiří Spěváček hovoří v souvislosti s vládou Jana Lucemburského v Čechách o výrazné mocenské převaze české šlechty v reprezentaci státní moci, která přispěla především k vyloučení partnerství měst, a tím zbrzdila velmi podstatně vývoj monarchie k její pokročilejší formě, ke stavovské monarchii. Navíc rozštěpení vládnoucí šlechty vedlo k antagonismu šlechtické a panovnické moci, který oslaboval stát jako celek.⁴⁵²

Mladý český král však hned od počátku své vlády královská města podporoval. Po dobytí Prahy roku 1310 potvrdil městům všechna privilegia, která jim udělil Jindřich Korutanský. Janův postoj byl zřejmě ovlivněný osobou mohučského arcibiskupa Petra z Aspeltu, který jako dlouholetý kancléř Václava II. dobře věděl o prospěchu, jaký plyne králi formou úvěrů od bohatých příslušníků patriciátu. Poručenská vláda mohučského arcibiskupa a Bertholda z Henneberka sice od počátku vymáhala na městech časté a vysoké dávky, ale na druhou stranu se dokázala zastat měšťanů ve sporech s předními zemskými velmoži.⁴⁵³

Roku 1312 totiž vypuknul prudký spor mezi bohatou patricijskou rodinou Pušovců a pány z Potštejna. O roztržce nás neinformuje žádný soudobý narativní pramen. Dovídáme se o ní pouze z rozsudcové listiny, kde se objevují pouze jednotlivé nářázky, týkající se celé kauzy.⁴⁵⁴ Nevíme ani přesný důvod a příčiny sváru. Josef Šusta vyslovil domněnku, že počátek celého sporu lze vidět v držení hradu Litice Peregrinem Pušem, který těsně sousedil s panstvím pánů z Potštejna a někdy po roce 1300 přešel koupí nebo zástavou z rukou pánů z Potštejna v držení právě bohatého kutnohorského patricije.⁴⁵⁵ V důsledku sousedské zášti potom našel smrt pan Procek z Potštejna. Smrt otce se rozhodl pomstít jeho syn Mikuláš. V Praze si se dvěma sluhy Gerhardem a Blahutem i se šlechtickým pomocníkem Oldřichem

⁴⁵⁰ L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny IV.*, s. 31.

⁴⁵¹ *Zbraslavská kronika*, s. 175 an.

⁴⁵² J. SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský*, s. 158.

⁴⁵³ J. ŠUSTA, *Dvě knihy II.*, s. 212 – 213; *Týž, ČD II/2*, s. 217.

⁴⁵⁴ *RBM II*, č. 70, s. 29 – 31.

⁴⁵⁵ J. ŠUSTA, *Dvě knihy II.*, s. 213. K celé události také *Týž, ČD II/2*, s. 218 – 220.

z Brandýsa počkal na Peregrina Puše, kterého společně ze zálohy přepadli a zabili. Vše se odehrálo úkladně a se zřejmým porušením královského míru. Vzápětí byli všichni vražedníci chyceni královskými biřici a dáni do vězení na Pražském hradě. Uvězněním Mikuláše z Potštejna však celý spor neskončil. Od krevní msty neupustil Mikulášův bratr Půta, který s celým rodem Drslaviců v čele s Břetislavem z Ryžberka nadále pokračoval v boji proti Pušovcům (*Incklinum, filium fratris dicti Peregrini, Pussonem cum filiis, Nycolaum et Frenclinum*). Ti byli podporováni spřízněnými patricijskými rody z Kutné Hory a Prahy. Byli to především Klaricové (*Nycolaum, Petrum et Andream, filios Clarici et ipsum Claricium*), Olbramovci (*Wolframum cum filiis, videlicet Meynhardo, Bohuslao, Cunradum*), Pertold Pirkner (*Bertholdum Pirknerum*), bratři Purchartovi (*Hermannum, Nycolaum, Cunradum et Nyklinum Burchardi*), Jindřich od Kamene se svými syny (*Heynricum de Lapide cum filiis*) a Bernard Niger (*Bernhardum Nigrum*). Mimo měšťanů se na straně Pušů objevují také dva drobní šlechtici, Mikuláš „*de Kocz*“ a Mikuláš ze Kšel, zřejmě leník Jindřicha Puše. Na závěr výčtu spojenců Pušovců se objevují „*famulos quondam dicti Peregrini*“.⁴⁵⁶

Na měšťanské straně tedy můžeme vidět výkvět předních patricijských rodin. V listině můžeme napočítat celkem 23 vyjmenovaných měšťanů, kdy pouze synové Jindřicha od Kamene nejsou v listině uvedeni jménem a nelze přesně určit, kolik jich mohlo být.⁴⁵⁷ Každopádně vidíme, že všichni Peregrinovi „...*affines, consangwineos et amicos eius*“ představovali značnou vojenskou sílu. K nim totiž musíme ještě připočítat výše zmíněné „*famulos*“.⁴⁵⁸

⁴⁵⁶ RBM III, č. 70, s. 29. Mikuláše ze Kšel uvádí jako leníka Jindřicha Puše J. ŠUSTA, Dvě knihy II., s. 213.

⁴⁵⁷ Tomek se domníval, že Jindřich od Kamene měl dva syny, Elblina a Wolflina. V. V. TOMEK, Dějepis I., s. 304.

⁴⁵⁸ Můžeme se pouze dohadovat, kdo byli tito nejmenovaní „*famulos*“, (služebníci; překlad tohoto slova ale znamená také tovaryš) a jaký byl jejich skutečný počet. K výrazu „*famulus*“ F. GRAUS, Městská chudina, s. 46 an., s. 58. V jednom z privilegií Václava II. pro staroměstské měšťany se objevují „*famulatis baronis*“, ve smyslu příslušníků šlechtické družiny. CIM I, č. 6, s. 13 – 15. O patricijské klientele v královských městech máme dochované pouze torzovité zprávy, které se dají vztáhnout prakticky pouze na pražské souměstí a Kutnou Horu. Odpovídá tomu i zájem odborné literatury, kdy se tomuto tématu věnoval pouze František Graus a Jaroslav Mezník. Graus se zaměřil na sebrání několika zmínek o osobách označovaných v pramenech jako „*clientes*“. Podle jeho závěru toto slovo označuje lidi v jakékoliv závislosti od drobné šlechty po sluhy. F. GRAUS, Městská chudina, s. 47, s. 59. Pro raný středověk srovnej S. ZAHÁNĚL, Jak vznikla staročeská šlechta, s. 96 an. Mezník se domníval, že z důvodu doposud primitivní a nedostatečně zorganizované městské správy nezbyvala některým chudším obyvatelům jiná cesta pro zaručení své bezpečnosti, než se svěřit do ochrany některého mocného měšťana. Cena za tuto ochranu byla poměrně velká. Musel se svému patronovi zavázat, že se stane jeho klientem a že se zbraní v ruce bude ochoten posílit tlupu v bojích proti jeho městským a vnějším nepřítelům. „Ochráncem“ chudého měšťana se stával ten patricij, který vlastnil na jeho domě rentu. V Praze byl tento jev roku 1287 výslovně zakázán králem Václavem II. „*Statuimus etiam quod nullus Civis aliquem proscriptum aut famulum qui Muntleyt (Mundelvelt vulgaliter) dicitur in ipsa Civitate Pragensi fovere audeat vel tenere*.“ V této listině jsou výslovně zmíněni „*famulus*“, kteří bývají označováni také jako „*muntleyt*“. RBM II, č. 1418, s. 610 – 612; *Das altprager Stadtrecht aus dem 14. Jahrhundert*, Hrsg. von Emil Franz RÖSSLER, Prag 1845, s. 169. Tento nešvar ale trval i nadále, protože zákaz musel být znovu dvakrát opakován roku 1335. V obou případech zapovězení pocházelo od pražského rychtáře a přísežníků, „*gesetz des richters und*

Josef Šusta charakterizuje přední měšťany na přelomu 13. a 14. století ještě jako prudkou společnost, libující si v rytířském boji. Zámožné obchodníky označuje za dobrodruhy, odvážně se deroucí do neklidných oblastí a „v tvrdé době tvrdě si vedoucí.“⁴⁵⁹ Pokud je jeho charakteristika správná, nemůžeme se divit, že přední měšťané neváhají v případě ohrožení bránit svoje zájmy nebo čest i se zbraní v ruce. Třeba i proti tak mocnému rozrodu, jakým byli v této době Drslavici.

Drobná válka způsobovala škody na obou stranách, ale nejvíce trpěl od šlechtických opovědníků pražský obchod. Šlechtici Křesislavovi ze Žampachu se například podařilo zajmout Mikuláše a Konráda Purkhartova, spolu s Petrem Klaricem a Mikulášem ze Kšel.⁴⁶⁰

Nakonec se museli do celého sporu vložit královi poručníci a v dubnu 1312 se obě strany zavázaly poddat se rozhodčímu výroku čtyř cizích hrabat, Bertholda z Henneberka,

der schöffen von Prag“. První zákaz se přímo týkal těch, kteří „cum armis currunt ad conflictum de die vel de nocte“. Výslovně se zde pod pokutou zakazuje nosit jakoukoliv zbroj nebo využívat služeb vlastních lidí proti rychtáři nebo jeho pomocníkům. RBM IV, č. 151, s. 57. Ve druhém případě rychtář a přísední výslovně zakazovali držení „sonntagsknechten“ a jiných domácích nebo spřízněných lidí (*hausleute, anverwandten*) před soudem. Celé nařízení neslo název „De familiaribus festivalibus“ a již samotné pojmenování nenechá nikoho na pochybách o tom, kdo zřejmě byli oni „famulos quondam dicti Peregrini“. Jednalo se právě o tyto bezejmenné jednotlivce pocházející z Prahy, proti kterým brojí rychtář a městská rada. RBM IV, č. 166, s. 64 – 65. *Das altprager Stadtrecht*, č. 42, s. 29 – 30. Mezník argumentuje tím, že je vyloučeno, aby se patricij Wolfram, „civis virilis et potens“, zmocnil roku 1309 rozsáhlého areálu křížovnického kláštera pouze pomocí členů svého rodu a jejich čeledi. Srovnej *Zbraslavská kronika*, s. 131. Podle jeho názoru lze říci, že se méně zámožní obyvatelé Starého Města dělili na skupinu lidí, kteří byli klienti jednotlivých patricijských rodů. J. MEZNÍK, Praha, s. 26 – 27. Zamyslíme-li se nad Mezníkovými závěry, zarazí nás jedna věc. Mohl by být pro patricije v boji něco platný chudý švec nebo jiný řemeslník, který se celý život věnoval pouze svému řemeslu a s válčením nebo v zacházení se zbraní nemá prakticky žádné zkušenosti? Například přední pražský měšťan Menhart Welfovic (*Meynhard, filium quondam Welfini*) povolil svému sousedovi krejčířovi Baierovi (*C. sartor Babarus*) postavit na svém městišti dům. Ten se mu na oplátku zavázal zhotovit veškerý potřebný oděv pro celou Meinhardovu „familiam“. Po krejčířově smrti mohla vdova celý dům prodat, ale prodávající právo zůstalo v rukou Welfovice a jeho rodiny. *St. Pauler Formular*, č. 6, s. 29. Domnívám se, že ne všichni klienti mohli bohatému patricijovi posloužit v ozbrojeném střetu, o jakém slyšíme právě roku 1312 v souvislosti s válkou s rodem Drslaviců. Problém měšťanské klientely je velmi složitý a při jeho studiu narážíme na nedostatek pramenů. Roušku problému poodhaluje Teigeho práce, věnující se přijímání nových měšťanů do Starého Města pražského. Zde můžeme mezi lety 1324 až 1350 nalézt řadu dokladů závislosti nově přijatých měšťanů na ve městě již usazeném patricijovi. Například roku 1327 se novým měšťanem stal „*Christophorus de Ypra*“. Za něj se zaručil patricij Jindřich Dětrichovic (*Heinricus Theoderici*), snad z rodu Welfoviců. Na oplátku mu musel být Christophorus svému „patronovi“ po tři roky věrný. Josef TEIGE, Seznamy měšťanů pražských I., Staré Město (1324 – 1350), Almanach král. Hlavního města Prahy 4 – 5, Praha 1901 – 1902, s. 239. Svoji „závislost“ nebo „vděčnost“ na svém pánovi mohli projevit i jinak, například zhotovením oblečení pro celou pánovu rodinu. Na základě dochovaných pramenů je velmi těžké pokusit se odhadnout počet šlechtické družiny, natož tlupy některého měšťana. Musíme se spokojit pouze se závěrem, že její počet mohl být na danou dobu značný a zřejmě se vyrovnal i kdejaké šlechtické družině. Nasvědčuje tomu několik výše zmíněných případů. Vražda pana Zbyslava z Třebouně měšťany Reichardem a Wolframem, stejně tak jako zajetí českých pánů v Sedlci a Praze. V říšských městech se tito klienti nazývali „*Muntmannen*“. Byli to samostatní, většinou svobodní lidé, kteří pocházeli z nižších vrstev. Často byli vojenského charakteru, ale mohli bohatým patricijům vykonávat různé jiné služby. Měšťané si díky nim například vylepšovali lepší politické postavení ve městě. Některým městům, kde nebylo tak silné postavení patricijů, se podařilo institut „muntmanů“ odstranit (ve Vidni, Augšpurku nebo v Řezně). H. PLANITZ, *Die deutsche Stadt*, s. 268 – 269. K tomu také Tomáš BOROVSÝ, Měšťan, in: *Člověk českého středověku*, Ed. Martin NODL a František ŠMAHEL, Praha 2002, s. 399.

⁴⁵⁹ J. ŠUSTA, *Dvě knihy I.*, s. 65 – 66.

⁴⁶⁰ RBM III, č. 70, s. 30.

Jindřicha z Weilnau, Albrechta z Hohenlohe a Filipa z Falkenštejna. Ti celý spor ukončili rozsudkem, který byl nepříznivý urozenému vrahovi a čestné zadostiučinění dával měšťanské straně. Obě strany měly upustit od další zášti a do budoucnosti už si neměly nikdy vyčítat smrt Peregrina a Procka z Potštejna. Pan Mikuláš z Potštejna mohl opustit královské vězení, ale za velice krutých podmínek. Musel na smíření své viny vykonat bezodkladně pouť k apoštolským hrobům Petra a Pavla do Říma. Oldřich z Brandýsa se měl ještě toho samého roku vydat na pouť až k sv. Jakubu do Compostelly a Mikulášovi sluhové Gerhard a Blahuta do Cách. Navíc musel Mikuláš získat bratrství třiceti klášterů a v každém z nich zaplatit po tisíci mších za Peregrinovu duši. V chrámu Panny Marie před Týnem měl opatřit střídníka, který by denně sloužil mši za zavražděného měšťana. Za tím samým účelem musel darovat klášteru sv. Jakuba na Starém Městě deset hřiven stříbra. Poslední úkol, kterým měl smýt svoji viny, byl pro šlechtického viníka obzvláště pokořující. Po návratu z poutě do Říma dostal za úkol projít v kajícím průvodu od kláštera sv. Klimenta až k domu Anežky, vdovy zavražděného Peregrina a zaplatit jí odškodné 1 500 hřiven stříbra. Jeho spojencům a přátelům bylo uloženo, aby se s měšťany vyrovnali za škody jim způsobené.⁴⁶¹

Tyto podmínky byly tak kruté, že nikdo z arbitřů nevěřil, že by je Mikuláš z Potštejna a jeho přátelé chtěli dobrovolně vykonat. Proto měla šlechtická skupina nejdříve odevzdat několik rukojmí, kteří se přímo neangažovali v bojích. Byli to páni z předních zemských rodů. Z rodu Ronovců se rukojmími stali Albrecht a Půta z Frýdlantu spolu s Hynkem Krušinou z Lichtenburka, z Drslaviců pan Jan z Dobrušky a Vilém z Herštejna, z Kouniců Arnošt z Talmberka a Boleslav ze Smečna, z Benešoviců pak Tobiáš z Bechyně, dále Vilém z Pernštejna a někteří další.⁴⁶²

V pozadí stojící Jindřich z Lipé využil tohoto rozsudku, ostře se dotýkajícího rodu Drslaviců a cti celé panské skupiny, k zesílené agitace směřující proti německým rádcům Jana Lucemburského. Ta přinesla ovoce na jaře roku 1315, kdy jednotní čeští šlechtici donutili krále, aby své cizí rádce poslal domů.⁴⁶³

Podíváme-li se na rozsudek očima angažovaných patricijů, mohli být tito více než spokojeni. Protože neznáme přesnou příčinu vypuknutí sporu, nelze hodnotit, zda byl či nebyl daný rozsudek spravedlivý. Nejbohatší patricijové však dostali příslibenou nejenom finanční

⁴⁶¹ RBM III, č. 70, s. 30 – 31. J. ŠUSTA, České dějiny II., s. 213 – 214.

⁴⁶² Všichni rukojmí se zaručili osobním ležením v Praze za vyplnění podmínek pana Mikuláše a jeho rodu. Dále dali měšťanské straně právo v případě nevyplacení pokuty zatížit jejich vlastní statky zemským právem. Dokonce se zavázali k osobní válečné pomoci, pokud by Potštejnští chtěli tomuto rozsudku odporovat. J. ŠUSTA, Dvě knihy II., s. 215. K seznamu rukojmích také J. URBAN, Lichtenburkové, s. 208.

⁴⁶³ J. ŠUSTA, Dvě knihy II., s. 216 an.; Týž, ČD II/2, s. 220 an. K tomu také L. BOBKOVÁ, Velké dějiny IV. a, s. 54 an.

satisfakci za utržené škody, ale mnohem důležitější pro ně muselo být zadostiučinění morální a prestižní. Ti, o kterých dobové kronikářské zprávy mluví pouze jako o „chlapech“, se dokázali se zbraní v ruce postavit jednomu z předních panských rodů a přestože se Peregrin Puš dopustil vraždy Procka z Potštejna, za což sám zaplatil životem, patricijové vlastně nedostali žádný trest a nemuseli vyplácet ani žádné odškodné protivné straně. Zajetí českého panstva v Sedlci a Kutné Hoře vyvolalo v Čechách velké pozdvižení ve šlechtické obci. O tři roky později, kdy další patricij vztáhne ruku na urozeného pána a navíc se postaví panské koalici na odpor se svými přáteli, už tento skutek nikoho nepřekvapí. Zarážející byl zajisté krutý rozsudek pro pány z Potštejna a jejich pomocníky, ale vlna šlechtické nevole se zdvihla ne už proti patricijům samotným, ale proti cizím arbitrům, kteří i pod vlivem této události museli České království za tři roky opustit.

Janova vláda byla příslušníkům měst příznivě nakloněná. To se projevovalo především udělováním nebo potvrzováním různých privilegií.⁴⁶⁴ V létě 1312 se brněnští měšťané účastnili Janova tažení proti nepokojným šlechticům. Jako vděk obdrželi 29. srpna od krále první privilegium, ve kterém jim Jan potvrzoval všechny svobody, udělené městu Rudolfem Habsburským. Měšťané také krále podpořili na jeho tažení roku 1315 proti Matúši Čákovi Trenčanskému, především zásobováním vojska potravinami a válečným materiálem.⁴⁶⁵ Dále roku 1315 během svého pobytu na Moravě například udělil olomouckým měšťanům mýto. O dva dny později potvrdil městu Uherské Hradiště vlastnictví třech vesnic a podřídil je společně s městečkem Velehradem právu Uherského Hradiště.⁴⁶⁶ Roku 1317 potvrdil měšťanům Žatce privilegium Přemysla Otakara II. a lounským měšťanům udělil osvobození od daní na šest let, aby měli dostatek prostředků na opevnění města.⁴⁶⁷ Roku 1316 potvrdil za podporu a finanční pomoc v době povstání Ronovců městu Pražskému všechny výsady a svobody, jež mu udělili předešlí králové. Zároveň v tomto listě projevuje měšťanům svoji

⁴⁶⁴ To neplatilo pouze pro města, ale Jan vycházel vstříc také jednotlivcům. Roku 1315 povolil měšťanům Konrádovi od Kamene (*Chunradus de Lapide*) a Lusovi z Krásné Hory (*Luso de Pulcro Monte*) zřítit v lokalitě Staré hory u Jihlavy důl na stříbrnou rudu. RBM III, č. 252, s. 104.

⁴⁶⁵ Podobně panovníkovi brněnští měšťané pomohli roku 1316 při vzpouře Ronovců, kdy se Brno stalo hlavním panovníkovým verbovacím místem. Bethold BRETHOLZ, *Geschichte der Stadt Brünn I. (bis 1411)*, Brünn 1911, s. 97 – 98.

⁴⁶⁶ RBM III, č. 244, s. 101; č. 245, s. 101. Podobnou podporu projevovat Jan Lucemburský také Brnu. Od konce 13. století lze označit za hlavní znak poměru patriciátu tohoto města k panovníkovi spojenectví, které se projevovalo poslušností předních měšťanů k Janovi a podporou těchto panovníkem. Patriciát poskytoval králi pomoc hospodářskou a vojenskou. Za tyto služby Brno dostalo během první poloviny 14. století řadu cenných privilegií týkajících se obchodu, patricijských majetků na venkově, držení městských majetků a v provozování výnosného obchodu se sukrem. J. MEZNÍK, *Brněnský patriciát*, s. 320.

⁴⁶⁷ RBM III, č. 403, s. 162; č. 404, s. 162.

vděčnost.⁴⁶⁸ V dubnu toho samého roku král dává měšťanům Starého Města pražského výsady týkající se plavení dřeva po Vltavě.⁴⁶⁹

Jan Lucemburský také dokázal ocenit půjčky, které mu měšťané poskytli. Například roku 1318 osvobozuje pražské měšťany od placení berní na dvě léta a zároveň jim v tom samém listu postupuje vybírání cla z věcí přivážených do města. Důvodem byl měšťanský dar 500 a půjčka 2 500 kop grošů českých na nedávnou válku.⁴⁷⁰ Další Janovo privilegium vydané výslovně pro „*fideles nostri cives Maioris civitatis nostre Pragensis*“, potvrzovalo těmto stará práva pražských Němců, jež jim naposledy schválil a slíbil Přemysl Otakar II. Král se navíc zavázal, že chce šlechtice i každého jiného, kdo měšťanům vydali dlužní úpisy, donutit k jejich splacení.⁴⁷¹

Král totiž vedl finančně velmi náročnou politiku. Zdaleka tolik výdajů již nešlo na královský dvůr, protože ten v pravém slova smyslu za vlády Jana Lucemburského nikdy nevzniknul. Mladý Lucemburk prakticky v Čechách neměl žádný vlastní majetek a nemohl se spolehnout ani na podporu domácí šlechty. Nezbyvalo mu nic jiného, než si zvat pomoc z ciziny. V srpnu roku 1316 se Jan v jedné listině vyrovnal s pohledávkami svého strýce Balduina Lucemburského, který mu během Ronovské vzpoury přivedl na pomoc 400 ozbrojených mužů.⁴⁷² Zde vidíme, jak nákladná byla tato pomoc. Král potvrdil strýci dluh ve výši 12 000 kop pražských grošů a rozhodl, aby Balduin týdně dostával jedno sto hřiven stříbra z kutnohorských dolů.⁴⁷³

Největší zátěž finančních nároků krále nesla tradičně Praha a královská města spolu s kláštery.⁴⁷⁴ Především pražskému souměstí se snažil Jan ulehčit jeho situaci tím, že ho listinou z července 1318 osvobodil od placení berně na dva roky. V listině je přímo poukázáno na to, aby se město mohlo alespoň poněkud zotavit z hospodářských důsledků války krále s českou šlechtou.⁴⁷⁵

⁴⁶⁸ CIM I, č. 9, s. 21 – 22.

⁴⁶⁹ Kromě dalších výsad nesměl žádný plavec, který přijel do města se stavebním dřívím, prodat je za první tři dni po svém příjezdu nikomu jinému, než pražskému měšťanu. CIM I, č. 10, s. 22 – 24. Český překlad téhož CIM I, č. 10, s. 24 – 25. V další listině z roku 1325 potvrdil Starému městu sklad dříví v Podskalí s tou výsadou, že každý plavec byl povinen dříví plavené po Vltavě vytáhnout na břeh. Kromě toho ustanovil, že pražští měšťané neměli být potahováni k cizím soudům, ale ve světských věcech měli zodpovídat pouze městskému rychtáři a v církevních biskupovi. CIM I, č. 13, s. 28 – 29.

⁴⁷⁰ CIM I, č. 11, s. 26.

⁴⁷¹ CIM I, č. 12, s. 27 - 28.

⁴⁷² Zbraslavská kronika, s. 230.

⁴⁷³ RBM III, č. 331, s. 134. O dalších Janových finančních opatřeních v této době J. SPĚVÁČEK, Jan Lucemburský, s. 243 – 244.

⁴⁷⁴ Srovnej Zbraslavská kronika, s. 252.

⁴⁷⁵ RBM III, č. 452, s. 185 – 186.

Ta dopadla ve prospěch panské kotérie vedené Jindřichem z Lipé, který se opět stal předním mužem království a především se vrátil do úřadu královského podkomořího a opět ovládl finanční politiku v Čechách. Pán z Lipé tedy mohl více méně libovolně disponovat s výnosy kutnohorských dolů. Při přerozdělování stříbrného výnosu samozřejmě v první řadě myslel na splacení pohledávek pro sebe, Elišku Rejčku a své věrné. Tato politika se nelíbila představitelům měst a klášterů, kteří králi poskytli značné půjčky a jejich splacení se teď ocitlo v nedohlednu.⁴⁷⁶ K rozhodné akci proti králi se odhodlali opět přední pražští patricijové, tedy ti, kteří byli nejvíce postiženi hospodařením Jindřicha z Lipé. O celém konfliktu nás informuje ve své kronice Petr Žitavský.⁴⁷⁷

Roku 1319 se jednotlivé pražské rodiny spojily přátelskými dohodami, čímž urovnaly vzájemné rozepře.⁴⁷⁸ Ze svého středu si vyvolily „šest čestných mužů, které chtěli všichni z města věrně následovat“. Zbraslavský kronikář dále zaznamenal, že jejich cílem nebylo povstat proti králi, ale pouze ho chtěli zpravit o obecném stavu království a všemi silami přispět k jeho dobru. O vývoji v Praze samozřejmě byly velmi dobře informované kruhy v okolí Jindřicha z Lipé, které využily situace, že král zrovna přebýval v Brně. Poslaly k němu několik posílů, kteří krále lživě zpravili o situaci v Praze. Králi namluvili, že proti němu chtějí povstat pražští měšťané, kteří si již „odvážně brousí své meče“. Dále mu radili, aby ihned sebral vojsko a vojensky pokořil vzpurné měšťany, kterým měl odebrat jejich majetek.⁴⁷⁹

Král tomuto našetávání uvěřil, sebral vojsko a 8. července vstoupil s ozbrojenci na Pražský hrad, odkud chtěl napadnout město. Na Staré Město pražské se mezitím uchýlila královna Eliška Přemyslovna spolu s předáky šlechtických rodů stojících v opozici proti klice pána z Lipé. Jmenovitě se jednalo o Viléma Zajíce z Valdeka, bývalého nejvyššího komorníka Petra z Rožmberka a Viléma z Landštejna. Naopak na straně krále Jana stáli Mikuláš Opavský spolu s téměř všemi zbylými šlechtici království a krále nabádali k okamžitému útoku na město. Někteří z nich se také snažili poštvat Jana proti královně a hlavně donutit ho ke kruté pomstě na samotných měšťanech.⁴⁸⁰

⁴⁷⁶ Měšťané si králi přímo stěžovali v listě z června nebo července roku 1319. V něm mu vyčítali, že neplatí půjčky a dluhy, které dosáhly horentní částky. Navíc toleruje násilí, bezpráví a zlodějství. Poukazovali na konkrétní případy zlovůle, kdy například Meinlin Rokycanský (*Meinhardus Rokzoner*) byl bezprávně mučen pro peníze nebo měšťané Eklín (*Ecklinus*) s Kunšíkem (*Conschico*) byli zajatí pro peníze a v jejich domech se násilně ubytovali královští služebníci. Krále také chtěli upozornit na katastrofální situaci královny finanční politiky. RBM III, č. 504, s. 207. K půjčkám měšťanů králi Janovi v prvním desetiletí jeho vlády V. V. TOMEK, Dějepis I., s. 512 – 513.

⁴⁷⁷ *Zbraslavská kronika*, s. 252 - 253.

⁴⁷⁸ Kronikář Beneš Krabice přímo jmenuje usmíření rodů Welflovců a Olbramovců (*Wolframi et Iacobi*). *Beneš Krabice z Weitmile*, s. 476.

⁴⁷⁹ *Zbraslavská kronika*, s. 252.

⁴⁸⁰ Tamtéž.

Obyvatelé Starého Města obsadili věže na obou stranách mostu, čímž měli celý most ve své moci. Malá Strana, ležící pod hradem, však musela stát z donucení při králi. Denně pak docházelo k drobným srážkám, kdy nejvíce trpěly měšťanské statky, pleněné šlechtickými družinami. Navíc podle kronikáře mnozí z rodu Jakubova (*plures autem de cognacione Jakobi*) přešli tajně na královu stranu.⁴⁸¹

Konečně 10. července se král odhodlal se třemi sty jezdci k útoku na město. Měšťané, které zachvátil strach, kladli jenom nepatrný odpor a nebyť včasného zásahu jednotek Viléma Zajíce, královští by vtrhli do města. Druhý den dorazil do města také Petr z Rožmberka a sebou přivedl na čtyři sta bojovníků, což byla značná síla a král Jan nedokázal do pole postavit silnější vojsko. Po osmi dnech marného obléhání města byla uzavřena dohoda mezi králem a měšťany.⁴⁸² Všichni účastníci odboje dostali beztrestnost a zajatci se směli vykoupit třinácti malými denáry. Nadto byli Pražanům vráceny masné krámy, které před tím král Jan daroval Elišce Rejčce.⁴⁸³

Pražští měšťané se však příliš dlouho netěšili z tohoto pro ně zajisté výhodného kompromisu. Za čtrnáct dní chtěl král ze země odstranit oněch šest měšťanů, kteří byli zvoleni za hejtmany a na ostatních začal vynucovat peníze. Přesné důvody obratu králůva postoje neznáme. Informuje nás o něm pouze zbraslavský kronikář.⁴⁸⁴

Povstání staroměstských měšťanů proti králi pro ně nakonec mělo nepříznivé důsledky. Přední příslušníci pražského patriciátu museli platit velké pokuty, kdy je nešetřili ani bývalí spojenci. Například Vilém Zajíc z Valdeka si za svoji pomoc účtoval 200 kop pražských grošů.⁴⁸⁵ Jiří Spěváček dokonce hovoří o zlomení moci předních příslušníků německého patriciátu v pražských městech. Tento soud je podle mého názoru přehnaný.⁴⁸⁶ Samozřejmě že se Janova pomsta projevila negativně na některých předních pražských patricijských rodinách, které musely zaplatit značné pokuty a zajisté bylo i nezávidění hodné postavení oněch šesti hejtmánů, kteří museli opustit Prahu a odejít do vyhnanství. Jiné rodiny,

⁴⁸¹ Jednalo se o příslušníky pražského patricijského rodu Welflovičů. Tomek se domníval, že to byli jmenovitě Frenclín Jakubův se svými dvěma bratry Bolkem a Janem. Za svoji zradu se poté vždycky objevovali v blízkosti a přízni krále. V. V. TOMEK, Dějepis, s. 515.

⁴⁸² Král potvrdil staroměstským měšťanům privilegium, které obdrželi roku 1274 od Přemysla Otakara II. CIM I, č. 12, s. 27 – 28. Viz výše.

⁴⁸³ RBM III, č. 513, s. 210. K tomu J. ŠUSTA, Dvě knihy II., s. 301; Týž, ČD II/2, s. 296.

⁴⁸⁴ Zbraslavská kronika, s. 253.

⁴⁸⁵ Bez uvedení pramene V. V. TOMEK, Dějepis I., s. 516. Od něj tuto zprávu převzal i J. SPĚVÁČEK, Jan Lucemburský, s. 279. Zpráva je dochovaná ve staroměstských účtech, kdy mu daný obnos vyplatili měšťané Meinlin Rokycanský (*Meinhardo Rokezaner*) a Fridrich z Kadaně (*Friderico de Kadano*). RBM III, č. 553, s. 232.

⁴⁸⁶ J. SPĚVÁČEK, Jan Lucemburský, s. 279. Srovnej J. ŠUSTA, Dvě knihy II., s. 302 – 303.

jako například Welflovi, se ale nadále objevují v okolí krále a využívají jeho přízně.⁴⁸⁷ Navíc příslušníci tzv. starého patriciátu se udrželi v pražských městech u moci až do poloviny 14. století, kdy postupně začínají opouštět město a některé přecházejí na venkov nebo prostě vymírají. Přestože král ztratil po pražském povstání důvěru v hospodářský význam a sílu měst, nemohl se nadále obejít bez finanční podpory předních pražských měšťanů, ale de facto i předních měšťanů jiných královských měst. Mezi předními patriciji a šlechtou nakonec nedošlo k dalším bojům o moc v zemi, jak bychom to očekávali po událostech roku 1309, ale k vzájemně prospěšné dohodě. Až na nečetné výjimky přestali přední patricijové zasahovat do zemských záležitostí. Za to jim zemská vláda nechala volnou ruku ve městě.

Pokusíme-li se porovnat zajištění českého panstva roku 1309 s povstáním staroměstských měšťanů, nalezneme zde řadu shodných bodů, ale i rozdílů. Tak předně zajištění českého panstva bylo pouze v režii několika spřízněných patricijských rodin a jednotlivců z Prahy a Kutné Hory. Povstání proti králi vedlo šest hejtmanů, kteří však byli voleni celou pražskou obcí. Těchto „*sex viros honestos*“ mělo podporu celého Starého Města a nejednalo se tedy o čin pouze úzké vrstvy patriciátu, i když ta měla určitě rozhodující slovo. Problémy nastaly až při samotné ozbrojené srážce s králem. Řada příslušníků především nižšího obyvatelstva se nechtěla účastnit přímého boje s králem a dlužno dodat, že jeho hospodářskou politikou byli postiženi jenom minimálně. Velké nesplacené pohledávky vůči králi měli pouze nejbohatší měšťané a ne drobní řemeslníci, živnostníci a městská chudina. Proto když došlo k ozbrojenému střetu, musel nakonec celou situaci zachránit Vilém Zajíc z Valdeka se svojí družinou.

Během povstání se také ukázala nesvornost uvnitř měšťanských řad, kdy pod dojmem událostí mocní Welflovi opustili své druhy a přešli na stranu krále. Můžeme se jenom dohadovat, proč žádný Welfovic nestanul alespoň na jednom hejtmanském místě, ale jejich zrada se jim nakonec bohatě vyplatila, protože roku 1320 byl Francilin Jakubův (*Franciscus Jakobi de Turri* nebo *Franciscus filius Jakobi Wolfli*) jmenován králem do úřadu staroměstského rychtáře.⁴⁸⁸ O nesvornosti měšťanů slyšíme i při zajištění českého panstva.

⁴⁸⁷ Další dokladem nezmenšené moci patriciátu po jeho porážce roku 1319 máme z moravského markrabství. Zde se roku 1321 k obecnému sněmu sešli jak „*baronum*“, tak i „*civium marchionatus Moravie*“. CDM VI, č. 192, s. 146 - 147. Ke skutečné zlomení moci patriciátu došlo až v polovině 14. století. J. MEZNÍK, Praha, s. 49 an. V Brně až roku 1363. Týž, Brněnský patriciát, s. 343 - 344.

⁴⁸⁸ RBM III, č. 593, s. 244 - 252; č. 578, s. 240 - 241. Jako rychtář se objevuje „*Franciscus jakobi Wolflii judex*“. RBM III, č. 756, s. 308 - 309. O jeho výjimečném postavení ve městě svědčí i záznam z roku 1320, ve kterém je označen jako „*discretus et honestus vir Franciscus Jacobi*.“ RBM II, č. 575, s. 239 - 240. Francilin také mnohokrát vystupuje jako přísězný. Například třikrát roku 1320, dvakrát roku 1322, ale i jindy. RBM III, č. 575, s. 239 - 240; č. 578, s. 240 - 241; č. 593, s. 244 - 252; č. 616, s. 261; č. 640, s. 270 - 271. Tento měšťan také později zastával úřad podkomořího. Doloženého v tomto úřadě je poprvé roku 1327 jako „*dilectus nobis Frenzlinum, regni nostri Bohemie subcamerarius*“. RBM III, č. 1402, s. 549. K němu potřeboval dostatečně

Ostatně právě neschopnost předních patricijských rodin semknout se a vytvořit jednotnou skupinu vedla k tomu, že mocenský souboj v zemi vyhrála vysoká šlechta. Místo toho, aby se města stala podporou krále proti předním zemským šlechticům, byla jím pouze finančně oslabována.

Změnu pohledu na města i jejich obyvatele můžeme zpozorovat u Petra Žitavského. Ještě roku 1309 jsou pro něj patricijové pouze sprostými „chlapy“, kteří všechno činí pouze pro svůj prospěch a z důvodu velkého bohatství a vlastní zpupnosti. O deset let později však kronikářovo líčení vyznívá naprosto jinak. Petr si jasně uvědomoval, že města a kláštery se nacházejí na jedné lodi. Královská města i bohaté kláštery musely králi půjčovat značné sumy, na jejichž vrácení neměly sebemenší záruky. Navíc kronikář, který vkládal do nového krále velké naděje a vlastně se i osobně podílel na jeho zvolení, začal projevovat zklamání nad jeho vládou. Pod dojmem těchto skutečností se tedy měšťané stávají mluvčími, kteří chtějí krále upozornit na špatný hospodářský stav království. Za konečné vyvrcholení celé události potom mohou přední šlechtici, nabádající krále k tvrdému postupu proti měšťanům. Hlavním viníkem povstání se tedy stává šlechta a hlavními postiženými právě nejbohatší měšťané, které ještě roku 1309 napadá a viní je z chlapské troufalosti.

znalosti k jeho řízení a především značné peněžní zálohy a velký osobní úvěr. S podkomořským úřadem spojoval zástavní držení poděbradského purkrabství s tamní vilikací a jiné výnosné hodnosti. Udržoval osobní přátelství se zemským hejtmanem Jindřichem z Lipé mladším. Úzké pouto ho vázalo k dalším předním šlechticům království a vedle hradu Kunratic držel i jiné statky. Mohl si dovolit vydržovat rytířskou četou, kterou dával králi k dispozici i mimo hranice království. Jak z kruhu českých pánů, tak ze strany měšťanstva proti němu byly vzneseny stížnosti, takže ho král Jan při řezenských poradách v červenci roku 1331 zbavil podkomořského úřadu, ačkoliv byl u něho značně zadlužen. Podle Tomka Frenclínovy pohledávky vůči králi činily 1 200 hřiven stříbra. V. V. TOMEK, Dějepis I., s. 294 – 295. K němu také J. ŠUSTA, ČD II/3, s. 131 – 132, pozn. 1.

VII. Středověký patriciát v zápase o mocenské postavení

O ozbrojeném vystoupení předních patricijů proti zemským pánům nebo panovníkovi neslyšíme pouze v Čechách, ale podobné doklady máme počátkem 14. století i z jiných zemí, sousedících s Českým královstvím. Například říšské městské kroniky zachycují řadu událostí, ve kterých vedle sebe stojí na jedné straně spory mezi městy a zeměpánem, spojené s obranou proti ziskuchtivým choutkám šlechticů. Na straně druhé jsou to vnitřní městské konflikty pozdního středověku, které začínají zhruba kolem roku 1300 a trvají až do poloviny 16. století. Tento vývoj lze chápat jako snahu po emancipaci městského společenství na vrchnosti nebo zeměpánovi a zároveň se projevuje snaha měst vydobýt si prostor spojený s dalekosáhlou autonomií.⁴⁸⁹

Hlavní roli v těchto zápasech měla stejně jako v českých poměrech především městská rada, obsazovaná v této době pouze nejvlivnějšími patricijskými rodinami, které v průběhu 13. a 14. století získávaly monopol na její obsazování.⁴⁹⁰ Navíc tyto rodiny, „radní patriciát“, obracely nespokojenost uvnitř města nejčastěji proti jiným – pánovi města, kléru a církevním imunitám, Židům. Rada se stávala ztělesněním městského společenství a v jeho rámci zaujímal centrální postavení.⁴⁹¹

Tento vývoj probíhal ve všech říšských městech, ale nejvýrazněji se projevil v sídelních městech zeměpána, dále horních a solných městech, kde patriciát dosáhl největšího bohatství. Například v Goslaru zpočátku „*Montani*“ a „*Silvani*“ nepatřili k městské vrstvě meliorů. Přesto byli roku 1290 jako zástupci horníků a lesníků přijati do městské rady.

⁴⁸⁹ Peter JOHANEK, Bürgerkämpfe und Verfassung in den mittelalterlichen deutschen Städten, in: Forschungen zur Geschichte der Stadt Ulm, Einwohner und Bürger auf dem Weg zur Demokratie, Von den antiken Stadtrepubliken zur modernen Kommunalverfassung, Hrsg. von Hans Eugen SPECKER, Ulm 1997, s. 50. Někteří němečtí autoři považují „konflikt“ mezi jednotlivými městskými společenskými skupinami za základní kategorii městských sociálních dějin. Tamtéž, s. 54 – 55. V této kapitole však „*Bürgerkämpfe*“ ponecháme stranou a zaměříme se na střet horních městských vrstev s vrchností nebo zeměpánem.

⁴⁹⁰ Například ve slezské Vratislavi zasedala rodina Hartliebů v radě nepřetržitě mezi lety 1299 až 1419, rodina Reichenbachů od roku 1289 do roku 1371. W. DŁUGOBORSKI – J. GIEROWSKI – K. MALECZYŃSKI, Dzieje Wrocławia, s. 126.

⁴⁹¹ Tamtéž, s. 59 an. Srovnej E. PITZ, Europäisches Städtewesen, s. 326 – 327. Mezi jednotlivými patricijskými rody probíhaly ostré ozbrojené střety o moc nad daným městem. Začátkem 14. století například slyšíme o několik let trvající válce v sedmihradském Klausenburku mezi „*generationes*“ Stark a přívrženci měšťana Petrusa Felicianana. Tento střet mezi dvěma předními patricijskými skupinami dokládá, jakou moc soustředily ve svých rukách přední měšťanské rodiny a jak významnou sílu v rámci zemské úrovně představovaly. K. G. GÜNDISCH, Das Patriziat, s. 152 an. Z pražského prostředí se nám dochovala zpráva, že staroměstští přísežní uzavřeli příměří mezi Matějem od Věže a dalšími čtyřmi pražskými měšťany do králova příjezdu. V. V. TOMEK, Dějepis I., s. 279. Takovýchto sdělení o rozporech uvnitř jednotlivých měst by se dalo shromáždit velké množství. Nám však postačí obecné konstatování, že jak v Čechách, tak v sousedních zemích, vnitřní rozpory oslabovaly soudržnost předních měšťanských rodin. Naopak si na jejich základě můžeme udělat alespoň rámcovou představu o moci, kterou dokázaly shromáždit ve svých rukách.

Bohatství freiburského patriciátu pocházelo nejčastěji z podílu na důlní těžbě v Breisgau. Také augšpurský patriciát se koncem středověku značně podílel na financování jihoněmeckých dolů.⁴⁹²

Patriciové bydleli ve velkých, často kamenných domech. V Řezně a Basileji si zřídili podle italského vzoru rodové věže.⁴⁹³ V oblékání si mohli dovolit velký luxus. Bojovali na koni jako šlechtici, nosili štít a přilbu a používali rodové znaky a pečeti. Mohli si dovolit posílat své syny studovat na cizí univerzity. Všechny tyto znaky zaručovaly patricijům vedoucí postavení v tom kterém městě.⁴⁹⁴

V pohnutých dějinách přelomu 13. a 14. století, kdy postupně po meči vymřely dvě starobylé dynastie Arpádovců (1301) a Přemyslovců (1306), se městům, zbohatlým obchodem s cizinou, podařilo zasahovat do celozemských dějin. Roku 1311 se například nezdařilo ozbrojené povstání Krakovských měšťanů proti Vladislavu Lokýtkovi.⁴⁹⁵ Již v osmdesátých letech 13. století probíhal spor mezi vratislavskou městskou radou a dědičným knížecím fojtem, který reprezentoval zájmy panovníka. Rozepře skončila vítězstvím města a změnou v úřadě fojta, ale další konflikty pokračovaly až do roku 1306.⁴⁹⁶ Ve 14. století slezská města již běžně stavěla do pole vlastní vojska a vytvářela mezi sebou svazky vojenského charakteru.⁴⁹⁷ Mnohem větší dopad než výše zmíněné případy však měla událost, která se odehrála roku 1309 v Dolním Rakousku.

⁴⁹² H. PLANITZ, *Die deutsche Stadt*, s. 261.

⁴⁹³ Podobné věže můžeme nalézt také jako součást některých výstavných kamenných domů Havelského města v Praze. Jedná se o široké objekty Staré rychty a sousedních paláců východně od ulice Na můstku, které jsou situované na rozdíl od běžných zvyklostí středověkého města podél uliční fronty se střechami rovnoběžnými s průčelím. Tyto domy obsahují masivní věže zhruba čtvercového půdorysu, které se zdvihaly na boku jednotraktových stavení. Identifikovány byly převážně pouze analýzou půdorysu. Dnes se zevně projevuje pouze jediná v čp. 403 s barokní fasádou. Půdorys jejího přízemí i prvního poschodí je shodný s čtvercovými útvary u sousedů, což dokládá, že také ony jsou fragmenty věží. U sousedních domů čp. 404 a snad i 402 nikdy nedošlo k dokončení věží, protože jejich zdivo sahá pouze do přízemí nebo prvního patra. U dalších stavení není existence věží zatím zcela prokazatelná, neboť byly v minulosti radikálně přestavovány, nelze je však ani vyloučit. Dobroslav, LÍBAL – Jan MUK – Milan PAVLÍK, *Raně gotické Havelské město, Pražský sborník historický*, 1966, s. 48 – 49. Podobnou věž ale lze najít i na jiných místech Prahy, například i u pražského domu U kamenného zvonu. K typologii věžovitých domů v Praze a jejich podobnosti s objekty ve Vídni, Řezně, Norimberku aj. Josef MAYER, *Dům U kamenného zvonu na Staroměstském náměstí*, *Časopis společnosti přátel starožitností* 2, 1994, s. 70 – 71.

⁴⁹⁴ H. PLANITZ, *Die deutsche Stadt*, s. 267. Srovnej W. DŁUGOBORSKI – J. GIEROWSKI – K. MALECZYŃSKI, *Dzieje Wrocławia*, s. 125 – 126.

⁴⁹⁵ Krakov představoval v této době největší Polské město. Mezi lety 1320 až 1550 zde byla rezidence polského krále a po Praze v tomto městě vznikla druhá nejstarší univerzita na sever od Alp (od roku 1364). Společně se Sandoměří ovládal Krakov obchod s Kyjevskou Rusí a černomořskými oblastmi. Walter KUHN, *Die deutschrechtlichen Stadtgründungen in Kleinpolen*, in: *Die mittelalterliche Städtebildung im Südostlichen Europa*, Hrsg. von Heinz STOOB, Köln – Wien 1977, s. 48 an.

⁴⁹⁶ W. DŁUGOBORSKI – J. GIEROWSKI – K. MALECZYŃSKI, *Dzieje Wrocławia*, s. 128.

⁴⁹⁷ *Historia Śląska I/2* (od połowy XIV. do trzeciej ćwierci XVI. w., Red. Karol MALECZYŃSKI, Wrocław – Warszawa – Kraków 1961, s. 175 – 176.

Vzpouza vídeňských patricijů a dolnorakouské šlechty proti Habsburkům roku 1309

V 11. století ještě v Rakousku převládal předměstský charakter obchodních center, nazývaných nejčastěji „mercatus“, kde pořád ještě přetrvávala dominující role hradního centra.⁴⁹⁸ Od 12. století se v Podunají začínaly objevovat první města. Na zbývajícím území, především v alpských oblastech s výjimkou Salcburku, však stále přetrvával tržní charakter osad. Jako v řadě ostatních zemích tento vývoj urychlilo 13. století, ve kterém docházelo k bouřlivému zřizování trhů, rozvoji a šíření městského práva a nástupu prvních cechů. Ve 14. století se další místa stávala plnoprávními městy a pokračovala vnitřní výstavba měst. Neustále také vzrůstala role rychtáře a městské rady.⁴⁹⁹

Dominantní úlohu mezi rakouskými městy hrála po celý středověk Vídeň a tamní bohatý patriciát. Samotné město má za sebou tisíciletou historii. Již v době ilyrského a keltského osídlení se zdejší úrodná rovina nazývala *Quartier*, Římané krátce po přelomu letopočtu udělali z malé osady město nazvané *Vindobona*, které se za vlády Habsburků stalo jednou z nejdůležitějších metropolí světa.⁵⁰⁰ Významnější roli ve středověku ale začala Vídeň hrát až za Babenberků, především za Leopolda III. (1095/96 – 1136), který ji učinil svým sídlem a o dvě desetiletí později i rezidencí.⁵⁰¹

Vídeň jako rezidenční město dlouho měla jeden zásadní nedostatek – chybělo jí městské opevnění a až Jindřich II. Jasomirgott (1141 – 1177) začal s plánováním jeho výstavby. Kvůli probíhající válce a z důvodu od roku 1137 započaté nákladné výstavby Svatoštěpánského dómu z těchto plánů sešlo. Nicméně jako jediný Babenberk je se svojí ženou ve Vídni pochovaný. Spočívá v kryptě skotského kostela. Jeho syn a nástupce Leopold V. (1177 – 1194) zdědil roku 1192 Štýrsko a otevřel obchodní cestu z Vídně do Benátek. Tím položil základy hospodářské moci města. Za jeho vlády mohlo konečně dojít k vybudování velkorysého městského opevnění, které bylo plánované tak, aby ho mohli bránit samotní měšťané. Obsahovalo dohromady pět bran a 19 věží.⁵⁰²

⁴⁹⁸ Hans Planitz hovoří v této souvislosti o předměstských osadách, tzv. „Vorstadt“, které nepředstavovaly žádný právní městský typ. Nacházely se na území celého Německa a některé z nich se postupně dál rozvíjely. H. PLANITZ, *Die deutschē Stadt*, s. 217 an.

⁴⁹⁹ Karl GUTKAS, *Das Österreichische Städtewesen im Mittelalter*, in: *Die mittelalterliche Städtebildung im Südöstlichen Europa*, Hrsg. von Heinz STOOB, Köln – Wien 1977, s. 162.

⁵⁰⁰ A. PITTLER, *Die Bürgemeister Wiens*, s. 7. K vývoji Vídně v době římské stručně a přehledně R. POHANKA, *Eine kurze Geschichte*, s. 23.

⁵⁰¹ F. CZEIKE, *Geschichte der Stadt Wien*, s. 15. K Leopoldovi III. *LexMA* 5, s. 1899.

⁵⁰² Za Leopolda VI. (1198 – 1230) se konečně z Vídně stal podle Reinharda Pohanky „*einer ersten städtebaulichen und wirtschaftlichen Blüte*“, tzn. „výstavbný a hospodářský květ.“ Leopold nechal zpevnit

Zmínky o vídeňském patriciátu začínají být jasnější teprve kolem konce 13. století. K prastarým rodinám, usedlým ve městě v této době již po sedm generací, patřili Pipinchové, Kleberové a Griffové. Od poloviny 13. století se k nim začaly přidávat další rodiny. Významnou roli mezi nimi hráli obchodníci s vínem a stejně jako v Praze i peněžníci. Zpočátku to byli především minciři, pak směnárníci a konečně bankéři, kteří poskytovali zájemcům půjčku proti zástavě nebo osobnímu ručení.⁵⁰³ Tamní měšťané úspěšně usilovali o koupi lenního zboží, což se jim poprvé podařilo roku 1278.⁵⁰⁴ Vytvořením úřadu purkmistra se Vídeň přiblížila říšským městům, kde byla tato funkce již běžná. Prvním v pramenech doloženým purkmistrem se stal roku 1282 již výše zmíněný Konrád Poll. To, že první známý purkmistr pocházel z jedné bohaté patricijské rodiny, ukazuje na úzkou skupinu lidí, kteří na neméně než další dvě století udávali hlavní tón ve městě. Radní patriciát převyšoval ostatní usazené rodiny svojí mocí a majetkem, stál téměř na rovní s rytíři a vedle dvora, církve a šlechty patřil k největším majitelům pozemků ve městě i v jeho okolí. Mezi tuto městskou elitu se však čas od času podařilo proniknout nově přichozím rodinám, které dosáhly „*die bessere Gesellschaft*“ sňatkem s příslušníkem starousedlé rodiny, nebo také některým řemeslníkům. Již z roku 1305 je známý první purkmistr pocházející z řemeslnického prostředí – Jindřich Chrannest. Beze vší pochybnosti byla podobně jako v Praze i ve středověké Vídní držba přibývajících majetku přímo úměrná s narůstajícím vlivem a rostoucí mocí.⁵⁰⁵

Jakým způsobem probíhalo povstání vídeňských patricijů a dolnorakouské šlechty? Proč k němu vůbec došlo a co celé události předcházelo? Pro přesné pochopení souvislostí se

městské opevnění a započal se stavbou Hofburgu. R. POHANKA, Eine kurze Geschichte, s. 51 – 53. K Jindřichovi Jasomirgottovi LexMA 4, s. 2074 – 2075. O Vídní jako o druhém nejvýznamnějším městě po Kolínu nad Rýnem v říšských oblastech hovoří také F. CZEIKE, Geschichte der Stadt Wien, s. 25 an. Podle něj se rozvíjelo nejen v politickém, ekonomickém a teritoriální oblasti, ale i jako umělecky – kulturní centrum. Tamtéž. Zajímavou esej o výstavbě vídeňského dómu, který se nestal centrem, kolem něhož by se kupila další výstavba, ale svoji polohou rozšiřoval město, napsal K. KLAUDY, Zum Werden, s. 204 an.

⁵⁰³ Mezi přední rodiny, obchodující ve Vídní s vínem, patřily Pollové, Tiernové, Eslarnové, Reicholfové a Würfelové. H. PLANITZ, Die deutsche Stadt, s. 261, pozn. 10. A jak vypadala typická vídeňská patricijská rodina? K jednomu z nejvýznamnějších se řadili Pollové (*Das Geschlecht der Polls*). Měli ve znaku kuře (Pollo) a patřili mezi několik původních městských rodin (ve Vídní se pro tyto rodiny užívá označení „*Erbbürger*“). Konrád Poll byl velmi bohatý velkoobchodník a již roku 1239 patřil k městským pánům. Jeho syn (zda Konrád nebo Kryštof není přesně známé) dosáhl roku 1282 úřadu purkmistra (*Magister Civium, Bürgermeister*), který byl ve Vídní zřízený po porážce Přemysla Otakara II. v bitvě na Moravském poli. V tomto úřadě ho následně potvrdil Albrecht Habsburský. Ve Vídní však platil za „habsburského muže“, proto úřad ztratil ve prospěch Jindřicha Hansgrafa, kterého roku 1287 nahradil Konrád Eslar. Až roku 1288 se purkmistrem opět stal příslušník rodu Pollů. V úřadu vydržel plných 17 let. Roku 1307 zemřel ve vysokém věku ve svém domě na Rybím trhu. Během druhého období, stráveného v úřadě vídeňského purkmistra, nadále zůstával významným exponentem Habsburků. Přes svoji známou loajalitu k Habsburkům nemohl Poll zabránit roku 1296 nástupu a šíření nového městského práva, které výrazně posilovalo moc zemských pánů nad měšťany. Nikdy však nezapomínal na prospěch samotného města, což dokládá jeho účast na vysvěcení kostela sv. Michala a gotické přestavbě dómu sv. Štěpána. Později mezi vídeňskými starosty nacházíme i další příslušníky rodu Pollů. A. PITTLER, Die Bürgermeister Wiens, s. 17 – 18, s. 19.

⁵⁰⁴ H. PLANITZ, Die deutsche Stadt, s. 265, s. 271.

⁵⁰⁵ F. CZEIKE, Geschichte der Stadt Wien, s. 32, s. 38.

musíme vrátit o několik let zpátky. Jak již bylo řečeno výše, po vymření Přemyslovců došlo v srdci Evropy k vytvoření mocenského vakua, které se snažily zaplnit jednotlivé vládnoucí dynastie. Na český trůn nakonec dosedla Lucemburská dynastie, ale jejím představitelům se nepodařilo zlomit moc největšího konkurenta – Habsburků. Před necelými čtyřiceti lety povznesl tento rod do výše původně málo známý hrabě Rudolf Habsburský, který se roku 1273 stal římským králem.⁵⁰⁶ Svého postavení dokázal náležitě využít a svým nástupcům zanechal babenberské dědictví. Lucemburská hvězda začala stoupat o několik let později. Roku 1307 byl římským králem zvolený Jindřich VII. Lucemburský,⁵⁰⁷ který musel od počátku počítat se silnou Habsburskou pozicí v rámci říše.

Hned při své volbě dal Jindřich VII. rakouskému vévodovi Fridrichovi Sličnému (rakouský vévoda od roku 1308, německý král 1314 – 1322, † 1330)⁵⁰⁸ a jeho bratřím slavnostní ujištění, že jim potvrdí veškerá říšská léna i dědická práva a zároveň jim poskytne ochranu proti útočníkům. Nedlouho poté se však jejich zpočátku dobrý vzájemný poměr začal kazit různými spory. V okruhu rakouských vévodů vznikly pověsti, že Petr z Aspeltu nabádá nového římského krále k definitivnímu vyhlazení Habsburků. Atmosféru důvěry nezvyšoval ani Jindřichův dlouhý pobyt v povodí horního Rýna, tradiční habsburské zájmové sféry.⁵⁰⁹ Habsburská moc se také srážela na švábsko – burgundském rozhraní se zájmy savojských hrabat. Navíc savojský hrabě Amadeus Savojský byl vlastním švagrem nového římského krále a obě rodiny spolu udržovaly úzké přátelské vztahy. Rakouští vévodové také žádali vyslovení říšského auctu nad vrahy jejich otce Albrechta, s čímž Jindřich VII. otálel.⁵¹⁰

Všechny neshody se měly urovnat na vzájemné schůzce, jejíž termín byl stanoven na konec srpna roku 1309. Do místa sněmu, říšského města Špýru, dorazil Fridrich Sličný se svými bratry Leopoldem a Jindřichem. Neprozřetelně s sebou přivedli příliš silný ozbrojený doprovod, což nový římský král nesl nelibě.⁵¹¹ Habsburky naopak popudilo, že na králův podnět došlo současně se slavným pohřbem těla zabitého Albrechta ve špýrském dómu k pohřbu jeho protivníka, Adolfa Nasavského, na to samé místo. Navíc rozpory umocňovalo

⁵⁰⁶ K souvislostem zvolení Rudolfa Habsburského za římskoněmeckého krále V. VANÍČEK, *Velké dějiny III.*, s. 140 an.

⁵⁰⁷ K jeho volbě J. SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský*, s. 93 an.

⁵⁰⁸ K němu LexMA 4, s. 939 – 940.

⁵⁰⁹ Zde posiloval sérií listin švýcarské spříseženecké kantony, v nichž Habsburkové uplatňovali své nároky. Celý tento postup si nemohli vykládat jako přímý útok na své pozice, protože byl motivován zájmem o upevnění pozice říše. J. SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský*, s. 116.

⁵¹⁰ J. ŠUSTA, *ČD II/2*, s. 89 – 91.

⁵¹¹ *Iohannes Victoriensis II*, s. 11.

řešení české otázky. Všechny tyto uvedené důvody dohromady vyvolávaly velké pochyby, nezmění-li se špýrské jednání v otevřené nepřátelství.⁵¹²

Tyto obavy byly v některých rakouských zemích tak velké, že dokonce vedly k otevřenému povstání. Jednalo se především o tu část zemských stavů, která doposud nepřestala na habsburské panství koukat jako na cizí, švábskou tyranii.⁵¹³ Pro Habsburky se situace mohla stát kritickou. Ještě řada lidí měla v podvědomí podobný vývoj událostí, kdy se panství Přemysla Otakara II. nad rakouskými zeměmi zhroutilo jako domeček z karet.⁵¹⁴

Čtyřicet let po pádu Přemyslova panství v Rakousku však situace vypadala jinak, resp. změnila se válčící strany. Zatímco roku 1276 stáli věrně až do konce po boku českého krále vídeňští patricijové, roku 1309 se otevřeně zapojili do povstání proti habsburské nadvládě. Velkou roli při tom hrál postup Přemysla II. Po celou dobu své vlády provozoval cílevědomou městskou politiku a města nejenom zakládal, ale i vehementně podporoval. Tak například během jeho vlády byla Vídeň postižená roku 1258 a 1276 několika ničivými požáry. Přemyslovec si jasně uvědomoval rostoucí obchodní a kulturní význam Vídně, proto po každém požáru projevoval městu a jeho obyvatelům rozličné přízně.⁵¹⁵

Jeho hlavní oporu ve městě představoval vídeňský patriciát, mající mnoho společných znaků s patriciátem pražským. Stejně jako pražští měšťané také vídeňští zasahovali do hospodářských poměrů celé země a ve svých rukou dokázali soustředit značnou moc. Český král si tuto skutečnost jasně uvědomoval a tamní patriciát podporoval, svěřoval mu komorní správu a pronajímal zemské důchody. Tento postup měl však i rub, protože na přední vídeňské měšťany žárlili zemští páni, vidící v nich spolehlivý nástroj řízení vévodské správy. Mezi spojenci českého krále uvnitř vídeňských hradeb, před vypuknutím konfliktu náležitě

⁵¹² J. ŠUSTA, ČD II/2, s. 89. K pohřbu Albrechta Habsburského a Adolfa Nasavského *Rudberti Salisburgensis*, s. 819.

⁵¹³ J. ŠUSTA, ČD II/2, s. 89. Dalším z důvodů byl nediplomatický přístup Habsburků k samotnému městu. Například již roku 1288 došlo k povstání vídeňských patricijů proti Albrechtovi Habsburskému. Tomu se nakonec podařilo povstání s vypětím všech sil potlačit. Předním měšťanům se nelíbil Albrechtův zásah do městských práv podporou jejich jihoněmeckých konkurentů ve vzájemném obchodním styku. Roku 1296 navíc Albrecht zrušil stará městská privilegia a vnutil Vídní nové městské právo, které fixovalo jeho právní postavení v rámci Rakouska a stavělo na novou bázi vztah mezi městem a zemskou šlechtou. Výsledkem bylo znehodnocení a zároveň i přeměna říšského města Vídně v rakouské „provinční“ město. Omezil také moc samotné městské rady, jejíž volba napříště spadala pod jeho vliv. F. CZEIKE, *Geschichte der Stadt Wien*, s. 37.

⁵¹⁴ K válečnému střetu Přemysla Otakara II. s Rudolfem Habsburským roku 1276 existuje velké množství domácích i zahraničních literatury, proto na tomto místě odkazují pouze na některé základní české práce, věnující se tomuto tématu. J. ŠUSTA, ČD II/1, s. 187 an.; Z. FIALA, *Přemyslovské Čechy*, s. 195 an.; Josef ŽEMLIČKA, *Století posledních Přemyslovců, Český stát a společnost ve 13. století*, Praha 1986, s. 134 an.; V. VANÍČEK, *Velké dějiny III.*, s. 159 an. Další literaturu lze najít v J. PURŠ – M. KROPILÁK, *Přehled dějin Československa*, s. 230.

⁵¹⁵ Například na pět let osvobodil město od placení dávek, propůjčil mu výroční trh, který měl trvat čtyři týdny, daroval měšťanům les a zakázal sjednocování řemeslníků. P. CSENDES, *Geschichte Wiens*, s. 38 – 39. K tomu také F. CZEIKE, *Geschichte der Stadt Wien*, 31; J. ŠUSTA, ČD II/1, s. 193. Srovnej V. VANÍČEK, *Velké dějiny III.*, s. 166.

opravených, patřil patricij Paltram zvaný od Hřbitova. Jeho a řadu dalších patricijů z významnějších rakouských měst si Přemysl II. pozval na jaře roku 1276 do Prahy, aby se s nimi radil o dalším postupu a zároveň od nich přijal slavnostní přísahu věrnosti. O jejich zámožnosti při návštěvě Prahy nemohlo být pochyb, protože ji téměř na každém kroku dávali okázale najevo.⁵¹⁶

Přestože došlo k rychlému zániku Přemyslova panství nad alpskými zeměmi, vídeňský patriciát dodržel svoje přísahy a zachoval českému králi věrnost. Když se v říjnu roku 1276 objevily Rudolfovy oddíly před branami města, našly je zavřené a obyvatelstvo nachystané k obraně. Pozice římského krále díky houževnatému odporu Vídně zdaleka nevypadala tak dobře, jako na počátku tažení. Do těchto událostí však zasáhlo povstání jihočeských Vítkovců, které zvrátilo zásadním způsobem poměr sil a nakonec donutilo oba soky k jednání zakončeným příměřím. Český král v průběhu vyjednávání dbal o to, aby Vídeň, která mu jako jediná zachovala během konfliktu věrnost, nepocítila těžce předchozí prohru. V závěrečné smlouvě bylo výslovně řečeno, že Rudolf má vzít město na milost se všemi jeho právy a nemá se mstít příslušníkům vídeňského patriciátu.⁵¹⁷

Roku 1309 se tedy proti Habsburkům postavila velká část dolnorakouských pánů a vídeňských patricijů, vedených pány z Pottendorfu a Zelkingu.⁵¹⁸ Spojili se s Otou III. Dolnobavorským (od roku 1290 vévoda dolnobavorský, král uherský 1305 – 1309, † 1312), dávným protivníkem rakouských vévodů, který spolu s bratrem Štěpánem I. (od roku 1290 vévoda dolnobavorský, † 1310) obnovili útokem na Neuburg na Innu nový boj s Habsburky.⁵¹⁹ Proti synům Albrechta I. se zformovala poměrně široká koalice a zdálo se, že se budou opakovat události z roku 1276. Do čela povstání ve Vídni se postavil bývalý krejčí a nyní rychtář Berthold,⁵²⁰ ale stejně jako při pražském povstání patriciátu proti Janovi Lucemburskému o deset let později, nenašlo dostatečnou oporu v širším městském obyvatelstvu. Berthold navíc neměl ani plnou podporu vídeňských patricijských rodin. Nevyšel ani jeho pokus zmocnit se pomocí pětiset ozbrojenců mladých vévodů Albrechta a Otty. Znamením pro přepadení městského hradu, kde oba vévodové pobývali, měli být

⁵¹⁶ J. ŠUSTA, ČD II/1, s. 193 – 194.

⁵¹⁷ Tamtéž, s. 204 – 205, s. 226 an.; Přehledně J. ŽEMLIČKA, Století, s. 135 an. Ke smlouvě z 21. listopadu 1276 také V. VANÍČEK, Velké dějiny III., s. 169 – 170.

⁵¹⁸ Povstalci prý říkali, že „*Nolumus hunc regnare super nos*“. *Continuatio Zwettlensis III*, s. 664; „... *domini de Potendorf et de Zeltking*.“ *Rudberti Salisburgensis*, s. 819.

⁵¹⁹ LexMA 6, s. 1573. Srovnej *Otacher*, s. 1272, verš 98 172 an. K tomu také *Iohannes Victorienses*, s. 35; *Continuatio Zwettlensis III*, s. 664.; *Continuatio Sancrucensis III*, s. 734 – 735; *Rudberti Salisburgensis*, s. 820. Boje s Otou Dolnobavorským pokračovaly až do poloviny dubna roku 1311, kdy došlo mezi znesvářenými stranami k uzavřené příměří. Následný mír potvrdoval rakouským vévodům držbu hradů Neuburg a Wernstein. Naoplátku se museli vzdát všech nároků na hrad Schörding. M. VANCSA, *Geschichte*, s. 93.

⁵²⁰ Úřad purkmistra v této době zastával Jindřich z Nisy. A. PITTLER, *Die Bürgermeister Wiens*, s. 18.

praporce v bavorských barvách. Lovčímu Konrádovi z Haarmarkteru se však podařilo díky rychlému a cílevědomému zásahu vévody zachránit. Nechal navíc obsadit vídeňské hradby svými muži a měšťanští vůdci povstání, Berthold, jeho švagr Otto a syn měšťana Heimose, museli uprchnout. Vídeňské Nové Město projevilo vyčkávací taktiku, která v žádném případě nebyla loajální s aktivitou s povstalcí. Tenkrát tam byli obyvateli především Štýřané, kteří se nechtěli ukázat jako nevěrní Rakousku.⁵²¹

Hrozící nebezpečí donutilo habsburské bratry k povolnosti a Jindřich VII., zaměstnaný řadou jiných problémů, nechtěl vyvolat otevřenou roztržku s rakouskými vévody.⁵²² Nakonec tedy došlo ve Špýru k uzavření dohody, zpečetěné několika listinami 17. a 18. září 1309.⁵²³

V rakouských zemích se chopil iniciativy energický zemský hejtman Oldřich z Walsee (*Ulrico de Walse, capitaneo Styrie*), který po dorozumění se salcburským arcibiskupem Konrádem, vytáhl s početným zástupem štýrských pánů na sever. Povstání zlomil rychleji, než vůbec došla do rakouských zemí zpráva o špýrských úmluvách.⁵²⁴

Fridrich se mohl s klidným svědomím v únoru 1310 vrátit z jednání ve Špýru do rakouských zemí. Nejen že uzavřel mír s Lucemburskou dynastií, ale i do svých alpských zemí se mohl vracet s pocitem vítěze. Povstání již bylo potlačeno a zemští páni opět stáli svorně na straně vévody.⁵²⁵ Mohl tedy přistoupit k uspořádání tvrdého trestního soudu s provinilci, jak to odpovídalo středověkým poměrům. Při projednávání však bylo každému zřejmé, že s provinilými měšťany se nakládalo mnohem hůře, než s provinilými pány. Měšťané, kteří nestačili uprchnout, se dočkali poprav, zabavování majetků i mučení, kdy mnozí svoji vinu zaplatili „očima a jazykem“.⁵²⁶ Naopak páni dopadli opět mnohem lépe. Došlo k několika vyhnáním a konfiskacím, ale vše proběhlo bez tělesných trestů.⁵²⁷

⁵²¹ *Iohannes Victorienses*, s. 36. K tomu také M. VANCSA, *Geschichte*, s. 91 – 92; P. CSENDES, *Geschichte Wiens*, s. 42 – 43; A. LHOTSKY, *Geschichte Österreichs*, s. 195; R. KRÁLIK, *Geschichte der Stadt Wien*, s. 75.

⁵²² J. ŠUSTA, *ČD II/1*, s. 91.

⁵²³ Za ústupky týkající se viniků vraždy Albrechta I. a záruku ochrany všech svých držav se rakouští vévodové Fridrich, Leopold a Jindřich zavázali k přesně stanovené pomoci při římské králově jízdě a chystaném říšském tažení do Durynska proti Fridrichu Mišeňskému. Navíc Jindřichovi VII. slíbili pomoc při získání českých zemí. *MGH Const. IV/1*, č. 315, s. 277; č. 316, s. 277 – 278; č. 317 – 318, s. 278; č. 319, s. 278 – 280. K tomu také J. ŠUSTA, *ČD II/2*, s. 91 – 92; J. SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský*, s. 117.

⁵²⁴ *Iohannes Victorienses*, s. 36. *Otacher*, s. 1275, verš 98 390 an. A. LHOTSKY, *Geschichte Österreichs*, s. 195. Proti povstalcům nemohl zakročit rakouský zemský hejtman Dětrich z Pilichsdorfu, protože právě pobýval s rakouskými vévody ve Špýru. Proto se do čela trestné výpravy postavil štýrský zemský hejtman Oldřich z Walsee. M. VANCSA, *Geschichte*, s. 92, pozn. 1.

⁵²⁵ P. CSENDES, *Geschichte Wiens*, s. 43.

⁵²⁶ „*Iohannes dictus Stadlauarius, dives et probus sagaxque civis Wiennensis, equitractionem et postea rotationem pertulit; Gotfridus autem, dictus Solsator, et Wilhalmus oculis privati sunt et linguis.*“ *Continuatio Zwetlensis III*, s. 664.

⁵²⁷ Mírné potrestání povstalců vzbuzuje domněnku, že pán z Walsee již předtím jeden soud uspořádal, kde byla většina povstalců zajata nebo usmrcena a zároveň došlo k rozboření jejich hradů. *Continuatio Zwetlensis III*, s. 664; *Continuatio Sancrucensis III*, s. 735. Srovnej A. LHOTSKY, *Geschichte Österreichs*, s. 195. K tomu také

Povstání mělo velký dopad na mocenskou strukturu v samotném městě. Novým starostou se stal po Jindřichovi z Nisy Mikuláš Eslar, který ovlivňoval dějiny města i jako mincmistr do roku 1317.⁵²⁸

Neúspěšné spiknutí znamenalo konec nadvlády rytířsko – měšťanské oligarchie, která se dostala k moci v pozdně babenberském období. Tyto rodiny zabránily ve Vídni vzniku patriciátu v úzkém slova smyslu. Teď ovšem bylo všechno jinak. Fridrich zabavil dům předního měšťana Otty, pocházejících ze starobylého rodu Haimonů, a ten daroval měšťanům jako radnici. Mezi uprchlé měšťany patřili Konrád Breitenfelder, jeho zeť Otto Heimo, mincmistr Oldřich Fünfkirchner, Rapoto von Arfahr a jiní.⁵²⁹ Do vedoucí vrstvy města začaly pronikat nové rodiny. Jejich mocenský vzestup šel ruku v ruce s růstem bohatství a zámožnosti. Mezi ně patřily Haarmarkterové, kteří měli rytířský původ, dále i zástupci řemesel jako Wildwerkerové nebo řezníci Popfingerové.⁵³⁰ Zpočátku především díky zemským pánům mohl narůstat počet těchto rodin, pro které se vžilo označení radní měšťané. Ve 14. století již jejich počet dosáhl 88 radních rodin. Jejich příslušníci pravidelně zastávali městské úřady, především pozici starosty, ale i zemské úřady. Působili jako městští rychtáři nebo mincmistři. S konečnou platností se jim navrátil vliv na výše vyjmenované úřady, který vídeňští ztratili privilegiem z roku 1288.⁵³¹

Zimu a část roku 1310 strávil vévoda Fridrich ve Vídni. Není známé žádné udělení odpuštění daně požárem zle poničenému Novému Městu.⁵³² Další léta vlády Fridricha Sličného a později jeho bratra Albrechta II. (1330 – 1358) však byly pro Vídeň šťastným obdobím. Hospodářská prosperita se projevila čilou stavební činností, jejíž vrchol představovalo rozšíření Svatoštěpánského dómu.⁵³³

A. PITTLER, Die Bürgermeister Wiens, s. 18. Majetky povstalců byly po konfiskacích rozdělené mezi vévodovi věrné spojence Oldřicha z Walsee a Konráda Haarmarktera. M. VANCSA, Geschichte, s. 92.

⁵²⁸ Mikuláš Eslar zemřel až roku 1341 ve věku 71 let ve svém domě na Teinfalstrasse. A. PITTLER, Die Bürgermeister Wiens, s. 18.

⁵²⁹ Fridrichův hněv však brzy vyprchal. Již roku 1318 se do města mohli vrátit Heimonové, stejně tak Konrád Breitenfelder a další. Také syn Bertholda Schützenmeistersa směl od roku 1327 znovu žít ve Vídni. R. KRÁLIK, Geschichte der Stadt Wien, s. 76.

⁵³⁰ Mezi další vídeňské řemeslnické rodiny, které stály ve vévodské přízni a dokázaly se povznést, patřily Chranestové, Geukramerové, Krämerové, Holzkäuflové, Schüchlerové a Würfelové. M. VANCSA, Geschichte, s. 92, pozn. 3.

⁵³¹ P. CSENDES, Geschichte Wiens, s. 43.

⁵³² A. LHOTSKY, Geschichte Österreichs, s. 196.

⁵³³ P. CSENDES, Geschichte Wiens, s. 43 – 44. Za Albrechta II., který ve městě pobýval většinu času, došlo ve Vídni k vytvoření nejdůležitějšího a umělci nejnavštěvovanějšího dvoru v německých oblastech. R. POHANKA, Eine kurze Geschichte, s. 58. K Albrechtovi II. také LexMA 1, s. 321.

Povstání viděné „očima“ Přibíka Pulkavy z Radenína a jeho Kroniky české

Krátkou zmínku o povstání nám zanechal ve své kronice Přibík Pulkava z Radenína.⁵³⁴ Podle něj „po smrti římského krále Albrechta, se také rakouská šlechta, město Vídeň a jiná města tamtéž, začala bouřit proti svým vévodům.“⁵³⁵ Když se dozvěděli, že byl lucemburský vévoda Jindřich VII. zvolený římským králem, jeho jediný syn se stal českým králem a že Jindřich Korutanský uprchl z Českého království, vyhnali Fridricha, Leopolda, Jindřicha, Albrechta a Otu, syny zemřelého krále Albrechta, z Rakous (*de Austria*). Podle kronikáře drželi Habsburkové ve svých rukou pouze hrady Mödling a Starhemberg s Novým Městem, jimž vládli jménem uvedených rakouských vévodů páni z Walsee.⁵³⁶

Rakouská šlechta a města postavila do čela celého vévodství generálního vikáře pana z Pottendorfu. Tento vikář měl držet rakouské země až do příchodu toho, koho jim Jindřich VII. určí za nového vévodu. Zároveň poslali k řečenému římskému králi Jindřichovi slavnostní poselství, které mu mělo podat zprávu o svrchu řečených událostech. Rakouští vévodové tento vývoj událostí bedlivě sledovali a podle Přibíka se řídili „*potiti consilio*“. Proto se starší bratři Fridrich, Leopold a Jindřich, jménem svým i svých bratří, vydali co nejrychleji na cestu. Podařilo se jim předjet posly rakouských pánů i měst a dříve než oni dorazili k římskému králi.⁵³⁷

Kronikář dále pokračuje, že zde (bez uvedení místa) došlo ke zprostředkovanému jednání, ve kterém rakouští bratři slíbili českému královskému páru navrátit všechna města, která v Čechách drželi po své matce Elišce, kdysi královně české a zároveň vdově po českých kráľích Václavovi II. a Rudolfovi. Jmenovitě se jednalo o pětici východočeských věnných měst českých královen – Hradec Králové, Vysoké Mýto, Chrudim, Poličku a Jaroměř. Kromě toho se zavázali zaplatit římskému králi čtyřicet tisíc hřiven stříbra. Navíc jeden z řečených bratrů musel zůstat s dvěma sty ozbrojenými muži při římském králi jako pomoc na jeho tažení do Itálie.⁵³⁸

Přibík uvádí, že Jindřich VII. nevěděl o povstání, jenž propuklo v Rakousích. Podle návodu svých rádců tedy přijal jejich záruky i sliby a slavnostně dosadil zmíněné vévody do

⁵³⁴ K jeho kronice viz kapitola V., s. 83 an.

⁵³⁵ „*Eodem etiam tempore nobiles in Austria civitas Viennensis et alie civitates ibidem ex morte regis Romanorum Albertis ducibus suis rebellare ceperunt.*“ Přibík Pulkava, s. 197.

⁵³⁶ Přibík Pulkava, s. 197. Möndling byl hrad v Dolních Rakousích, jižně od Vídně. Starhemberg představoval také hrad tamtéž, severozápadně od Vídeňského Nového Města. Kroniky doby Karla IV., Svoboda, Praha 1987, s. 432, pozn. 877.

⁵³⁷ Přibík Pulkava, s. 197.

⁵³⁸ Tamtéž.

rakouského a štyrského vévodství. Poslové rakouských šlechticů a měst byli ve svém záměru zklamaní, protože když dorazili k římskému králi, bylo již rakouským vévodům uděleno léno. Navíc podle příkazu římského krále se museli vzbouření šlechtici i města vrátit povinným poddanstvím „*ad prefatos duces, principes et dominus suos.*“ „*Et sic prefati duces Austrie cum gaudio ad propria revertentes*“ a podle Přibíka věrně splnili vše, co slíbili římskému králi Jindřichovi, králi Janovi a české královně Elišce.⁵³⁹

Přibík Pulkava je o povstání v rakouských zemích poměrně dobře informovaný. V jeho líčení se ale objevuje několik nepřesností. Tak předně celou událost milně klade až do roku 1311, i když k ní došlo již počátkem roku 1309.⁵⁴⁰ Proto ve svém vyprávění hovoří o Janovi Lucemburském už jako o zvoleném českém králi. Navíc jmenovaní rakouští vévodové byli synové Albrechta I., bratři českého krále Rudolfa I., tudíž Eliška Rejčka byla jejich švagrová, nikoli matka. Kronikář ani nevěděl nebo neuvedl místo jednání Habsburků s Jindřichem VII. – říšské město Špýr. Zde se také nejednalo o Eliščině věnných městech, ale o všech habsburských nárocích v Čechách.⁵⁴¹

I přes několik omylů lze kronikářův záznam označit za relativně přesně zachycující hlavní události a vztahy, probíhající při povstání. Při hodnocení této zprávy je potřeba si uvědomit, že kronikářovým cílem nebylo podat dějiny rakouských zemí, ale českého království. Z tohoto úhlu pohledu se potom jeví jeho zájem o tuto událost nepatřičný a do kroniky tématicky nezapadající. Možná zachycení celé události bylo motivováno samotným Karlem IV., který mohl mít zájem na tom, aby se v „oficiální kronice“ českého království objevila zpráva o podrobení rakouských vévodů římskému králi Jindřichovi VII., tedy Karlovu dědovi. Nejdůležitější roli hráli Habsburské sliby a záruky, týkající se především navrácení všech měst, které drželi na Českém území. Pomocí kroniky by se pak tato zpráva dostala do podvědomí širších společenských vrstev a případné opětovné nároky Habsburků na tato města by těžko hledala v Čechách odezvu. Líčení povstání tak mohlo sloužit pouze jako odůvodnění momentální slabosti rakouských vévodů, nutící je jednat s nedávno zvoleným římským králem.

Potom ovšem zaráží kronikářovy nepřesnosti ohledně genealogie Fridricha a jeho bratrů. Ty ale mohly být způsobené chybným opsáním předlohy nebo pramene, ze kterých kronikář čerpal. Samozřejmě mohl vycházet z ústního vyprávění pamětníka, který si už dané

⁵³⁹ Tamtéž, s. 198.

⁵⁴⁰ „*Et facta sunt hec anno Domini MCCCXI.*“ Tamtéž.

⁵⁴¹ Kroniky doby Karla IV., s. 433 - 434, pozn. 879. Srovnej s. 85, pozn. 413.

události přesně nepamatoval. V neposlední řadě si mohl jednotlivé informace poplést samotný Přibík Pulkava.⁵⁴²

⁵⁴² Srovnej M. BLÁHOVÁ, Kroniky, s. 574.

Závěr

Historické bádání věnovalo zajetí českého panstva pražským a kutnohorským patriciátem v Sedleckém klášteře a Praze pouze malou pozornost. Všeobecně se přebíraly především Šustovy závěry. Obecně se soudí, že v rámci tomto tématu už nelze najít „nic nového“. Situace i obě strany sporu byly jasně dané. Na jedné straně stál bohatý, většinou německý patriciát, na straně druhé moci chtivé a dravé české panstvo. Rok 1309 se poté bere jako mezník, kdy nejbohatší měšťané chtěli zvrátit svoje podřízené postavení a vydobýt si místo na politickém a mocenském výsluní v zemi. Takovýto pohled není podle mého názoru úplně přesný. Ve složitých poměrech 13. a počátku 14. století se postupně začíná formovat sebevědomá a mocná vrstva patriciátu, žádající o svůj podíl na moci v zemi a zajetí českého panstva v Sedlci a Praze je toho jasným dokladem. Této události předcházela řada dokladů o vzrůstající moci, bohatství a sebevědomí předních měšťanů. Pokud tedy chceme celý tento složitý vývoj hodnotit v jeho celistvosti a úplnosti, musíme se vrátit hluboko před rok 1309.

Již za vlády Přemysla Otakara II. a Václava II. existují doklady o rostoucí síle předních měšťanů, těchto „gründerů“, kteří se přátelili s nejmocnějšími muži v zemi, ale zároveň s nimi sváděli tuhý boj. Na tomto místě stačí vzpomenout násilnou vraždu Zbyslava z Třebouně pražskými měšťany Wolframem a Reichardem. Za svůj čin sice byli králem potrestaní vyhnáním ze země, ale díky svému vlivu a bohatství se mohli po čase opět vrátit do země a zaujmout ztracené pozice. Jiný přední patricij Ekhard, syn mincmistra Eberharda, se v této době dopustil zpučnosti proti králi, za kterou byl také potrestán, ale podobně jako v předchozím případě opět našel královu milost a mohl se vrátit zpět do země a král mu navrátil i část předtím zabaveného majetku.

Oba výše zmíněné případy spadají do období vlády Václava II. Tohoto panovníka jsem nazval „otcem patriciátu“. Právě za jeho vlády došlo k objevu stříbrnosných žil v okolí pozdějšího města Kutné Hory a zároveň úzkému propojení mezi panovníkem a špičkami patriciátu. Tato symbióza byla užitečná oběma stranám a jak Václav II., tak představitelé měšťanstva si tento prospěch dobře uvědomovali. Zaštítěni panovnickou mocí mohli patricijové klidně obchodovat nebo se věnovat peněžnictví. Na oplátku králi poskytovali cenné služby při správě královské komory nebo při finanční tísní panovníka, což bylo v době nákladné a ambiciózní politiky posledních Přemyslovců běžné. Také z období vlády Jana Lucemburského jsou dochované doklady o velkých peněžních nárocích panovníka na

královská města, které nesli především nejbohatší měšťané. Jasným dokladem je obrovský králův dluh vůči Frenclinovi Welflovi, který málem bohatého patricije zruinoval.

Královská města a jejich čelní představitelé také začínají být již od dob Přemysla Otakara II. oporou panovnické moci proti silícím představitelům české šlechty. V době po vymření Přemyslovců se přední patricijové stále více zapojovali do politických událostí hýbajících celou zemí. Účastnili se po boku panstva volebních sněmů, různých poselství a některé z nich si dokonce snažili naklonit i pretendenti českého trůnu.

Do tohoto období spadá také zajetí českého panstva v Sedlci a Praze. Zhodnotíme-li předchozí vývoj, vyvstává otázka, zda se jednalo o opravdový milník ve vývoji středověkého patriciátu v Českém království, jak celou událost chápala starší literatura. Daný měšťanský čin poté může být chápán pouze jako jedna z „řady dalších“, stejně důležitých zásahů patricijů do veřejných záležitostí. Lze jen velice těžko najít objektivní kritéria pro hodnocení „důležitosti“ a „přelomovosti“ jednotlivých historických událostí. Pro současníky mohla vzbudit více pozornosti například troufalá vražda Zbyslava z Třebouně, podobně jako odvaha a schopnost rodiny Pušů otevřeně v poli vzdorovat mocnému rozrodu Drslaviců nebo v neposlední řadě povstání měšťanů Starého Města pražského proti králi Janovi Lucemburskému. V historické literatuře převládl názor o „přelomovosti“ patricijského počínání roku 1309. Do jeho stínu se tak neprávem dostávají další významné události.

Roku 1309 šlo zajisté z měšťanské strany o čin dalekosáhlého významu. Tak nám ho ostatně zachytili i soudobí kronikáři. Je však nutné ji hodnotit v rámci širšího kontextu vývoje patriciátu v českých zemích, kdy se poté vedle ostatních patricijských činů této doby nejeví tak „přelomovou“, ale spíše významnou.

Již třetím rokem v Českém království panovalo de facto bezvládí. Různé loupeže, přepadení a ostré politické spory nebo vraždy byly téměř na denním pořádku. Právě v této atmosféře mohl uzrát v hlavách několika předních patricijů z Prahy a Kutné Hory plán na zajetí předních zemských pánů. Celý čin se poté nutně jeví pouze jako akce několika předních pražských a kutnohorských měšťanských rodů, které se nechtěly nechat odstavit na druhou kolej ve správě výnosů kutnohorských stříbrných dolů Jindřichem z Lipé a kolem něj seskupené panské kotérie.

Celou událost zachytilo několik soudobých kronikářů, jejichž výpovědi se přirozeně liší podle úhlu pohledu, ze kterého zajetí hodnotili. Již od dob Františka Palackého je za hlavní pramen považovaná Zbraslavská kronika. Petr Žitavský výslovně zmiňuje, že byl daný den v klášteře přítomen. Jeho výpověď se tedy zdá být autentickou, ale zbraslavský opat začal kroniku sepisovat až po smrti prvního opata, Oty, tedy nejdříve roku 1314. Od příhody už

uplynulo minimálně plných pět let a kronikář tedy musel čerpat především ze své paměti nebo ze svých poznámek. Proto asi nepřekvapí milné datování, kdy místo do 15. února 1309 posunul incident až do března téhož roku. Jinak je ale jeho výpověď věrohodná a nutno dodat, že i úplná. Petr popsal nejenom důvody, které vedly k zajištění panstva, ale zachytil i jeho průběh a hlavně důsledky.

Při studiu zbraslavské kroniky je nutné si uvědomit jednu důležitou skutečnost. Petr Žitavský nebyl vřelým přítelem panstva, které často podnikalo kořistnické nájezdy na klášterní majetky, ale měšťanský čin chápal jako „chlapskou“ troufalost a její příčiny spatřoval v prudkém nárůstu bohatství předních špiček patriciátu, který šel ruku v ruce s jejich „*zpupnými mravy*“, kdy se podle kronikáře „*nepokládali za menší než páni*“. Důležitá je i následující autorova poznámka o tom, že k celému činu napomohl svoji nečinností a slabou vládou Jindřich Korutanský, „*jehož zákonů a nařízení nebrali*“.

Podle kronikáře tedy existovaly dva hlavní důvody, které vedli Rutharda, Peregrina Puše, Jakuba Welfovice a Mikuláše Thusintmarka, k provedení svého činu. Za prvé to byla snaha těchto předních patricijů vyrovnat se nejvyšším šlechticům v zemi. Druhý důvod tvořila snaha ovládnout všechny důchody, plynoucí z kutnohorských dolů.

Naopak podle Staročeské kroniky tak řečeného Dalimila stáli za plánováním celé akce jakýsi „*hosté*“, snad cizí měšťané právě pobývající v Praze. Kapitola věnovaná zajištění tvoří u tzv. Dalimila úhelný kámen celého skládání. Neznámý autor zde ostře útočí právě proti německým měšťanům, které stejně jako zbraslavský kronikář nazývá pouze „*chlapy*“. Zároveň neopomněl vytknout české šlechtě její rozmařilý způsob života a že dovolují usazování „*Němcův*“ v zemi. Oproti Petru Žitavskému svoje líčení rozšiřuje o uzavření vzájemných sňatků mezi dětmi patricijů a zajatých šlechticů. Většina pozdějších autorů přejala Šustovo hodnocení veršované kroniky a jejího přínosu k osvětlení celé události. Ten z kronikářova záznamu vyvozuje, že se jednalo o první střet českého panstva a německého patriciátu, aniž by si uvědomil, že jedním ze zajatých šlechticů byl Jan z Klingenberka, pán švábského původu. Toho však tzv. Dalimil mezi zajatými pány v Sedlci neuvádí. Existuje řada důvodů, které k tomu mohly vést. Buďto o jeho zajištění nevěděl, nebo ho zapomněl zmínit. Další možností je, že ho úmyslně neuvedl, prostě zamlčel, aby neutrpěla celková koncepce jeho díla, ostře napadající „*Němce*“ a všechno „*německé*“.

Staročeská kronika našla odezvu také v německém prostředí, kde se dočkala dvou překladů do němčiny. Obsahově se ani příliš od českého originálu neliší. Hlavní posun však můžeme spatřit v úhlu pohledu, kterým hodnotí zajištění. Oba německé překlady se snaží potlačit protiněmecké zaměření původní české verze, směřující převážně proti německým měšťanům.

Dále rozlišuje Němce na „domácí“ a „cizí“, kdy neznámý autor je příznivcem domácích Němců (*Tutschin*), oproti Němcům cizím (*Fremdi, Fremdgeboren*), jejichž je odpůrcem. Tzv. Dalimil tento rozdíl ještě neuvedl. Nemůže však být pochyb o tom, že němečtí měšťané, kteří byli v Českém království usedlí několik generací, měli zde svoje majetky a někteří z nich si vydobyli slušné postavení, se chápali za domácí obyvatele. Jejich hlavní zájem spočíval v zachování stabilních poměrů a pevné královské moci.

Soudobé zprávy o zajetí máme dochované také ze zahraničí. Jedná se o Štýrskou veršovanou kroniku Otacher oûz der Geul. Otacher jako jediný soudobý kronikář očividně stranil měšťanům. Podle něj jejich hlavním cílem byl řádný panovník, který by se dokázal postavit vlivu panstva a v jehož stínu by patriciát mohl nabývat většího vlivu v zemi. Ústy měšťanů štýrský veršotepec vytýká panstvu, že králi neposkytuje žádné prostředky, neváží si ho, jsou mu nevěrní a nechávají ho dokonce žít v chudobě. Dále přímo obhajuje předchozí počínání měšťanů, kteří vše činili pouze pro čest svého krále a k jeho užitku. Kronikářova zpráva je poměrně rozsáhlá a vše nasvědčuje tomu, že byl o celé události velmi dobře informovaný.

Další zápisky o zajetí českého panstva nalézáme v některých kronikách pocházejících z doby vlády Karla IV., ale díky své strohosti a časovému odstupu od celé události se nemohou rovnat předchozím třem zmíněným kronikám. Záznam Františka Pražského je velice krátký a pro samotné osvětlení celé události nedůležitý. Popis události, který ve své kronice zachytil Přibík Pulkava z Radenína, je poněkud zmatený a nekoresponduje z žádným ze soudobých pramenů. Stejně tak vyzní i hodnocení zmatené zprávy opata Neplacha.

Kronika tak řečeného Beneše Minority, přestože časově události nejvzdálenější, přináší o ní poměrně přesné údaje. Jeho zpráva svojí stručností odpovídá analistickému záznamu, ale to nemění nic na faktu, že se jeho datování shoduje se štýrskou veršovanou kronikou i s Neplachem. Na základě této shody se 15. únor považuje za den, kdy byli čeští páni zajatí. Navíc tzv. Beneš Minorita zachytil v několika větách i pomstu českého panstva vedeného Jindřichem z Lipé na patricijských strůjcích povstání. Ti museli uprchnout z Prahy a k převratu došlo i v Kutné Hoře, kterou museli opustit Ruthardovci a Peregrin Puš.

Podobně jako o deset let později při povstání pražských patricijů proti Janovi Lucemburskému přední měšťané nedokázali udržet potřebnou jednotu a tím se stali lehkou kořistí ze zajetí propuštěného panstva. V odborné literatuře se objevují názory, že po roce 1309 a hlavně po tvrdém potrestání povstání pražských měšťanů roku 1319, došlo k velkému poklesu moci předních, především pražských a kutnohorských, patricijských rodin. Domnívám se, že toto mínění je diskutabilní. Řada měšťanů, kteří se aktivně podíleli na zajetí

českých pánů, se po nějaké době mohla vrátit zpět do města a v Praze i v Kutné Hoře spatřujeme jejich potomky. Navíc roku 1312 při sporu mezi patricijskou rodinou Pušovců a pány z Potštejna vidíme sebevědomé počínání Pušovců a s nimi spřízněnými patricijskými rody. Se zbraní v ruce se odhodlaně postavili proti mocnému rozrodu Drslaviců a díky rozhodčímu výroku poručníků mladého krále se jim dostalo čestného zadostiučinění.

Na počátku vlády mladého Jana Lucemburského si můžeme povšimnout jeho podpory královským měštům a také předním patricijům, kteří králi půjčovali značné částky. Poté, co se Jindřich z Lipé vrátil do úřadu královského podkomořího a ovládnul finanční politiku království, ocitlo se splácení patricijských půjček v nedohlednu. To si samozřejmě sebevědomí pražští patricijové nenechali líbit a roku 1319 otevřeně povstali proti králi.

Důsledky povstání byly pro staroměstské měšťany nepříjemné. Předně šest hejtmanů vedoucích celou akci muselo odejít do vyhnanství a další povstáním zkompromitované patricijské rodiny musely zaplatit značné pokuty. Hovořit v tomto smyslu o zlomení moci předních příslušníků německého patriciátu v pražských městech však je přehnané. Jednotlivé členy těchto rodů poté nadále nacházíme pravidelně v městské radě a k jejich ústupu dochází až kolem poloviny 14. století. Jestli lze hovořit o poklesu jejich moci, musí se toto vztahovat pouze na jejich možnost zasahování do celozemských událostí, které ale mohlo být způsobené zklidněním poměrů v zemi po domažlických úmluvách mezi králem a předními šlechtici. Souboj o moc skončil jasným vítězstvím české šlechty vedené Jindřichem z Lipé. Přední patricijové však nadále obchodovali, účastnili se důlní těžby a půjčovali značné sumy králi. Někteří z nich se dokonce opět dostali i do úřadu královského podkomořího, jako například Frenclin Welflovic.

Podobný vývoj jako v Čechách probíhal také v sousedních rakouských zemích. Také zde můžeme sledovat bohatý patriciát, který nebyl ještě právně pevně vyhraněný a dokázal zasahovat i do politických událostí. Stejně jako v českém soustátí také v alpských zemích udržovali úzké vazby s panovníkem a s jeho komorní správou. I zde prováděli různé více či méně složité úvěrové operace.

Hlavní roli v Rakousku však po celé období středověku hrála Vídeň a tamní bohatý patriciát, který dokonce dokázal roku 1309 povstat spolu s částí dolnorakouského panstva proti habsburské nadvládě. Povstání bylo stejně jako v Čechách roku 1319 odsouzené k nezdaru na základě nesvornosti předních měšťanských rodin.

Důležitá je na obou událostech skutečnost, že přední měšťané se zdají být již natolik sebevědomí a mocní, že se nezaleknou ani otevřeného ozbrojeného povstání proti panovníkovi, ať se jednalo Jana Lucemburského nebo Fridricha Sličného. Pražské patricije

však musely podpořit vojenské oddíly Viléma Zajíce z Valdeka a Petra z Rožmberka, vídeňští zase hledali oporu v dolnorakouské šlechtě, které přenechali vedení. Zdá se, že síla a moc několika předních patricijských rodin ještě nebyla tak velká, aby se mohly samy otevřeně a úspěšně vzepřít panovníkovi. Kromě již výše zmíněné nesoudržnosti jim chyběla především podpora širší městské obce jako celku. Samotné rodiny mohly samozřejmě postavit značný počet bojovníků do pole, pouze pomocí svých vlastních sil zajmout přední zemské šlechtice nebo poměrně dlouho vést otevřenou válku s rozrodem Drslaviců. Na vedení úspěšného ozbrojeného povstání proti zeměpánovi však jejich síly nestačili. Poučili se o tom jak vídeňští patricijové roku 1309, tak o deset let později patricijové pražští.

Přestože důsledky obou povstání byly pro přední vůdce zlé, jejich porážka nemohla vést k dalekosáhlým změnám. Nanejvýš došlo k výměně osob v městské samosprávě, zaplacení tučných pokut, ale do Vídně a později i do Prahy se po nějaké době mohli navrátit vyhnaní měšťané, nebo zde alespoň v pramenech nacházíme čile působit jejich potomky. Spolupráce panovníka právě s těmito měšťany a jejich rodinami již byla tak úzká, že ji nemohlo zpretrhat ani otevřené povstání. Ke změně politické a společenské struktury Starého Města pražského dochází až ve druhé polovině 14. století, kdy některé přední patricijské rodiny vymírají, chudnou nebo odcházejí na venkov a splývají s tamní šlechtou. Jejich místa zaujímají bohatí řemeslníci. Ve Vídni tento vývoj můžeme sledovat o něco dříve. Prvním řemeslníkům se do městské rady podařilo proniknout již na počátku 14. století.

Přední pražské a vídeňské patricijské rodiny se významnou měrou zapsaly do historie té země a zajisté jim také patří čestné místo v dějinách, které odpovídá i živému zájmu jednotlivých historických badatelů a ostatně i této rigorózní práce.

Seznam použité literatury a pramenů

I. Prameny a edice

Beneš Minorita - *Benedicti Minoritae dicti Chronica et eius continuatio*, Ed. Ladislav DUŠEK, in: *Zakony franciszkánskie w Polsce I.*, Red. Jerzy Kłoczovski. *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej, cz. 2 i 3: Franciszkanie na ziemiach polskich*, Lublin 1989, s. 323 – 434.

Beneš Krabice z Weitmile – *Cronica ecclesie Pragensis*, Ed. Josef EMLER, in: FRB IV, s. 459 – 548. Český překlad: *Kroniky doby Karla IV.*, Svoboda, Praha 1987, s. 173 – 268.

CIM I – *Codex juris municipalis regni Bohemiae I.* Privilegia měst pražských, Ed. Jaromír ČELAKOVSKÝ, Praha 1886.

CIM II - *Codex juris municipalis regni Bohemiae II.* (1225 – 1419), Privilegia královských měst venkovských v Království českém, Ed. Jaromír ČELAKOVSKÝ, Praha 1895.

CDB I - *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (805 – 1197), Ed. Gustav FRIEDRICH, Pragae 1904 – 1907.

CDB II - *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II.* (1198 – 1230), Ed. Gustav FRIEDRICH, Pragae 1912.

CDB III/1, 2 – *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III/1, 2* (1231 – 1240), Edd. Gustav FRIEDRICH et Zdeněk KRISTEN, Pragae 1942 – 1962.

CDB IV/1 – *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV/1* (1241 – 1253), Edd. Jindřich ŠEBÁNEK et Sáša DUŠKOVÁ, Pragae 1962.

CDB V/1 - *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1* (1253 – 1264), Edd. Jindřich ŠEBÁNEK a Sáša DUŠKOVÁ, Pragae 1974.

CDM VI – *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VI.* (1307 – 1333), Ed. Peter Ritter v. CHLUMECKY, Brünn 1854.

Continuatio Sancrucensis III – *Continuatio Sancrucensis III.* (1302 – 1310), MGH SS IX, Ed. Georgius Heinricus PERTZ, Hannovere 1851, s. 732 – 735.

Continuatio Zwetlensis III – *Continuatio Zwetlensis III.* (1241 – 1329), MGH SS IX, Ed. Georgius Heinricus PERTZ, Hannovere 1851, s. 654 – 669.

Dalimil - *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1. - 2.*, Vydání textu a veškerého textového materiálu, Edd. Jiří DAŇHELKA, Karel HÁDEK, Bohuslav HAVRÁNEK, Naděžda KVÍTKOVÁ, Praha 1988. Překlad do moderní češtiny: Kronika tak řečeného Dalimila, Ze staročeského originálu přeložila Marie Krčmová, přebásnila Hana Vrbová, Úvod, stať o kronice, poznámky a rejstřík napsala Marie Bláhová, Praha – Litomyšl 2005.

Das altprager Stadtrecht - *Das altprager Stadtrecht aus dem 14. Jahrhundert*, Hrsg. von Emil Franz RÖSSLER, Prag 1845.

Die pehemische Cronica - *Die pehemische Cronica dewcz*, in: FRB III, Ed. Josef JIREČEK, Praha 1882, Úvod, s. XV a XXVI, s. 257 – 297.

Die tutsch kronik - *Die tutsch kronik von Behemlant*, in: FRB III, Ed. Josef JIREČEK, Praha 1882, Úvod, s. XI – XIII, s. 3 – 228.

František Pražský - *Chronicon Francisci Pragensis*, FRB SN I, Ed. Jana ZACHOVÁ, Praha 1997.

FTB – *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně* (1279 – 1296), Ed. Jan Bedřich NOVÁK, Praha 1903.

CHELČICKÝ, Petr, Drobné spisy, O boji duchovním, O církvi svaté, O trojiem lidu řeč, Replika proti Mikuláši Biskupcovi, Ed. Eduard PETRŮ, Praha 1966.

Iohannes Victoriensis - *Iohannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum*, Ed. Fedorus SCHNEIDER, in: MGH Scriptorum 36/I. – II., Hannoverae et Lipsiae 1909 - 1910. Německý překlad: Das Buch gewisser Geschichten von Abt Johann von Victring, Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit 8, Ed. W. FRIEDENSBURG, Leipzig 1888.

Král Přemysl Otakar a Závěš, in: FRB III, Ed. Josef EMLER, Praha 1882, s. 240 – 242.

Kronika trojanská – *Kronika trojanská*, K vydání připravil Jiří DAŇHELKA, Praha 1951.

Kronika zbraslavská, Sbírkka kronik a letopisů v českém překladu, Překlad J.V. Nováka, Úvod a poznámkami opatřil Václav Novotný, Praha 1905.

Libri erectionum I. – *Libri erectionum archidioecesis Pragensis I. (1358 – 1376)*, Ed. Kliment BOROVIČ, Pragae 1875.

Libri erectionum II. – *Libri erectionum archidioecesis Pragensis II. (1375 – 1388)*, Ed. Kliment BOROVIČ, Pragae 1878.

MGH Const. IV/1 – *Monumenta Germaniae Historica IV/1*, Constituciones et acta publica imperatorum et regum, Ed. Iacobus SCHWALM, Hannoverae et Lipsiae 1906.

MGH Const. IV/2 – *Monumenta Germaniae Historica IV/2*, Constituciones et acta publica imperatorum et regum, Ed. Iacobus SCHWALM, Hannoverae et Lipsiae 1909 – 1911.

Moravo, Čechy, radujte se!, Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců, Ed. Václav BOK, Praha 1998.

Neplach - *Johannis Neplachonis, abbatis opatovicensis, chronicon*, in: FRB III, Ed. Josef EMLER, Praha 1882, s. 443 – 484. Český překlad: Kroniky doby Karla IV., Praha 1987, s. 528 – 553.

Otacher - *Ottokars Österreichische Reimchronik*, in: MGH V, Hrsg. von Joseph SEEMÜLLER, Hannoverae 1890 und 1893.

Příběhy krále Václava I. - *Příběhy krále Václava I.*, in: FRB II, Ed. Josef EMLER, Praha 1874, s. 303 – 308.

Přibík Pulkava - *Cronica Przibiconis dicti Pulkaua*, in: FRB V, Ed. Josef EMLER a Josef GEBAUER, s. 3 – 326. Český překlad: Kroniky doby Karla IV., Svoboda, Praha 1987, s. 272 – 438.

RBM I - *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I.* (600 – 1253), Ed. Jaromír ERBEN, Pragae 1855.

RBM II – *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II.* (1253 – 1310), Ed. Josef EMLER, Pragae 1882.

RBM III - *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III.* (1311 - 1333), Ed. Josef EMLER, Pragae 1890.

RBM IV - *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV.* (1333 – 1346), Ed. Josef EMLER, Pragae 1892.

RBM V/1 - *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae V/1* (1346 - 1355), Ed. Jiří SPĚVÁČEK, Praha 1960.

Rudberti Salisburgensis - *Continuatio canonicorum S. Rudberti Salisburgensis* (1308 – 1327), MGH SS IX, Ed. Georgius Heinricus PERTZ, Hannovere 1851, s. 819 – 823.

St. Pauler Formular – *Das St. Pauler Formular*, Briefe und Urkunden aus der Zeit König Wenzels II., Hrsg. von Johann LOSERTH, Prag 1896.

Summa Gerhardi, Ein Formelbuch aus der Zeit des Königs Johann von Böhmen, Hrsg. von Ferdinand TADRA, Wien 1882.

Vita Karoli IV. – *Vita Karoli IV. imperatoris*, in: FRB III, Ed. Josef EMLER, Praha 1882, s. 324 – 417.

Vypravování o zlých létech – *Vypravování o zlých létech po smrti krále Přemysla Otakara II.*, in: FRB II, Ed. Josef EMLER, Praha 1874, s. 335 – 368.

Zbraslavská kronika - *Chronicon Aulae regiae*, Ed. Josef EMLER, in: FRB IV, Praha 1884, s. 1 – 337. Český překlad: Zbraslavská kronika, *Chronicon Aulae Regiae*, přeložil František Heřmanský, verše Rudolf Mertlík, Předmluvu napsal etc. Zdeněk Fiala, Praha 1975.

II. Literatura

Akademický slovník cizích slov, kolektiv autorů pod vedením Věry PETRÁČKOVÉ a Jiřího KRAUSE, Praha 1997.

BACHMANN, Adolf, *Geschichte Böhmens I. (bis 1400)*, Gotha 1899.

BERTHOLD, Brigitte, *Charakter und Entwicklung des Patriziats in mittelalterlichen deutschen Städten*, JGF 6, 1982, s. 195 – 241.

BLÁHOVÁ, Marie, *Kroniky doby Karla IV.*, in: *Kroniky doby Karla IV., Úvod etc.* Marie Bláhová, přeložil Jakub Pavel, Marie Bláhová, Jana Zachová, Praha 1987, s. 557 – 594.

BLÁHOVÁ, Marie, *Rýmované kroniky v národních jazycích jako historický pramen, Příspěvek k problematice výpovědní hodnoty historiografických pramenů*, AUC, *Philosophica et Historica* 2, *Z pomocných věd historických VIII.*, 1988, s. 7 – 33.

BLÁHOVÁ, Marie, *Pražské školy v předuniverzitním období*, DP 9, 1993, s. 26 – 39.

BLÁHOVÁ, Marie, *Cisterciácké dějepisectví ve středověkých Čechách*, HO 12, 1994, s. 275 – 280.

BLÁHOVÁ, Marie, *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila v kontextu středověké historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota*, Praha 1995.

BOBKOVÁ, Lenka, Velké dějiny zemí Koruny české IV. a (1310 – 1402), Praha a Litomyšl 2003.

BOBKOVÁ, Lenka - BARTLOVÁ, Milena, Velké dějiny zemí Koruny české IV. b (1310 – 1402), Praha – Litomyšl 2003.

BOHÁČ, Zdeněk, Časové vrstvy patrocinií českých měst a jejich význam pro dějiny osídlení, HG 4, 1970, s. 7 – 40.

BOROVSKÝ, Tomáš, Patriciát nebo radní vrstva? Kutná Hora v předhusitském období, in: Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci, Sborník příspěvků z mezinárodního symposia v Příboře, uspořádal Jiří Jurak, Příbor 2001, s. 87 – 101.

BOROVSKÝ, Tomáš, Měšťan, in: Člověk českého středověku, Ed. Martin NODL a František ŠMAHEL, Praha 2002, s. 392 – 412.

BRETHOLZ, Berthold, Geschichte der Stadt Brünn I. (bis 1411), Brünn 1911.

CSENDES, Peter, Geschichte Wiens, Wien 1981.

CZEIKE, Felix, Geschichte der Stadt Wien, Wien – München – Zürich – New York 1981.

ČECHURA, Jaroslav, Hospodářské předpoklady stavební činnosti v cisterciáckých kláštorech Oseku a Sedlci, Diplomová práce, Praha 1977.

ČECHURA, Jaroslav, Patriciát ve struktuře českých a moravských měst 14 – 16. století, ČNM – řada historická 157, 1988, s. 32 – 51.

ČECHURA, Jaroslav, Městská šlechta – Součást patriciátu? K otázce kontinuity pražského patriciátu 14. – 16. století, DP 9, 1991, s. 57 – 76.

ČELAKOVSKÝ, Jaromír, O vývoji středověkého zřízení radního v městech Pražských, SPDMP 1, Praha 1920.

Dějiny Prahy, Red. Josef JANÁČEK, Praha 1964.

DLUGOBORSKI, Waclaw – GIEROWSKI, Józef – MALECZYŃSKI, Karol, Dzieje Wrocławia do roku 1807, Warszawa 1958.

DOLEŽEL, Jiří, *Cruciburgensis monetae magister*: několik poznámek k problému jeho identifikace, AR 56, 2004, s. 401 – 416.

DUBY, Georges, Věk katedrál, Umění a společnost 980 – 1420, Praha 2002.

DUŠEK, Ladislav, Kronika tzv. Beneše Minority a její pokračování, rukopis.

DUŠEK, Ladislav, Kronika tzv. Beneše Minority a její pokračování, Minulostí Západočeského kraje 26, 1990, s. 7 – 113.

EDEL, Tomáš, Příběh johanitského komtura řečeného Dalimil, Kapitola z dějin české politiky, Praha 2000.

EMLER, Josef, heslo „Beneš Minorita“, in: Ottův slovník naučný III., s. 747 – 748.

EMLER, Josef, Kronika Františka Pražského, in: FRB IV, s. XVIII – XXII.

Encyklopedie antiky, Red. Ludvík SVOBODA, Praha 1974.

ERKENS, Franz – Reiner, Sozialstruktur und Verfassungsentwicklung in der Stadt Köln während des 11. Jahrhunderts, in: Städteforschung 43, Hrsg. von Jörg Jarnut und Peter Johanek, Köln – Weimar – Wien 1998.

FIALA, Zdeněk, Komorník a podkomoří, Pojednání o počátcích a vzájemném poměru obou do konce 13. století, SH 2, Praha 1954, s. 57 – 82.

FIALA, Zdeněk, Přemyslovské Čechy, Český stát a společnost v letech 995 - 1310, Praha 1968.

FIALA, Zdeněk, Předhusitské Čechy, Český stát pod vládou Lucemburků 1310 – 1419, Praha 1978.

FRIEDRICH, Gustav, Rukověť křesťanské chronologie, Praha – Litomyšl 1997.

GASSER, Fritz, König Heinrich von Böhmen, Dissertation zur Erlangung des philosophischen Doktorgrades an der Leopolds – Franzens – Universität zu Innsbruck 1950.

Geschichte der Oberlausitz, Herrschaft, Gesellschaft und Kultur vom Mittelalter bis zum Ende des 20. Jahrhunderts, Hrsg. von Joachim BAHLCKE, Leipzig 2004.

GRAUS, František, Chudina městská v době předhusitské, Praha 1949.

GRAUS, František, Český obchod se sukem ve 14. a počátkem 15. století, K otázce významu středověkého obchodu, Praha 1950.

GRAUS, František, Několik poznámek ke středověkému učení o společnosti, ČsČH 7, 1955, s. 205 – 231.

GRAUS, František, Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II., Praha 1957.

GÜNDISCH, G., Konrad, Das Patriziat siebenbürgische Städte im Mittelalter, in: Studia Transylvanica 18, Hrsg. von Paul PHILIPPI, Köln – Weimar – Wien 1993.

GUREVIČ, J., Aron, Kategorie středověké kultury, Praha 1978.

GUTKAS, Karl, Das Österreichische Städtewesen im Mittelalter, in: Die mittelalterliche Städtebildung im Südöstlichen Europa, Hrsg. von Heinz STOOB, Köln – Wien 1977, s. 134 – 163.

Handbuch der Geschichte der böhmischen Länder I. (Die böhmischen Länder von der archaischen Zeir bis zum Ausgang der hussitischen Revolution), Hrsg. von Karl BOSL, Stuttgart 1967.

HIRSCHMANN, Gerhard, Das nürnbergger Patriziat, in: Deutsches Patriziat 3 (1430 – 1740), Hrsg. Hellmuth RÖSSLER, Limburg 1968.

Historia Śląska I/2 (od połowy XIV. do trzeciej ćwierci XVI. w., Red. Karol MALECZYNSKI, Wrocław – Warszawa – Kraków 1961.

HLINKA, Bohuslav – RADOMĚŘSKÝ, Pavel, Peníze, poklady, padělky, Praha 1996.

HOFFMANN, František, Mincmistři Přemysla Otakara II., FHB 1, 1979, s. 253 – 261.

HOFFMANN, František, Mincmistr Eberhard, PSH 12, 1980, s. 70 – 84.

HOFFMANN, František, Bojové družiny před husitskou revolucí ve Východních Čechách, ČsČH 35, 1987, s. 75 – 104.

HOFFMANN, František, České město ve středověku, Praha 1992.

HRABÁK, Josef, Dějiny české literatury I., Starší česká literatura, Praha 1959.

HRABÁK, Josef, Studie ze starší české literatury, Praha 1962.

HRDLIČKA, Jakub, Pražská heraldika, Znaký pražských měst, cechů a měšťanů, Praha 1993.

CHARVÁTOVÁ, Kateřina, Postup výstavby cisterckých klášterů v Čechách, MHB 3, 1993, s. 199 – 223.

CHARVÁTOVÁ, Kateřina, Dějiny cisterckého řádu v Čechách I. (1142 – 1420), Praha 1998.

CHARVÁTOVÁ, Kateřina, Chronicon Aulae Regiae jako klášterní kronika, MH 5, Praha 2002, s. 307 – 357.

CHOC, Pavel, Boje o Prahu za feudalismu, Praha 1957.

CHOC, Pavel, S mečem a štítem, České raně feudální vojenství, Praha 1967.

IWAŃCZAK, Wojciech, Ludzie miecza, ludzie modlitwy i ludzie pracy, Trójpodział społeczeństwa w średniowiecznej myśli czeskiej, Kielce 1989.

JAN, Libor, Kdo byl Cruciburgensis monetae magister? Několik poznámek k počátkům města Brna, FN 3, 1988, s. 23 – 30.

JAN, Libor, Causa Cruciburgensis monetae magister rediviva, AR 56, 2004, s. 393 – 400.

JAN, Libor, Václav II. a struktury panovnické moci, Brno 2006.

JAKUBEC, Jan, Dějiny literatury české I., Praha 1929.

JANÁČEK, Josef, Stříbro a ekonomika českých zemí ve 13. století, ČsČH 20, 1972, s. 875 – 906.

JEŘÁBEK, Miroslav, Kronika Neplachova, ČČM 76, 1902, s. 496 – 509.

JEŘÁBEK, Miroslav, Rozbor kroniky Dalimilovy, ČČH 10, 1904, s. 276 – 303.

JIREČEK, Josef, Rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila, Úvod, in: FRB III, Praha 1882, s. III – XXVIII.

JOHANEK, Peter, Bürgerkämpfe und Verfassung in den mittelalterlichen deutschen Städten, in: Forschungen zur Geschichte der Stadt Ulm, Einwohner und Bürger auf dem Weg zur Demokratie, Von den antiken Stadtrepubliken zur modernen Kommunalverfassung, Hrsg. von Hans Eugen SPECKER, Ulm 1997, s. 45 – 73.

KEJŘ, Jiří, Městské zřízení v Českém státě ve 13. století, ČsČH 27, 1979, s. 226 – 252.

KEJŘ, Jiří, Vznik městského zřízení v českých zemích, Praha 1998.

KERSKEN, Norbert, Mittelalterliche Nationalgeschichtsschreibung im östlichen Mitteleuropa, MHB 4, 1995, s. 147 – 170.

KLAUDY, Kurt, *Zum Werden der Deutschen Stadt*, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien 2001.

KLECANDA, Vladimír, *Přijímání do rytířského stavu v zemích českých a rakouských na počátku novověku*, *Časopis archivní školy* 6, Praha 1928, s. 1 – 125.

KLIMEŠ, Lumír, *Slovník cizích slov*, Praha 1986.

KOŘAN, Jan, *Přehledné dějiny československého hornictví I.*, Praha 1955.

KRALIK, Richard, *Geschichte der Stadt Wien und ihrer Kultur*, Wien 1933.

KRIEGER, Karl – Friedrich, *Habsburkové ve středověku, Od Rudolfa I. (1218 – 1291) do Fridricha III. (1415 – 1493)*, Praha 2003.

KUHN, Walter, *Die deutschrechtlichen Stadtgründungen in Klempolen*, in: *Die mittelalterliche Städtebildung im Südostlichen Europa*, Hrsg. von Heinz STOOB, Köln – Wien 1977, s. 39 – 89.

KUTHAN, Jiří, *Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách, K problematice cisterciácké stavební tvorby*, Praha 1983.

LAUER, Ernest, *The first Wall of Rheinisch episcopal cities*, *Speculum* 6/1, 1931, s. 77 – 106.

LE GOFF, Jacques, *Kultura středověké Evropy*, Praha 1991.

LE GOFF, Jacques, *Středověká imaginace*, Praha 1998.

LE GOFF, Jacques, *Středověký člověk a jeho svět*, Praha 1999.

LEHÁR, Jan, *Nejstarší česká epika, Dalimilova kronika, Alexandreida, první veršované legendy*, Praha 1983.

LHOTSKY, Alphons, Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs, MIÖG 19, Graz – Köln 1963.

LHOTSKY, Alphons, Geschichte Österreichs II/1, Seit der mitte des 13. Jahrhunderts (1281 – 1358), Wien 1967.

LÍBAL, Dobroslav – MUK, Jan – PAVLÍK, Milan, Raně gotické Havelské město, PSH, 1966, s. 44 – 55.

LIPPERT, Julius, Sozialgeschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit II., Der sociale Einfluss der christlich – kirchlichen Organisationen und der deutschen Colonisation, Prag – Wien – Leipzig 1898.

LIPPERT, Julius, Bürgerlicher Landbesitz im 14. Jahrhundert, Zur Sändefrage jener Zeit, Prag 1902.

LOEHR, Maja, Der Steirische Reimchronist: her Otacher ouz der Geul, MIÖG 51, 1937, s. 89 – 130.

MACEK, Josef, Česká středověká šlechta, Praha 1997.

MACHILEK, Franz, Praga caput regni, Zur Entwicklung und Bedeutung Prags im Mittelalter, in: Studien zum Deutschtum im Osten 17, Stadt und Landschaft im deutschen Osten und in Ostmitteleuropa, Hrsg. von Friedhelm Berthold KAISER und Bernard STASIEWSKI, Köln – Wien 1982, s. 67 – 129.

MAREŠOVÁ, Lenka, Zápas o český trůn v letech 1306 – 1310, Diplomová práce na FF MU, Brno 2005.

MAYER, Josef, Dům U kamenného zvonu na Staroměstském náměstí, ČSPS 2, 1994, s. 65 – 89.

MENDL, Bedřich, Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských v letech 1378 – 1434, ČČH 22/1916, s. 54 – 57, s. 422 – 445; ČČH 23/1917, s. 74 – 84, s. 353 – 364.

MEDL, Bedřich, Sociální krise měst českých ve století čtrnáctém, ČČH 30, 1924, s. 35 – 73.

MENDL, Bedřich, Sociální krise a zápasy ve městech čtrnáctého věku, Zvláštní otisk z ČČH 30, 1926, s. 1 – 206.

MENDL, Bedřich, Z hospodářských dějin Prahy, SPDMP 5, Praha 1932, s. 9 – 390.

MEZNÍK, Jaroslav, Brněnský patriciát a boje o vládu města ve 14. a 15. století, BMD 4, 1962, s. 249 – 349.

MEZNÍK, Jaroslav, Z problematiky středověkého patriciátu, ČsČH 11, 1963, s. 628 – 637.

MEZNÍK, Jaroslav, Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské, Rozpravy ČSAV 75, 1965, sešit 2, s. 3 – 67.

MEZNÍK, Jaroslav, Národnostní složení předhusitské Prahy, SH 17, 1970, s. 5 – 31.

MEZNÍK, Jaroslav, Česká a Moravská šlechta ve 14. a 15. století, SH 37, 1990, s. 7 – 36.

MEZNÍK, Jaroslav, Praha před husitskou revolucí, Praha 1990.

MEZNÍK, Jaroslav, Němci a Češi v Kronice tak řečeného Dalimila, ČMM 112, 1993, s. 3 – 10.

MEZNÍK, Jaroslav, Lucemburská Morava (1310 – 1423), Praha 1999.

MORAW, Peter, Von offener Verfassung zu gestalteter Verdichtung (1250 – 1490), in: Propyläer Geschichte Deutschlands 3, Hrsg. von Dieter GROH, Berlin 1985.

NĚMEC, Igor a kol., Slova a dějiny, Praha 1980.

NIEDERSTÄTTER, Alois, Die Herrschaft Österreich, Fürst und Land, im Spätmittelalter, in: Österreichische Geschichte 1278 – 1411, Hrsg. von Herwig WOLFRAM, Wien 2001.

NOHEJLOVÁ, Emanuela, Příběhy kláštera opatovického, Praha 1925.

NOVOTNÝ, Robert, Uzavírání panského stavu a problematika nobilitací v pozdním středověku, in: Evropa a Čechy na konci středověku, Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi, Vydali Eva DOLEŽALOVÁ, Robert NOVOTNÝ a Pavel SOUKUP, Praha 2004.

NOVOTNÝ, Václav, Adolfa Bachmanna Geschichte Böhmens, ČČH 9, 1903, s. 373 – 397.

NOVOTNÝ, Václav, České dějiny I/4, Rozmach české moci za Přemysla Otakara II. (1253 – 1271), Praha 1937.

NOVÝ, Rostislav, Soupis městských knih českých od roku 1310 – 1526, AUC, Philosophica et historica 4, Praha 1963.

NOVÝ, Rostislav, Organizace a vývoj českého mincovnictví v 13. století do měnové reformy Václava II., SAP 24, 1974, s. 366 – 425.

NOVÝ, Rostislav, Počátky znaků měst českých, SAP 26, 1976, s. 367 - 412.

NOVÝ, Rostislav, Český mincmistr Eberhard, AUC, Philosophica et historica 1, Praha 1982, s. 135 – 138.

NOVÝ, Rostislav, K počátkům středověké Prahy, DP 4, 1984, s. 27 – 39.

Ottův slovník naučný 19, Praha 2000.

PALACKÝ, František, Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě, Praha 1908.

PALACKÝ, František, Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber, Prag 1830; Česky: Ocenění starých českých dějepisců, Přeložil a poznámkami opatřil Jaroslav CHARVÁT, Praha 1941.

PITTLER, Andreas, Die Bürgermeister Wiens, Die geschichte der Stadt in Porträts, Wien 2003.

PITZ, Ernst, Europäisches Städtewesen und Bürgertum, Von der Spätantike zum hohen Mittelalter, Darmstadt 1991.

PLANITZ, Hans, Die deutsche Stadt im Mittelalter, Graz – Köln 1954.

POHANKA, Reinhard, Eine kurze Geschichte der Stadt Wien, Wien – Köln – Weimar 1998.

PROCHÁZKA, Rudolf – SULITKOVÁ, Ludmila, Uherské Hradiště ve 13. – 15. století, Sociálně – ekonomická struktura, topografie, Uherské Hradiště 1984, s. 17 – 21.

Příruční slovník jazyka českého IV/1, Praha 1941 – 1943.

PURŠ, Jaroslav – KROPILÁK, Miroslav, Přehled dějin Československa I/1 (do roku 1526), Praha 1980.

REJNUŠ, Miloš, Královská města a podpora Přemysla Otakara II., SB 55, 1957, s. 20 – 33.

SEDLÁČEK, August – KOLÁŘ, Martin, Českomoravská heraldika I., Praha 1902.

Slovník antické kultury, Red. František TODT, Praha 1974.

SOVADINA, Miloslav, Jindřich z Lipé, Zvláštní otisk z Časopisu Matice moravské 120 (2001), 121 (2002) a 122 (2003), Brno 2005.

SPĚVÁČEK, Jiří, Karel IV., Život a dílo (1316 – 1378), Praha 1980.

SPĚVÁČEK, Jiří, Petr Žitavský a počátky lucemburské dynastie v Českých zemích, MHB 3, Praha 1993, s. 177 – 197.

SPĚVÁČEK, Jiří, Jan Lucemburský a jeho doba (1296 – 1346), Praha 1994.

SULITKOVÁ, Ludmila, Měšťané, jejich společenství a elity v Brně v předbělohorském období, in: Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci, Sborník příspěvků z mezinárodního symposia v Příboře, uspořádal Jiří Jurak, Příbor 2001, s. 115 – 123.

SULITKOVÁ, Ludmila, Několik poznámek k dějinám Brna ve 13. století (K původu městského patriciátu), BMD 13, 1995, s. 46 – 64.

ŠEBÁNEK Jindřich– DUŠKOVÁ, Sáša, Listina v českém státě doby Václava I., Rozpravy ČSAV 73, 1963, sešit 10, s. 3 – 154.

ŠIMÁK, Josef, Václav, Kdo skládal kroniku t. ř. Dalimila? ČČH 38, 1932. s. 358 – 364.

ŠMAHEL, František, Idea národa v husitských Čechách, Praha 2000.

ŠŤASTNÝ, Radko, Tajemství jména Dalimil, Praha 1991.

ŠUSTA, Josef, Dvě knihy českých dějin I., Poslední Přemyslovci a jejich dědictví (1300 – 1308), Praha 1917; II. Počátky Lucemburské (1308 – 1320), Praha 1919.

ŠUSTA, Josef, České dějiny II/1, Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví, Praha 1935.

ŠUSTA, Josef, České dějiny II/2, Král cizinec, Praha 1939.

ŠUSTA, Josef, České dějiny II/3, Karel IV., Otec a syn, Praha 1946.

ŠUSTA, Josef, České dějiny II/4, Karel IV., Za císařskou korunou, Praha 1948.

TEIGE, Josef, Seznamy měšťanů pražských I., Staré Město (1324 – 1350), Almanach král. Hlavního města Prahy 4 – 5, Praha 1901 – 1902.

TEIGE, Josef, O statcích obcí Pražských v letech 1420 – 1546, SPDMP 3 1922, s. 111 – 201.

TEPLÝ, Jaroslav, Lapkové na českém východě, ČsČH 18, 1970, s. 283 – 290.

TOMEK, Václav, Vladivoj, Pražané za Jindřicha Korutanského, ČČM 17, 1843, s. 375 - 394.

TOMEK, Václav, Vladivoj, Dějepis města Prahy I. – XII., Praha 1855 – 1901.

TOMEK, Václav, Vladivoj, Základy starého místopisu Pražského I., Praha 1866.

TŘEŠTÍK, Dušan, Proměny české společnosti ve 13. století, FHB 1, 1979, s. 131 – 154.

TŘEŠTÍK, Dušan – POLÍVKA, Miloslav, Nástin vývoje české šlechty do konce 15. století, in: Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století, Praha 1984, s. 99 – 133.

UHLÍŘ, Zdeněk, Otázky stavovství v době předhusitské, FHB 6, 1984, s. 57 – 64.

UHLÍŘ, Zdeněk, Národnostní poměry ve 13. století a český nacionalismus, FHB 12, 1988, s. 143 – 170.

UHLIRZ, Karl und Mathilde, Handbuch der Geschichte Österreich – Ungarns I., Graz – Wien – Köln 1963.

URBAN, Jan, Lichtenburkové, Vzestupy a pády jednoho panského rodu, Praha 2003.

VANCSA, Max, Geschichte Nieder- und Oberösterreichs II. (1283 – 1522), Stuttgart und Gotha 1927.

VANÍČEK, Vratislav, Velké dějiny země koruny české II. (1197 – 1250), Praha a Litomyšl 2000, s. 420 – 423.

VANÍČEK, Vratislav, Velké dějiny zemí Koruny české III. (1250 – 1310), Praha a Litomyšl 2002.

VÁŽNÝ, Václav, Alexandreida, Praha 1947.

VELÍMSKÝ, Tomáš, Příspěvek k dějinám patriciátu v českých městech, ČČH 89, 1991, s. 321 – 335.

VELÍMSKÝ, Tomáš, *Cruciburgensis magister monetae* aneb historie jednoho omylu. Příspěvek k dějinám městského meliorátu v českých zemích ve druhé a třetí čtvrtině 13. století, Civitas & Villa, Miasto i wieś w średniowiecznej europieśsrodkowej, Wrocław – Praha 2002.

VELÍMSKÝ, Tomáš, Hrabišici, páni z Rýzmburka, Praha 2002.

VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan, Encyklopedie českých klášterů, Praha 1998.

WIHODA, Martin, Zlatá bula Sicilská, Podivuhodný příběh ve vrstvách paměti, Praha 2005.

ZAHÁNĚL, Stanislav, Jak vznikla staročeská šlechta, Příspěvek k nejstarším politickým a sociálním dějinám českým, Brno 1930.

ŽEMLIČKA, Josef, Přemyslovská hradská centra a počátky měst v Čechách, ČsČH 4, 1978, s. 559 – 586.

ŽEMLIČKA, Josef, Století posledních Přemyslovců, Český stát a společnost ve 13. století, Praha 1986.

ŽEMLIČKA, Josef, Ke zrodu vrcholně feudální „pozemkové“ šlechty ve státě Přemyslovců, ČMM 109, 1990, s. 17 – 38.

ŽEMLIČKA, Josef, „Omnes Bohemi“: Od svatováclavské čeledi ke středověké šlechtě, MHB 3, 1993, s. 111 – 133.

ŽEMLIČKA, Josef, „Právo nucené směny“ při zakládání středověkých měst, ČČH 96, 1998, s. 502 – 531.

ŽEMLIČKA, Josef, Markomané, Němci a středověká kolonizace, ČČH 97, 1999, s. 235 – 272.

ŽEMLIČKA, Josef, Vratislav Vaníček, Velké dějiny zemí Koruny české II. (1197 – 1250), in: MHB 7, Praha 2000, s. 236 – 248.

ŽEMLIČKA, Josef, Počátky Čech královských (1198 – 1253), Proměna státu a společnosti, Praha 2002.

ŽEMLIČKA, Josef, České třinácté století: „privatizace“ státu, ČČH 101, 2003, s. 509 – 541.

III. Elektronické dokumenty

SEDLÁČEK, August, Hrady, zámky a tvrze Království českého I. – XV., Nakladatelství a vydavatelství Jiří ČÍŽEK – ViGo agency, 1998 – 2000. [CD - ROM]

Fontes rerum regni Bohemiae [online], Dostupné z: < <http://clavmon.cz/clavis/FRRB/> >.

Lexikon des Mittelalters, Verlag J. B. METZLER, 2000. [CD - ROM]

Monumenta Germaniae Historica digital [online], Dostupné z: < <http://dmgh.de/> >.

Ottova encyklopedie obecných vědomostí, Vydal Aion CS a AMD, 1997. [CD - ROM]

Seznam zkratek

AR – Archeologické rozhledy

AUC – Acta Universitatis Carolinae

BMD – Brno v minulosti a dnes

ČČH – Český časopis historický

ČsČH – Československý časopis historický

ČSPS - Časopis společnosti přátel starožitností

CDB - Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae

CIM – Codex juris municipalis regni Bohemiae

ČČM – Časopis Českého muzea

ČMM – Časopis Matice moravské

ČNM – Časopis Národního muzea

DP – Documenta Pragensia

FHB – Folia Historica Bohemica

FN – Folia Numismatica

FRB – Fontes rerum Bohemicarum

FTB – Formulář Tobiáše z Bechyně

HG – Historická geografie

HO – Historický obzor

JGF – Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus

LexMA – Lexikon des Mittelalters

MGH - Monumenta Germaniae Historica

MGH SS - Monumenta Germaniae Historica Scriptorum

MH – Marginalia Historica

MHB – Mediaevalia Historica Bohemica

MIÖG – Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung

PSH – Pražský sborník historický

RBM - Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae

SAP – Sborník archivních prací

SB - Slezský sborník

SH – Sborník historický

SPDMP – Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy

Přílohy

Obr. 1. Letecký pohled na Pražský hrad spolu se Starým Městem pražským, jehož původní areál je vymezený ulicemi Národní, 28. října, Na příkopě a Revoluční (současný stav). Zdroj [/http://www.mapy.cz/](http://www.mapy.cz/)

Obr. 2. Havelské město. Lokátorem Nového města u sv. Havla byl ve 40. letech 13. století mincmistr Eberhard. Vpravo nahoře kostel sv. Havla (současný stav). Zdroj [/http://www.mapy.cz/](http://www.mapy.cz/)

Obr. 3. Zajetí českého panstva v Sedlci u Kutné Hory roku 1309 na kresbě Emila Zillicha (1829 – 1896).

Obr. 5. Chrám Nanebevzetí Panny Marie, Sedlec (obec Kutná Hora). Foto archiv autora.

Obr. 4. Letecký pohled na areál Sedleckého kláštera. Jeho gotická podoba vznikla v době největší prosperity za opata Heidenreicha. Dnes většinu budov s výjimkou kostela zabírá továrna tabákové firmy Philip Morris. Zdroj /<http://www.mapy.cz/>

Obr. 5. Chrám Nanebevzetí Panny Marie. Sedlec (okres Kutná Hora). Foto archiv autora.

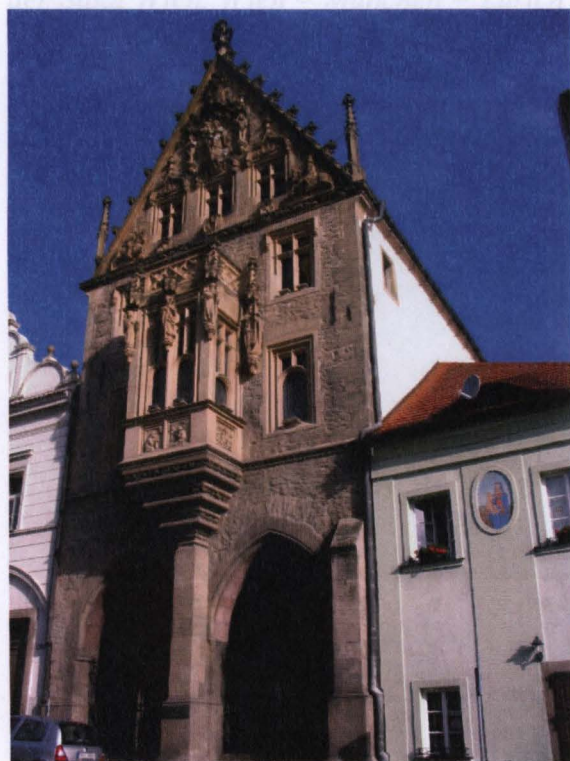
Obr. 7. Kutná Hora. Hned po Praze druhé nejdůležitější město království a po roce 1300 hlavní důlní centrum. Uprostřed kostel sv. Jakuba. Flevo od něj Hrádek. V pozadí Vlásky dvůr. Foto archiv autora.

Obr. 6. Závěr chrámu Nanebevzetí Panny Marie. Foto archiv autora.

Obr. 7. Kutná Hora. Hned po Praze druhé nejdůležitější město království a po roce 1300 hlavní důlní centrum. Uprostřed kostel sv. Jakuba. Vlevo od něj Hrádek. V pozadí Vlašský dvůr. Foto archiv autora.

Obr. 8. Kamenný dům. Dnes nejproslulejší kutnohorský dům pamatuje již dobu předhusitskou, jejíž stopy nalezneme ve sklepích a v mázhauzu. Od šedesátých let 15. století náležel rodině Kroupů. Když jeden z nich, Prokop, získal v osmdesátých letech predikát z Chocemic a úřad horního hofmistra, rozhodl se zbudovat honosné patricijské sídlo. Slavná etapa Kamenného domu začala roku 1489 a jeho stavitelem se stal mistr Brikcí, zvaný též Gauschke, který v této době stavěl také radnici ve slezské Vratislavi, jež se stala i inspirací pro stavební řešení Prokopova domu, především pak pozoruhodného průčelí. Foto archiv autora.

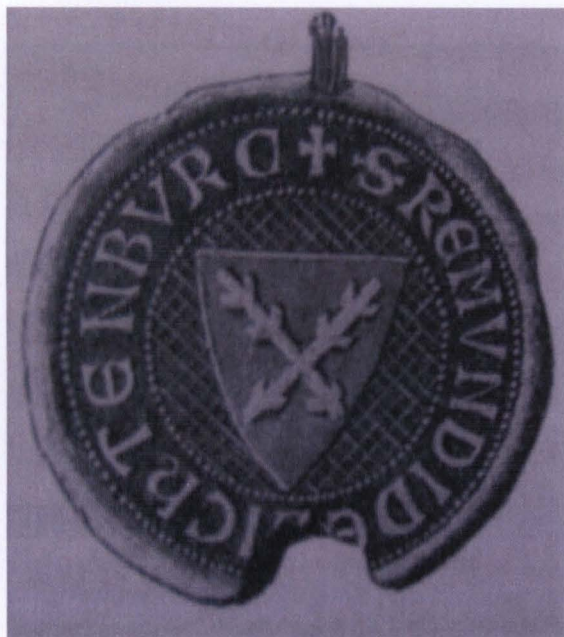
Obr. 12. Ideální představa města. Obdivný popis Cařihradu v Cestopisu Jana Mandevilly (rukopis českého původu z let 1410 - 20) vedl reálii neznalého iluminátora k vyobrazení, které podobu neznámé metropole zastoupilo půvabnou zkratkou hlavních znaků výstavného středoevropského města. Milena HAUSEROVÁ, Česká města ve středověku, <http://www.prostor.ad.cz/dejiny/roman/mesta/strmesta.htm>. Foto P. Paul.

Obr. 13. a 14. „Die Flucht nach Ägypten“ („Útěk do Egypta“). Tato tabulka ukazuje pohled na Vídeň od jihu kolem roku 1470. Mistr skotského oltáře. Vpravo výřez střední části. Felix CZEIKE, Geschichte der Stadt Wien, Wien – München – Zürich – New York 1981, s. 59.

Obr. 17. Havelské město se zakreslením románských a gotických objektů. Město LIBAL, Dobruška – MUK, Jan – PAVLÍK, Milan, Rané gotické Havelské město – sbírka historický, 1966, s. 50.

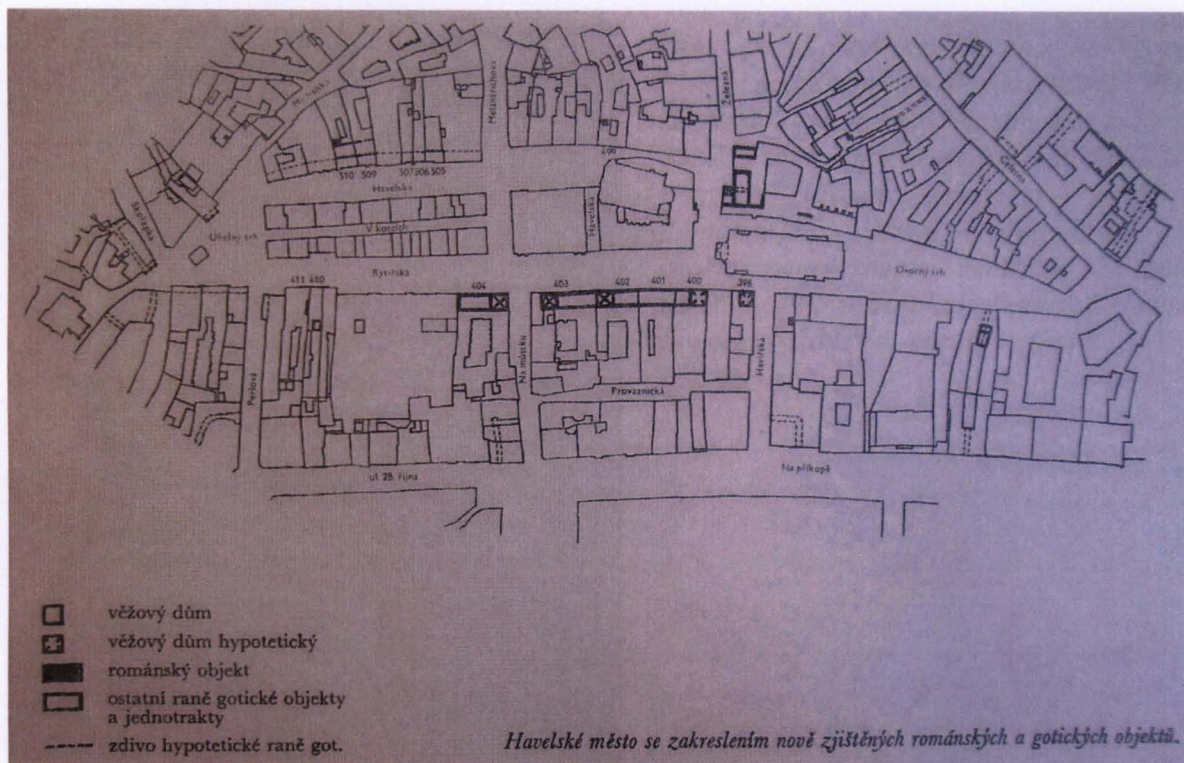

Obr. 15. Pečeť Rajmunda z Lichtenburka. Jan URBAN, *Lichtenburkové, Vzestupy a pády jednoho panského rodu, Praha 2003, s. 147.*

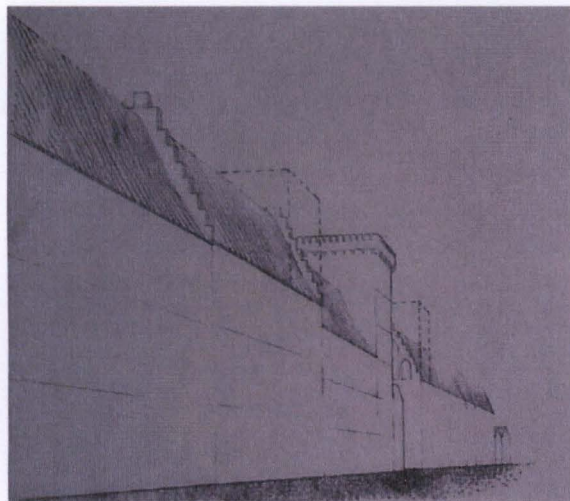

Obr. 16. Podoba Rajmunda z Lichtenburka, zajatého měšťany v Praze roku 1309. Vyobrazení pochází ze 16. století. Jan URBAN, *Lichtenburkové, Vzestupy a pády jednoho panského rodu, Praha 2003, s. 140.*

Obr. 17. Havelské město se zakreslením románských a gotických objektů. Převzato LÍBAL, Dobroslav – MUK, Jan – PAVLÍK, Milan, *Raně gotické Havelské město, Pražský sborník historický, 1966, s. 50.*

Obr. 18. *Hmotná rekonstrukce středověkého stavu domů Havelského města se zakreslením nedokončených věží. Pohled do Rytířské ulice od východu. LÍBAL, Dobroslav – MUK, Jan – PAVLÍK, Milan, Raně gotické Havelské město, Pražský sborník historický, 1966, s. 58.*

Obr. 19. *Dům v Rytířské ulici č. p. 403 na Starém Městě s raně gotickou věží. Současný stav. Foto archiv autora.*

Obr. 20. *Kostel sv. Jakuba na Starém Městě pražském. Podle kronikáře Petra Žitavského se jedná o místo, kde byl roku 1307 zavražděn přední staroměstský patricij Hiltmar Fridinger. Kříž na památku této události již před chrámovými dveřmi nenalezneme. Koncem 17. století došlo k celkové barokní přestavbě chrámu. Současný stav. Foto archiv autora.*

Obr. 24. *Národní dějiny země Karlovy Vary s manželkou v Kolíně. V Pražské dějiny země Karlovy Vary. Litomyšl 2002, s. 501.*

Obr. 21. a 22. Dům U kamenného zvonu na Staroměstském náměstí. Podle Josefa Mayera patřil mezi třetí podtyp věžovitých domů se širokým, věžovitě převýšeným nárožím. Zde se zřejmě roku 1310 ubytovali Jan Lucemburský s Eliškou Přemyslovnou, protože královský palác na Pražském hradě nebyl obyvatelný. V této době dům patřil Šimonovi Štukovi. Pod textem detail kamenného zvonu, připomínající patrně šťastné zdolání městských hradeb lucemburským vojskem. Současný stav. Foto archiv autora.

Obr. 23. Znak patricijské rodiny Ruthardů na poprsníku Ruthardovské kaple v chrámě sv. Jakuba v Kutné Hoře (druhá polovina 14. století). Dobroslav MENCLOVÁ, *České hrady II.*, Praha 1972, s. 22.

Obr. 24. Náhrobní deska Rutharda s manželkou v Kolině. Vratislav VANÍČEK, *Velké dějiny země Koruny české III.*, Praha - Litomyšl 2002, s. 501.

English summary

The entrapment of the Czech nobility by Pragues and Kutná Hora's patriciate in the year 1309

or else

„there is no more harsher man than the ennoblement making ribald“.

(The entry for patriciate history in 13. and 14. century)

The historical research devoted only small focus on the entrapment of the Czech nobility. Generally, mainly the conclusions made by Josef Šusta had been taken into account. Specialists say that we have no chance to find something new in this subject of historical scholarship.

Big deposits of silver were found near Kutná Hora during Václav's II rule. The hot symbiosis started up between the monarch and the tops of the patriciate. This friendship was bringing benefits to both of the sites of the symbiosis. The patriciates was able to do businesses and trades very easily, when the monarch stood by their side. In return for this the patriciates was providing the valuable services to monarch, especially managing the royal chamber or helping in financial crisis. Helping in financial crisis became important during times of expensive and ambitious statesmanship of the last Přemysls.

When the last of the Přemysls died, the prominent patriciates were starting to participate in political events that were shaking the whole kingdom. They were taking part in voting congresses, different missions; actually some of Czech pretendents tried to win the patriciates over.

In these years the entrapment of the Czech nobility in Sedlec and in Prague also took place. When we evaluate the previous development, we have the question: was it really the break in the development of middle age patriciate, how it is described by the older literature? Or is it only the result of the previous 60 years? Events from the year 1309 are preceded by wide range of records that patriciates were powerful, rich and self-confident.

The incident was inscribed by some of few chroniclers, but their statements were naturally different, depending on from which entrapment they were evaluating. The main source from the 19th century was the Zbraslav chronicle. Other sources were Dalimil chronicle, Otakar Štýrský the chronicler, František Pražský, Přibík Pulkava z Radenína, abbot Neplach and the compilation of Beneš Minorit.

The Vienna played the main role in Austria through the all middle ages. And also local rich patriciate, that was able to rise up, together with the part of Austria's nobility, against Hapsburg dominion. The uprising was finally unsuccessful, like in the Czech lands in the year 1319 because of the discord between the main commons families. There wasn't support of the all of the commons at that time.

Even though the entails were not very good for the top men, the defeat could not lead to big changes. At most, the frontal government magistrates were changed and big penalties were paid, but the commons returned to Prague and Vienna after some little time. Or their children lived there. The cooperation between monarch and these families was so strong, that no open uprising could destroy it.

